

โปรดใช้ คำสั่ง ย่อ หรือ ขยาย เพื่อ สามารถเห็น ภาพใหญ่ ของ หัวข้อธรรมะต่างๆ

โปรดใช้ คำสั่ง ย่อ หรือ ขยาย เพื่อ สามารถเห็น ภาพใหญ่ ของ หัวข้อธรรมะต่างๆ

๔๖: หลวงปู่ฝายไผ่

แนะนำตามวิถีสฐานะ

พระอาจารย์สุจินต์ สุจิตฺตโกณ จปนิตฺย จาก ธรรมศาสตร์นานแล้ว มีความเลื่อมใสในทางปฏิบัติ ธรรม เคยไปฝากตัวเป็นลูกศิษย์หลวงปู่หลุย เป็น เวลาหลายปี ต่อมาเมื่อได้ยินกิตติศัพท์หลวงปู่ดูลย์ จึงลาหลวงปู่หลุยมาปฏิบัติกับหลวงปู่ ตลอดถึงขอ บรรพชาอุปสมบทอยู่ตลอดมา อยู่กับหลวงปู่พอ สมควรแก่ความต้องการแล้ว จึงกราบลาเพื่อเดิน ทางธุดงค์วิเวกต่อไป

หลวงปู่แนะนำว่า...

“เรื่องของพระวินัยนั้น ให้ศึกษาอ่านตำรับ ตำราให้เข้าใจให้ถูกต้องทุกข้อมูล เพื่อปฏิบัติไม่ให้เกิด ส่วนธรรมะนั้นถ้าอ่านมากก็จะมีวิตถกวิจารณ์มาก จึง ไม่ต้องอ่านก็ได้ ขอให้ตั้งใจปฏิบัติเอาเพียงอย่างเดียวก็พอ.”

โปรดใช้ คำสั่ง ค้นหา เพื่อหา คำที่ ท่านต้องการจะทราบ หรือ กด Ctrl + F

โปรดใช้ คำสั่ง ค้นหา เพื่อหา คำที่ ท่านต้องการจะทราบ หรือ กด Ctrl + F

ถ้าท่านเห็นว่าเอกสารนี้จะมีประโยชน์ไม่มากนักน้อย โปรดพิจารณาส่งต่อให้กับ คนที่ท่าน ห่วงใย ได้เลยนะครับ

เอกสารฉบับนี้ อาจประมาณได้ว่าเป็น สมุดจดส่วนตัวที่ได้รวบรวมโครงสร้างต่างๆ ของ ธรรมะ ซึ่งได้รวบรวม มาจากที่ต่างๆ มากมาย ซึ่ง ส่วนมาก จะทางอินเทอร์เน็ตเป็นหลัก ข้าพเจ้าได้ใช้เวลารวบรวม และจัดทำ โดยประมาณ หนึ่งอาทิตย์ กับอีก สอง วัน ดังนั้นอาจมีข้อผิดพลาด เกิดขึ้นได้บ้าง จึงขอให้ทุกท่านที่กำลังอ่าน โปรดรับทราบ และ ได้โปรดรับ การขอกภัย ของข้าพเจ้ามา ณ. ที่นี้ด้วยครับ

ข้าพเจ้าได้พยายามใส่ที่มาที่ไป ของข้อความต่างๆ ที่ได้ทำการคัดลอกมาไว้ในนี้ ซึ่งอาจจะไม่ครบซะทีเดียว ดังนั้น หากท่านผู้เป็นเจ้าของความคิดหรือ ของข้อความเหล่านั้นมาพบ ข้าพเจ้าใครขอขอบพระคุณท่านเหล่านั้นมากครับ เพราะท่านเป็นท่านผู้ให้ความรู้แก่ข้าพเจ้าด้วยนะครับ และ ต้องขอกภัย ด้วยที่ไม่ได้กล่าวอ้างที่มาที่ไป ได้ครบทั้งหมด ข้าพเจ้าซึ่งเป็นคนรวบรวมได้พยายามตั้งใจทำให้ เอกสารนี้ให้อ่านง่าย และ ครอบคลุม ในหัวข้อที่ ข้าพเจ้าได้สงสัย และ สนใจ เป็นหลัก การแบ่งบันในครั้งนี้ ขอให้ถือว่า เป็นการแลกเปลี่ยน ข้อคิดเห็นกัน เพื่อความเจริญให้ธรรมะ เป็นที่สุด

ข้าพเจ้าหวังเป็นอย่างยิ่งเลยว่า ต่อไปนี้ เวลาเราได้ ฟังธรรมะ หรือ อ่าน และศึกษา ธรรมะ เราก็จะ สามารถพอที่จะเข้าใจอะไรได้บ้างขึ้นว่าแต่เดิม และ เห็นอะไรต่างๆ เป็นภาพๆ ได้ง่าย กว้าง และชัดขึ้น ซึ่งแต่ก่อน ตัวข้าพเจ้าเองจะก็ไม่ค่อยเข้าใจศัพท์ หรือความหมายของคำหลายๆคำ ใน พระพุทธศาสนา หรือ เห็นความเกี่ยวข้องกันของบทธรรมะต่างๆ ซึ่งแท้จริงแล้ว มีความเกี่ยวข้อง เป็นเหตุ เป็นผล กันอยู่เยอะทีเดียว

ข้อเตือน บทความนี้ ข้าพเจ้าเป็นผู้รวบรวม และมาประสมประสาร กันอยู่หลายๆที่ ดังนั้น โปรดใช้ โยนิโสมนสิการ และ เรียนรู้ จากท่านกัลยาณมิตรผู้ปฏิบัติรู้แจ้งเห็นจริงฯ ประกอบก็จะสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไปอีกครับ และขอไม่แนะนำให้อ้างอิงอย่างเป็นทางการ

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าใครขอนำคำพูดของ หลวงปู่ดูลย์ อดุล มาไว้ด้านบนให้พิจารณา ให้สติ กันว่า เหตุที่จะพ้นจากอภิสวะกิเลส ทั้งหมด ต้องมาจากการปฏิบัติ เท่านั้น การศึกษาหลักธรรมะต่างๆ ข้าพเจ้าเชื่อว่า เพื่อให้เรามี สัมมาทิฐิ เพื่อเป็นแนวทางใน การปฏิบัติที่ถูกต้องและเหมาะสม กับตัวของเรา ต่อไป ถ้าหากท่านผู้ได้พิจารณาเห็นว่า ข้อไหนควรเป็นอย่างไร ได้โปรด ช่วยกรุณา แนะนำให้แก่ ข้าพเจ้าทราบด้วย ก็จะเป็นการดีมากเลยครับ โปรดอีเมลล์มาที่ richybba@gmail.com 19/11/2549

It's a must to read a lot to become the wise. richybba@gmail.com
It's a must to practise a lot to become the successful. Said CrownAm 14/11/2006

มหายาน ยานใหญ่, ชื่อเรียกพระพุทธศาสนา นิกายที่ผู้นับถือมากในประเทศ ฝ่ายเหนือของทวีปเอเชีย เช่น จีน เกาหลี ญี่ปุ่น ทิเบต และมองโกเลีย บางทีก็เรียกว่า **อุตตรนิกาย (นิกายฝ่ายเหนือ)** หรือเรียกว่า **อาจารย์วาท (ลัทธิของอาจารย์)** บ้าง เป็นคู่กับ นิกายฝ่ายใต้ (ทักษิณนิกาย) คือ **เถรวาท** ที่ฝ่ายมหายานเรียกว่า **หินยาน** อย่างที่นับถืออยู่ใน ประเทศไทยและลังกา เป็นต้น

เอตทัคคะ พระสาวกที่ได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางใดทางหนึ่ง เช่น **เป็นเอตทัคคะ ในทาง**

ธรรมกถึก หมายความว่า เป็นผู้ยอดเยี่ยมในทางแสดงธรรม เป็นต้น

เอหิภิกขุ เป็นคำเรียก **ภิกษุ** ที่ได้รับอุปสมบทจากพระพุทธเจ้าโดยตรงด้วยวิธีบวชที่เรียกว่า **เอหิภิกขุอุปสัมปทา**, พระ **อัญญาโกณฑัญญะ** เป็นเอหิภิกขุองค์แรก

เอหิภิกขุอุปสัมปทา วิธีอุปสมบท ที่พระพุทธเจ้าประทานด้วย พระองค์เองด้วยการเปล่งพระวาจาว่า **“ท่านจงเป็นภิกษุ มาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว ท่านจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด”** วิธีนี้ ทรงประทานแก่พระ **อัญญาโกณฑัญญะ** เป็นบุคคลแรก ดู **อุปสัมปทา**

พระไตรปิฎก เป็นคัมภีร์หรือตำราทางพระพุทธศาสนา ซึ่งรวบรวมคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้า ไว้เป็นหมวดหมู่ แบ่งเป็น ๓ ปิฎกด้วยกันคือ (ที่มา <http://se-ed.net/phanam/file/page11.php>)

๑. พระวินัยปิฎก ว่าด้วย วินัยหรือศีลของ ภิกษุและภิกษุณี

พระวินัยปิฎก มีอยู่ ๕ หมวดด้วยกันคือ

๑. มหาวิภังค์ ว่าด้วย ข้อห้าม หรือวินัยที่เป็นหลักใหญ่ ๆ ของพระภิกษุ เป็นศีลของภิกษุที่มาใน **ปาติโมกข์**
๒. **ภิกษุณีวิภังค์** ว่าด้วย ข้อห้าม หรือวินัย ของพระภิกษุณี
๓. **มหาวัคค์** ว่าด้วย พุทธประวัติตอนแรก และพิธีกรรมทางพระวินัย แบ่งออกเป็นชั้นถกะ ๑๐ หมวด
๔. **จุลลวัคค์** ว่าด้วย พิธีกรรมทางพระวินัย ความเป็นมาของพระภิกษุณี และ **ประวัติการทำสังคายนา** แบ่งออกเป็น ชั้นถกะ ๑๒ หมวด
๕. **บริวาร** ว่าด้วย **ข้อเบ็ดเตล็ดทางพระวินัย เป็นการย่อหัวข้อสรุปเนื้อความ วินิจฉัยปัญหาใน ๔ เรื่อง** ข้างต้น

๒. พระสุตตันตปิฎก ว่าด้วย พระธรรมเทศนาโดยทั่วไป มีประวัติและท้องเรื่องประกอบ

พระสุตตันตปิฎก มีอยู่ ๕ หมวดด้วยกันคือ

๑. **ทีฆนิกาย** ว่าด้วย **พระสูตร หรือพระธรรมเทศนาขนาดยาว** มี ๓๔ สูตร
๒. **มัชฌิมนิกาย** ว่าด้วย **พระสูตร หรือพระธรรมเทศนาขนาดกลาง** ไม่ยาวและไม่สั้นเกินไป มี ๑๕๒ สูตร
๓. **สังยุตตนิคาย** ว่าด้วย **พระสูตร หรือพระธรรมเทศนา ที่ประมวลธรรมะไว้เป็นพวก ๆ** เรียกว่า **สังยุต** เช่น **กัถสปลสังยุต** ว่าด้วยเรื่องของพระมหากัสสป **โกศลสังยุต** ว่าด้วยเรื่องในแคว้นโกศล **มัคคสังยุต** ว่าด้วยเรื่องมรรคคือ ข้อปฏิบัติ เป็นต้น มี ๗,๗๖๒ สูตร
๔. **อังกุตตรนิกาย** ว่า **พระพระสูตร หรือพระธรรมเทศนาเป็นข้อ ๆ** ตามลำดับจำนวน เช่น **ธรรมะหมวด ๑ ธรรมะหมวด ๒ ธรรมะหมวด ๑๐** แต่ละข้อก็มีจำนวนธรรมะ ๑, ๒, ๑๐ ตามหมวดนั้น มี ๙,๕๕๗ สูตร
๕. **ขุททกนิกาย** ว่าด้วย **พระสูตร หรือพระธรรมเทศนาเบ็ดเตล็ด** รวมทั้ง **ภาษิตของพระสาวก ประวัติต่าง ๆ และชาดก** รวบรวม **หัวข้อธรรมที่ไม่จัดเข้าใน ๔ หมวดข้างต้น** แบ่งเป็นหัวข้อใหญ่มี ๑๕ เรื่อง

๓. พระอภิธรรมปิฎก ว่าด้วย ธรรมะล้วน ไม่มีประวัติ และท้องเรื่องประกอบ

พระอภิธรรมปิฎก แบ่งออกเป็น ๗ เรื่องด้วยกันคือ

๑. **อัมมสังคณี** ว่าด้วย ธรรมะ รวมเป็นหมวดเป็นกลุ่ม
๒. **วิภังค์** ว่าด้วย ธรรมะแยกเป็นข้อ ๆ
๓. **ธาตุกถา** ว่าด้วย ธรรมะจัดระเบียบความสำคัญโดยถือธาตุเป็นหลัก

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

๔. บุคคลบัญญัติ ว่าด้วย บัญญัติ ๖ ชนิด และแสดงรายละเอียดเฉพาะบัญญัติอันเกี่ยวกับบุคคล
๕. กถาวัตถุ ว่าด้วย คำถามคำตอบในหลักธรรม จำนวนหนึ่งประมาณ ๒๑๔ หัวข้อเพื่อถือเป็นหลักในการตัดสินพระธรรม
๖. ยมก ว่าด้วย ธรรมะที่รวมเป็นคู่ ๆ
๗. ปฎิฐาน ว่าด้วย ปัจจัย คือสิ่งที่เกื้อกูลสนับสนุน ๒๔ อย่าง

ความเป็นมาของพระไตรปิฎก

๑. พระพุทธเจ้าทรง แนะนำให้ร้อยกรองพระธรรมวินัย สมัยเมื่อนิครนถ์ นาฏบุตร เจ้าลัทธิสำคัญคนหนึ่งสิ้นชีพ พวกสาวกเกิดแตกกัน พระจุณทเถระเกรงจะเกิดเหตุการณ์เช่นนั้น ในพระพุทธศาสนา จึงพร้อมกับพระอานนท์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ได้ทรงตรัสบอกพระจุณทะ ให้รวบรวมธรรมภาษิตของพระองค์ และทำสังคายนา คือจัดระเบียบทั้งโดยอรรถและพยัญชนะ เพื่อให้พรหมจรรย์ตั้งมั่นต่อไป
๒. พระสารีบุตร แนะนำให้ร้อยกรองพระธรรมวินัย ในห้วงเวลาเดียวกันนั้น คำวันหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคแสดงธรรมจบแล้ว ได้มอบหมายให้พระสารีบุตรแสดงธรรมต่อ พระสารีบุตรได้แนะนำให้รวบรวม ร้อยกรองพระธรรมวินัย โดยจัดหมู่ธรรมเป็นข้อ ๆ ตั้งแต่ข้อ ๑ ถึงข้อ ๑๐ ว่ามีธรรมะใดบ้างอยู่ในหมวดนั้น ๆ พระผู้มีพระภาคทรงรับรองว่าเป็นเรื่องที่ต้อง เห็นว่าบรรดาพระภิกษุทั้งหลายยังใคร่จะฟังธรรมต่อไปอีก พระองค์จึงได้มอบหมายให้พระสารีบุตร แสดงธรรมแทน พระสารีบุตรได้แนะนำให้รวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัย โดยจัดหมวดหมู่ธรรมเป็นข้อ ๆ ตั้งแต่ข้อ ๑ ถึงข้อ ๑๐ ว่ามีธรรมะใดบ้างอยู่ในหมวด ๑ หมวด ๒ จนถึงหมวด ๑๐ ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงรับรองว่าเป็นเรื่องที่ต้อง (แนะนำให้ศึกษาเพิ่มเติมได้ที่ <http://www.dhammadhamma.org/dhamma/group01.php> หมายเหตุ แต่ไม่แน่ใจว่าใช่อย่างที่พระสารีบุตรได้ทำไว้หรือป่าว)
๓. พระมหากัสสป เป็นผู้ริเริ่มให้มีการสังคายนา จัดระเบียบพระพุทธรวณะให้เป็นหมวดหมู่
๔. พระอานนท์ เป็นผู้ทรงจำพระพุทธรวณะไว้ได้มาก เป็นพุทธรูปฐาก ได้ขอพร หรือขอรับเงื่อนไขจาก พระพุทธเจ้า ๘ ประการ ในเงื่อนไขประการที่ ๗ และ ประการที่ ๘ มีส่วนช่วยในการ สังคายนาพระธรรมวินัยมาก กล่าวคือ
  - ประการที่ ๗ ถ้าความสงสัยของข้าพระองค์เกิดขึ้นเมื่อใด ขอให้ได้เข้าเฝ้าทูลถามเมื่อนั้น
  - ประการที่ ๘ ถ้าพระองค์แสดงข้อความอันใด ในที่ลับหลังข้าพระองค์ ครั้นเสด็จมาแล้ว จักตรัสบอกข้อความอันนั้นแก่ข้าพระองค์
 ทั้งนี้ โดยเฉพาะประการที่ ๘ อันเป็นข้อสุดท้ายมีเหตุผลว่า ถ้ามีใครถามท่านในที่ลับหลัง พระพุทธเจ้าว่า คาถานี้ สูตรนี้ ขาดนี้ พระผู้มีพระภาคแสดงที่ไหน ถ้าพระอานนท์ตอบไม่ได้ ก็จะมีผู้กล่าวว่า พระอานนท์ตามเสด็จพระศาสดาไปดูเงาตามตัว แม้เพียงเรื่องเท่านั้นก็ไม่รู้ ดังนั้น เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว พระอานนท์จึงได้รับหน้าที่ตอบคำถามเกี่ยวกับพระธรรม ในคราวสังคายนาครั้งแรก หลังพุทธปรินิพพาน ๓ เดือน ในสมัยที่ยังไม่มีการจดจารึกเรื่องราวไว้ เป็นตัวอักษรอย่างกว้างขวาง เช่นในปัจจุบัน มนุษย์จึงต้องอาศัยความจำเป็นเครื่องสำคัญ ในการบันทึกเรื่องราวต่างๆ ไว้ แล้วบอกเล่าต่อๆ กันมา การทรงจำและบอกต่อๆ กันมาด้วยปากนี้ เรียกว่า มุขปาฐะ
๕. พระอุบาลี เป็นผู้ที่สนใจและจดจำพระธรรมพระวินัยได้เป็นพิเศษ มีความเชี่ยวชาญใน พระวินัย ในการทำสังคายนาครั้งแรก พระอุบาลีได้รับมอบหมาย ให้เป็นผู้ตอบคำถามเกี่ยวกับ พระวินัยปิฎก
๖. พระโสณกุฎทิณณะ เป็นผู้ทรงจำได้ดีมาก เคยท่องจำบางส่วนของ พระสูตรตันตปิฎก เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้า ได้รับสรรเสริญว่าทรงจำได้ดีมาก รวมทั้งท่วงทำนองในการกล่าว ว่าไพเราะ สละสลวย แสดงให้เห็นถึง การท่องจำพระธรรมวินัย ได้มีมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้า

การสังคายนาพระไตรปิฎก การสังคายนา หมายถึง การประชุมตรวจชำระสอบทานและจัดหมวดหมู่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า วางลงเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน (สามารถจะศึกษาอย่างละเอียดได้ที่ <http://www.dhammathai.org/buddha/g83.php>)

พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์ สมัยเมื่อใกล้จะปรินิพพานว่า **ธรรมวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว ตามหลักฐานของพระเถระฝ่ายไทย** กล่าวว่า **การสังคายนามี ๙ ครั้ง**

- การสังคายนาครั้งที่ ๑ กระทำที่ถ้ำสัตตบพรมคฤหา ช้างเขาเวภารบรรพต ใกล้กรุงราชคฤห์ **ประเทศอินเดียปัจจุบัน** **กระทำหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือน** มีพระอรหันต์ประชุมกัน ๕๐๐ รูป พระมหากัสสปเป็นประธานและเป็นผู้สอบถาม พระอานนท์เป็นผู้ตอบข้อซักถามทางพระธรรม พระอุบาลี เป็นผู้ตอบข้อซักถามทางพระวินัย พระเจ้าอชาตศัตรูเป็นผู้อุปถัมภ์ กระทำอยู่ 7 เดือน จึงแล้วเสร็จ การสังคายนาครั้งนี้มีปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎก
- การสังคายนาครั้งที่ ๒ กระทำที่วาฬิการาม เมืองเวสาลี แคว้นวัชชี **ประเทศอินเดียปัจจุบัน** **กระทำเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปี** มีพระสงฆ์ประชุมกัน ๗๐๐ รูป พระยสะ กากถกบคุตร เป็นผู้ชักชวน พร้อมพระผู้ใหญ่อีก ๘ รูป พระเวตตะเป็นผู้ถาม พระสัพพกามีเป็นผู้ตอบปัญหาทางพระวินัย ที่เกิดขึ้น กระทำอยู่ ๘ เดือน จึงแล้วเสร็จ การสังคายนาครั้งนี้ มีปรากฏในพระวินัยปิฎก (**โดยถือว่านี่ การสังคายนา เป็นครั้งแรก สำหรับหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพาน**)
- การสังคายนาครั้งที่ ๓ กระทำที่โศการาม กรุงปาตลีบุตร **ประเทศอินเดีย** **กระทำเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ๒๓๕ ปี** มีพระสงฆ์ประชุมกัน ๑,๐๐๐ รูป พระโมคคัลลบุตร ติสสเถระ เป็นหัวหน้า **พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นผู้อุปถัมภ์** กระทำอยู่ ๙ เดือน จึงแล้วเสร็จ การสังคายนาครั้งนี้ **พระโมคคัลลบุตรได้แต่งกถาวัตถุ ซึ่งเป็นคัมภีร์ใน พระอภิธรรม** เพิ่มขึ้น เมื่อทำสังคายนาเสร็จแล้วได้ส่ง คณะทูต ไปประกาศพระพุทธศาสนาในประเทศต่างๆ พระมหินทเถระได้นำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานในลังกา
- การสังคายนาครั้งที่ ๔ (๔) กระทำที่ **อินเดียภาคเหนือ** ณ เมืองชาลันทร แต่บางหลักฐานก็ว่า กระทำที่เมืองกาษมีระหรือแคชเมียร์ ภูมิภาคที่เข้าประชุมมีทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน **กระทำเมื่อ พ.ศ. ๖๔๓** มี กษัตริย์ประเทศราชมาร่วม ๒๑ พระองค์ มีทั้งพระสงฆ์ผู้คงแก่เรียนและพราหมณ์ผู้ทรงความรู้ประชุมกัน การสังคายนาครั้งนี้จึงมีลักษณะผสมคือ มีทั้งพุทธและพราหมณ์ **ภาษาที่ใช้สำหรับพระไตรปิฎกไม่เหมือนกัน** คือ ฝ่ายเถรวาทใช้ภาษาบาลี ฝ่ายมหายานใช้ภาษาสันสกฤต (บางครั้งก็ปนปรากิต) **การสังคายนาครั้งนี้ ไม่มีบันทึกหลักฐาน ทางฝ่ายเถรวาท (ไทย)** (ซึ่งทางไทยไม่ถือยอมรับการสังคายนาครั้งนี้ อาจเป็นเพราะหลักฐานไม่แน่นอนก็เป็นได้)
- การสังคายนาครั้งที่ ๕ ในลังกา ซึ่งกระทำ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘
- การสังคายนาครั้งที่ ๕ ในลังกา ซึ่งกระทำ เมื่อ พ.ศ. ๔๓๓
- การสังคายนาครั้งที่ ๖ ในลังกา ซึ่งกระทำ เมื่อ พ.ศ. ๕๕๖
- การสังคายนาครั้งที่ ๗ ในลังกา ซึ่งกระทำ เมื่อ พ.ศ. ๑๕๘๗
- การสังคายนาครั้งที่ ๘ ทำในประเทศไทย เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๒๐ พระเจ้าติโลกราช แห่งเชียงใหม่ได้อาราธนาพระภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎกหลายร้อยรูปช่วยกันชำระพระไตรปิฎกที่วัดโพธาราม ใช้เวลา ๑ ปี จึงแล้วเสร็จ การสังคายนาครั้งนี้นับเป็น **ครั้งที่ ๑ ในประเทศไทย**
- การสังคายนาครั้งที่ ๙ ทำในประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ให้ชำระพระไตรปิฎก มีพระสงฆ์ 218 รูป กับราชบัณฑิตอาจารย์อุบาลี ๓๒ คน ช่วยกันชำระพระไตรปิฎก แล้วจารึกลงในใบลาน แล้วเสร็จใน ๕ เดือน นับเป็นการสังคายนา **ครั้งที่ ๒ ในประเทศไทย**

การชำระและจารึกกับการพิมพ์พระไตรปิฎกในประเทศไทย

สมัยที่ ๑ ชำระและจารลงในใบลาน กระทำที่เมืองเชียงใหม่ สมัยพระเจ้าติโลกราช ประมาณ พ.ศ. ๒๐๒๐ ตัวอักษรที่ใช้ในการจารึก คงเป็นอักษรแบบไทยล้านนา ซึ่งคล้ายกับอักษรพม่า

สมัยที่ ๒ ชำระและจารลงในใบลาน กระทำที่กรุงเทพฯ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๑ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ๑ ให้ชำระและแปลฉบับอักษรลาวและอักษรรามัญ เป็นอักษรขอม ใ้สัตัวไว้ใน หอมณเฑียรธรรม และถวายพระสงฆ์ไว้ทุกพระอารามหลวง

สมัยที่ ๓ ชำระและพิมพ์เป็นเล่ม กระทำที่กรุงเทพฯ ๑ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ๑ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้คัดลอกตัวอักษรขอมในคัมภีร์ใบลาน เป็นตัวอักษรไทย และชำระแก้ไข แล้วพิมพ์เป็นเล่มหนังสือรวม ๓๙ เล่ม มีการประกาศสังคายนา แต่คนทั่วไป ไม่ถือว่าเป็นการสังคายนา พิมพ์ออกมา ๑,๐๐๐ ชุด นับว่าเป็นครั้งแรก ในประเทศไทย ที่มีการพิมพ์พระไตรปิฎกเป็นเล่มด้วยตัวอักษรไทย ในการพิมพ์ครั้งนี้พิมพ์ได้ ๓๙ เล่มชุด ยังไม่ได้พิมพ์อีก ๖ เล่ม มาพิมพ์เพิ่มเติมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ๑

สมัยที่ ๔ ชำระและพิมพ์เป็นเล่ม กระทำที่กรุงเทพฯ ๑ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้า ๑ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ถึง พ.ศ. ๒๔๗๓ เรียกว่า **พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ** พิมพ์ ๑,๕๐๐ จบ พระราชทานในพระราชอาณาจักร ๒๐๐ จบ พระราชทานในนานาประเทศ ๔๕๐ จบ อีก ๔๕๐ จบ พระราชทานแก่ผู้บริจาคทรัพย์ขอรับหนังสือพระไตรปิฎก

ผลจากการส่งพระไตรปิฎกไปต่างประเทศ ทำให้มี ผู้พยายามอ่านอักษรไทย เพื่อให้สามารถ อ่านพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ได้ และได้มีภิกษุชาวเยอรมันเขียนหนังสือสวดดี ไว้ว่า พระไตรปิฎกฉบับ ของไทยสมบูรณ์กว่าฉบับพิมพ์ด้วยอักษรโรมัน ของสมาคมบาลีปกรณ์ในอังกฤษ เป็นอันมาก

ลำดับชั้นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

- ชั้น ๑ พระไตรปิฎก เป็นหลักฐานชั้น ๑ เรียกว่า พระบาลี
- ชั้น ๒ อรรถกถาหรือวัฒนธรรม เป็นคำอธิบายพระไตรปิฎก เป็นหลักฐานชั้น ๒ มีขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๙๕๖
- ชั้น ๓ ฎีกา เป็นคำอธิบายอรรถกถา เป็นหลักฐานชั้น ๓ มีขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๕๘๗
- ชั้น ๔ อนุฎีกา เป็นคำอธิบายฎีกา เป็นหลักฐานชั้น ๔

การแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นภาษาไทย

การแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยได้กระทำกันมาช้านานตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดแปลไว้เป็นจำนวนมาก ในรัชสมัยต่อ ๆ มา การแปลก็ยังคงดำเนินไปเป็นครั้งคราว ส่วนใหญ่จะแปล พระสุตตันตปิฎก พระวินัยปิฎก และ พระอภิธรรมปิฎก มีน้อย สำนวนโวหารในการแปลก็ผิดกันมาก เพราะต่างยุคต่างสมัย ต่อมาใน รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เมื่อปี พ.ศ.๒๔๘๓ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสสเทว) วัดสุทัศน์เทพวราราม ทรงปรารภว่า พระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี ผู้ใคร่ศึกษาต้องรู้ภาษาบาลีอย่างลึกซึ้ง จึงจะศึกษาได้สมประสงค์ แม้มีผู้รู้แปลภาษาไทยอยู่บ้าง ก็เลือกแปลเฉพาะบางตอน ไม่ตลอดเรื่อง ถ้าสามารถแปลจบครบบริบูรณ์ ก็จะเป็นอุปการคุณแก่ พุทธบริษัทชาวไทยอย่างใหญ่หลวง ในต่างประเทศ ได้มีนักปราชญ์อุตสาหะแปลบาลีพระไตรปิฎก ฝ่ายเถรวาท ออกเป็นภาษาของเขาแล้ว

สำหรับฝ่ายมหายาน นั้น ได้มีการแปลพระไตรปิฎก จาก ฉบับภาษาสันสกฤต ออกเป็นภาษาของชาวประเทศที่นับถือลัทธิมหายานมาแล้วช้านาน การที่นักปราชญ์ดังกล่าวจัดแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาของเขา ก็ด้วยเห็นประโยชน์ที่มหาชนชาวประเทศนั้น ๆ จะพึงได้รับการศึกษาพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ จึงเป็นการสมควรด้วยประการทั้งปวง ที่จะคิดจัดแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทยให้ตลอดสาย จะเป็นเครื่องเฉลิมพระเกียรติแห่งพระมหากษัตริย์ และประเทศไทยให้ปรากฏไปในนานาประเทศ แต่เนื่องด้วยงานนี้

สัพพทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

เป็นการใหญ่ เกินวิสัยที่เอกชนคนสามัญจะทำให้สำเร็จได้ จึงขอให้กระทรวงธรรมการ นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ทรงมีพระราชดำริเห็นชอบ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้รับการจัดแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย ไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ ถวายให้สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานในการนี้ ให้กรมธรรมการเป็นผู้อำนวยการฝ่ายคฤหัสถ์ จัดพิมพ์ พระไตรปิฎกเป็นสมุดตีพิมพ์และลงในใบลาน เพื่อเผยแพร่แก่พุทธบริษัทสืบไป

คณะกรรมการแปลพระไตรปิฎก เริ่มดำเนินการแปลตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๓ โดยแบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. แปลโดยอรรถ ตามความในบาลีพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ สำหรับพิมพ์เป็นเล่มสมุด เรียกว่า "พระไตรปิฎกภาษาไทย"
๒. แปลโดยสำนวนเทศนา สำหรับพิมพ์ลงใบลาน เป็น คัมภีร์เทศนา เรียกว่า "พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง" แบ่งออกเป็น ๑.๒๕๐ กัณฑ์ โดยถือเกณฑ์พระอรหันต์ ๑.๒๕๐ รูป เมื่อคราว จตุรงคสันนิบาต ในสมัยพุทธกาล เป็นพระวินัยปิฎก ๑๘๒ กัณฑ์ พระสุตตันตปิฎก ๑.๐๕๔ กัณฑ์ พระอภิธรรมปิฎก ๑๔ กัณฑ์ พิมพ์ลงใบลานเสร็จเรียบร้อยเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๒ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๕ รัฐบาลไทยดำริ จะจัดทำพิธีฉลองยี่สิบห้าพุทธศตวรรษ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๐ คณะสังฆมนตรี พิจารณาเห็นสมควร จัดสร้างพระไตรปิฎกภาษาไทย ซึ่งคณะสงฆ์ได้ตั้งกรรมการจัดแปล และกำลังตรวจสอบสำนวน ทำต้นฉบับสำหรับพิมพ์อยู่แล้วนั้น เพื่อเป็นอนุสรณ์เนื่องในงานนั้นด้วย จึงได้กำหนดจำนวนหนังสือที่จะพิมพ์ จากจำนวนที่กำหนดไว้เดิม ๑,๐๐๐ จบ เป็น ๒,๕๐๐ จบ เพื่อให้เหมาะสมแก่งานฉลองยี่สิบห้าพุทธศตวรรษ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ กรมศาสนาได้ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นครั้งที่ ๒ เห็นว่าจำนวนเล่มที่พิมพ์ ครั้งแรกชุดละ ๘๐ เล่ม เพื่อให้ไม่หนาเกินไป และมีจำนวนเล่มเท่าจำนวน พระชนมายุของพระพุทธเจ้า แต่ทำให้การอ้างอิงไม่ตรงกับเล่มในฉบับบาลี ซึ่งมีอยู่ ๔๕ เล่ม ในการพิมพ์ครั้งนี้จึงพิมพ์จบละ ๔๕ เล่ม และประจวบกับปี พ.ศ. ๒๕๑๔ นับเป็น มหามงคลสมัยซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติมาบรรจบครบ ๒๕ ปี ทางราชการได้จัดพระราชพิธีรัชดาภิเษก ถวายเป็นการเฉลิมพระเกียรติ จึงตกลงเรียกพระไตรปิฎกฉบับนี้ว่า "พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง" จัดพิมพ์จำนวน ๒,๐๐๐ จบ จบละ ๔๕ เล่ม

มหาอุทายี พระเถระผู้ใหญ่องค์หนึ่ง เป็นบุตรพราหมณ์ในเมืองกบิลพัสดุ์ เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าเมื่อคราวที่พระองค์เสด็จไปโปรดพระญาติ จึงออกบวชและได้สำเร็จอภินิหาร ท่านเป็น พระธรรมกถึก (พระนักเทศน์) องค์หนึ่ง ปรากฏว่า ท่านพระอุทายี รูปนี้ เป็น นักเทศน์ที่มีฝีปากดี มีผู้คนนับถือมากอยู่ ท่านพระอุทายี มีความเฉลียวฉลาดในการเทศนา และสนทนาธรรม ทั้งมีอัธยาศัยอ่อนโยนดังกล่าวนี้นี้ ท่านจึงได้รับยกย่องว่า "มหาอุทายี" บ้าง "บัณฑิตอุทายี" บ้าง มีเรื่องเกี่ยวกับการที่ ท่านแสดงธรรมบ้าง สนทนาธรรมบ้างปรากฏ ตามหลักฐานในพระไตรปิฎกหลายแห่ง เช่น ในอังคุตตรนิกาย เล่าว่า ครั้งหนึ่งท่านพระอุทายี นั่งแสดงธรรมอยู่ มีพุทธบริษัท ฝ่ายคฤหัสถ์มาฟังจำนวนมาก พระอานนท์ไปพบท่านในเวลานั้นแล้วนำความไปกราบทูลพระพุทธองค์ให้ทรงทราบ พระพุทธองค์จึงตรัสแก่ พระอานนท์เป็น ทำนองทรงรับรองความสามารถของพระอุทายีว่า การแสดงธรรมให้คน ฟังนั้นไม่ใช่ของทำได้ง่าย เพราะผู้แสดงธรรมจะต้องมีคุณธรรมถึง ๕ ประการ เป็นข้อปรารภให้พระองค์ทรงแสดง ธรรมเทศก ธรรม หรือ องค์คุณ ของ ธรรมกถึก ๕ ประการ คือ

๑. แสดงธรรม ไปโดยลำดับ ไม่ตัดลัด ให้ขาดความ
๒. อ้างเหตุผล ให้ผู้ฟังเข้าใจ
๓. มีจิตเมตตาปรารภนา ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง
๔. ไม่แสดงธรรม เพราะ เห็นแก่ลาภ
๕. ไม่แสดงธรรม กระทบตนและผู้อื่น

"พระอุทายี สันฐานยาวแลคดตั้งกริช พรรณดังสีดอกบัวโรย
สีดอกบานไม่รู้โรย สีดังดอกหงอนไก่ สีดังดอกคำ"

ประวัติของท่าน โดยพิสดาร (ละเอียด) (<http://www.relicsofbuddha.com/barahun/page8-1-13.htm>)

นาคเสน (Nakhasen) พระอรหันตเถระ ผู้โด่วาทะชนะ พระยามิลินท์ กษัตริย์แห่งสาครประเทศ ดงมีคำโต้ตอบปัญหาใน **คัมภีร์มิลินทปัญหา** ท่านเกิดหลังพุทธกาลประมาณ ๔๐๐ ปี ที่ หมู่บ้านชังคละ ในหิมวันตประเทศ เป็นบุตรของ **พราหมณ์** ชื่อ **โสณุตตระ** ท่านเป็นผู้ชำนาญในพระเวท และ ต่อมาได้อุปสมบท โดยมี **พระโรหะ** เป็นพระอุปัชฌาย์

พระเจ้ามิลินท์กับพระนาคเสน

พระเจ้ามิลินท์ (Milinda) หรือเมนันเดอร์ (Menander) มหากษัตริย์เชื้อชาติกรีก แห่งสาครประเทศในชมพูทวีป ผู้เป็นปราชญ์ ยิ่งใหญ่ โด่วาทะชนะนักปราชญ์ทั้งหลายในสมัยนั้น จนในที่สุดได้โต้กับ **พระนาคเสน** *ยอมเลื่อมใสหันมานับถือพระพุทธศาสนา* และเป็น **องค์อุปถัมภ์สำคัญ** พระนามภาษากรีกว่า **พระเจ้าเมเนานเดอร์** ครองราชย์ พ.ศ.๔๒๓ สวรรคต พ.ศ.๔๕๓

เหรียญตราของพระเจ้ามิลินท์

ประวัติของพระเจ้ามิลินท์ และ พระนาคเสน โดยพิสดาร (ละเอียด) http://www.dhammathai.org/buddhism/india/chapter05_1.php?#1

มิลินทปัญหา (Milindapanha) คัมภีร์สำคัญ *บันทึกคำตอบปัญหาธรรมระหว่าง พระนาคเสน กับ พระยามิลินท์* สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ที่ โดยพิสดาร (ละเอียด) <http://www.dhammathai.org/milin/milin.php>

วิสุทธิมรรค ปกรณ์พิเศษ อธิบาย ศิล สมาธิ ปัญญา ตามแนว วิสุทธิ ๗ พระพุทธโฆสจารย์ พระอรรถกถาจารย์ชาวอินเดีย เป็นผู้แต่งที่ มหาวิหารโนเกะลังกา; พระพุทธโฆสจารย์ผู้นี้เป็นบุตรพราหมณ์ เกิดที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งใกล้ พุทธคยา อันเป็นสถานที่ ตรัสรู้ ของ พระพุทธเจ้า ในแคว้นมคธ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๙๕๖ เรียนจบ ไตรเพท มี ความเชี่ยวชาญมาก ต่อมาพบกับ พระเวเรตเถระ ได้โต้ตอบปัญหากัน สู้พระเวเรตเถระไม่ได้ จึงขอบวชเพื่อเรียนพุทธวจนะ มีความสามารถมากได้จนาคัมภีร์ญาโณทัย เป็นต้น พระเวเรตเถระจึงแนะนำให้ไปเกาะลังกา เพื่อแปลอรรถกถาลิงหัพ กลับเป็นภาษามคธ ท่านเดินทางไปที่มหาวิหาร เกาะลังกา เมื่อขออนุญาตแปลคัมภีร์ ถูกพระเถระแห่งมหาวิหารให้ คาถามา ๒ บท เพื่อแต่งทดสอบความรู้ **พระพุทธโฆส** จึงแต่งคำอธิบาย คาถาททั้งสองนั้นขึ้นเป็น **คัมภีร์วิสุทธิมรรค** จากนั้นก็ได้รับอนุญาตให้ทำงานแปลอรรถกถาได้ตามประสงค์ เมื่อทำงานเสร็จสิ้นแล้ว ท่านก็เดินทางกลับสู่ ชมพูทวีป พระพุทธโฆสจารย์ เป็นพระอรรถกถาจารย์ผู้ยิ่งใหญ่ที่สุด มีผลงานมากที่สุด สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ที่ <http://www.abhidhamonline.org/thesis/visudhi/vis1.htm>

นวัคสัตตสุต คำสั่งสอนของพระศาสดา มีองค์ ๙, พุทธพจน์มีองค์ประกอบ ๙ อย่าง, ส่วนประกอบ ๙ อย่างที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คือ

๑. สุตตะ (พระสูตรทั้งหลาย รวมทั้งพระวินัยปิฎกและนิกาย)
๒. เคยยะ (ความที่มีร้อยแก้วและร้อยกรองผสมกัน ได้แก่ พระสูตรที่มีคาถาททั้งหมด)
๓. เวยยาकरणะ (ไวยากรณ์ คือความร้อยแก้วล้วน ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด และพระสูตรที่ไม่มีคาถาเป็นต้น).
๕. อุทาน (ได้แก่ พระคาถาพุทธอุทาน ๘๒ สูตร)
๖. อิติวุตตะกะ (พระสูตรที่เรียกว่าอิติวุตตะกะ ๑๑๐ สูตร)
๗. ชาตกะ (ชาตก ๕๕๐ เรื่อง)
๘. อัပ္ภุตธรรม (เรื่องอัศจรรย์ คือพระสูตรที่กล่าวถึงข้ออัศจรรย์ต่างๆ)
๙. เวทัลลกะ (พระสูตร แบบถามตอบ ที่ให้เกิด ความรู้และความพอใจ แล้วซักถาม ยิ่งๆขึ้นไป เช่น จุฬเวทัลลสูตร มหาเวทัลลสูตร เป็นต้น)

กาลามสูตร หรือ เกสปุตติยสูตร หรือ เกสปุตตสูตร สูตรหนึ่งใน คัมภีร์ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย **พระพุทธเจ้า** ตรัสสอน ชนชาวกลามะ แห่งเกสปุตตนิคม ใน แคว้นโกศล ไม่ให้เชื่อถืองมงายไร้เหตุผล ตามหลัก ๑๐ ข้อ คือ

๑. อย่าปลงใจเชื่อ ด้วยการฟังตามกันมา,
๒. ด้วยการถือสืบๆ กันมา,
๓. ด้วยการเล่าลือ,
๔. ด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์,
๕. ด้วยตรรก,
๖. ด้วยการอนุমান,
๗. ด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล,
๘. เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีของตน,
๙. เพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าเชื่อ,
๑๐. เพราะนับถือที่ท่านสมณะนี้ เป็นครูของเรา;

ต่อเมื่อใด พิจารณาเห็นด้วยปัญญา ว่า **ธรรมเหล่านั้น** เป็นอกุศล เป็นกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นต้นแล้ว จึงควร ละหรือถือปฏิบัติ ตามนั้น เรียกอีกอย่างว่า **เกสปุตติยสูตร หรือ เกสปุตตสูตร**

อัปมาท (ความไม่ประมาท คือ ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ หรือ ความเพียรที่มีสติเป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุม ได้แก่ การดำเนินชีวิตโดยมีสติ เป็นเครื่องกำกับความประพฤติปฏิบัติและการกระทำทุกอย่าง รมัตระวังตัว ไม่ยอมถล่ไปเ็นทางเลื่อม แต่ไม่ยอมพลาดโอกาสสำหรับความดีงาม และความอันจะต้องรับผิดชอบ ไม่ยอมปล่อยปลละเลย การทำการด้วยความจริงจัง รอบคอบและรุดหน้าเรื่อยไป — earnestness; diligence; heedfulness) ข้อนี้เป็น **องค์ประกอบภายใน** (internal factor; personal factor) และเป็น **ฝ่ายสมาธิ** (a factor belonging to the category of concentration)

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิต ฉันทิ ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอารยอัษฎางคิกรมรรค แก่ภิกษุ ฉันทินัน”

“ธรรมเอก ที่มีอุปการะมาก เพื่อการเกิดขึ้นแห่งอารยอัษฎางคิกรมรรคที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เจริญบริบูรณ์ เหมือนอย่างความถึงพร้อม ด้วยความไม่ประมาทนี้เลย”

“รอยเท้าของสัตว์บกทั้งหลาย ชนิดใด ๆ ก็ตาม ย่อมลงในรอยเท้าข้างได้ทั้งหมด, รอยเท้าข้าง เรียกว่าเป็นยอดของรอยเท้าเหล่านั้น โดยความใหญ่ ฉันทิ กุศลธรรมทั้งหลายอย่างใด ๆ ก็ตาม ย่อมมีความไม่ประมาทเป็นมูล ประชุมลงในความไม่ประมาทได้ทั้งหมด ความไม่ประมาท เรียกได้ว่า เป็นยอดของธรรมเหล่านั้นฉันทินัน”

“ผู้มีกัลยาณมิตร พึงเป็นอยู่โดยอาศัยธรรมเอกข้อนี้ คือ ความไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย”

“ธรรมเอกอันจะทำให้ยึดเอาประโยชน์ไว้ได้ทั้ง ๒ อย่าง คือ ทั้ง **กฏฐมมิกัตตะ** (ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์เฉพาะหน้า หรือ ประโยชน์สามัญของชีวิต เช่น ทรัพย์ ยศ กามสุข เป็นต้น) และ **สัมปรายิกัตตะ** (ประโยชน์เบื้องหน้าหรือประโยชน์ขั้นสูงขึ้นไปทาง จิตใจหรือคุณธรรม) ก็คือความไม่ประมาท”

“สังขาร (สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้น) ทั้งหมด มีความเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา **ท่านทั้งหลายจงยังประโยชน์ที่มุ่งหมายให้สำเร็จ ด้วยความไม่ประมาทเถิด**”

“ความไม่ประมาท ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่มาก เพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรธานแห่งสังขาร” ฯลฯ

ปธาน ๒ (ความเพียร หมายเอาความเพียรที่ทำได้ยาก — hard struggles; painstaking endeavors)

๑. ความเพียรของคฤหัสถ์ ที่จะอานวยปัจจัย ๔ (แก่บรรพชิต เป็นต้น) — struggle of householders to provide the four requisites.
๒. ความเพียรของบรรพชิตที่จะไถ่ถอนกองกิเลส — struggle of the homeless to renounce all substrates of rebirth.

อัปยุญาธรรม ๒ (ธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติเห็นคุณประจักษ์กับพระองค์เอง คือ พระองค์ได้ทรงอาศัยธรรม ๒ อย่างนี้ ดำเนินอริยมรรคจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ สัมมาสัมโพธิญาณ — two virtues realized or ascertained by the Buddha himself)

๑. **อสนตฺตฺฐิตา กุสเลสุ ธมฺเมสุ** (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม, ความไม่รู้อิมไม่รู้พอในการสร้างคุณดีและสิ่งที่ดี — discontent in moral states; discontent with good achievements)
๒. **อปฺปุกฺวาณิตา ปธานสมฺมि** (ความไม่ระย่อในการพากเพียร, การเพียรพยายามก้าวหน้าเรื่อยไปไม่ยอมถอยหลัง — perseverance in exertion; unflinching effort)

สังคธรรม ๓ (ธรรมอันดี, ธรรมที่แท้, ธรรมของสัตบุรุษ, หลักหรือแก่นศาสนา — good law; true doctrine of the good; essential doctrine)

๑. **ปริยัตติสังคธรรม** (สังคธรรมคือคำสั่งสอนจะ ต้องเล่าเรียน ได้แก่พุทธพจน์ — the true doctrine of study; textual aspect of the true doctrine; study of the Text or Scriptures)
๒. **ปฏิบัติสังคธรรม** (สังคธรรมคือปฏิบัติท่านจะ ต้องปฏิบัติ ได้แก่ อัญญสังคิกรมรรค หรือไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา — the true doctrine of practice; practical aspect of the true doctrine)
๓. **ปฏิเวธสังคธรรม** (สังคธรรมคือ ผลอันจะพึง ต้องเข้าถึง หรือบรรลุด้วย การต้องปฏิบัติ ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน — the true doctrine of penetration; realizable or attainable aspect of the true doctrine)

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

Edition 2 Revised on 19/11/2549

ผู้ที่มีความประสงค์ จะให้ข้อมูลเหล่านี้ ได้ถูกแบ่งปันกัน และกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษา ไม่มีผลในเชิงธุรกิจ หน้า 9

ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘ หรือ หลักกำหนดธรรมวินัย ๘ (criteria of the Doctrine and the Discipline)

ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อ

๑. **วิราคะ** คือ ความคลายกำหนัด, ความไม่ติดพัน เป็นอิสระ (detachment; dispassionateness) มีใช้เพื่อความกำหนัดย่อมนใจ, การเสริมความติด
๒. **วิสังโยค** คือ ความหมดเครื่องผูกมัด, ความไม่ประกอบทุกข์ (release from bondage) มีใช้เพื่อผูกมัด หรือประกอบทุกข์
๓. **อปยะ** คือ ความไม่พอกพูนกิเลส (dispersion of defilements) มีใช้เพื่อพอกพูนกิเลส
๔. **อัปปิจจตา** คือ ความอยากอันน้อย, ความมักน้อย (wanting little) มีใช้เพื่อความอยากอันใหญ่, ความมักใหญ่ หรือมักมากอยากใหญ่
๕. **สันตฺตุฐิ** คือ ความสันโดษ (contentment) มีใช้เพื่อความไม่สันโดษ
๖. **ปวิเวก** คือ ความสงัด (seclusion; solitude) มีใช้เพื่อความคลุกคลีอยู่ในหมู่
๗. **วิริยารัมภะ** คือ การประกอบความเพียร (energy; exertion) มีใช้เพื่อความเกียจคร้าน
๘. **สุรตา** คือ ความเลี้ยงง่าย (being easy to support) มีใช้เพื่อความเลี้ยงยาก

ธรรมเหล่านี้ พึงรู้ว่าเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นลัทธิศาสตร์ คือคำสอนของพระศาสดา: หมวดนี้ ตรัสแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี

ปฏิสัมภิตา ๔ (ปัญญาแตกฉาน - analytic insight; discrimination)

๑. **อรรถปฏิสัมภิตา** (ปัญญาแตกฉานในอรรถ, ปรีชาแจ้งในความหมาย, เห็นข้อธรรมหรือความย่อ ก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถแยกแยะอธิบายขยายออกไปได้โดยพิสดาร เห็นเหตุอย่างหนึ่ง ก็สามารถคิดแยกแยะกระจายเชื่อมโยงต่อกันออกไปได้จนล่วงรู้ถึงผล - discrimination of meanings; analytic insight of consequence)
๒. **อัมมปฏิสัมภิตา** (ปัญญาแตกฉานในธรรม, ปรีชาแจ้งใจหลัก, เห็นอรรถอธิบายพิสดาร ก็สามารถจับใจความมาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เห็นผลอย่างหนึ่ง ก็สามารถสืบสาวกลับไปหาเหตุได้ - discrimination of ideas; analytic insight of origin)
๓. **นิรุกติปฏิสัมภิตา** (ปัญญาแตกฉานในนิรุกติ, ปรีชาแจ้งในภาษา, รู้ศัพท์ ถ้อยคำบัญญัติ และภาษาต่างๆ เข้าใจใช้คำพูดชี้แจงให้ผู้อื่นเข้าใจและเห็นตามได้ - discrimination of language; analytic insight of philology)
๔. **ปฏิภาณปฏิสัมภิตา** (ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ, ปรีชาแจ้งในความคิดทันการ มีไหวพริบ ซึมซาบในความรู้ที่มีอยู่ เอามาเชื่อมโยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ ใช้ประโยชน์ได้สมเหมาะ เข้ากับกรณีเข้ากับเหตุการณ์ - discrimination of sagacity; analytic insight of ready wit; initiative; creative and applicative insight)

สัปปริสธรรม ๗ (ธรรมของสัตบุรุษ, ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ, คุณสมบัติของคนดี, ธรรมของผู้ดี — qualities of a good man; virtues of a gentleman)

๑. **อัมมัญญาตา** (ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมตา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น ภิกษุรู้ว่าหลักธรรมข้อนั้นๆ คืออะไร มีอะไรบ้าง พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าหลักการปกครองตามราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าจะต้องกระทำเหตุอันนี้ๆ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ๆ จึงจะให้เกิดผลที่ต้องการอันนั้นๆ เป็นต้น — knowing the law; knowing the cause)
๒. **อรรถัญญาตา** (ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภิกษิตข้อนั้นๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้นๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไร เมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้างดังนี้ เป็นต้น — knowing the meaning; knowing the purpose; knowing the consequence)
๓. **อรรถัญญาตา** (ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลังความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป — knowing oneself)
๔. **มัตตัญญาตา** (ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ ศฤกษ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น — moderation; knowing how to be temperate)

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

Edition 2 Revised on 19/11/2549

ผู้ที่มีความประสงค์ จะให้ข้อมูลเหล่านี้ ได้ถูกแบ่งปันกัน และกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษา ไม่มีผลในเชิงธุรกิจ หน้า 10

๕. **กาลัญญา** (ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การทำงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น — knowing the proper time; knowing how to choose and keep time)

๖. **ปริสัญญตา** (ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น — knowing the assembly; knowing the society)

๗. **บุคคลัญญา** หรือ บุคคลปโรปรัญญาตา (ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอัธยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิงหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้จะตำหนิ ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น — knowing the individual; knowing the different individuals)

ภิกษุผู้ประกอบด้วย **สัมปยุตธรรม ๗** ข้อนี้ ชื่อว่า เป็นผู้ประกอบด้วย **สังฆคุณครบ ๙** แม้ **พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ** ก็ทรง ประกอบด้วยธรรมเหล่านี้ (ท่านแสดงไว้เฉพาะข้อหลัก ๕ ข้อ คือ ข้อ ๑-๒-๔-๕-๖ **อญ.ปญจก. ๒๒/๑๓๑/๑๖๖ A.III.๑๔๘**) จึงทรงยังธรรมจักรและอาณาจักรให้เป็นไปด้วยดี

สังฆธรรม ๑๐ (ธรรมอันดี, ธรรมที่แท้, ธรรมของสัตบุรุษ, **หลักหรือแก่นศาสนา** — true doctrine; essential Dharma)

ก. โลกุตตรธรรม ๙ ธรรมอันมิใช่วิสัยของโลก, สภาวะพ้นโลก (รวมกับ **โพธิปักขิยธรรม ๓๗** เป็นเท่ากับ ๔๖)

๑. **มรรค ๔** (the Four Paths) (**ทางเข้า** ถึงความเป็น **อริยบุคคล**, ญาณที่ทำให้ละ **สังโยชน์ ๑๐** ได้ขาด - the path)

๑. **โสดาปัตติมรรค** (มรรคอันให้ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพานที่แรก, มรรคอันให้ถึงความเป็น **พระโสดาบัน** เป็นเหตุละ **สังโยชน์ได้ ๓ ข้อ** คือ **สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัมมัตตปริมาส** - the path of stream-entry)

๒. **สกทาคามิมรรค** (มรรคอันให้ถึงความเป็น **พระสกทาคามี** เป็นเหตุละ **สังโยชน์ได้ ๓ ข้อต้น** กับทำ **ราคะ โทสะ โมหะ** ให้เบาบางลง - the path of once-returning)

๓. **อนาคามิมรรค** (มรรคอันให้ถึงความเป็น **พระอนาคามี** เป็นเหตุละ **สังโยชน์เบื้องต่ำ ได้ทั้ง ๕ แรก** - the path of non-returning)

๔. **อรหัตตมรรค** (มรรคอันให้ถึงความเป็น **พระอรหันต์** เป็นเหตุละ **สังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐** - the path of Arahantship).

๒. **ผล ๔** (the four Fruitions) (**ผลที่เกิด** สืบเนื่องจาก **การละกิเลสได้ด้วยมรรค**, **ธรรมารมณ์ (ดู อายตนะ ๑๒)** อันพระอริยะพึงเสวย ที่เป็นผลเกิดเอง ในเมื่อกิเลสสิ้นไปด้วยอำนาจ **มรรค** นั้นๆ - fruition) **มรรคคือ ทางอันประเสริฐ ๔ ประการ**

๑. **โสดาปัตติผล** (ผลแห่งการเข้า ถึงกระแสที่นำไปสู่พระนิพพาน, **ผลอัน** พระโสดาบันพึงเสวย - fruition of stream-entry)

๒. **สกทาคามีผล** (ผลอัน พระสกทาคามี พึงเสวย - fruition of once-returning)

๓. **อนาคามีผล** (ผลอัน พระอนาคามี พึงเสวย - fruition of non-returning)

๔. **อรหัตตผล** (ผลคือความเป็น พระอรหันต์, **ผลอัน** พระอรหันต์ พึงเสวย - fruition of Arahantship)

ผล ๔ นี้ บางทีเรียกว่า **สามัญญผล** (ผลของความเป็นสมณะ, ผลแห่งการบำเพ็ญสมณธรรม - fruits of the monkhood)

๓. **นิพพาน** หรือ **อสังขตธาตุ ๑** (the Unconditioned State) (สภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว, ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นอิสรภาพสมบูรณ์ — Nirvana; Nibbana) **นิพพานมี ๒ ประเภท**

๑. **สอุปาทิเสสนิพพาน** (ยังมี **อุปาทิ** เหลือ — Nibbana with the substratum of life remaining)

= ดับกิเลส ยังมี **เบญจขันธ์** เหลือ (= กิเลสปรินิพพาน — extinction of the defilements) หรืออีกนัยว่า

= นิพพานของพระอรหันต์ **ผู้ยังเสวยอารมณ์** ที่น่าชอบใจและไม่น่าชอบใจผ่านทาง **อินทรีย์ ๕** ก็คือยัง **รับรู้สุขทุกข์อยู่** อีกนัยหนึ่งกล่าวถึงบุคคลว่า **สอุปาทิเสสนบุคคล = พระเสขะ**

๒. อนุปาทิเสสนิพพาน (ไม่มี อุปาทิ เหลือ — Nibbana without any substratum of life remaining) หรืออีกนัยว่า

= ดับกิเลส ไม่มี เบญจขันธ์ เหลือ (= ขันธปรินิพพาน — extinction of the Aggregates) หรืออีกนัยว่า

= นิพพานของพระอรหันต์ผู้ระงับการเสวยอารมณ์ทั้งปวงแล้ว หรืออีกนัยว่า

อีกนัยหนึ่งกล่าวถึงบุคคลว่า **อนุปาทิเสสนุคคล = พระอเสขะ**

หมายเหตุ : **อุปาทิ** ๑. สภาพที่ถูกกรรมกิเลสถือครอง, สภาพที่ถูกอุปาทานยึดไว้มัน, เบญจขันธ์

๒. กิเลสเป็นเหตุถือมั่น, ความยึดติดถือมั่น, **อุปาทาน ๔**

ข. ปริยัติธรรม (ธรรมคือคำสั่งสอนอันจะต้องเล่าเรียน กล่าวคือ พุทธพจน์) **ดูที่ สัทธรรม ๓**

ขันธ์ ๕ หรือ เบญจขันธ์ (กองแห่งรูปธรรมและนามธรรม ๕ หมวด ที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วยรวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นต้น, ส่วนประกอบ ๕ อย่างที่รวมเข้าเป็นชีวิต — the Five Groups of Existence; Five Aggregates)

๑. **รูปขันธ์** (กองรูป, ส่วนที่เป็นรูป, ร่างกาย พุทธิกรรม และคุณสมบัติต่างๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย, ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด, สิ่งที่เป็นร่างพร้อมทั้งคุณและอาการ — corporeality)

๒. **เวทนาขันธ์** (กองเวทนา, ส่วนที่เป็นการเสวยอารมณ์, ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ — feeling; sensation)

๓. **สัญญาขันธ์** (กองสัญญา, ส่วนที่เป็นความกำหนดหมาย, ความกำหนดได้หมายรู้ใน **อารมณ์ ๖** (ดู **อายตนะภายนอก ๖**) เช่นว่า ชาว เขียว ดำ แดง เป็นต้น — perception)

๔. **สังขารขันธ์** (กองสังขาร, ส่วนที่เป็นความปรุงแต่ง, สภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ, คุณสมบัติต่างๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ที่ปรุงแต่งคุณภาพของจิต ให้เป็นกุศล อุกุศล อัพยากฤต — mental formations; volitional activities)

๕. **วิญญาณขันธ์** (กองวิญญาณ, ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์, ความรู้อารมณ์ทาง **อายตนะภายใน ๖** มีการเห็น การได้ยิน ฯลฯ ได้แก่ **วิญญาณ ๖** — consciousness)

ขันธ์ ๕ นี้ ย่อลงมาเป็น **๒** คือ **นาม และ รูป หรือ เรียกสั้นๆว่า รูปนาม**; รูปขันธ์จัดเป็นรูป, ๔ ขันธ์ นอกนั้นเป็นนาม. อีกอย่างหนึ่ง จัดเข้าใน **ปรมัตถธรรม ๔** : วิญญาณขันธ์เป็น จิต, เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ เป็น **เจตสิก**, รูปขันธ์ เป็น **รูป**, ส่วน **นิพพาน** เป็น **ขันธวินิมุต** คือ พ้นจากขันธ์ ๕ ; **วิมุต** แปลว่า **หลุดพ้น**

ธรรมในธรรม คือ อุปาทานขันธ์ ๕ (อุปาทาน = ความยึดมั่น, อุปาทานขันธ์ ๕ = ขันธ์ ๕ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น, ดูเรื่องขันธ์ ๕

กิเลส สิ่งที่ทำให้ใจให้เศร้าหมอง, ความชั่วที่แฝงอยู่ในความรู้สึกนึกคิด ทำให้จิตใจขุ่นมัวไม่บริสุทธิ์

กิเลสสามุสัย กิเลสจำพวก **อนุสัย** กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน จะปรากฏเมื่ออารมณ์มายั่วยุ เหมือนตะกอนน้ำที่อยู่ก้นโอ่ง ถ้าไม่มีคนกวาดตะกอนก้นอนเฉยอยู่ ถ้ากวาดน้ำเข้า ตะกอนก็ลอยขึ้นมา

อนุสัย ๗ (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน — latent tendencies)

๑. **กามราคะ** (ความกำหนัดในกาม, ความอยากได้ติดใจในกาม — lust for sense-pleasure)

๒. **ปฏิมะ** (ความขัดใจ, ความหงุดหงิดขัดเคืองคือโทสะ — repulsion; irritation; grudge)

๓. **ทิฎฐิ** (ความเห็นผิด, การถือความเห็น เอาความคิดเห็นเป็นความจริง — wrong view; speculative opinion)

๔. **วิจิกิจฉา** (ความลังเล, ความสงสัย — doubt; uncertainty)

๕. **มานะ** (ความถือตัว — conceit)

๖. **ภวราคะ** (ความกำหนัดในภพ, ความอยากเป็น อย่างยิ่งใหญ่ อยากยั่งยืน — lust for becoming)

๗. **อวิชชา** (ความไม่รู้จริง คือ โมหะ — ignorance)

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

Edition 2 Revised on 19/11/2549

กาม ๒ (ความใคร่, ความอยาก, ความปรารถนา, สิ่งที่น่าใคร่ น่าปรารถนา — sensuality)

๑. **กิเลสกาม** (กิเลสที่ทำให้ใคร่, ความอยากที่เป็นตัวกิเลส — subjective sensuality)
๒. **วัตถุกาม** (วัตถุอันน่าใคร่, สิ่งที่น่าปรารถนา, สิ่งที่ยากได้, กามคุณ — objective sensuality)

กามคุณ ๕ (ส่วนที่น่าใคร่ น่าปรารถนา, ส่วนที่ดีหรือส่วนอร่อยของกาม — sensual pleasures; sensual objects)

๑. **รูปะ** (รูป — form; visible object)
  ๒. **สัทตะ** (เสียง — sound)
  ๓. **คันธะ** (กลิ่น — smell; odor)
  ๔. **รสะ** (รส — taste)
  ๕. **โผฏฐัพพะ** (สัมผัสทางกาย — touch; tangible object)
- ๕ อย่างนี้ เฉพาะส่วนที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ (agreeable, delightful, pleasurable) เรียกว่า กามคุณ

ทิฏฐิ ๒ (ความเห็น, ความเห็นผิด — view; false view)

๑. **สัสสตทิฏฐิ** (ความเห็นว่ายั่งยืน, ความเห็นว่าอัตตาและโลกเที่ยงแท้ยั่งยืนคงอยู่ตลอดไป - eternalism)
๒. **อุจเจททิฏฐิ** (ความเห็นว่ายาดสูญ, ความเห็นว่าอัตตาและโลกซึ่งจักพินาศขาดสูญหมดสิ้นไป - annihilationism)

ทิฏฐิ ๓ (ความเห็น, ความเห็นผิด — view; false view)

๑. **อภิริยทิฏฐิ** (ความเห็นว่ายไม่มีเหตุ, เห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีเหตุปัจจัย — view of the inefficacy of action)
๒. **อเหตุกทิฏฐิ** (ความเห็นว่ายไม่มี, เห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีเหตุปัจจัย — view of non-causality)
๓. **นัตถิกทิฏฐิ** (ความเห็นว่ายไม่มี, เห็นว่ายไม่มีการกระทำหรือสภาวะที่จะกำหนดเอาเป็นหลักได้ — nihilistic view; nihilism)

มานะ ๙ (ความถือตัว, ความสำคัญตนเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ — conceit; pride)

๑. เป็นผู้เลิศกว่าเขา สำคัญตัวว่าเลิศกว่าเขา (Being superior to others, one thinks, "Better am I.")
๒. เป็นผู้เลิศกว่าเขา สำคัญตัวว่าเสมอเขา (Being superior to others, one thinks, "Equal am I.")
๓. เป็นผู้เลิศกว่าเขา สำคัญตัวว่าเลวกว่าเขา (Being superior to others, one thinks, "Worse am I.")
๔. เป็นผู้เสมอเขา สำคัญตัวว่าเลิศกว่าเขา (Being equal to others, one thinks, "Better am I.")
๕. เป็นผู้เสมอเขา สำคัญตัวว่าเสมอเขา (Being equal to others, one thinks, "Equal am I.")
๖. เป็นผู้เสมอเขา สำคัญตัวว่าเลวกว่าเขา (Being equal to others, one thinks, "Worse am I.")
๗. เป็นผู้เลวกว่าเขา สำคัญตัวว่าเลิศกว่าเขา (Being inferior to others, one thinks, "Better am I.")
๘. เป็นผู้เลวกว่าเขา สำคัญตัวว่าเสมอเขา (Being inferior to others, one thinks, "Equal am I.")
๙. เป็นผู้เลวกว่าเขา สำคัญตัวว่าเลวกว่าเขา (Being inferior to others, one thinks, "Worse am I.")

อวิชชา ๘ (ความไม่รู้แจ้ง, ไม่รู้จริง - ignorance; lack of essential knowledge)

๑. **ทุกข์เข อญฺญาณ** (ไม่รู้ทุกข์ - absence of knowledge of suffering)
๒. **ทุกข์สมุทฺทเข อญฺญาณ** (ไม่รู้ในทุกข์สมุทฺท - of the cause of suffering)
๓. **ทุกข์นิโรธ อญฺญาณ** (ไม่รู้ในทุกข์นิโรธ - of the cessation of suffering)
๔. **ทุกข์นิโรธคามินิยา ปฏิปทา อญฺญาณ** (ไม่รู้ในทุกข์นิโรธคามินิ ปฏิปทา - of the path leading to the cessation of suffering)

กล่าวสั้นๆ ๔ ข้อแรก คือ **ไม่รู้ในอริยสัจ ๔** หรือเรียกว่า **อวิชชา ๔** เพิ่มอีก ๔ ข้อ เรียกว่า **อวิชชา ๘**

๕. **ปุพฺพหนฺเต อญฺญาณ** (ไม่รู้ในส่วนอดีต - absence of knowledge of the past)
๖. **อปฺรณฺหนฺเต อญฺญาณ** (ไม่รู้ส่วนอนาคต - of the future)
๗. **ปุพฺพหนฺตาปฺรณฺหนฺเต อญฺญาณ** (ไม่รู้ทั้งส่วนอดีตทั้งส่วนอนาคต - of both the past and the future)
๘. **อิทฺตปฺปจฺยตาปฺปิจฺจสมฺบุตฺตเนสุ ธมฺเมสุ อญฺญาณ** (ไม่รู้ในธรรมทั้งหลาย ที่อาศัยกันจึงเกิดมีขึ้นตามหลักอิทัปปัจจยา - of states dependently originated according to specific conditionality)

ปฏิบัติ ๔ (แนวปฏิบัติ, ทางดำเนิน, การปฏิบัติแบบที่เป็นทางดำเนินให้ถึงจุดหมาย คือความหลุดพ้นหรือความสิ้นอาสวะ - modes of practice; modes of progress to deliverance)

๑. **ทุกข์ ปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา** (ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า เช่น ผู้ปฏิบัติที่มีราคะ โทสะ โมหะ แรงกล้า ต้องเสวยทุกข์โทมนัส เนื่องจากราคะ โทสะ โมหะ นั้นอยู่เรื่อยๆ หรือเจริญกรรมฐานที่มีอารมณ์ที่น่าไม่รื่นเริง เช่น อสุภะ เป็นต้น อีกทั้งอินทรีย์ก็อ่อนจึงบรรลุโลกุตตรมรรคช้า **พระจักขุบาล** อาจเป็นตัวอย่างในข้อนี้ได้ - painful progress with slow insight)
๒. **ทุกข์ ปฏิปทา ขิปปาภิญฺญา** (ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว เช่น ผู้ปฏิบัติที่มีราคะ โทสะ โมหะ แรงกล้า ต้องเสวยทุกข์โทมนัส เนื่องจากราคะ โทสะ โมหะ นั้นอยู่เรื่อยๆ หรือเจริญกรรมฐานที่มีอารมณ์ที่น่าไม่รื่นเริง เช่น อสุภะ เป็นต้น แต่มีอินทรีย์แก่กล้า จึงบรรลุโลกุตตรมรรคเร็วไว บาลิยก **พระมหาโมคคัลลานะ** เป็นตัวอย่าง - painful progress with quick insight)
๓. **สุข ปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา** (ปฏิบัติสบาย แต่รู้ได้ช้า เช่น ผู้ปฏิบัติที่มีราคะ โทสะ โมหะ ไม่แรงกล้า ไม่ต้องเสวยทุกข์โทมนัส เนื่องจากราคะ โทสะ โมหะ นั้นน้อยนิด หรือเจริญสมาธิได้มาน ๔ อันเป็นสุขประณีต แต่มีอินทรีย์อ่อนจึงบรรลุโลกุตตรมรรคช้า - pleasant progress with slow insight)
๔. **สุข ปฏิปทา ขิปปาภิญฺญา** (ปฏิบัติสบาย ทั้งรู้ได้ไว เช่น ผู้ปฏิบัติที่มีราคะ โทสะ โมหะ ไม่แรงกล้า ไม่ต้องเสวยทุกข์โทมนัส เนื่องจากราคะ โทสะ โมหะ นั้นน้อยนิด หรือเจริญสมาธิได้มาน ๔ อันเป็นสุขประณีต อีกทั้งมีอินทรีย์แก่กล้าจึงบรรลุโลกุตตรมรรคเร็วไว บาลิยก **พระสารีบุตร** เป็นตัวอย่าง - pleasant progress with quick insight)

ประวัติพุทธสาวกสมัยพุทธกาล (<http://www.dhammathai.org/monk/phrasong.php>)

อนุบุพพวิหาร ๔ (ธรรมเครื่องอยู่ที่ประณีตต่อกันขึ้นไปโดยลำดับ — progressive abidings; mental states of gradual attainment)

รูปฌาน ๔ (the Four Absorptions of the Form-Sphere)

อรูปฌาน ๔ (the Four Absorptions of the Formless Sphere)

สัจฺญาเวทณฺนิโรธ (สมาบัติที่ดับสัจฺญาและเวทนา — extinction of perception and feeling) เรียกอีกอย่างว่า **นิโรธสมาบัติ** (attainment of extinction) **สมาบัติข้อที่ ๙** นี้ เฉพาะแต่พระอนาคามีและพระอรหันต์ผู้ชำนาญใน **สมาบัติ ๘** ข้างต้นแล้วเท่านั้น จึงจะเข้าได้

อนุบุพพวิหารนี้ เรียกอีกอย่างว่า **อนุบุพพนิโรธ** (graded stages of cessation) เพราะต้องดับขั้นต้นๆ และขึ้นไปตามลำดับ จึงจะเข้าถึงขั้นสูงที่อยู่ถัดขึ้นไปได้

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

Edition 2 Revised on 19/11/2549

ผู้ที่มีความประสงค์ จะให้ข้อมูลเหล่านี้ ได้ถูกแบ่งปันกัน และกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษา ไม่มีผลในเชิงธุรกิจ หน้า 14

สมาธิ ๓ แบบ ๑ (ความตั้งมั่นแห่งจิต, ภาวะที่จิตสงบนิ่งจับอยู่ที่อารมณ์อันเดียว : concentration)

๑. **ขณิกสมาธิ** (สมาธิชั่วขณะ — momentary concentration)
๒. **อุปจารสมาธิ** (สมาธิจวนจะแน่วแน่ — access concentration)
๓. **อัปปนาสมาธิ** (สมาธิแน่วแน่ — attainment concentration)

สมาธิ ๓ แบบ ๒ (ความตั้งมั่นแห่งจิต หมายถึงสมาธิในวิปัสสนา หรือตัววิปัสสนานั้นเอง แยกประเภทตามลักษณะการกำหนดพิจารณา ไตรลักษณ์ ข้อที่ทำให้สำเร็จความหลุดพ้น — concentration)

๑. **สุญญตสมาธิ** (สมาธิอันพิจารณาเห็นความว่าง ได้แก่ วิปัสสนาที่ไปถึงความหลุดพ้นด้วยกำหนด **อนัตตลักษณะ** — concentration on the void)
๒. **อนิมิตตสมาธิ** (สมาธิอันพิจารณาธรรมไม่มีนิมิต ได้แก่ วิปัสสนาที่ไปถึงความหลุดพ้นด้วยกำหนด **อนิจจลักษณะ** — signless)
๓. **อัปปนิตตสมาธิ** (สมาธิอันพิจารณาธรรมไม่มีความตั้งปรารถนา ได้แก่ วิปัสสนาที่ไปถึงความหลุดพ้นด้วยกำหนด **ทุกขลักษณะ** : ~ desireless)

กัมมัฏฐาน หรือ กรรมฐาน (ที่ตั้งแห่งการงาน, อารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งการงานของใจ, อุบายทางใจ, **วิธีฝึกอบรมจิต** — subjects of meditation; meditation exercises; the act of meditation or contemplation; ground for mental culture) มี ๒ ประเภท คือ

๑. **สมถกัมมัฏฐาน** อุบายสงบใจ ใช้ **ฌาน (อัปปนาสมาธิ)** เป็นเกณฑ์วัดความก้าวหน้าของ สมาธิชนิดนี้
๒. **วิปัสสนากัมมัฏฐาน** อุบายเรื่องปัญญา ใช้ **ญาณ (ความปรีชาสามารถยังรู้)** เป็นเกณฑ์วัดความก้าวหน้าของ สมาธิชนิดนี้ (ซึ่งจะนิยมเขียน แบบนี้ กรรมฐาน กันซะมากกว่า)

สมถวิปัสสนา หรือ สมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน คือ สมถะและวิปัสสนา หรือ สมถกัมมัฏฐาน และ วิปัสสนากัมมัฏฐาน หมายความว่า สมาธิแน่วแน่แล้วพิจารณาตามความเป็นจริง (**อริยสัจ ๔**) เพื่อ หลุดพ้นจาก **สังโยชน์ ๑๐ (ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับทุกข์)** ทั้งปวง

ภาวนา ๓ (การเจริญ หมายถึง การเจริญกรรมฐาน หรือ ฝึกสมาธิขั้นต่างๆ — stages of mental culture)

๑. **บริกรรมภาวนา** (ภาวนาขั้นบริกรรม, ฝึกสมาธิขั้นขณิก ได้แก่ การถือเอา **นิมิต** ในสิ่งที่กำหนดเป็นอารมณ์กรรมฐาน เช่น เพ่งดวงกสิณ หรือนึกถึงพุทธคุณเป็นอารมณ์ว่าอยู่ในใจเป็นต้น กล่าวสั้นๆ คือ การกำหนดบริกรรมนิมิตนั่นเอง — preliminary stage) ได้ในกรรมฐานทั้ง ๔๐
๒. **อุปจารภาวนา** (ภาวนาขั้นจวนเจียน, ฝึกสมาธิขั้นเป็นอุปจาร ได้แก่ เจริญกรรมฐานต่อไป ถึงขณะที่ **ปฏิภาคนิมิต (ดูใน นิมิต ๑๐)** เกิดขึ้นในกรรมฐานที่เพ่งวัตถุก็ดี นีวรณสงบไปในกรรมฐานประเภทนึกเป็นอารมณ์ก็ดี นับแต่ขณะนั้นไปจัดเป็นอุปจารภาวนา — proximate stage) ขั้นนี้เป็น กามาวจรสมาธิ ได้ในกรรมฐานทั้ง ๔๐; อุปจารภาวนา สิ้นสุดแค่โคตรภูขณะ ใน **ฌานชวณะ (สภาพอารมณ์ของจิตที่คงอยู่)**
๓. **อัปปนาภาวนา** (ภาวนาขั้นแน่วแน่, ฝึกสมาธิขั้นเป็นอัปปนา ได้แก่ เสพ **ปฏิภาคนิมิต (ดูใน นิมิต ๑๐)** ที่เกิดขึ้นแล้วนั้น สม่่าเสมอด้วย **อุปจารสมาธิ (ดูใน สมาธิ ๓)** จนบรรลุ **ปฐมฌาน (ดูใน ฌาน)** คือ ถัดจาก **โคตรภู** ขณะใน **ฌานชวณะ (สภาพอารมณ์ของจิตที่คงอยู่)** เป็นต้นไป ต่อแต่นั้นเป็น **อัปปนาภาวนา (ดูใน ภาวนา ๓)** - concentrative or attainment stage) ขั้นนี้เป็น รูปาวจรสมาธิ ได้เฉพาะในกรรมฐาน ๓๐ คือ หัก **อนุสติ ๔ ข้างต้น (๔ ข้อแรก) (ดูใน อนุสติ ๑๐) ปฏิกุศลสัญญา ๑ (ดูใน กรรมฐาน ๔๐) และ จตุตถวัตถุ ๑ (ดูใน ธาตุ ๔)** ออกเสีย คงเหลือ **อสุภะ ๑๐ และ กายคตาสติ ๑ (ดูใน อนุสติ ๑๐)** (ได้ถึง **ปฐมฌาน (ดูใน ฌาน)**) **อัปปมัญญา ๓ ข้อต้น (๓ ข้อแรก) (ดูใน พรหมวิหาร ๔)** (ได้ถึง **จตุตถฌาน (ดูใน ฌาน)**) **อัปปมัญญา**

(ดูใน พรหมวิหาร ๔) ข้อท้ายคือ อุเบกขา ๑ กลิณ ๑๐ และ อานาปานสติ ๑ (ดูใน อนุสติ ๑๐) (ได้ถึง ปัญจฌาน (ดูใน ฌาน) อรูป ๔ (ได้รูปฌาน)

นิมิต ๓ (เครื่องหมายสำหรับให้จิตกำหนดในการเจริญกรรมฐาน, ภาพที่เห็นในใจอันเป็นตัวแทนของสิ่งที่ใช้อารมณกรรมฐาน — mental image)

- ๑. **บริกรรมนิมิต** (นิมิตแห่งบริกรรม, นิมิตตระเตรียม หรือ นิมิตแรกเริ่ม ได้แก่สิ่งใดก็ตามที่กำหนดเป็นอารมณ์ในการเจริญกรรมฐาน เช่น ดวงกลืนที่เพ่งดู หรือ พุทธคุณที่นึกเป็นอารมณ์ว่าอยู่ในใจเป็นต้น — preliminary sign) ได้ในกรรมฐานทั้ง ๔๐
- ๒. **อุคคหนิมิต** (นิมิตที่ใจเรียน, นิมิตติดตา ได้แก่ บริกรรมนิมิตนั้นเพ่งหรือนึกกำหนดจนเห็นแม่นยำในใจ เช่น ดวงกลืนที่เพ่งจนติดตา หลับตามองเห็น เป็นต้น — learning sign; abstract sign; visualized image) ได้ในกรรมฐานทั้ง ๔๐
- ๓. **ปฏิภาคนิมิต** (นิมิตเสมือน, นิมิตเทียบเคียง ได้แก่ นิมิตที่เป็นภาพเหมือนของอุคคหนิมิตนั้น แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากสัญญา เป็นเพียงอาการปรากฏแก่ผู้ได้สมาธิจึงบริสุทธิ์จนปราศจากสีเป็นต้น และไม่มีมลทินใด ๆ ทั้งสามารถนึกขยายหรือย่อส่วนได้ตามปรารถนา — sign; conceptualized image) นิมิตนี้ได้เฉพาะใน กรรมฐาน ๒๒ คือ กลิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ กายคตาสติ ๑ และ อานาปานสติ ๑

เมื่อเกิด ปฏิภาคนิมิต ขึ้น จิตย่อมตั้งมั่นเป็น อุปจารสมาธิ (ดูใน สมาธิ ๓) จึงชื่อว่า ปฏิภาคนิมิต เกิดพร้อมกับ อุปจารสมาธิ เมื่อเสพ ปฏิภาคนิมิตนั้นสม่ำเสมอด้วย อุปจารสมาธิ ก็จะสำเร็จเป็น อัปนาสมาธิต่อไป ปฏิภาคนิมิต จึงชื่อว่า เป็นอารมณ์ แก่ อุปจารภาวนา และ อัปนาภาวนา

ปิติ ๕ (ความอิ่มใจ, ความเต็มต่า — joy; interest; zest; rapture)

- ๑. **ขุททกاپิติ** (ปิติเล็กน้อย พอขนชูชันน้ำตาไหล — minor rapture; lesser thrill)
- ๒. **ขณิกاپิติ** (ปิติชั่วขณะ ทำให้รู้สึกแปลกๆ เป็นขณะๆ ดุจฟ้าแลบ — momentary or instantaneous joy)
- ๓. **โอกกันติกاپิติ** (ปิติเป็นระลอกหรือปิติเป็นพักๆ ให้รู้สึกชุ่มลงมาๆ ในกาย ดุจคลื่นซัดต้องฝั่ง — showering joy; flood of joy)
- ๔. **อุพเพตاپิติ** หรือ **อุพเพทิกاپิติ** (ปิติโลดลอย เป็นอย่างแรงให้รู้สึกใจฟูแสดงอาการหรือทำการบางอย่างโดยมิได้ตั้งใจ เช่น เปล่งอุทาน เป็นต้น หรือให้รู้สึกตัวเบา ลอยขึ้นไปในอากาศ — uplifting joy)
- ๕. **ผรณापิติ** (ปิติซาบซ่าน ให้รู้สึกเย็นซ่านแผ่เอบอาบไปทั่วสรรพางค์ ปิติที่ประกอบด้วยสมาธิ ท่านมุ่งเอาข้อนี้ — suffusing joy; pervading rapture)

เห็น กรรมฐาน เมื่อไรให้นึกถึง **วิธีฝึกอบรมจิตใจ**

เห็น วิปัสสนา เมื่อไรให้นึกถึง **ทำให้รู้ ทำให้เห็นแจ้ง**

เห็น สมาธิ เมื่อไรให้นึกถึง **ความตั้งมั่นแห่งจิต**

เห็น ภาวนา เมื่อไรให้นึกถึง **ทำให้เจริญ**

เห็น จิต เมื่อไรให้นึกถึง **สภาพที่รับรู้อารมณ์**

เห็น ใจ เมื่อไรให้นึกถึง **อารมณ์ภายใน**

เห็น สมณะ เมื่อไรให้นึกถึง **สงบ นิ่ง หยุด**

These are my own easy and comprehensive definitions (^_^)~

สัปบายะ ๗ (สิ่งที่เหมือนกัน สิ่งที่เกิดคู่กัน ช่วยสนับสนุนในการบำเพ็ญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอย — suitable things; things favorable to mental development)

๑. **อาวาสสัปบายะ** (ที่อยู่ซึ่งเหมือนกัน เช่น ไม่พลุกพล่านจอแจ — suitable abode)
๒. **โคจรสัปบายะ** (ที่หาอาหาร ที่เที่ยวบิณฑบาตที่เหมาะสมดี เช่น มีหมู่บ้านหรือชุมชนที่มีอาหารบริบูรณ์อยู่ไม่ไกลไม่ไกลเกินไป — suitable resort)
๓. **ภัสสสัปบายะ** (การพูดคุยที่เหมือนกัน เช่น พูดคุยเล่าขานกันแต่ใน **กถาวัตถุ ๑๐** และพูดแต่พอประมาณ — suitable speech)
๔. **บุคคลสัปบายะ** (บุคคลที่ถูกต้องเหมือนกัน เช่น มีท่านผู้ทรงคุณธรรม ทรงภูมิปัญญาเป็นที่ปรึกษาเหมาะใจ — suitable person)
๕. **โภชนสัปบายะ** (อาหารที่เหมาะสมกัน เช่น ถูกกับร่างกาย เกิดคู่ต่อสุขภาพ ฉ้นไม่ยาก — suitable food)
๖. **อุตสัปบายะ** (ดินฟ้าอากาศธรรมชาติแวดล้อมที่เหมาะสมกัน เช่น ไม่หนาวเกินไป ไม่ร้อนเกินไป เป็นต้น — suitable climate)
๗. **อิริยาปดสัปบายะ** (อิริยาบถที่เหมาะสมกัน เช่น บางคนถูกจับจงกรม บางคนถูกกับนั่ง ตลอดจนมีการเคลื่อนไหวที่พอดี — suitable posture)

กถาวัตถุ ๑๐ (เรื่องที่ควรพูด, เรื่องที่ควรนำมาสนทนากันในหมู่ภิกษุ — Subjects for talk among the monks)

๑. **อัปปิจจกถา** (เรื่องความมักน้อย, ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย ไม่มักมากอยากเด่น — talk about or favorable to contentment)
๒. **สันตุฎฐิกถา** (เรื่องความสันโดษ, ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ ไม่ชอบฟุ้งเฟ้อหรือปรนเปรอ — talk about or favorable to contentment)
๓. **ปวิเวกกถา** (เรื่องความสงัด, ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสงัดกายใจ — talk about or favorable to seclusion)
๔. **อสังสัคคกถา** (เรื่องความไม่คลุกคลี, ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่ — talk about or favorable to not mingling together)
๕. **วิริยารัมภกถา** (เรื่องการปรารถนาความเพียร, ถ้อยคำที่ชักนำให้มุ่งมั่นทำความเพียร — talk about or favorable to strenuousness)
๖. **ศีลกถา** (เรื่องศีล, ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล — talk about or favorable to virtue or good conduct)
๗. **สมาธิกถา** (เรื่องสมาธิ, ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำจิตมั่น — talk about or favorable to concentration)
๘. **ปัญญาภาว** (เรื่องปัญญา, ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา — talk about or favorable to deliverance)
๙. **วิมุตติกถา** (เรื่อง วิมุตติ, ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์ — talk about or favorable to deliverance)
๑๐. **วิมุตติญาณทัสสนกถา** (เรื่องความรู้ความเห็นใน วิมุตติ, ถ้อยคำที่ชักนำให้สนใจและเข้าใจเรื่องความรู้ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ — talk about or favorable to the knowledge and vision of deliverance)

วิมุตติ ความหลุดพ้น, ความพ้นจากกิเลส มี ๕ อย่าง คือ ๑. **ตถังควิมุตติ** พ้นด้วยธรรมคู่ปรับหรือพ้นชั่วคราว ๒. **วิกัมภณวิมุตติ** พ้นด้วยข่มหรือสะกดได้ ๓. **สมุจเจทวิมุตติ** พ้นด้วยตัดขาด ๔. **ปฏิบัติสัทธีวิมุตติ** พ้นด้วยสงบ ๕. **นิสสรณวิมุตติ** พ้นด้วยออกไป; ๒ อย่างแรก เป็น **โลกียวิมุตติ** ๓ อย่างหลังเป็น **โลกุตตรวิมุตติ**

กรรมฐาน ๔๐ หรือ **กัมมัฏฐาน ๔๐** (ที่ตั้งแห่งการทำงานของจิต, สิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์ในการเจริญภาวนา, อนุกรรมในการฝึกอบรมจิต — mental exercises; subjects of meditation)

๑. **กสิณ ๑๐**
๒. **อสุภะ ๑๐**
๓. **อนุสติ ๑๐**
๔. **อัปปมัญญา ๔** หรือ **พรหมวิหาร ๔**
๕. **อาหาระ ปฏิกุลสัณญา** (กำหนดพิจารณาความเป็น **ปฏิกุล** ในอาหาร ใช้อาหารเป็นอารมณ์ในการพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลง เน่าเสีย บูดและกินไม่ได้— perception of the loathsomeness of food)
๖. **จตุธาตวัญฐาน** หรือ **จตุธาตวัญฐาน** หรือ **ธาต ๔** หรือ **ธาตูกัมมัฏฐาน ๔** หรือ **ธาตุนนสิการ** (กำหนดพิจารณา **ธาต ๔**, หรือ **ธาตูกัมมัฏฐาน ๔** พิจารณาเห็นร่างกายของจนโดยสักว่า เป็น **ธาต ๔** แต่ละอย่างๆ; **ธาตุนนสิการ** ก็เรียก — analysis of the four elements)
๗. **อรุณ ๔** หรือ **อารุณี ๔**

กรรมฐานใดให้ได้สมาธิถึงขั้นใด (**ดู ภาวนา ๓**); กรรมฐานใดเหมาะกับจริตใด (**ดู จริต ๖**)

การแจกแจง องค์ประกอบของ กรรมฐาน ๔๐ อย่างพิศดาร (อย่างละเอียด)

๑. **กสิณ ๑๐ (วัตถุอันจูงใจ)** คือ จูงใจให้เข้าไปผูกอยู่ เป็นชื่อของ กัมมัฏฐาน ที่ใช้วัตถุสำหรับเพ่งเพื่อจูงจิตให้เป็นสมาธิ มี ๑๐ อย่าง คือ — meditation devices)

ก. **กุตกสิณ ๔** (กสิณคือมหาภูตรูป — Element-Kasina)

๑. **ปฐวีกสิณ** (กสิณคือดิน, กสิณที่ใช้ดินเป็นอารมณ์ — the Earth Kasina)
๒. **อาโปกสิณ** (กสิณคือน้ำ — the Water Kasina)
๓. **เตโชกสิณ** (กสิณคือไฟ — the Fire Kasina)
๔. **วาโยกสิณ** (กสิณคือลม — the Air Kasina: Wind Kasina)

ข. **วรรณกสิณ ๔** (กสิณคือสี — Color Kasina)

๕. **นീลกสิณ** (กสิณคือสีเขียว — the Blue Kasina)
๖. **ปีตกสิณ** (กสิณคือสีเหลือง — the Yellow Kasina)
๗. **โลหิตกสิณ** (กสิณคือสีแดง — the Red Kasina)
๘. **โอทาทกสิณ** (กสิณคือสีขาว — the White Kasina)

ค. **กสิณอื่นๆ**

๙. **อาโลกกสิณ** (กสิณคือที่ว่างเปล่า — the Light Kasina)
๑๐. **อากาสกสิณ** (กสิณคือที่ว่างเปล่า, ช่องว่าง — the Space Kasina)

ธาตุ ๔ (สิ่งที่ทรงสภาวะของตนอยู่เอง คือมีอยู่โดยธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีอดีต มีใช้สัด มีใช้ชื้อ - elements) ได้แก่ **ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และ วาโยธาตุ** คือ **มหาภูต** หรือ **ภูตรูป ๔** นั้นเอง.

ต่อไปนี้เป็นกรอธิบายอย่างละเอียดมาก โดย หลวงพ่อ พระมหาวิระ ถาวโร (หลวงพ่อกาญจนา) ค่อยๆทยอยอ่านกันนะครับ

<http://www.larnbuddhism.com/grammathan/gasin.html>

กสิณ มีอยู่ทั้งหมด 10 กองด้วยกัน ดังนี้

1. **ปฐวีกสิณ** เป็นกสิณเพ่งดิน
2. **อาโปกสิณ** เป็นกสิณเพ่งน้ำ
3. **เตโชกสิณ** เป็นกสิณเพ่งไฟ
4. **วาโยกสิณ** เป็นกสิณเพ่งลม
5. **นීลกสิณ** เป็นกสิณเพ่งสีเขียว
6. **ปีตกสิณ** เป็นกสิณเพ่งสีเหลือง
7. **โลหิตกสิณ** เป็นกสิณเพ่งสีแดง
8. **โอทาทกสิณ** เป็นกสิณเพ่งสีขาว
9. **อาโลกกสิณ** เป็นกสิณเพ่งแสงสว่าง
10. **อากาสกสิณ** เป็นกสิณเพ่งอากาศ

ปฐวีกสิณ

กสิณ นี้เป็นการเพ่งดินเป็นอารมณ์ ปฐวี แปลว่า ดิน กสิณ แปลว่า เพ่ง รวมแล้วหมายถึง เพ่งดิน

อุปกรณ์กสิณ

ปฐวีกสิณนี้ มีดินเป็นอุปกรณ์ในการเพ่ง จะเพ่งดินที่เป็นพื้นลานดิน ที่ทำให้เตียนสะอาด หรือจะทำเป็นสะดึงยกไปมาได้ ดินที่จะเอามาทำเป็นดวงกสิณนั้น ท่านให้ใช้ดินสีอรุณอย่างเดียว ห้ามมีสีอื่นปน หรือถ้าหาไม่ได้มาก ก็เอาสีอื่นไว้ข้างล่างแล้วเอาสีอรุณวางทับไว้ข้างบน ดินสีอรุณนี้ท่านว่า หาได้จากดินขุยปู เมื่อได้ดินแล้ว ก็ทำสะดึงทำเป็นลานติดพื้นดินมีขนาดเท่ากัน

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

Edition 2 Revised on 19/11/2549

ขนาดดวงกสิณ

วงกสิณที่ทำเป็นวงกลมสำหรับเพ่ง ท่านให้ไม่เกินเส้นผ่าศูนย์กลาง 1 คืบ 4 นิ้ว อย่างเล็กไม่เล็กกว่าขอบชั้น ท่านให้หนึ่งไม่ใกล้ไม่ไกลกว่า 2 คืบ 4 นิ้ว ตั้งที่วางวงกสิณ ให้สูงไม่เกิน 2 คืบ 4 นิ้ว ซึ่งเป็นระยะที่พอดี เวลาเพ่ง กำหนดจดจำ ท่านให้มุ่งจำแต่สติ ไม่ต้องคำนึงถึงขอบและรั้วรอย

กิจก่อนการเพ่งกสิณ

เมื่อจัดอุปกรณ์เรียบร้อยแล้ว ก็ชำระล้างร่างกายให้สะอาด นั่งสมาธิ หลับตาพิจารณาโทษของกามคุณ 5 (รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส) เมื่อพิจารณาโทษของกามคุณจิตสงบจากนิเวศแล้ว ก็ลืมตาขึ้นจ้องมองภาพกสิณ จำให้ดี หลับตา กำหนดภาพกสิณไว้ในใจ ภาวนาไว้ว่า "ปลู่วิกสิณ" เมื่อภาพเลื่อนไปก็ลืมตาดูใหม่ แล้วหลับ ทำอย่างนี้ไปเรื่อย จนกว่าอารมณ์ของใจจะจำภาพกสิณไว้ได้เป็นอย่างดี นึกเห็นภาพได้ชัดเจนทุกขณะที่ปรารถนาจะเห็นติดตาติดใจตลอด เรียกว่า "อุคคหนิมิต" แปลว่า นิมิตติดตา เมื่อเข้าถึงอุคคหนิมิตนี้แล้ว ท่านให้เร่งระมัดระวังรักษาอารมณ์สมาธิและนิมิตไว้จนกว่าจะได้ปฏิภาคนิมิต ซึ่งรูปและสีของกสิณจะเปลี่ยนจากเดิม คือกสิณทำเป็นวงกลมด้วยดินแดง นั้น จะกลายเป็นเสมือนแว่นแก้ว มีสีใสสะอาดคล้ายน้ำที่กลิ้งอยู่ในใบบัว จะกำหนดให้เล็กโตสูงต่ำได้ตามประสงค์ อย่างนี้เรียกว่า "ปฏิภาคนิมิต" และต้องรักษาอารมณ์ให้อยู่ในขอบเขตของสมาธิ อย่าสนใจอารมณ์ของนิเวศแม้แต่น้อย เพราะจะทำให้สมาธิที่จะเข้าสู่สมาธินี้สลายตัวโดยฉับพลัน

จิตเข้าสู่ระดับฌาน

เมื่อปฏิภาคนิมิตเกิดขึ้นแล้ว จิตก็เข้าระดับฌาน อารมณ์ของฌานในกสิณทั้ง 10 มีดังนี้ ฌานในกสิณท่านเรียก ฌาน 4 บ้างก็ ฌาน 5 ซึ่งกล่าวไว้ดังนี้

ฌาน 4

ฌาน 4 ท่านเรียกว่า **จตุตถฌาน**

1. ปลูมฌานมีองค์ 5 คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา
2. ทุตติยฌานมีองค์ 3 คือ ละวิตกและวิจารณ์เสียได้ ยังดำรงอยู่ในปีติ สุข เอกัคคตา
3. ตุตติยฌานมีองค์ 2 คือ ละวิตก วิจารณ์ เสียได้ ยังดำรงสุขอยู่ในเอกัคคตา
4. จตุตถฌานมีองค์ 2 คือ ละวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เสียได้ คงทรงอยู่ในเอกัคคตา กับเพิ่มอุเบกขาเข้ามาอีก

ฌาน 5

1. ปลูมฌานมีองค์ 5 คือ วิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา
2. ทุตติยฌานมีองค์ 4 คือ ละวิตก ยังทรงวิจารณ์ ปีติ สุข เอกัคคตา
3. ตุตติยฌานมีองค์ 3 คือ ละวิตก วิจารณ์ ยังทรง ปีติ สุข เอกัคคตา
4. จตุตถฌานมีองค์ 2 คือ ละวิตก วิจารณ์ ปีติ ยังทรงสุขกับเอกัคคตา
5. ฌาน 5 หรือที่เรียกว่า **ปัญจฌาน** มีองค์ 2 เหมือนกัน คือ ละวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข เสียได้ ยังทรงอยู่ในเอกัคคตา และเพิ่มอุเบกขาเข้ามาอีก

กสิณนี้ถ้าท่านปฏิบัติทำให้ถึงฌาน 4 หรือ ฌาน 5 ซึ่งมีอารมณ์เป็นเอกัคคตารมณ์และอุเบกขารมณ์ไม่ได้ ก็เท่ากับท่านผู้นั้นไม่เจริญในกสิณ เมื่อได้แล้วก็ต้องฝึกการเข้าฌานออกฌานให้คล่อง เมื่อเข้าฌานคล่องแล้ว ต้องฝึกนิรมิตตามอำนาจกสิณให้ได้คล่องแคล่ว จึงจะชื่อว่า ได้กสิณกองนั้น ๆ ถ้ายังทำไม่ได้ถึง ไม่ควรย้ายไปปฏิบัติในกสิณกองอื่น ถ้าชำนาญในการนิรมิต อริชฌานแล้วเพียงกองเดียว กองอื่นทำไม่ยากเลย เพราะอารมณ์ในการฝึกเหมือนกัน ต่างกันแต่สี พยายามฝึกฝนจนกว่าจะได้ผลสูงสุดเสียก่อน จึงค่อยย้ายกองต่อไป

องค์ฌานในกสิณทั้ง 10 กอง

ปลูมฌานมีองค์ 5 คือ

1. **วิตก** มีอารมณ์จับอยู่ที่ปฏิภาคนิมิต กำหนดจิตจับภาพปฏิภาคนิมิตนั้นเป็นอารมณ์
2. **วิจารณ์** พิจารณาปฏิภาคนิมิต คือ พิจารณาว่ารูปปฏิภาคนิมิตสวยงาม คล้ายแว่นแก้ว บริสุทธิ์ สะอาด
3. **ปีติ** มี 5 ประเภทคือ
  - **ขุททากาปีติ** มีอาการขนพองสยองเกล้า น้ำตาไหล
  - **ขณิกาปีติ** มีแสงสว่างเข้าตาคล้ายแสงฟ้าแลบ
  - **โอกกันติกาปีติ** มีอาการร่างกายกระเพื่อมโยกโคลง บ้างก็โยกไปโยกมา
  - **อุพเพงคาปีติ** มีกายลอยขึ้นเหนือพื้น บางรายก็ลอยได้ไกล
  - **ผรณาปีติ** อาการเย็นซ่าทั้งร่างกาย และมีอาการคล้ายกับร่างกายสูงใหญ่ขึ้นกว่าปกติ

4. สุข มีอารมณ์เป็นสุขเยือกเย็น ในขณะที่พิจารณาปฏิภาคนิมิต

5. เอกัคคตา มีจิตเป็นอารมณ์เดียว คือมีอารมณ์จับอยู่ในปฏิภาคนิมิตเป็นปกติ

ทั้ง 5 อย่างนี้เป็นปฐมฌาน มีอารมณ์เหมือนกับฌานในกรรมฐานอื่น ๆ แต่กสิณนี้มีอารมณ์ยึดนิมิตเป็นอารมณ์ ไม่ปล่อยอารมณ์ให้พลัดจากนิมิต จนจิตเข้าสู่จตุตถฌาน หรือปัญจฌาน

ทุติยฌาน มีองค์ 3 คือจะเว้นจากการภาวนาไปเอง การกำหนดพิจารณารูปกสิณจะยุติลง เหลือแต่ความสดชื่น ด้วยอำนาจปีติ อารมณ์สงบมาก ภาพปฏิภาคนิมิตจะสวยวิจิตรมากกว่าเดิม มีอารมณ์เป็นสุขปราณีต

ตติยฌาน มีองค์ 2 ตัดความสดชื่นทางกายออกเสียได้ เหลือแต่สุขแบบเครียด ๆ มีอารมณ์ตั้งแห่งจิต ลมหายใจอ่อนระระวย ภาพนิมิตดูงามสง่า มีรัศมีพุ่งใส อารมณ์ของจิตไม่สนใจกับอาการทางกายเลย

จตุตถฌาน ทรงไว้เพียงเอกัคคตา กับอุเบกขา คือมีอารมณ์ตั้ง ไม่มีอารมณ์รับความสุขและความทุกข์ใด ๆ ไม่รู้สึกในเวทนาทั้งสี่ ปล่อยวางต่ออารมณ์ มีจิตสว่างคล้ายใครเอาประทีบที่สว่างมากมาวางไว้ ไม่มีอารมณ์รับเสียง ลมหายใจสงบ รูปกสิณเห็นชัดคล้ายดาวประกายพรึก ฌานที่ 4 เป็นฌานสำคัญชั้นยอด เมื่อมีอารมณ์จิตถึงฌาน 4 จะไม่ปรากฏว่ามีลมหายใจ

ทำได้ถึงระดับนี้ ก็ชื่อว่าจบกิจในกสิณ ไม่ว่าจะกองใดก็ตาม จิตของกสิณต้องถึงฌาน 4

อาโปกสิณ

อาโปกสิณ อาโป แปลว่า น้ำ กสิณ แปลว่า เพ่ง อาโปกสิณ แปลว่า เพ่งน้ำ กสิณน้ำ

วิธีปฏิบัติคือ ท่านให้อาบน้ำที่สะอาด ถ้าน้ำฝนก็ยิ่งดี ใส่น้ำในภาชนะเท่าที่จะหาได้ ใสให้เต็มพอดี อย่าให้พร่อง

การนั่ง หรือเพ่งมีอาการอย่างเดียวกับปลูวิกสิณ จนกว่าจะเกิดอุคคหนิมิต ซึ่งอุคคหนิมิตของอาโปกสิณนี้ จะปรากฏเหมือนน้ำไหลกระเพื่อม ส่วนปฏิภาคนิมิตปรากฏเหมือนพัดใบตาลแกว่ง คือใสมีประกายระยิบระยับ เมื่อถึงตอนนั้นแล้วก็เจริญต่อไปให้ถึงจตุตถฌาน บทภาวนาที่ใช้ในอาโปกสิณนี้คือ "อาโปกสิณัง"

เตโชกสิณ

เตโช แปลว่า ไฟ กสิณเพ่งไฟเป็นอารมณ์ ท่านให้จุดไฟให้ไฟลุกโชนแล้วเอาเสื่อหรือหนังมาเจาะ ทำเป็นช่องกว้าง 1 คืบ 4 นิ้ว แล้ววางเสื่อหรือหนังนั้นไว้ข้าง ให้เพ่งพิจารณาไปตามช่องนั้น

การนั่งสูงหรือระยะ เหมือนกับปลูวิกสิณ การเพ่ง อย่าเพ่งเปลวไฟที่ไหวไปมา ให้เลือกเพ่งแต่ไฟที่มีแสงหนาที่ปรากฏตามช่องนั้นเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า "เตโชกสิณัง" หลาย ๆ ครั้ง จนกว่านิมิตจะเป็นอุคคหนิมิต ซึ่งปรากฏเป็นดวงเพลิงตามปกติ สำหรับปฏิภาคนิมิตนั้นมีรูปคล้ายผ้าแดงผืนหนา หรือคล้ายกับพัดใบตาลที่ทำด้วยทองหรือเสาทองคำที่ตั้งอยู่ในอากาศ เมื่อได้ถึงขั้นนี้แล้วขอให้พยายามจนถึงจตุตถฌานเถิด

วาโยกสิณ

วาโยกสิณ แปลว่า เพ่งลม การถือเอาลมเป็นนิมิต จะถือเอาด้วยการเห็นหรือจะถือเอาด้วยการกระทบก็ได้ กำหนดด้วยการเห็นนั้น ท่านให้ถือเอาการที่ลมพัดถูกต้องปลายหญ้าหรือปลายไม้เพ่งเป็นอารมณ์เพ่งพิจารณา การถือเอาด้วยการถูกต้องกระทบ ให้ถือเอาการที่ลมพัดมากระทบตัวเป็นอารมณ์ สมัยนี้จะใช้พัดลมเป่าแทนก็ได้ เมื่อเพ่งพิจารณาอยู่ให้ภาวนาว่า "วาโยกสิณัง"

อุคคหนิมิตของวาโยกสิณ ปรากฏว่ามีการไหว ๆ คล้ายกระเื่อแห่งการหุงต้ม ที่มีไอบปรากฏมากระทบจักขุ คือมีปรากฏการณ์คล้ายตามมองเห็นไอน้ำที่ต้มเดือดแล้ว

ปฏิภาคนิมิต มีอาการปรากฏภาพเหมือนไอน้ำที่ลอยขึ้น แต่ไม่เคลื่อนไหว หรือคล้ายกับก้อนเมฆบางที่ลอยอยู่คงที่นั่นเอง อาการอย่างอื่นก็เหมือนกับที่กล่าวไว้ในปลูวิกสิณ

นิลกสิณ

นิลกสิณ แปลว่า เพ่งสีเขียว ท่านให้ทำสะเก็ดขี้ด้วยผ้าหรือหนัง กระดาษก็ได้โดยเอาสีเขียวทา หรือจะเพ่งพิจารณาสีเขียวจากใบไม้ก็ได้ ทุกอย่างเช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ในปลูวิกสิณ

เมื่อเพ่งภาวนาว่า "นิลกสิณัง" ไปเรื่อย ๆ อุคคหนิมิตนั้นปรากฏเป็นรูปที่เพ่งนั่นเอง

ปีตกสิณ

ปีตกสิณ แปลว่า เพ่งสีเหลือง การปฏิบัติทุกอย่างเหมือนนิลกสิณ แต่เป็นสีเหลือง บทภาวนาว่า "ปีตกสิณัง" ไปเรื่อย ๆ นอกนั้นเหมือนที่กล่าวแล้วข้างต้น

โลหิตกสิณ

โลหิตกสิณ แปลว่า เพ่งสีแดง จะเพ่งดอกไม้สีแดง หรือเอาสีแดงมาทาทับกับสะดึงก็ได้ บทภาวนาว่า "โลหิตกสิณัง" นอกนั้นทุกอย่างเหมือนที่กล่าวแล้ว

โอதாகสิณ

โอதாகสิณ แปลว่า เพ่งสีขาว โดยจะหาจากดอกไม้หรืออย่างอื่นก็ได้แต่สะดวก หรือจะทำแบบสะดึงโดยใช้สีขาว บทภาวนาคือ "โอதாகสิณัง" นอกนั้นก็เหมือนที่กล่าวแล้วเบื้องต้น

อาลอกกลิน

อาลอกกลิน แปลว่า เฟ่งแสงสว่าง ท่านให้หาแสงสว่างที่ลอดตามช่องฝาหรือช่องหลังคา หรือเจาะเสื่อ ลำแพน หรือแผ่นหนังช่องเท้า 1 คืบ 4 นิ้ว บทกวีกล่าวว่า "อาลอกกลินัง" ไปเรื่อย ๆ จนอุคคหนิมิตปรากฏ ซึ่ง **อุคคหนิมิต** ของอาลอกกลินมีรูปเป็นแสงสว่างที่เหมือนรูปเดิม ส่วน **ปฏิกาคนิมิต** นั้น ปรากฏเป็นแสงสว่างหนาที่บ เหมือนกับเอาแสงสว่างมากองรวมกันไว้ จากนั้นก็ทำต่อไปจนเข้าถึงจตุตถฌาน

อากาสกลิน

อากาสกลิน แปลว่า เฟ่งอากาศ คำภาวนาว่า "อากาสกลินัง" ทำเหมือนอาลอกกลิน คือ เจาะ เสื่อหรือหนัง หรือจะมองอากาศ คือความว่างเปล่าที่ลอดตามช่องฝา หรือช่องเสื่อ หนึ่ง โดย กำหนดภาวนาไปเรื่อย ๆ จนเกิด **อุคคหนิมิต** เป็นช่องตามรูปที่กำหนด ส่วน **ปฏิกาคนิมิต** นั้น ปรากฏ คล้ายอุคคหนิมิต แต่พิเศษตรงบังคับให้ขยายให้ใหญ่เล็ก สูงต่ำได้ตามความประสงค์ นอกนั้นเหมือน กลินอื่น ๆ ที่กล่าวไว้

อานภาพกลิน 10

กลิน 10 ประการนี้ เป็นปัจจัยให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ เมื่อบำเพ็ญปฏิบัติกลินกองใดกองหนึ่งสำเร็จถึงจตุตถฌาน แล้ว ก็ควรฝึกให้ชำนาญในกลินนั้น ๆ ถ้าปฏิบัติถึงฌาน 4 แล้ว แต่มิได้ฝึกอริชฐานต่าง ๆ ตามแบบ ท่านว่าผู้นั้นยังไม่จัดว่าเป็นผู้เข้าถึงกลิน อานาถฤทธิ์ในกลินต่าง ๆ มีดังนี้

- **ปฐวีกลิน** มีฤทธิ์ เช่น นิรมิตคน ๆ เดียวให้เป็นคนมากได้ ให้คนมากเป็นคน ๆ เดียวได้ ทำน้ำและอากาศให้ แข็งได้
- **อาโปกลิน** สามารถนิรมิตของแข็งให้อ่อนได้ เช่นอริชฐานสถานที่เป็นดินหรือหินที่กั้นดารน้ำให้เกิดบ่อน้ำ อริชฐานหินดินเหล็กให้อ่อน อริชฐานในสถานมีฝนแล้งให้เกิดฝนอย่างนี้เป็นต้น
- **เตโชกลิน** อริชฐานให้เกิดเป็นเพลิงเผาผลาญ หรือให้เกิดแสงสว่างได้ ทำให้แสงสว่างเกิดแก่จักขุญาณ สามารถเห็นภาพต่าง ๆ ในที่ไกลได้คล้ายดาตัพย์ ทำให้เกิดความร่อนในทุกที่ทุกสถานได้
- **วาโยกลิน** อริชฐานจิตในตัวเองลอยตามลม หรืออริชฐานให้ตัวเอง เหาะไปในอากาศก็ได้ สถานที่ใดไม่มีลม อริชฐานให้มีลมได้
- **นิลกลิน** สามารถทำให้เกิดสีเขียว หรือทำสถานที่สว่างให้มีมืดครึ้มได้
- **ปีโตกลิน** สามารถนิรมิตสีเหลืองหรือสีทองให้เกิดได้
- **โลหิตกลิน** สามารถนิรมิตสีแดงให้เกิดได้ตามความประสงค์
- **โอทาทกลิน** สามารถนิรมิตสีขาวให้ปรากฏ และทำที่มืดให้เกิดแสงสว่างได้ เป็นกรรมฐานที่อานวยประโยชน์ ในทิพยจักขุญาณ เช่นเดียวกับเตโชกลิน
- **อาลอกกลิน** นิรมิตรูปให้มีรัศมีสว่างไสวได้ ทำที่มืดให้สว่างได้ เป็นกรรมฐานสร้างทิพยจักขุญาณโดยตรง
- **อากาสกลิน** สามารถอริชฐานจิตให้เห็นของที่ปกปิดไว้ได้ เหมือนของนั้นวางอยู่ในที่แจ้ง สถานที่ใดอับด้วย อากาศ ก็สามารถอริชฐานให้เกิดความโปร่งมีอากาศเพียงพอแก่ความต้องการได้

วิธีอริชฐานฤทธิ์

วิธีอริชฐานจิตให้เกิดผลตามฤทธิ์ที่ต้องการ ท่านให้เข้าฌาน 4 ก่อน แล้วออกจากฌาน 4 แล้วอริชฐานในสิ่งที่ ตนต้องการจะเป็นอย่างนั้น แล้วกลับเข้าฌาน 4 อีก ออกจากฌาน 4 แล้วอริชฐานจิตทับลงไปอีกครั้ง สิ่ง ที่ต้องการจะปรากฏสมความปรารถนา

แนะกลินร่วมวิปัสสนาญาณ

ท่านผู้ฝึกกลิน ถ้าต้องการให้ได้อภิญญา 6 ก็เจริญไปจนกว่าจะชำนาญทั้ง 10 กอง ถ้าท่านประสงค์ให้ได้รับผล พิเศษเพียงวิชาสาม ก็เจริญเฉพาะอาลอกกลิน หรือเตโชกลิน หรือโอทาทกลิน อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วฝึก ทิพยจักขุญาณ แต่ท่านที่ประสงค์จะเข้าสู่พระนิพพานเร็ว ๆ ไม้มีความประสงค์จะได้ญาณพิเศษเพราะเกรงจะล่าช้า ก็ ขอให้พิจารณาดังนี้

เข้าฌานออกฌานพิจารณาขั้น 5

ท่านควรจะให้ถึงฌาน 4 หรือฌาน 5 เมื่อได้แล้วก่อนจะพิจารณาวิปัสสนาญาณ ท่านต้องเข้าฌานให้ถึงที่สุดจน อารมณ์จิตเป็นอุเบกขาเจียบสงัดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ มีอารมณ์ผ่องใสในกุศลธรรมแล้ว ออกจากฌาน 4 หรือฌาน 5 พิจารณาขั้นตามแบบวิปัสสนารวมดังนี้

พิจารณาว่า ขั้น 5 คือ

- **รูป** ได้แก่ สภาพที่เห็นได้ด้วยตา
- **เวทนา** ความรับอารมณ์ที่เป็นสุขและทุกข์ อารมณ์สุข เรียกว่า สุขเวทนา อารมณ์ทุกข์ เรียกว่า ทุกขเวทนา อารมณ์ว่างเฉย ๆ ไม้มีสุขไม้มีทุกข์ เรียกว่า อุเบกขา

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ "การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง"

Edition 2 Revised on 19/11/2549

- **สัญญา** แปลว่า ความจำ
- **สังขาร** หมายถึงอารมณ์ที่เป็นบุญ คืออารมณ์ผ่องใส ที่เต็มไปด้วยความเมตตาปราณี อารมณ์ที่เป็นบาป คือ อารมณ์ขุ่นมัว คิดประทุษร้ายที่เกิดขึ้นแก่ สังขาร
- **วิญญาน** แปลว่า ความรับรู้ เช่น รู้ร้อน หนาว หิว กระจาย เปรี๊ยะ เค็ม เป็นต้น

อาการทั้ง 5 นี้ เรียกว่า ชั้น 5 ซึ่งมีปรากฏประจำร่างกายมนุษย์และสัตว์ ท่านให้พิจารณาว่า ชั้น 5 นี้ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา เราไม่มีในชั้น 5 ชั้น 5 ไม่มีในเรา เพราะไม่มีความยั่งยืน มีเกิดขึ้นแล้วก็ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป ในที่สุดก็สลายตัวไป มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของมัน ซึ่งเป็นไปตามกฎธรรมดาที่ไม่มีอะไรขัดขวางได้ การเปลี่ยนแปลงทรุดโทรมนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ทั้งทางกายและใจ ใจมีทุกข์เพราะไม่ประสงค์ให้ชั้น 5 เสื่อมโทรม กายเป็นทุกข์เพราะได้รับการบีบคั้นจากโรคภัยไข้เจ็บ การแสวงหาอาหารมาหล่อเลี้ยง ความไม่แน่นอนของในสภาพของชั้น 5 นี้ รูปนิมิตกสิณก็เช่นกัน ขณะนี้รูปกสิณตั้งอยู่ ความผ่องใสมีอยู่ แต่ในบางครั้งรูปกสิณก็เศร้าหมอง และรูปกสิณนี้ก็ไม้อาจดำรงอยู่ได้ตลอดไป ปรากฏขึ้นไม่นานก็สลายตัวไป เอาอะไรเที่ยงแท้แน่นอนไม่ได้เลย ปลงไปพิจารณาไป ให้เห็นเหตุเห็นผล ถ้าปลงไปจิตจะชาน ก็เข้ามาในกสิณใหม่ พอใจเป็นอุเบกขาดีแล้ว ก็คลายฉานพิจารณาใหม่ ทำอย่างนี้ ไม่ช้าก็จะเกิดนิพพิทาญาณ มีความเบื่อหน่ายในสังขาร แล้วจะปลงความหวังในสังขารเสียได้ มีอารมณ์ว่างเฉยเมื่อทุกข์เกิดขึ้นแก่สังขาร ท่านเรียกว่า สังขารเปกขาญาณ คือวางเฉยในสังขารด้วยอำนาจวิปัสสนาญาณ จากนั้นจิตจะเข้าโคตรภูญาณเป็นจิตอยู่ในระหว่างปลุกชนกับพระโสดาบัน หลังจากนั้นถ้าท่านไม่ประมาท พิจารณาสังขารตามที่กล่าวแล้ว โดยเข้ามาให้มาก ออกจากฉานพิจารณาสังขารเป็นปกติ จิตจะตั้งมั่น ขำแรกก็เลสให้เด็ดขาดไปได้ โดยกำจัดสังขารสามเบื้องต้นสามประการได้ อันเป็นขั้นพระโสดาบันพึงกำจัดได้ คือ

- **สักกายทิฏฐิ** คือ ตัดในที่เห็นว่า ร่างกายชั้น 5 เป็นของเรา เรามีในชั้น 5 นี้ ออกเสีย
- **วิจิกิจฉา** ละความสงสัยในมรรคผลเสียได้ โดยมีสัทธาเกิดขึ้น
- **สีลัพพตปรามาส** ถือศีล 5 อย่างเคร่งครัด

องค์พระโสดาบัน

คู่มือในการพิจารณาตัวเอง ขององค์พระโสดาบัน คือ

1. รักษาศีล 5 เป็นปกติ ไม่ทำให้ศีลขาดหรือต่างพร้อยตลอดชีวิต
2. เคารพพระรัตนตรัยอย่างเคร่งครัด แม้จะพูดเล่น ๆ ก็ไม่พูด
3. มีอารมณ์รักใคร่ในพระนิพพานเป็นปกติ ไม่มีความปรารถนาอื่นนอกจากพระนิพพาน

พระโสดาบันตามปกติมีอารมณ์ดังที่กล่าวนี้ อาการนี้จะเป็นความรู้สึกรัตนธรรมตาไม่หนัก แต่ถ้าอารมณ์ใดในตอนในยังมีความหนักอยู่บ้าง ก็อย่าคิดว่าท่านเป็นพระโสดาบัน จะเป็นผลร้ายกับท่านได้ ต้องได้จริงถึงจริง แม้ได้แล้วก็ควรก้าวต่อไป เพราะมรรคเบื้องสูงยังมีต่อไปอีก

๒. อสุภะ ๑๐ (สภาพอันไม่งาม, ซากศพในสภาพต่างๆ ซึ่งใช้เป็นอารมณ์แห่งสมถกรรมฐาน — ten kinds of foulness; corpses at different stages of decay)

๑. **อุทฺธมาตกะ** (ซากศพที่เน่าพองขึ้นอืด — bloated corpse; swollen-up corpse)
๒. **วินิลกะ** (ซากศพที่มีสีเขียวคล้ำคละด้วยสีต่างๆ — bluish discolored corpse; livid corpse)
๓. **วิปฺพพกะ** (ซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลเยิ้มอยู่ตามที่ที่แตกปริออก — festering corpse)
๔. **วิจจิตกะ** (ซากศพที่ขาดจากกันเป็น ๒ ท่อน — split or cut up corpse; disjoint corpse)
๕. **วิกขยิตกะ** (ซากศพที่ถูกสัตว์ เช่น แร้ง กา สุนัข จิกทิ้งกัดกินแล้ว — gnawed corpse)
๖. **วิกขิตตกะ** (ซากศพที่กระจุยกระจาย มีอวัยวะหลุดออกไปข้างๆ — scattered corpse; mangled corpse)
๗. **หตวิกขิตตกะ** (ซากศพที่ถูกสับฟันบั่นเป็นท่อนๆ กระจายออกไป — hacked and scattered corpse; mutilated and mangled corpse)
๘. **โลหิตกะ** (ซากศพที่มีโลหิตไหลอาบเรียราดอยู่ — blood-stained corpse; bleeding corpse)
๙. **ปฺพหุวะกะ** (ซากศพที่มีหนอนคลาคล่ำเต็มไปหมด — worm-infested corpse)
๑๐. **อัญญิกะ** (ซากศพที่ยังเหลืออยู่แต่ร่างกระดูกหรือกระดูกท่อน — skeleton)

สามารถศึกษาเพิ่มเติมได้ที่ (http://www.geocities.com/pic_asupa/)

๓. อนุสติ ๑๐ (ความระลึกถึง, อารมณ์อันควรระลึกถึงเนื่องๆ — recollection; constant mindfulness)

๑. **พุทธานุสติ** (ระลึกถึงพระพุทธเจ้า คือ น้อมจิตระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระองค์ — recollection of the Buddha; contemplation on the virtues of the Buddha)
๒. **ธัมมานุสติ** (ระลึกถึงพระธรรม คือ น้อมจิตระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระธรรม — recollection of the Dhamma; contemplation on the virtues the Doctrine)
๓. **สังฆานุสติ** (ระลึกถึงพระสงฆ์ คือ น้อมจิตระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระสงฆ์ — recollection of the Sangha; contemplation on the virtues of the Order)
๔. **ศีลानุสติ** (ระลึกถึงศีล คือ น้อมจิตรำลึกพิจารณาศีลของตนที่ได้ประพฤติปฏิบัติบริสุทธิ์ไม่ต่างพร้อย — recollection of morality; contemplation on one's own morals)
๕. **จาคานุสติ** (ระลึกถึงการบริจาค คือ น้อมจิตระลึกถึงทานที่ตนได้บริจาคแล้ว และพิจารณาเห็นคุณธรรมคือความเผื่อแผ่เสียสละนี้ที่มีในตน — recollection on liberality; contemplation on one's own liberality)
๖. **เทวทานุสติ** (ระลึกถึงเทวดา คือ น้อมจิตระลึกถึงเทวดาทั้งหลายที่ตนเคยรู้และพิจารณาเห็นคุณธรรมอันทำบุคคลให้เป็นเทวดานั้นๆ ตามที่มีอยู่ในตน — recollection of deities; contemplation on the virtues which make people become gods as can be found in oneself)
๗. **มรณสติ** (ระลึกถึงความตายอันจะต้องมีมาถึงตนเป็นธรรมดา พิจารณาที่จะให้เกิดความไม่ประมาท — mindfulness of death; contemplation on death)
๘. **กายคตาสติ** (สติอันไปในกาย คือ กำหนดพิจารณากายนี้ ให้เห็นว่าประกอบด้วยส่วนต่างๆ อันไม่สะอาด ไม่งาม นำรังเกียจ เป็นทางรู้เท่าทันสภาวะของกายนี้ มิให้หลงไหลมัวเมา — mindfulness occupied with the body; contemplation on the 32 impure parts of the body)
๙. **อานาปานสติ** (สติกำหนดลมหายใจเข้าออก — mindfulness on breathing)
๑๐. **อุปสมานุสติ** (ระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบ คือ ระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระนิพพาน อันเป็นที่ระงับกิเลสและความทุกข์ — recollection of peace; contemplation on the virtue of Nibbana)

๔. พรหมวิหาร ๔ หรือ อัปปมัญญา ๔ (ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมจดและปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ - holy abidings; sublime states of mind)

๑. **เมตตา** (ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า - loving-kindness; friendliness)
๒. **กรุณา** (ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ - compassion)
๓. **มุทิตา** (ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป - sympathetic joy; altruistic joy)
๔. **อุเบกขา** (ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึงไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้ง รู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือ เขาคควรได้รับผลอันสมกับความรักผิดชอบของตน - equanimity; neutrality; poise)

ผู้ดำรงในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตากรุณา และย่อมรักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม

พรหมวิหารนี้ บางทีแปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม, ธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม, ธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม, หรือ ธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้มีคุณยิ่งใหญ่ - (abidings of the Great Ones).

พรหมวิหาร ๔ เรียกอีกอย่างว่า **อัปป์มัญญา ๔** (unbounded states of mind; illimitables) เพราะแผ่สม่าเสมอโดยทั่วไปในมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต

พรหมวิหารมีในผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่น ด้วย **สังคหัตถ์ ๔** เป็นต้น.

สังคหัตถ์ ๔ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์ - bases of sympathy; acts of doing favors; principles of service; virtues making for group integration and leadership)

๑. **ทาน** (การให้ คือ เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน - giving; generosity; charity)
๒. **ปิยวาจา** หรือ **เพยวัชชะ** (วาจาเป็นที่รัก วาจาดูดดื่มน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม - kindly speech; convincing speech)
๓. **อัตถจริยา** (การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม - useful conduct; rendering services; life of service; doing good)
๔. **สมานัตตตา** (ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอด้วยปลาย ปฏิบัติสม่าเสมอกันในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู่ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี - even and equal treatment; equality consisting in impartiality, participation and behaving oneself properly in all circumstances)

๕. อาหาระ ปฏิกุลสัณญา (กำหนดพิจารณาความเป็น ปฏิกุล ในอาหาร ใช้อาหารเป็นอารมณ์ในการพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลง เน่าเสีย บูดและกินไม่ได้— perception of the loathsomeness of food)

กัมมัฏฐานบทนี้เป็นการพิจารณาอาหารด้วยความเป็นปฏิกุล พิจารณาโดยอาการ ๙ นัย คือ

ที่มา <http://www.pantip.com/cafe/religious/topic/Y4870432/Y4870432.html>

- (๑) โดยการไปหา ก็ต้องเหยียบขี้ไปในสิ่งปฏิกุล บางทีถึงกับต้องท่องน้ำยาโคลนเลอะเทอะน่าเกลียด
- (๒) โดยการบริโภค ต้องเจือปนกับน้ำลายและมูลฟัน ถ้าเคี้ยวอาหารนั้นแล้วคายออกมาดูก็จะเห็นว่าน่าเกลียดมาก
- (๓) โดยที่อยู่ เมื่อกลิ่นอาหารล่องล่ำคอบไปแล้ว ก็ไปอยู่ปนกับน้ำลาย น้ำเหลือง น้ำดี น้ำเลือด ล้วนเป็นสิ่งปฏิกุลด้วยกันทั้งนั้น
- (๔) โดยเป็นของหมักหมม เพราะบริโภคเพิ่มเติมอยู่ทุกวันตลอดอายุ และไม่มีการชำระล้างลำไส้หรือกระเพาะแต่อย่างใด ๆ เลย ปล่อยให้หมักหมมอยู่ไม่รู้วาก็ปี
- (๕) โดยยังไม่ทันย่อย เมื่ออาหารที่กลืนกินเข้าไปนั้นยังไม่ทันย่อย อาจบูดเหม็น เพราะปะปนกันจนไม่รู้วาระไรเป็นอะไร
- (๖) โดยย่อยแล้ว ก็เหลือแต่กาก ที่จะถ่ายออกมา แต่เมื่อยังไม่ทันถ่ายออก ถ้ามองแลเห็นคงจะขยะแขยงไม่น้อย
- (๗) โดยผลของอาหาร อาหารส่วนมากย่อมสำเร็จผลมาจากเนื้อสัตว์ ซึ่งเท่ากับว่าบริโภคทรากอสุภะ อันเป็นสิ่งปฏิกุลทั้งนั้น
- (๘) โดยการหลั่งไหล ขณะบริโภคเข้าไป กระทำโดยเปิดเผย มีความชื่นชมยินดี ร่าเริง และบริโภคทางปากช่องเดียว แต่เมื่อเวลาไหลออกมา ไหลออกมาเป็นหลายทาง เป็นขี้โคล ขี้ตา ขี้หู เป็นอุจจาระ ปัสสาวะ ล้วนเป็นสิ่งปฏิกุล จึงต้องกระมิดกระเมี้ยน และมีความสะอิดสะเอียนมาก

(๙) โดยความเปราะเป็อน ในเวลาบริโภคก็เปราะเป็อน อย่างน้อยก็เป็อนปาก เป็อนมือ และในเวลาไหลออก ยิ่งเป็อนเปราะเลอะเทอะใหญ่ ล้วนแต่ปฏิกูลทั้งเข้าทั้งออก

เมื่อได้กำหนดพิจารณาดังนี้ จะเห็นได้ว่า กพพิการอาหาร คือ อาหารที่กลืนกินเข้าไปล้วนแต่ปฏิกูล ยิ่งเห็นความปฏิกูลปรากฏชัดเท่าใด ก็จะคลายความกำหนดยินดีในการบริโภค ไม่ติดในรสอาหาร ไม่บริโภคด้วยความอยาก ด้วยหวังความเอร็ดอร่อย แต่บริโภคเพื่อ บรรเทาความทุกข์เวทนาที่เกิดจากความหิว เพื่อเป็นเครื่อง เตือนใจว่า อย่ากอด่ากิน หิวจึงกิน การเจริญ อาหารปฏิกูลสัญญากรรมฐาน นี้ อย่างมากก็ได้เพียง อุปจารภาวณา เท่านั้น ไม่สามารถที่จะถึง อัปนาภาวณา คือถึง ฌาน ได้

๖. จตุธาตุวัญฐาน หรือ จตุธาตุวัญฐาน หรือ ธาตุ ๔ หรือ ธาตุกรรมฐาน ๔ หรือ ธาตุมนสิการ (กรรมฐานคือ ธาตุ, กรรมฐานที่พิจารณาธาตุเป็นอารมณ์ กำหนดพิจารณากายนี้แยกเป็นส่วนๆ ให้เป็นว่าเป็นเพียงธาตุสี่แต่ละอย่างไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา - meditation on the elements; meditation subject consisting of elements)

ธาตุ ๔ (สิ่งที่ทรงสภาวะของตนอยู่เอง คือมีอยู่โดยธรรมดา เป็นไปตามเหตุปัจจัย ไม่มีผู้สร้าง ไม่มีอดีต มีใช้สัตว์ มีใช้ชีวะ - elements) ได้แก่ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และ วาโยธาตุ คือ มหาภูต หรือ ภูตรูป ๔ นั้นเอง.

๑. ปฐวีธาตุ (the earth-element) คือ ธาตุที่มีลักษณะแข็ง แข็ง ภายนอกตัวก็มี ภายในตัวก็มี กล่าวเฉพาะที่เป็นภายใน สำหรับกำหนด พอให้สำเร็จประโยชน์เป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า (อุจจาระ) หรือ สิ่งอื่นใดก็ตามในตัว ที่มีลักษณะแข็ง แข็ง เป็นต้น อย่างเดียวกันนี้

๒. อาโปธาตุ (the water-element) คือ ธาตุที่มีลักษณะเอิบอาบ ภายนอกตัวก็มี ภายในตัวก็มี กล่าวเฉพาะที่เป็นภายใน สำหรับกำหนด พอให้สำเร็จประโยชน์เป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ได้แก่ ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เพลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร หรือ สิ่งอื่นใดก็ตามในตัว ที่มีลักษณะเอิบอาบ เป็นต้น อย่างเดียวกันนี้.

๓. เตโชธาตุ (the fire-element) คือ ธาตุที่มีลักษณะร้อน ภายนอกตัวก็มีภายในตัวก็มี กล่าวเฉพาะที่เป็นภายใน สำหรับกำหนด พอให้สำเร็จประโยชน์เป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ได้แก่ ไฟที่ยังกายให้อบอุ่น ไฟที่ยังกายให้ทรุดโทรม ไฟที่ยังกายให้กระวนกระวาย ไฟที่ยังอาหารให้ย่อย หรือสิ่งอื่นใดก็ตามในตัว ที่มีลักษณะร้อนเป็นต้น อย่างเดียวกันนี้

๔. วาโยธาตุ (the air-element) คือ ธาตุที่มีลักษณะพัดผันเคลื่อนไหว ภายนอกตัวก็มี ภายในตัวก็มี กล่าวเฉพาะที่เป็นภายในสำหรับกำหนด พอให้สำเร็จประโยชน์เป็นอารมณ์ของกรรมฐาน ได้แก่ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้ ลมชานไปตามตัว ลมหายใจ หรือสิ่งอื่นใดก็ตามในตัว ที่มีลักษณะพัดผันไปเป็นต้น อย่างเดียวกันนี้

ตัวอย่างธาตุที่แสดงข้างต้นนี้ ใน ปฐวีธาตุมี ๑๙ อย่าง ใน อาโปธาตุมี ๑๒ อย่าง เดิม มัตถลุงค์ คือ มั่นสมอง เข้าเป็นข้อสุดท้ายใน ปฐวีธาตุรวมเป็น ๓๒ เรียกว่า อาการ ๓๒ หรือ ทวัตติงสาการ = ปฐวีธาตุมี ๒๐ อย่าง + อาโปธาตุมี ๑๒ อย่าง

ธาตุกรรมฐาน นี้ เรียกอย่างอื่นว่า ธาตุมนสิการ (การพิจารณาธาตุ - contemplation on the elements) บ้าง จตุธาตุวัญฐาน (การกำหนดธาตุสี่ - determining of the four elements) บ้าง เมื่อพิจารณากำหนด ธาตุ ๔ ด้วยสติสัมปชัญญะ มองเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมสลายไปในกาย ตระหนักว่ากายนี้ก็สักว่ากาย มีใช้สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา ดังนี้ จัดเป็น กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ส่วนหนึ่ง (หมวดที่ ๕ คือ ธาตุมนสิการบรรพ)

ทวัตติงสาการ หรือ อาการ ๓๒ หรือ ทวัตติงสาการ หรือ ทวัตติงสาการ ส่วนประกอบที่มีลักษณะต่างๆ กัน ๓๒ อย่าง ในร่างกาย คือ

ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า(อุจจาระ) มันสมอง ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา มันเหลว น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร(ปัสสาวะ); ใน ขุททกปาฐะ (ฉบับสยามรัฐ) เรียงลำดับ มันสมอง ไว้เป็นข้อสุดท้าย

๗. อรูป ๔ หรือ อารูป ๔ (ฌานมี รูปธรรม (ดู รูป ๒ กับ आयตนะ ๑๒ : आयตนะภายนอก) เป็นอารมณ์ คือ อรูปฌาน, ฌานของสัตว์ผู้เข้าถึงอรูปฌาน, ฌานของอรูปพรหม — absorptions of the Formless Sphere; the Formless Spheres; immaterial states)

- ๑. อากาสนัญญาตนะ (ฌานอัน กำหนดอากาศคือช่องว่าง หาทที่สุดมิได้ เป็นอารมณ์ หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้ - sphere of infinity of space)
- ๒. วิญญาณัญญาตนะ (ฌานอัน กำหนดวิญญาณ หาทที่สุดมิได้ เป็นอารมณ์ หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้ - sphere of infinity of consciousness)
- ๓. อากิญจัญญาตนะ (ฌานอัน กำหนด ภาวะที่ไม่มีอะไรๆ เป็นอารมณ์ หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้ - sphere of nothingness)
- ๔. เนวสัญญานาสัญญาตนะ (ฌานอันเข้าถึง ภาวะมีสัญญาไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้ - sphere of neither perception nor non-perception)

ตารางสรุปความสำเร็จของกรรมฐานแต่ละประเภท แบบย่อ

ขีดขั้นความสำเร็จของกรรมฐานแต่ละประเภท						
กสิณ 10	ปฏิบัติคณิมิต	อุปจารสมาธิ	ปฐมฌาน	ทุติยฌาน	ตติยฌาน	จตุตถฌาน
อสุภะ 10	ปฏิบัติคณิมิต	อุปจารสมาธิ	ปฐมฌาน			
อนุสติ 8 ข้อแรก		อุปจารสมาธิ				
กายคตาสติ	ปฏิบัติคณิมิต	อุปจารสมาธิ	ปฐมฌาน			
อานาปานสติ	ปฏิบัติคณิมิต	อุปจารสมาธิ	ปฐมฌาน	ทุติยฌาน	ตติยฌาน	จตุตถฌาน
อัปปมัญญา 3 ข้อแรก		อุปจารสมาธิ	ปฐมฌาน	ทุติยฌาน	ตติยฌาน	
อุเบกขาพรหมวิหาร		อุปจารสมาธิ				จตุตถฌาน
อาหารเรปฏิกุลสัญญา		อุปจารสมาธิ	Copied, created and redistributed by richyba@gmail.com on 19/11/06 for more convenience in both reading and distributing.			
จตุธาตววิภูฐาน		อุปจารสมาธิ	Ref: http://www.pantip.com/cafe/religious/topic/Y4870444/Y4870444.html			
อากาสนัญญาตนะ		อุปจารสมาธิ				จตุตถฌาน อากาสนัญญาตนะ
วิญญาณัญญาตนะ		อุปจารสมาธิ				จตุตถฌาน วิญญาณัญญาตนะ
อากิญจัญญาตนะ		อุปจารสมาธิ				จตุตถฌาน อากิญจัญญาตนะ
เนวสัญญานาสัญญาตนะ		อุปจารสมาธิ				จตุตถฌาน เนวสัญญานาสัญญาตนะ

สามารถศึกษา และ ดูเพิ่มเติมได้ที่ <http://www.geocities.com/metharung/Buddpart3.htm>

จบ การแจกแจง องค์ประกอบของ กรรมฐาน ๔๐ อย่างพิศดาร (อย่างละเอียด) จบ

จริต หรือ จริยา ๖ (ความประพฤติปกติ, ความประพฤติซึ่งหนักไปทางใดทางหนึ่ง อันเป็นปกติประจำอยู่ในสันดาน, พื้นเพของจิต, อุปนิสัย, พื้นนิสัย, แบบหรือประเภทใหญ่ๆ แห่งพฤติกรรมของคน — intrinsic nature of a person; characteristic behavior; character; temperament) ตัวความประพฤติเรียกว่า **จริยา** บุคคลผู้มีความประพฤติอย่างนั้นๆ เรียกว่า **จริต**

๑. รากจริต (ผู้มีรากะเป็นความประพฤติปกติ, ประพฤติหนักไปทางรักสวयरักงาม — one of lustful temperament) ธรรมเนียมปฏิบัติสำหรับแก้ คือ **อสุภะ** และ **กายคตาสติ** : **รากจริต** คือผู้มีปกตินิสัยหนักไปทางรากะ รักสวयरักงาม ละมุนละไม ชอบสิ่งที่สวยงามๆ เสียงเพราะๆ กลิ่นหอมๆ รสอร่อยๆ สัมผัสที่นุ่มละมุน และจิตใจจะยึดเกาะกับสิ่งเหล่านั้นได้เป็นเวลานานๆ

๒. โทสจริต (ผู้มีโทสะเป็นความประพฤติปกติ, ประพฤติหนักไปทางใจร้อนหงุดหงิด — one of hating temperament) ธรรมเนียมปฏิบัติที่เหมาะสม คือ **พรหมวิหาร** และ **กสิณ** โดยเฉพาะ **วันณกสิณ** : **โทสจริต** คือผู้มีปกตินิสัยหนักไปทางโทสะ ใจร้อน วุ่นวาย หงุดหงิดง่าย อารมณ์รุนแรง โผงผาง เจ้าอารมณ์

๓. โมหจริต (ผู้มีโมหะเป็นความประพฤติปกติ, ประพฤติหนักไปทางเขลา เหมงซิมเงื่องง งมงาย — one of deluded temperament) ธรรมเนียมปฏิบัติที่แก้คือ คือ **อานาปานสติ** และ **ฟังแก้ด้วยมีการ** เรียน ถาม ฟังธรรม สนทนาธรรมตามกาล หรือ อยู่กับครู : **โมหจริต** คือผู้มีปกตินิสัยหนักไปทางโมหะ เขลา เชื่องซิม เชื่อคนง่าย งมงาย ขาดเหตุผล มองอะไรไม่ทะลุปรุโปร่ง

๔. สัทธาจริต (ผู้มีศรัทธาเป็นความประพฤติปกติ, ประพฤติหนักไปทางมีจิตซาบซึ้ง ชื่นบาน น้อมใจเลื่อมใสโดยง่าย — one of faithful temperament) ฟังชักนำไปในสิ่งที่ควรแก่ความเลื่อมใส และความเชื่อที่มีเหตุผล เช่น **พิจารณาอนุสติ ๖** ข้อต้น : **ศรัทธาจริต หรือ สัทธาจริต** คือผู้มีปกตินิสัยหนักไปทางศรัทธา น้อมใจเชื่อ เลื่อมใสได้ง่าย ซึ่งถ้าเลื่อมใสในสิ่งที่ถูกก็ยอมเป็นคุณ แต่ถ้าเลื่อมใสในสิ่งที่ผิดก็ยอมเป็นโทษ ต่างจากโมหจริตตรงที่โมหจริตนั้นเชื่อแบบเชื่องซิม ส่วนศรัทธาจริตนั้นเชื่อด้วยความเลื่อมใสเบิกบานใจ

๕. พุทธิจริต หรือ ญาณจริต (ผู้มีความรู้เป็นความประพฤติปกติ, ประพฤติหนักไปทางใช้ความคิดพิจารณา — one of intelligent temperament) : **ญาณจริต หรือ พุทธิจริต** คือผู้มีปกตินิสัยหนักไปทางชอบคิด พิจารณาด้วยเหตุผลอย่างลึกซึ้ง ชอบใช้ปัญญาพิจารณาตามความเป็นจริง ไม่เชื่ออะไรโดยไม่มีเหตุผล

๖. วิตกจริต (ผู้มีวิตกเป็นความประพฤติปกติ, ประพฤติหนักไปทางนึกคิดจับจดฟุ้งซ่าน — one of speculative temperament) ฟังแก้ด้วยสิ่งที่สะกดอารมณ์ เช่น **เจริญอานาปานสติ** หรือ **เพ่งกสิณ** เป็นต้น : **วิตกจริต หรือ วิตกจริต** คือผู้มีปกตินิสัยหนักไปทางฟุ้งซ่าน คิดเรื่องนี้ก็เรื่องนั้นที่ เปลี่ยนไปเปลี่ยนมา ไม่สามารถยึดเกาะกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งได้นานๆ

วิตก แปลว่าการยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ หรือ การเพ่งจิตสู่ความคิดในเรื่องต่างๆ ไม่ได้หมายถึงความกังวลใจ วิตกจริตจึงหมายถึง ผู้ที่เดี่ยวยกจิตสู่เรื่องโน้น เดี่ยวยกจิตสู่เรื่องนี้ ไม่ตั้งมั่น ไม่มั่นคงนั่นเอง

โดยความเป็นจริงแล้ว คนเรามักมีจริตมากกว่า ๑ อย่างผสมกัน เช่น **รากโทสจริต รากโมหจริต โทสโมหจริต รากโทสโมหจริต สัทธาพุทธิจริต สัทธาวิตกจริต พุทธิวิตกจริต สัทธาพุทธิวิตกจริต** เป็นต้น เมื่อรวมกับ **จริตหลัก ๖ ชนิด** จึงได้เป็นบุคคล ๑๔ ประเภท หรือ ๑๔ จริต ซึ่ง **บุคคลแต่ละจริต ก็เหมาะที่จะ ทำกรรมฐานแต่ละชนิดแตกต่างกันออกไป**

จริต	วิริยาบถ	กิจจะ	โทษะ	ทัสสนะ	ธัมมปฏิบัติ	กัมมัญฐานที่เฉพาะ
ราคะจริต	เรียบร้อย นุ่มนวล ไม่รีบร้อน	งานสะอาด สวยงาม เป็นระเบียบ	ชอบรสหวาน มัน อร่อย สีสรรนำกิน	ชอบบองสวยงาม ไพเราะ ตลก ขบขัน	เจ้าเล่ห์ โสวต ถือตัว แข็งงอน พิถีพิถัน ขอบยล	อสุภะ ๑๐ กายคตาสติ ๑
โทสะจริต	ไปพรวด ๆ รีบร้อน กระด้าง	งานสะอาด แต่ไม่เรียบร้อย ไม่สำรวจ มุ่งแต่สิ่งที่ปรารถนา	ชอบเปรี้ยว เค็ม ขม ผาดจัด รับประทานเร็ว คำโต	ชอบอุชुकด้อย	มักโกรธ ยุกโกรธ ลบหลู่บุญคุณ ตีเสมอ มักริษยา	วิมละกสิณ ๘ พรหมวิหาร ๘
โมหะจริต	เขื่อง ๆ ซิม ๆ เหม่อ ๆ ลอย ๆ	งานพยายาม ไม่ถึงขั้น ตั้งค้าง เอาดีไม่ได้	ไม่เลือกอาหาร อย่างไหนก็เอาหมด มูมมาม	เห็นดีก็ว่าดีด้วย เห็นไม่ดี ก็ไม่ดี ตามไปด้วย	มีแต่ดวงเพ่งทวนอน ไม่เป็นเรื่องเป็นราว ช่างสงสัย เข้าใจอะไรยาก	อานาปานสติ
วิตกจริต	เขื่องช้า คล้าย โมหะจริต	งานไม่เป็นสำ จับจด แต่ขุดแก่ง	ไม่แน่นอน อย่างไหนก็ได้	เห็นตามหมู่่มาก	ฟุ้งซ่าน โลเล เดี๋ยวรัก เดี่ยวเกลียด ชอบคลุกคลีกับหมู่คณะ	อานาปานสติ
อัทธราจริต	แฉ่มฉ้อย ละมุน ละม่อม	เรียบร้อย สวยงาม เป็นระเบียบ	หวาน มัน ทอม	ชอบสวยงาม อย่างเรียบ ๆ ไม่โลดโผน	เมิกขมในการบุญ (ส่วนราคะจิตนั้น เมิกขมต่อการได้หน้า)	อนุสติ ๖
พหุจริต	ว่องไว เรียบร้อย	งานเรียบร้อย เป็นระเบียบ เป็นประโยชน์	เปรี้ยว เค็ม เผ็ด ขม พอกลมกล่อม ไม่จัดหนัก	ดูด้วยความพิหิง พิเคราะห์	ว่าง่าย ไม่ดี มีสติสัมปชัญญะ มีความเพียร รู้เร็ว เข้าใจง่าย	มรณานุสติ อุปสมานุสติ อาภาเรปฏิกูลสัญญา จตุธาวัตถสถาน

Ref: <http://www.abhidhamonline.org/aphi/p9/028.htm> Distributed by richyba@gmail.com on 09/11/06 for only reference and citation.

นิรโทษ (สิ่งที่กั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม, ธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุคุณความดี, อุกุศลธรรมที่ทำให้จิตให้เศร้าหมองและทำ
ปัญญาให้อ่อนกำลัง — hindrances.)

๑. **กามฉันทะ** (ความพอใจในกาม, ความต้องการกามคุณ — sensual desire)
๒. **พยาบาท** (ความคิดร้าย, ความขัดเคืองแค้นใจ — illwill)
๓. **ถีนมิกตะ** (ความหดหู่และเขื่องซิม — sloth and torpor)
๔. **อุทัจจกุกกุงจะ** (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ, ความกระวนกระวายกลุ้มกังวล — distraction and remorse; flurry and worry; anxiety)
๕. **วิจิกิจฉา** (ความลังเลสงสัย — doubt; uncertainty)

นิโรธ ความดับทุกข์ คือดับต้นหาได้สิ้นเชิง, ภาวะปลอดทุกข์ เพราะ ไม่มีทุกข์ที่จะเกิดขึ้นได้ หมายถึง **พระนิพพาน**

นิโรธสมาบัติ การเข้านิโรธ คือ ดับสัญญาความจำได้หมายรู้ และ เวทนา การเสวยอารมณ์ เรียกเต็มว่า **เข้าสัญญาเวทยตินิโรธ, พระอรหันต์ และ
พระอนาคามีที่ได้สมาบัติ ๘ แล้ว** เท่านั้น จึงจะเข้า **นิโรธสมาบัติ** ได้

นิโรธสัญญา ความสำคัญหมายใน **นิโรธ** คือ **กำหนดหมาย การดับต้นหา** อันเป็น **อริยผล** ว่าเป็น ธรรมละเอียด ประณีต หรือ การดับ **สัญญา ๖**

สัญญา ๖ (ความกำหนดได้หมายรู้, ความหมายรู้อารมณ์, ความจำได้หมายรู้ — perception)

๑. **รูปสัญญา** (ความหมายรู้อารมณ์รูป เช่นว่า ดำ แดง เขียว ขาว เป็นต้น — perception of form)
๒. **สัทสัญญา** (ความหมายรู้อารมณ์เสียง เช่นว่า ดัง เบา ทุ้ม แหลม เป็นต้น — perception of sound)
๓. **คันธสัญญา** (ความหมายรู้อารมณ์กลิ่น เช่นว่า หอมเหม็น เป็นต้น — perception of smell)
๔. **รสสัญญา** (ความหมายรู้อารมณ์รส เช่นว่า หวาน เปรี้ยว ขม เค็ม เป็นต้น — perception of taste)
๕. **โผฏฐัพพสัญญา** (ความหมายรู้อารมณ์สัมผัสทางกาย เช่นว่า อ่อน แข็ง หยาบ ละเอียด ร้อน เย็น เป็นต้น — perception of tangible objects)
๖. **ธัมมสัญญา** (ความหมายรู้อารมณ์ทางใจ เช่นว่า งาม น่าเกลียด เทียง ไม่ว่าง เป็นต้น — perception of mind-objects)

นิโรธ ๕ (ความดับกิเลส, ภาวะไร้กิเลสและไม่มีทุกข์เกิดขึ้น — extinction; cessation of defilements)

๑. **วิกขัมภนนิโรธ** (ดับด้วยข่มไว้ คือ การดับกิเลสของท่านผู้บำเพ็ญฌาน ถึง **ปฐมฌาน** ย่อมข่มนิรวรณไว้ได้ ตลอดเวลาที่อยู่ในฌานนั้น — extinction by suppression)
๒. **ตทังคนิโรธ** (ดับด้วยของคั่น) คือ ดับกิเลสด้วยธรรม ที่เป็นคู่ปรับ หรือธรรมที่ตรงข้าม เช่น ดับ **สักกายทิฏฐิ** ด้วยความรู้ที่กำหนดแยกนามรูป ออกได้ เป็นการดับชั่วคราวในกรณีนั้นๆ — extinction by substitution of opposites)
๓. **สมุจเจทนิโรธ** (ดับด้วยตัดขาด คือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นเด็ดขาด ด้วยโลกุตตรมรรค ในขณะที่แห่งมรรคนั้น ชื่อสมุจเจทนิโรธ — extinction by cutting off or destruction)
๔. **ปฏิบัติสัทธินิโรธ** (ดับด้วยสงบระงับ คือ อาศัยโลกุตตรมรรคดับกิเลสเด็ดขาดไปแล้ว บรรลุโลกุตตรผล กิเลสเป็นอันสงบระงับไปหมดแล้ว ไม่ต้อง ขวนขวายเพื่อดับอีก ในขณะที่แห่งผลนั้นชื่อ ปฏิบัติสัทธินิโรธ — extinction by tranquillization)
๕. **นิสสรณนิโรธ** (ดับด้วยสลัดออกได้ หรือดับด้วยปลดปล่อยไป คือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นแล้ว ดำรงอยู่ในภาวะที่กิเลสดับแล้วนั้นยังยืนตลอดไป ภาวะนั้นชื่อนิสสรณนิโรธ ได้แก่อมตธาตุ คือ นิพพาน — extinction by escape; extinction by getting freed)

ปหาน ๕ (การละกิเลส — abandonment), **วิมุตติ ๕** (ความหลุดพ้น — deliverance), **วิเวก ๕** (ความสงัด, ความปลีกออก — seclusion), **วิราคะ ๕** (ความคลายกำหนัด, ความสำรอกออกได้ — detachment; dispassionateness), **ไวสัคคะ ๕** (ความสละ, ความปล่อย — relinquishing) ก็อย่างเดียวกันนี้ทั้งหมด

วิมุตติ แปลว่า ความพ้นอย่างวิเศษ ความหลุดพ้น คือการที่จิตหลุดพ้นจากกิเลสและอาสวะ คือ ราคะ โทสะ โมหะ ได้โดยสิ้นเชิง

๓๒. วิมุตติ

ถาม วิมุตติ คืออะไร?

ตอบ พระพุทธศาสนาแสดง **วิมุตติ** คือ ความหลุดพ้นจากกิเลส ไว้ ๕ อย่างคือ

๑. **วิกขัมภนวิมุตติ** ความหลุดพ้นจากกิเลสด้วย การข่มไว้ด้วยอำนาจของฌาน เพียง **ปฐมฌาน** ก็สามารถ **ข่มธรรม** อันเป็นข้าศึก คือ **นิรวรณ ๕** มี **กามฉันทะนิรวรณ** ได้แล้ว แต่ไม่อาจจะ **นิรวรณ ๕** ให้ขาดไปจากใจได้ หมดอำนาจฌาน กิเลส คือ **นิรวรณ** ก็เกิดได้อีก
๒. **ตทังควิมุตติ** ความหลุดพ้นจากกิเลสด้วยของคั่น ด้วยอำนาจของ **วิปัสสนาญาณ** เพียงได้ **นามรูปปริจเฉทญาณ ปัญญา** ที่แยกนามกับรูป ว่าเป็นคนละอย่าง ก็สามารถ **ละความเห็นผิดว่า นามรูป** เป็นตัวตนได้ชั่วคราว
๓. **สมุจเจทวิมุตติ** ความหลุดพ้นจากกิเลส ด้วยการตัดขาด ด้วย **มรรคญาณ กิเลสที่ถูกตัดขาด** ไปแล้วย่อม ไม่กลับมาเกิดได้อีก
๔. **ปฏิบัติสัทธินิโรธ** ความหลุดพ้นจากกิเลส เพราะ กิเลสทั้งหลาย สงบระงับ ไปในขณะที่ แห่งผลจิต
๕. **นิสสรณวิมุตติ** ความหลุดพ้นจากกิเลส ด้วย การสลัดออกจากธรรม อันเป็นข้าศึก คือ กิเลส ด้วยนิพพาน

ในวิมุตติ ๕ อย่างนี้ **วิมุตติ ๒** อย่างแรก เป็น โลกียะ ส่วน **วิมุตติ ๓** อย่างหลัง เป็น โลกุตระ

สัพพะทานัง ธัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

ปัญญา คือ ความรู้ในวิมุตติ ๕ อย่างนั้น เรียกว่า **วิมุตติญาณ**

ใน อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต กล่าวถึง **วิมุตติ ๒** อย่าง คือ **เจโตวิมุตติ** และ **ปัญญาวิมุตติ** ว่า

[๒๗๖] ดูกรภิกษุทั้งหลาย จิตที่เศร้าหมองด้วยราคะ โขมไม่หลุดพ้น หรือปัญญาที่เศร้าหมองด้วยอวิชชา โขมไม่เจริญด้วยประการ
จะนี้แล

ดูกรภิกษุทั้งหลาย **เพราะสํารอกราคะได้** จึงชื่อว่า**เจโตวิมุตติ** **เพราะสํารอกอวิชชา** ได้จึงชื่อว่า**ปัญญาวิมุตติ**

ขยายความ โดยปริยายหนึ่งๆ ว่า :-

เจโตวิมุตติ ความหลุดพ้น ด้วยใจ ได้แก่ ผลสมาธิ คือ สมาธิ ที่ประกอบด้วยอภัตตผลจิต

ปัญญาวิมุตติ ความหลุดพ้น ด้วยปัญญา ได้แก่ ผลปัญญา คือ ปัญญา ที่ประกอบด้วยอภัตตผลจิต

เพราะฉะนั้น เมื่อว่า โดยพระอภิธรรมแล้ว

เจโตวิมุตติ กับ **ปัญญาวิมุตติ** จึงเกิดขึ้นพร้อมกัน กับ **อภัตตผลจิต** ก็

เจโตวิมุตติ นั้น ได้แก่ **เอกัคคตา** หรือ **สัมมาสมาธิ**

ปัญญาวิมุตติ ได้แก่ **ปัญญา** หรือ **สัมมาทิฐิ**

ที่ประกอบด้วยอภัตตผลจิต

อริยมรรค ชื่อว่า **กำลังหลุดพ้น** จากกิเลส

อริยผล ชื่อว่า **หลุดพ้นแล้ว** จากกิเลส

อริยมรรค นั้นเป็น **กุศลจิต** มี ๘ คือ **โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และ อภัตตมรรค**

อริยผล เป็น **ผลของมรรค** เป็น **วิบากจิต** ก็มี ๘ เท่ากับ **อริยมรรค** คือ **โสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และ อภัตตผล**

ในขณะที่มรรคจิตอันเป็นกุศลเกิดขึ้น ทำลายกิเลสให้ขาดเป็น**สมุจเฉท**แล้วดับไป **ผลจิตอันเป็นวิบาก**จะเกิดขึ้นสืบต่อจาก**มรรคจิต**

ทันที โดยไม่มีจิตอื่นมาเกิดคั่นในระหว่างนั้น นั่นคือ **เมื่อมรรคอันเป็น เหตุเกิดขึ้นแล้ว ดับลง ผลของมรรค จะเกิดต่อทันที โดยไม่มีจิตอื่นมาคั่น**

การที่มรรคจิตอันเป็นกุศล **เกิดขึ้นแล้วดับไป** ผลจิตอันเป็นวิบาก ก็**เกิดขึ้นทันที** โดยไม่ต้องรอเวลา นี้แหละชื่อว่า **อกาลโก** เพราะ

ไม่มีกาลเวลาในการให้ผลกุศลอื่นๆ **ไม่ว่าจะเป็น มหากุศล หรือ ฌานกุศล** เมื่อ **เกิดขึ้น** และ **ดับไปแล้ว** ที่ **จะให้ผลทันที**

เหมือน **มรรคจิตหา** **มีไม่ ต้องรอเวลาที่จะให้ผลทั้งสิ้น** เพราะฉะนั้น **มรรคจิต** เท่านั้นจึงชื่อว่า **อกาลโก** กุศลอื่นๆ **ไม่ชื่อว่าอกาลโก**

ในอรรถกถา ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ **สัททสูตร** กล่าวว่า

สมาธิชื่อว่า **เจโตวิมุตติ** เป็นผลของ **สมถะ** และที่ สมาธิได้ชื่อว่า **เจโตวิมุตติ** เพราะ **พ้นจากราคะ**

ปัญญาชื่อว่า **ปัญญาวิมุตติ** เป็นผลของ **วิปัสสนา** และที่ ปัญญาได้ชื่อว่า **ปัญญาวิมุตติ** เพราะ **พ้นจากอวิชชา**

ใน **คัมภีร์บุคคลบัญญัติ** แสดงวิมุตติของพระอรหันต์ ๒ อย่าง คือ **อุกโตภาควิมุตติ** และ **ปัญญาวิมุตติ** ไม่มี **เจโตวิมุตติ**

อุกโตภาควิมุตติ ได้แก่ บุคคลที่ได้ **สมาบัติ ๘** คือได้ทั้งรูปฌาน ๔ และอรุฌาน ๔ ออกจาก **สมาบัติ**แล้วเจริญวิปัสสนา เห็น

ความเสื่อมไปสิ้นไปของสังขารทั้งหลายด้วย **วิปัสสนาปัญญา** เห็น **อริยสัจ ๔** ด้วย **มรรคปัญญา** กล่าวคือ **บุคคลประเภทอุกโตภาค**

วิมุตติ นี้พ้นจาก **รูปกาย**(ขันธ ๕) คือรูปฌานด้วยอรุณหรืออรุณสมาบัติ และเพราะ เจริญฌานที่มี *อรุณเป็นอารมณ์* จึงชื่อว่า พ้นจาก **รูปกาย** ด้วย **อรุณสมาบัติ** *ก่อนเป็นครั้งแรก* จากนั้น จึงพ้นจาก **นามกาย** คือ กิเลส ด้วย **อริยมรรค** *เป็นครั้งที่สอง* เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่า **อุกโตภาควิมุตตบุคคล** เพราะหลุดพ้นจาก ส่วนสองคือ ๒ ครั้ง

ครั้งแรก พ้นจาก **รูปกาย** ด้วย **อรุณสมาบัติ**

ครั้งที่ ๒ พ้นจาก **กิเลส** ด้วย **อริยมรรค**

ท่านจัดบุคคลที่ชื่อว่า **อุกโตภาควิมุตติ**ไว้ ๕ พวก คือ

บุคคลที่ได้ **อรุณสมาบัติ** ๔ ออกจาก **อรุณสมาบัติ** *แต่ละ สมาบัติ* แล้ว พิจารณาสังขารทั้งหลาย แล้ว จึงบรรลुพระอรหัตต์ จัดเป็น ๔ พวก กับ

พระอนาคามี ผู้ออกจาก **นิโรธสมาบัติ** แล้ว บรรลु **พระอรหัตต์**อีกพวกหนึ่ง จึงเป็น ๕ พวก

สรุปว่า บุคคลที่ได้ชื่อว่า **อุกโตภาควิมุตติ** นั้นได้แก่ **พระอรหันต์** ผู้ได้ **สมาบัติ** ๘ เท่านั้น

ปัญญาวิมุตติ ได้แก่ บุคคลผู้มีได้ถูกต้องสมาบัติ ๘ ด้วยกาย แต่ *หลุดพ้น* จาก กิเลส เพราะ *เห็นด้วยปัญญา* ท่านจัด **ปัญญาวิมุตติ**บุคคลไว้ ๕ พวก คือ

พระอรหันต์ ผู้สุขวิปัสสก คือ **เจริญวิปัสสนา**ล้วนๆ พวกหนึ่ง และ

บุคคลผู้ออกจาก **รูปฌาน** ๔ *แต่ละ ฌาน* แล้ว **เจริญวิปัสสนา** แล้ว บรรลุ**พระอรหันต์** อีก ๔ พวก คือ

ออกจากปฐมฌานแล้วบรรลุ**พระอรหัตต์** ๑

ออกจากทุติยฌานแล้วบรรลุ**พระอรหัตต์** ๑

ออกจากตติยฌานแล้วบรรลุ**พระอรหัตต์** ๑

ออกจากจตุตถฌานแล้วบรรลุ**พระอรหัตต์**อีก ๑ จึงรวมเป็น ๕ พวก

ซึ่ง **พระอรหันต์**ทั้ง ๕ พวกนี้ ไม่มีท่านใดเลย ที่ได้ **สมาบัติ** ๘ อย่างมาก ก็ได้เพียง **รูปฌาน** ๔ เท่านั้น

ถึงกระนั้น บุคคลทั้งสองพวกนี้ คือทั้ง **อุกโตภาควิมุตติ** และ **ปัญญาวิมุตติ** ต่างก็ได้ชื่อว่า **พระอรหันต์**ผู้หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง เป็น **สมุจเฉทวิมุตติ** ด้วยกันทั้งสิ้น

หมายเหตุ

สมาบัติ ๘ นั้นได้แก่ **รูปฌาน** ๔ คือ **ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และ จตุตถฌาน** และ

อรุณฌาน ๔ คือ **อากาศานัญญาตนฌาน วิญญาณัญญาตนฌาน อากิญจัญญาตนฌาน และ เนวลัญญานาสัญญาตนฌาน**

นิโรธสมาบัติ หรือ **สัญญาเวทยิตนิโรธ** คือ การเข้าสมาบัติ ด้วยการ **ดับสัญญา** และ **เวทนา** ซึ่งรวมไปถึง การดับ **จิต** และ **เจตสิก** อื่นๆ พร้อมทั้ง **รูปที่เกิดจากจิต**ด้วย *แต่รูปที่เกิดจากกรรม* จากอุตุและอาหาร ยังคงเป็นไปอยู่ เพราะฉะนั้น ผู้ที่เข้า **นิโรธสมาบัติ** จึงยังมีชีวิตอยู่ ผู้ที่เข้า **นิโรธสมาบัติ** ได้นั้นมี ๒ พวก คือ **พระอนาคามี** หรือ **พระอรหันต์** ผู้ได้ **สมาบัติ** ๘ เท่านั้น *พระอริยบุคคล*นอกจากนั้นเข้าไม่ได้

และ ท่านจะเข้า **นิโรธสมาบัติ** กันอย่างมาก ๗ วัน ก่อนเข้าท่านจะต้องทำ **บุพกิจ** ๔ อย่าง คือ

๑. อธิษฐานไม่ให้บริวารและร่างกายของท่านเป็นอันตราย

๒. อธิษฐานขอให้ออกจากฌานได้โดยไม่ต้องมีใครมาเรียก เมื่อสงฆ์ต้องการพบท่าน

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

Edition 2 Revised on 19/11/2549

ผู้ที่มีความประสงค์ จะให้ข้อมูลเหล่านี้ ได้ถูกแบ่งปันกัน และกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษา ไม่มีผลในเชิงธุรกิจ หน้า 31

๓. อธิษฐานขอลี้ออกจากฉานได้โดยไม่ต้องมีใครมาเรียก เมื่อพระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์จะพบท่าน

๔. พิจารณาอายุของท่านว่าจะอยู่ได้ครบ ๗ วันหรือไม่ ถ้าอยู่ครบ ท่านก็อธิษฐานกำหนดเวลาเช้า ถ้าอยู่ไม่ครบ ๗ วัน ท่านก็กำหนดเวลาเช้าให้น้อยกว่า ๗ วัน

<http://www.84000.org/tipitaka/book/nana.php?q=32> โปรดพิจารณาให้โดยละเอียดอีกทีกับ ท่านผู้ปฏิบัติรู้แจ้ง เห็นจริงได้ด้วยตนเองนะครับ

ญาณ ความรู้, วิชาหยั่งรู้, วิชากำหนดรู้, อ่านว่า ยาน

ญาณ ๓ (ความหยั่งรู้, วิชาหยั่งรู้ — insight; knowledge)

๑. **สังจญาณ** (หยั่งรู้สังจะ คือ ความหยั่งรู้ริยสัง ๔ แต่ละอย่างตามที่เป็นๆ ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา — knowledge of the Truths as they are)

๒. **กิจจญาณ** (หยั่งรู้กิจ คือ ความหยั่งรู้กิจอันจะต้องทำในริยสัง ๔ แต่ละอย่างว่า ทุกข์ควรกำหนดรู้ ทุกข์สมุทัยควรละเสีย ทุกข์นิโรธควรทำให้แจ้ง ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาควรเจริญ — knowledge of the functions with regard to the respective Four Noble Truths)

๓. **กตญาณ** (หยั่งรู้การอันทำแล้ว คือ ความหยั่งรู้ว่ากิจอันจะต้องทำในริยสัง ๔ แต่ละอย่างนั้นได้ทำสำเร็จแล้ว — knowledge of what has been done with regard to the respective Four Noble Truths)

ญาณ ๓ (ความหยั่งรู้, วิชาหยั่งรู้ — insight; knowledge)

๑. **อดีตังสญาณ** (ญาณหยั่งรู้ส่วนอดีต, รู้อดีตและสวาทาเหตุปัจจัยอันต่อเนื่องมาได้ — insight into the past; knowledge of the past)

๒. **อนาคตังสญาณ** (ญาณหยั่งรู้ส่วนอนาคต, รู้อนาคต หยั่งผลที่จะเกิดสืบต่อไปได้ — insight into the future; knowledge of the future)

๓. **ปัจจุปันนังสญาณ** (ญาณหยั่งรู้ส่วนปัจจุบัน, รู้ปัจจุบัน กำหนดได้ถึงองค์ประกอบและเหตุปัจจัยของเรื่องที่เป็นไปอยู่ — insight into the ; knowledge of the present)

อริยสัง ๔ (ความจริงอันประเสริฐ, ความจริงของพระอริยะ, ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ - The Four Noble Truths)

๑. **ทุกข์** (ความทุกข์, สภาพที่ทนได้ยาก, สภาวะที่บีบคั้น ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง, ได้แก่ชาติ ชรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งทีรัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า **อุปาทานันธ์ ๕** เป็นทุกข์ - suffering; unsatisfactoriness) **อุปาทานันธ์ ๕** คือ การยึดมั่นถือมั่นใน **ขันธ ๕**

๒. **ทุกข์สมุทัย** (เหตุเกิดแห่งทุกข์, สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ **ตัณหา ๓** คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา - the cause of suffering; origin of suffering)

๓. **ทุกข์นิโรธ** (ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ **ตัณหา ๓** ดับสิ้นไป, ภาวะที่เข้าถึงเมื่อ **กำจัดอวิชชา สำรอกตัณหา** สิ้นแล้ว ไม่ถูกต้อง ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือนิพพาน - the cessation of suffering; extinction of suffering)

๔. **ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา** (ปฏิปทา ที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์, ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ **อริยอัฏฐังคิกมรรค (มรรค ๘)** หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **มัชฌิมาปฏิปทา** แปลว่า ทางสายกลาง มรรคมืองค์ ๘ นี้ สรุปลงใน **ไตรสิกขา** คือ ศีล สมาธิ ปัญญา - the path leading to the cessation of suffering)

ธรรมในธรรม คือ **อุปาทานันธ์ ๕ (อุปาทาน = ความยึดมั่น, อุปาทานันธ์ ๕ = ขันธ ๕ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น,**

ดูเรื่อง **ขันธ ๕ สติปัฏฐาน ๔**

ปฏิปทา ๔ (แนวปฏิบัติ, ทางดำเนิน, การปฏิบัติแบบที่เป็นทางดำเนินให้ถึงจุดหมาย คือความหลุดพ้นหรือความสิ้นอาสวะ - modes of practice; modes of progress to deliverance)

๑. **ทุกข์ ปฏิปทา ทันทวิญญา** (ปฏิบัติลำบาก ทั้งรู้ได้ช้า เช่น ผู้ปฏิบัติที่มีราคะ โทสะ โมหะ แรงกล้า ต้องเสวยทุกข์โทมนัสเนื่องจากราคะ โทสะ โมหะนั้นอยู่เนืองๆ หรือเจริญกรรมฐานที่มีอารมณ์ที่มีอารมณ์ไม่น่าชื่นใจ เช่น อสุภะ เป็นต้น อีกทั้งอินทรีย์ก็อ่อนจึงบรรลุโลกุตตรมรรคล่าช้า พระจักษุบาลอาจเป็นตัวอย่างในข้อนี้ได้ - painful progress with slow insight)
๒. **ทุกข์ ปฏิปทา ชิปภาวิญญา** (ปฏิบัติลำบาก แต่รู้ได้เร็ว เช่น ผู้ปฏิบัติที่มีราคะ โทสะ โมหะแรงกล้า ต้องเสวยทุกข์โทมนัสเนื่องจากราคะ โทสะ โมหะนั้นอยู่เนืองๆ หรือเจริญกรรมฐานที่มีอารมณ์ไม่น่าชื่นใจ เช่น อสุภะ เป็นต้น แต่มีอินทรีย์แก่กล้า จึงบรรลุโลกุตตรมรรคเร็วไว บาลียกพระมหาโมคคัลลานะเป็นตัวอย่าง - painful progress with quick insight)
๓. **สุข ปฏิปทา ทันทวิญญา** (ปฏิบัติสบาย แต่รู้ได้ช้า เช่น ผู้ปฏิบัติที่มีราคะ โทสะ โมหะไม่แรงกล้า ไม่ต้องเสวยทุกข์โทมนัสเนื่องจากราคะ โทสะ โมหะนั้น เนื่องนิത്യ หรือเจริญสมาธิได้มาน ๔ อันเป็นสุขประณีต แต่มีอินทรีย์อ่อนจึงบรรลุโลกุตตรมรรคล่าช้า - pleasant progress with slow insight)
๔. **สุข ปฏิปทา ชิปภาวิญญา** (ปฏิบัติสบาย ทั้งรู้ได้ไว เช่น ผู้ปฏิบัติที่มีราคะ โทสะ โมหะไม่แรงกล้า ไม่ต้องเสวยทุกข์โทมนัสเนื่องจากราคะ โทสะ โมหะนั้นเนื่องนิത്യ หรือเจริญสมาธิได้มาน ๔ อันเป็นสุขประณีต อีกทั้งมีอินทรีย์แก่กล้าจึงบรรลุโลกุตตรมรรคเร็วไว บาลียกพระสารีบุตรเป็นตัวอย่าง - pleasant progress with quick insight)

กิจในอริยสัจ ๔ (หน้าที่อันจะพึงทำต่ออริยสัจ ๔ แต่ละอย่าง, ข้อที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องและเสร็จสิ้นในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่าง จึงจะชื่อว่ารู้หรือเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว - functions concerning the Four Noble Truths)

๑. **ปริญา** (การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ ตามหลักว่า **ทุกข์ อริยสัจ ปริญา** ทุกข์ควรกำหนดรู้ คือ ควรศึกษาให้รู้จักให้เข้าใจชัดตามสภาพที่เป็นจริง ได้แก่ การทำความเข้าใจและกำหนดขอบเขตของปัญหา - comprehension; suffering in to be comprehended)
  ๒. **ปหานะ** (การละ เป็นกิจในสมุทัย ตามหลักว่า **ทุกข์สมุทัย อริยสัจ ปหานะ** สมุทัยควรละ คือ กำจัด ทำให้หมดสิ้นไป ได้แก่การแก้ไขกำจัดต้นตอของปัญหา - eradication; abandonment; the cause of suffering is to be eradicated)
  ๓. **สังจิกิริยา** (การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ ตามหลักว่า **ทุกข์นิโรธ อริยสัจ สังจิกิริยา** นิโรธควรทำให้แจ้ง คือ เข้าถึง หรือบรรลุ ได้แก่การเข้าถึงสภาวะที่ปราศจากปัญหา บรรลุจุดหมายที่ต้องการ - realization; the cessation of suffering is to be realized)
  ๔. **ภาวนา** (การเจริญ เป็นกิจในมรรค ตามหลักว่า **ทุกข์นิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจ ภาวนา** มรรคควรเจริญ คือ ควรฝึกอบรม ลงมือปฏิบัติ กระทำตามวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย ได้แก่การลงมือแก้ไขปัญหาคือ - development; practice; the path is to be followed or developed)
- ในการแสดงอริยสัจ กิติ ในการปฏิบัติธรรมตามหลักอริยสัจกิติ จะต้องให้อริยสัจแต่ละข้อ สัมพันธ์ตรงกันกับกิจแต่ละอย่าง จึงจะเป็นการแสดงและเป็นการปฏิบัติโดยชอบ ทั้งนี้ วางเป็นหัวข้อได้ดังนี้
๑. **ทุกข์** เป็นขั้นแถลงปัญหาที่จะต้องทำความเข้าใจและรู้ขอบเขต (**ปริญา**) - statement of evil; location of the problem.
  ๒. **สมุทัย** (เป็นขั้นวิเคราะห์และวินิจฉัยมูลเหตุของปัญหา ซึ่งจะต้องแก้ไขกำจัดให้หมดสิ้นไป (**ปหานะ**) - diagnosis of the origin.
  ๓. **นิโรธ** เป็นขั้นชี้บอกภาวะปราศจากปัญหา อันเป็นจุดหมายที่ต้องการ ให้เห็นว่าการแก้ปัญหานั้นเป็นไปได้ และจุดหมายนั้นควรเข้าถึง ซึ่งจะต้องทำให้สำเร็จ (**สังจิกิริยา**) - prognosis of its antidote; envisioning the solution.
  ๔. **มรรค** เป็นขั้นกำหนดวิธีการ ขั้นตอน และรายละเอียดที่จะต้องปฏิบัติในการลงมือแก้ปัญหาคือ (**ภาวนา**) - prescription of the remedy; program of treatment.

ความสำเร็จในการปฏิบัติทั้งหมด พึงตรวจสอบด้วยหลัก **ญาณ ๓**

อนุบุพพวิหาร ๔ (รูปฌาน ๔ รูปฌาน ๔ สัจจญาณเวทิตนโรธ ๑)

(ธรรมเครื่องอยู่ที่ประณีตต่อกันขึ้นไปโดยลำดับ — progressive abidings; mental states of gradual attainment)

ฌาน หรือ **ฌาณ** อ่านว่า ชาน การเพ่งอารมณ์จนใจแน่วแน่ เป็น **อัปนาสมาธิ**, *ภาวะจิตสงบประณีต ซึ่งมีสมาธิเป็นองค์*
ธรรมหลัก: คำว่า **รูปฌาน** ก็ดี **อรูปฌาน** ก็ดี เป็นคำสมัยหลัง เดิมเรียกเพียงว่า **ฌาน** และ **อารูป** ตามลำดับ

รูปฌาน ๔ (the Four Absorptions of the Form-Sphere) หรือ **ฌาน ๔**

๑ **รูปฌานมี ๔ ประเภท** เรียกว่า **รูปฌาน ๔ = ฌาน ๔** : คือ **ฌาน** ที่มี **รูปธรรม** เป็นอารมณ์. ฌานที่เป็น รูปาวจร.

๑. **ปฐมฌาน (ฌานที่ ๑)** มีองค์ ๕ คือ วิตก วิचार ปีติ สุข เอกัคคตา

๒. **ทุติยฌาน (ฌานที่ ๒)** มีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

๓. **ตติยฌาน (ฌานที่ ๓)** มีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา

๔. **จตุตถฌาน (ฌานที่ ๔)** มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา

คัมภีร์ฝ่ายอภิธรรม นิยมแบ่งรูปฌานนี้เป็น ๕ ชั้น เรียกว่า **ฌานปัญญา** หรือ **ปัญญาภิฌาน** โดยแทรก **ทุติยฌาน** (ฌานที่ ๒) ที่มีองค์ ๔ คือ วิचार ปีติ สุข เอกัคคตา เพิ่มเข้ามา แล้วเลื่อนทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ในฌาน ๔ ข้างต้นนี้ออกไปเป็น **ตติยฌาน จตุตถฌาน และปัญญาภิฌาน ตามลำดับ** (โดยสาระก็คือ การจำแนกขั้นตอนให้ละเอียดมากขึ้นนั่นเอง)

อรูปฌาน ๔ (the Four Absorptions of the Formless Sphere)

๒ **อรูปฌานมี ๔ ประเภท** เรียกว่า **อรูปฌาน ๔ = อรูป หรือ อารูป ๔** : คือ **ฌาน** ที่มี **อรูปธรรม** เป็นอารมณ์. ฌานที่เป็น อรูปาวจร. (ฌานมีรูปธรรมเป็นอารมณ์ คือรูปฌาน. ภพของสัตว์ผู้เข้าถึงรูปฌาน. ภพของอรูปพรหม)

๑. **อากาศาณัญจายตนะ** (ฌานอันกำหนดอากาศคือช่องว่างหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์ หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้)

๒. **วิญญาณัญจายตนะ** (ฌานอันกำหนดวิญญาณหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์ หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้)

๓. **อากิญจัญญายตนะ** (ฌานอันกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไร เป็นอารมณ์ หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้)

๔. **เนวสัญญานาสัญญายตนะ** (ฌานอันเข้าถึงภาวะมีสัญญาไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ หรือภพของผู้เข้าถึงฌานนี้)

รูปฌาน กับ อรูปฌาน เรียกว่า **สมาบัติ ๘** (คุณวิเศษเป็นที่อันบุคคลเข้าถึง หรือ ธรรมวิเศษที่ควรเข้าถึง, การบรรลุขั้นสูง — attainment) หรือ **ฌาน ๘** หรือ **บางที่จะเรียกรวมกันว่า ฌานสมาบัติ ๘ = รูปฌาน ๔ + อรูปฌาน ๔** (ฌานที่แบ่งเป็น ๒ อย่างแบบนี้ มีมาใน *คัมภีร์ชั้นอรรถกถา*)

สัจจญาณเวทิตนโรธ (สมาบัติที่ดับสัญญาและเวทนา — extinction of perception and feeling) เรียกอีกอย่างว่า **นิโรธสมาบัติ** (attainment of extinction) **สมาบัติข้อที่ ๙** นี้ เฉพาะแต่พระอนาคามีและพระอรหันต์ผู้ชำนาญใน **สมาบัติ ๘** ข้างต้นแล้วเท่านั้น จึงจะเข้าได้

สมาบัติข้อที่ ๙ นี้ เฉพาะแต่ พระอนาคามีและพระอรหันต์ผู้ชำนาญในสมาบัติ ๘ ข้างต้นแล้วเท่านั้น จึงจะเข้าได้ **อนุบุพพวิหาร** นี้ เรียกอีกอย่างว่า **อนุบุพพนิโรธ** (graded stages of cessation) เพราะต้องดับขั้นต้นๆ และขึ้นไปตามลำดับ จึงจะเข้าถึงขั้นสูงที่อยู่ถัดขึ้นไปได้

ต่อไปนี้เป็นกรอธิบายอย่างละเอียดมาก โดย หลวงพ่อ พระมหาวิระ ถาวโร (หลวงพ่อกาญจนาภิรัต) ค่อยๆทยอยอ่านกันนะครับ

<http://www.larnbuddhism.com/grammathan/meditation.html>

ฌาน แปลว่า เพ่ง หมายถึงการเพ่งอารมณ์ตามกฎแห่งการเจริญกรรมฐานถึง อันดับที่ ๑ เรียกว่า **ปฐมฌาน** คือ ฌาน ๑ ถึง อันดับที่ ๒ เรียกว่า **ทุติยฌาน** แปลว่า ฌาน ๒ ถึง อันดับที่ ๓ เรียกว่า **ตติยฌาน** แปลว่า ฌาน ๓ ถึง อันดับที่ ๔ เรียกว่า **จตุตถฌาน** แปลว่า ฌาน ๔ ถึงอันดับที่แปด คือได้ **อรูปฌาน** ถึงฌาน ๔ ครบทั้ง ๔ อย่าง เรียกว่า ฌาน ๘

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

Edition 2 Revised on 19/11/2549

ผู้ที่มีความประสงค์ จะให้ข้อมูลเหล่านี้ ได้ถูกแบ่งปันกัน และกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษา ไม่มีผลในเชิงธุรกิจ หน้า 34

ถ้าจะเรียกเป็นสมาบัติก็เรียกเหมือนฉาน ฉาน ๑ ท่านก็เรียกว่า ปฐมสมาบัติ ฉาน ที่ ๒ ท่านก็เรียกว่า ทุติยสมาบัติ ฉาน ๓ ท่านก็เรียก ตติยสมาบัติ ฉาน ๔ ท่านก็เรียก จตุตถสมาบัติ ฉาน ๘ ท่านเรียก **อัฐมสมาบัติ หรือ สมาบัติแปด** นั้นเอง

คำว่า สมาบัติ แปลว่าถึงพร้อม แปลเหมือนกันกับคำว่า สมบัติ ศัพท์เดิมว่า สัมปตติ แปลว่าถึงพร้อม มาแปลงเป็นบาลีไทย หมายความว่าศัพท์นั้นเป็นศัพท์บาลี แต่เรียกกันเป็น ไทย ๆ เสีย ก็เลยเพี้ยนไปหน่อย เล่นเอา ผู้รับฟังปวดเศียรเวียนเกล้าไปตามๆ กัน

สมาบัติ แปลว่าเข้าถึงนั้น หมายถึงเข้าถึงอะไร ข้อนี้มาจะบอกไว้เสียด้วย ขอบอก ให้รู้ไว้เลยว่า ถึงจุดของอารมณ์ที่เป็นสมาธิหรือที่เรียกว่า ฉาน นั้นเอง เมื่ออารมณ์ของสมาธิ ที่ยังไม่เข้าระดับฉาน ท่านยังไม่เรียกว่า สมาบัติ

รูปสมาบัติหรือรูปฉาน

ฉานหรือสมาบัติ ท่านเรียกว่ารูปฉาน หรือ รูปสมาบัติ ถ้ายังไม่สำเร็จมรรคผลเพียงใด ท่านเรียกว่าโลกียสมาบัติ หรือ โลกียฉาน ถ้าเจริญวิปัสสนาญาณจนสำเร็จมรรคผลตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป ท่าน เรียกว่า โลกุตตรสมาบัติ หรือ โลกุตตรฉาน ศัพท์ว่าโลกุตตระ ตัดออกเป็นสอง ศัพท์ มีรูปเป็น โลกะ และ อุตตระ สนธิ คือเอา โลกะ กับ อุตตระ มาต่อกันเข้า เอาตัว อ. ออกเสีย เอาสระอุผสมกับตัวตัว ก. เป็น โลกุตตระ โลกะ แปลตามศัพท์ว่า โลก อุตตระ แปลว่า สูงกว่า รวมความว่าสูงกว่าโลก โลกุตตระ ท่านจึงแปลว่า สูงกว่าโลก โลกุตตรฉาน แปลว่า ฉานที่สูงกว่าโลก โลกุตตรสมาบัติ แปลว่า สมาบัติที่สูงกว่าโลก หมายความว่า กรรมต่างๆที่โลกนิยมนั้น ท่านพวกนี้พ้น ไปแล้วแม้บาปกรรมที่ชาวโลกต้องเสวยผลท่านที่ได้โลกุตตระท่านก็ไม่ต้อง รับผลกรรมนั้นอีก เพราะกรรมของชาวโลก ให้ผล ท่านไม่ถึง ท่านจึงได้นาม ว่า โลกุตตรบุคคล

รวมความว่าฉานประเภทที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นรูปฉาน เพราะมีรูปเป็นอารมณ์ เรียกตามชื่อสมาบัติว่า รูปสมาบัติ สำหรับรูปฉาน หรือรูปสมาบัตินั้น มีแยกออกไปอีก ๔ อย่าง ดังจะกล่าวให้ทราบต่อไป

อรุรูปสมาบัติหรืออรุรูปฉาน

1. อากาศานัญญาตตะ เพ่งอากาศ ๆ เป็นอารมณ์
2. วิญญาณัญญาตตะ กำหนดหมายเอาวิญญาณเป็นอารมณ์
3. อากิญจัญญาตตะ กำหนดว่าไม่มีอะไรเลยเป็นอารมณ์
4. เนวสัญญานาสัญญาตตะ กำหนดหมายเอาการไม่มีวิญญาณ คือไม่รับรู้รับ ทราบอะไรเลยเป็นสำคัญ

ทั้ง ๔ อย่างนี้เรียกว่าอรุรูปฉาน เพราะการเจริญไม่กำหนดหมายรูปเป็นอารมณ์ กำหนดหมายเอาความไม่มีรูปเป็นอารมณ์ จึงเรียกว่าอรุรูปฉาน ถ้าเรียกเป็นสมาบัติก็เรียกว่าอรุรูปสมาบัติ สมาบัติ ๘

ท่านที่ทรงสมาบัติในรูปสมาบัติ ๔ และทรงอรุรูปสมาบัติอีก ๔ รวมทั้งรูปสมาบัติ ๔ อรุรูปสมาบัติ ๔ เป็นสมาบัติ ๘

ผลสมาบัติ

คำว่าผลสมาบัติท่านหมายถึงการเข้าสมาบัติตามผลที่ได้ผลสมาบัตินี้จะเข้าได้ ต้องเป็น พระอริยเจ้าตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไป ท่านที่เป็นพระอริยเจ้าที่ไม่ได้สมาบัติแปด มาก่อน ท่านเข้านิโรธสมาบัติไม่ได้ ท่านก็เข้าผลสมาบัติ คือท่านเข้าฉานนั่นเอง ท่านได้ฉาน ระดับใด ท่านก็เข้าระดับนั้น แต่ไม่ถึงสมาบัติแปดก็แล้วกันและท่านเป็นพระอริยเจ้า จะเป็น พระโสดาสกิทาคา อนาคามี อรหันต์ก็ตาม เมื่อท่านเข้าฉานท่านเรียกว่าเข้าผลสมาบัติ ท่าน ที่ไม่เป็นพระอริยเจ้าเข้าฉาน ท่านเรียกว่าเข้าฉานเพราะไม่มีมรรคผลต่างกันท่านนี้เอง กิริยา ที่เข้าก็เหมือนกัน ต่างกันแต่เพียงว่า ท่านเป็นพระอริยเจ้า หรือไม่ใช้พระอริยเจ้าท่านนั่นเอง

นิโรธสมาบัติ

นิโรธสมาบัติ ท่านที่จะเข้านิโรธสมาบัติได้ ต้องเป็นพระอริยะชั้นต่ำตั้งแต่พระอนาคามี เป็นต้นไป และพระอรหันต์เท่านั้น และท่านต้องได้สมาบัติแปดมาก่อน ตั้งแต่ท่านเป็นโลกียฉาน ท่านที่ได้สมาบัติแปด เป็นพระอริยะต่ำกว่าพระอนาคามีก็เข้านิโรธสมาบัติไม่ได้ ต้องได้มรรคผล ถึงอนาคามีเป็นอย่างต่ำจึงเข้าได้

ผลของสมาบัติ

สมาบัตินี้ นอกจากจะให้ผลแก่ท่านที่ได้แล้ว ยังให้ผลแก่ท่านที่บำเพ็ญกุศลต่อท่าน ที่ได้สมาบัติด้วย ท่านสอนว่าพระก่อนบิณฑบาตตอนเข้ามิดที่ท่านสอนให้เคาะระฆังก็เพื่อให้ พระวิชัยวิปัสสนาญาณ และเข้าฉานสมาบัติ เพื่อเป็นการสนองความดีของทนายทนายิกาส่งเคราะห์ในตอนที่บวชใหม่ก็ทบทวนวิชาความรู้และซักซ้อมสมาธิเท่าที่จะได้ ผลของสมาบัตินี้มีดังนี้

1. นิโรธสมาบัติ สมาบัตินี้เข้ายาก ต้องหาเวลาว่างจริง ๆ เพราะเข้าคราวหนึ่งใช้ เวลาอย่างน้อย ๗ วัน อย่างสูงไม่เกิน ๑๕ วัน ใครได้ทำบุญแก่ท่านที่ออกจากนิโรธสมาบัตินี้ จะได้ผลในวันนั้น หมายความว่าคนจนก็จะได้เป็นมหาเศรษฐีในวันนั้น

- ผลสมาบัติ เป็นสมาบัติเฉพาะพระอริยเจ้าท่านออกจากผลสมาบัติแล้ว สมาบัติ นี้เข้าออกได้ทุกวันและทุกเวลา ท่านที่ทำบุญแต่ท่านที่ออกจากผลสมาบัติ ท่านผู้นั้นจะมีผล ไพบูลย์ในความเป็นอยู่ คือมีฐานะไม่ฝืดเคือง
- ฌานสมาบัติ ท่านที่บำเพ็ญกุศลแก่ท่านที่ออกจากฌานสมาบัติ จะทรงฐานะไว้ ด้วยดีไม่ยากจนกว่าเดิม มีวันแต่จะเจริญงอกงามขึ้นเป็นลำดับ

เข้าผลสมาบัติ

การเข้าผลสมาบัติ กับเข้าฌานสมาบัติ ต่างกัน อยู่หน่อยหนึ่ง คือการเข้าฌานสมาบัติ ท่านสอนให้ทำจิตให้ห่างเหินนิเวรณ คือระมัดระวัง มิให้นิเวรณเข้ามารบกวนใจ เมื่อจิตว่างจากนิเวรณแล้ว อารมณ์ของสมาธิก็ไม่มีอะไรรบกวน เข้าฌานสมาบัติได้ทันที สำหรับผลสมาบัตินั้นเป็นสมาบัติของพระอริยเจ้าท่านเข้าดังนี้ เมื่อ ท่านพิจารณาว่า เวลานี้ธุระอย่างอื่นไม่มีแล้วมีเวลาว่างพอที่จะเข้าผลสมาบัติได้ ท่านก็เริ่ม เข้าสู่ที่สงบ นั่งตั้งกายตรง ดำรงจิตมั่นคง แล้วก็พิจารณาสังขารตามแบบวิปัสสนาญาณโดย พิจารณาในวิปัสสนาญาณทั้ง ๘ ย้อนไป ย้อนมา หรือพิจารณาตามแบบขั้นห้ารวม คือ พิจารณาเห็นว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณทั้งห้าอย่างนี้ ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา เราไม่มีในขั้นห้า ขั้นห้าไม่มีในเรา อย่างนี้ก็ทำตามแต่ท่านจะถนัด รวมความว่า ท่าน เป็นพระอริยะเพราะท่านพิจารณาวิปัสสนาญาณแบบใดท่านก็พิจารณาแบบนั้นเพราะท่านคล่องของท่านอยู่แล้ว เมื่อพิจารณาขั้นห้าจนอารมณ์ผ่องใสแล้ว ท่านก็เข้าสมาบัติตาม กำลังฌานที่ท่านได้ อย่างนี้เป็นวิธีเข้าผลสมาบัติ เพราะท่านพิจารณาวิปัสสนาญาณก่อน จึง เข้าฌาน

ขณิกสมาธิ

ขณิกสมาธิ แปลว่า ตั้งใจมั่นได้เล็กน้อย หรือนิดๆ หน่อยๆ คำว่า สมาธิ แปล ว่า ตั้งใจมั่น ต้องมั่นได้นิดหน่อย เช่น กำหนดจิตคิดตามคำภาวนา ภาวนาได้ประเดี๋ยว ประเดี้ยว จิตก็ไปคว้าเอาความรู้สึกนึกคิดอารมณ์ภายนอก คำภาวนามาคิด ทิ้งองค์ภาวนาเสีย แล้วกว่าจะรู้ตัวว่า จิตซ่าน ก็คิดตั้งบ้านสร้างเรือนเสียพอใจ อารมณ์ตั้งอยู่ในองค์ภาวนาไม่ได้ นานอย่างนี้ ตั้งอยู่ได้ประเดี๋ยวประเดี้ยว อารมณ์จิตก็ยังไม่สว่างแจ่มใส ภาวนาไปตามอาจารย์ สั่งขาดๆ เกินๆ อย่างนี้แหละที่เรียกว่า ขณิกสมาธิท่านยังไม่เรียก ฌาน เพราะอารมณ์ยังไม่เป็นฌานท่านจึงไม่เรียกว่า สมาบัติ เพราะยังไม่เข้าถึงกฎที่ท่านกำหนดไว้

อุปจารสมาธิ

อุปจารสมาธินี้เรียกอุปจารฌาน ก็เรียก เป็นสมาธิที่มีความตั้งมั่นใกล้จะถึง ปฐมฌานหรือปฐมสมาบัติ นั้นเอง อุปจารสมาธิคุมอารมณ์สมาธิไว้ได้นานพอ สมควร มีอารมณ์ใสสว่างพอใช้ได้ เป็นพื้นฐานเดิมที่จะฝึกทิพยจักษุญาณได้ อารมณ์ ที่อุปจารสมาธิเข้าถึงนั้นมีอาการดังนี้

- วิตก คือความกำหนดจิตนึกคิดองค์ภาวนาหรือกำหนดรูปภสณ จิตกำหนด อยู่ได้ไม่คลาดเคลื่อน ในเวลานานพอสมควร
- วิจารณ์ การใคร่ครวญในรูปภสณนิมิต ที่จิตถือเอาเป็นนิมิตที่กำหนด มีอาการ เคลื่อนไหวหรือคงที่ มีสีสนวรรณะเป็นอย่างไร เล็กหรือใหญ่ สูงหรือต่ำ จิตกำหนดรู้ไว้ได้ ถ้าเป็นองค์ภาวนา ภาวนาครบถ้วนไหม ผิดถูกอย่างไร กำหนดรู้เสมอ ถ้ากำหนดลมหายใจ ก็กำหนดรู้ว่า หายใจเข้าออกยาวหรือสั้น เบาหรือแรง รู้ยู่ตลอดเวลา อย่างนี้ เรียกว่าวิจารณ์
- ปีติ ความปลาบปล้มเลื่อมใส มีจิตใจชุ่มชื่นเบิกบาน ไม่อึดไม่เบื่อในการ เจริญภาวนาอารมณ์ผ่องใส ปรากฏว่าเมื่อหลับตาภาวนานั้นไม่มีมืดเหมือนเดิม มีความ สว่างปรากฏคล้ายใคร่แสงสว่างมาวางไว้ใกล้ๆ บางคราวก็เห็นภาพและแสงสีปรากฏ เป็นครั้งคราว แต่ปรากฏอยู่ไม่นานก็หายไป อาการของปีติมีห้าอย่างคือ

๓.๑ มีการขนลุกขนชัน ท่านเรียกว่าขนพองสยองเกล้า

๓.๒ มีน้ำตาไหลจากตาโดยไม่มีอะไรไปทำให้ตาระคายเคือง

๓.๓ ร่างกายโยกโคลง คล้ายเรือกระทบคลื่น

๓.๔ ร่างกายลอยขึ้นเหนือพื้นดินบ้าง บางรายลอยไปได้ไกลๆ และลอยสูงมาก

๓.๕ อาการกายชุ่มซ่า คล้ายร่างกายโปร่ง และใหญ่โตสูงขึ้นอย่างผิดปกติ

อาการทั้งห้าอย่างนี้ แม้อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นอาการของปีติ ข้อที่ควรสังเกตก็คือ อารมณ์จิตชุ่มชื่นเบิกบานแม้ร่างกายจะสั่นหวั่นไหว บางรายตัวหมุนเหมือนลูกข่างแต่จิตใจ ก็เป็นสมาธิแบบแน่นไม่หวั่นไหว มีสมาธิตั้งมั่นอยู่เสมอ การกำหนดจิตเข้าสมาธิก็ง่าย คล่อง ทำเมื่อไรเข้าสมาธิได้ทันที อาการของสมาธิเป็น อย่างนี้

- สุข ความสุขชื่นบาน เป็นความสุขที่ละเอียดอ่อน ไม่เคยปรากฏการณ์มาก่อน เลยในชีวิต จะนั่งสมาธินานแสนนานก็ไม่รู้สึกปวดเมื่อย อาการปวดเมื่อยจะมีก็ต่อเมื่อคลาย สมาธิแล้ว ส่วนจิตใจมีความสุขสำราญตลอดเวลา สมาธิก็ตั้งมั่นมากขึ้น อารมณ์วิตกคือการ กำหนดภาวนา ก็ภาวนาได้ตลอดเวลา การกำหนดรู้ความภาวนาว่า จะถูกต้องครบถ้วนหรือ ไม่เป็นต้น ก็เป็นไปด้วยดีมีธรรมปีติชุ่มชื่นผ่องใสความสุขใจมีตลอดเวลาสมาธิตั้งมั่น ความ สว่างทางใจปรากฏขึ้นในขณะที่หลับตาภาวนา อาการตามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้แหละที่เรียกว่า อุปจาร

สมาธิ หรือเรียกว่า อุปจารณาน คือเฉียดๆ จะถึง ปฐมฌาน อยู่แล้ว ห่างปฐมฌาน เพียงเส้นยาแดงผ่า ๓๒ เท่านั้นเอง ตอนนี้อย่างยังไม่เรียกฌานโดยตรง เพราะอารมณ์ ยังไม่ครบองค์ฌานท่านจึงยังไม่ยอมเรียกว่าสมาบัติ เพราะยังไม่ถึงฌาน

ปฐมฌาน หรือ ปฐมสมาบัติ

ปฐมฌาน หรือปฐมสมาบัตินี้ ท่านกำหนดองค์ของปฐมฌาน หรือปฐมสมาบัติไว้ ๕ อย่างดังต่อไปนี้

1. วิตก จิตกำหนดนึกคิด โดยกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออก ว่าหายใจเข้าหรือออก ถ้าใช้คำภาวนา ก็รู้ว่าเราภาวนาอยู่ คือภาวนาไว้มิให้ขาดสาย ถ้าเพ่งกสิณ ก็กำหนดจับภาพ กสิณอยู่ตลอดเวลาอย่างนี้เรียกว่าวิตก
2. วิจารณ์ ถ้ากำหนดลมหายใจ ก็ใคร่ครวญกำหนดรู้ไว้เสมอว่า เราหายใจเข้าหรือ หายใจออก หายใจเข้าออกกายหรือสัน หายใจเบา หรือแรง ในวิสุทธิมรรคท่านให้กำหนด ลมสามฐานคือ หายใจเข้าลมกระทบจมูก กระทบอก กระทบศูนฺย์เหนือสะดือนิดหน่อย หายใจ ออกลมกระทบศูนฺย์ กระทบอกกระทบจมูกหรือริมฝีปาก

ถ้าภาวนา ก็กำหนดรู้ไว้เสมอว่าเราภาวนาถูกต้องครบถ้วนหรือไม่ประการใด

ถ้าเพ่งภาพกสิณ ก็กำหนดหมายภาพกสิณว่า เราเพ่งกสิณอะไร มีสีสิ้น วรรณะเป็นอย่างไร ภาพกสิณเคลื่อนไหวหรือคงสภาพ สีของกสิณเปลี่ยนแปลงไป หรือคงเดิม ภาพที่เห็นอยู่นั้นเป็นภาพกสิณที่เราต้องการ หรือ ภาพหลอนสอดแทรกเข้ามา ภาพกสิณเล็กหรือใหญ่ สูงหรือต่ำ ดังนี้เป็นต้น อย่างนี้เรียกว่าวิจารณ์

3. ปีติ ความชุ่มชื้นเบิกบานใจ มีเป็นปกติ
4. ความสุขเยือกเย็น เป็นความสุขทางกายอย่างประณีต ซึ่งไม่เคยมีมาใน กาลก่อน
5. เอกัคคตารมณ์ มีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ ตั้งมั่นอยู่ในองค์ทั้ง ๔ ประการนั้น ไม่คลาดเคลื่อน

ข้อที่ควรสังเกตก็คือ ปฐมฌาน หรือ ปฐมสมาบัตินี้ เมื่อขณะทรงสมาธิอยู่นั้น หูยังได้ยินเสียงภายนอกทุกอย่าง แต่ว่าอารมณ์ภาวนาหรือรักษาอารมณ์ไม่คลาดเคลื่อน ไม่รำคาญในเสียง เสียงก็ได้ยินแต่จิตก็ทำงานเป็นปกติอย่างนี้ท่านเรียกว่า ปฐมฌาน คือ อารมณ์เพ่งอยู่ โดยไม่รำคาญ ในเสียงทรงความเป็นหนึ่งไว้ได้ ท่านกล่าวว่า กายกับ จิตเริ่มแยกตัวกันเล็กน้อย แล้วตามปกติจิตย่อมสนใจในเรื่องของกาย เช่นหูได้ยินเสียง จิตก็คิดอะไรไม่ออก เพราะรำคาญในเสียง แต่พอจิตเข้าระดับปฐมฌาน กลับเฉยเมย ต่อเสียงคิดคำนึงถึงอารมณ์กรรมฐานได้เป็นปกติที่ท่านเรียกว่า ปฐมสมาบัติ ก็ เพราะ อารมณ์สมาธิเข้าถึงเกณฑ์ของปฐมฌานที่จิตกับกายเริ่มแยกทางกันบ้างเล็กน้อยแล้วนั่นเอง

อารมณ์ปฐมฌาน และปฐมสมาบัติ

เพื่อให้จำง่ายเข้า จะขออารมณ์ปฐมฌานมากล่าวโดยย่อเพื่อทราบไว้ อารมณ์- ปฐมฌานโดยย่อมีดังนี้

1. วิตก ความตรึงนึกคิดถึงอารมณ์ภาวนา
2. วิจารณ์ ความใคร่ครวญทบทวนถึงองค์ภาวนานั้นๆ ครบถ้วนถูกต้องหรือไม่เพียงใด
3. ปีติ ความเอิบอิมใจ มีความชุ่มชื้นเบิกบานจรรรษา
4. สุข มีความสุขสันต์ทางกายและจิตใจอย่างไม่เคยมีมาในกาลก่อน เป็นความสุข อย่างประณีต
5. เอกัคคตา มีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ ทรงวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข ไว้ได้โดยไม่มีอารมณ์ อื่นเข้ามาแทรกแซง

องค์ปฐมฌาน หรือ ปฐมสมาบัติ ๕ อย่างที่กล่าวมาแล้วนี้ ต้องปรากฏพร้อม ๆ กันไปคือ นึกคิดถึงองค์ภาวนาใคร่ครวญในองค์ภาวนานั้น ๆ ว่า ครบถ้วนถูกต้องหรือไม่ประการใด มีความชุ่มชื้นเบิกบานใจ มีอารมณ์ผ่องใสสว่างไสวในขณะภาวนา มีความสุข สันต์จรรรษา มีอารมณ์จับอยู่ในองค์ภาวนา ไม่สนใจต่ออารมณ์ภายนอก แม้แต่เสียงที่ได้ยิน สอดแทรกเข้ามาทำให้ได้ยินชัดเจน แต่จิตใจก็ไม่หวั่นไหว ไปตามเสียงนั้น จิตใจคงมั่นคง อยู่กับอารมณ์ภาวนาเป็นปกติ

เสี้ยนหนามของปฐมฌาน

เสี้ยนหนามหรือศัตรูตัวสำคัญของปฐมฌาน หรือ ปฐมสมาบัตินี้ ก็ได้แก่ เสียง เสียงเป็นศัตรูที่คอยทำลายอารมณ์ปฐมฌาน ถ้านักปฏิบัติทรงสมาธิอยู่ได้ โดยไม่ต้องระแวงหวั่นไหวในเสียง คือไม่รำคาญเสียงที่รบกวนได้ก็แสดงว่าท่านเข้าถึง ปฐมฌานแล้ว ข้อที่ไม่ควรลืมก็คือ ฌานโลกีย์นี้เป็นฌานระดับต่ำ เป็นฌานที่ปุถุชน คนธรรมดาสามารถจะทำให้ได้ถึงทุกคน เป็นฌานที่เสื่อมโทรมง่าย หากจิตใจของท่านไปมัวสมกับนิเวศน์หาประการอย่างใดอย่างหนึ่งเข้าแม้แต่อย่างเดียว ฌานของท่าน ก็จะเสื่อมทันที ต่อว่าเมื่อไรท่านขับไล่นิเวศน์ไม่ให้เข้ามารบกวนจิตใจได้ ฌานก็เกิดขึ้น แก่จิตใจของท่านต่อไป ฌานจะเสื่อม หรือ เจริญก็อยู่ที่นิเวศน์ ด้านนิเวศน์ไม่ปรากฏจิตว่าง จากนิเวศน์ จิตก็เข้าถึงฌาน ถ้านิเวศน์มารบกวนจิตได้ ฌานก็จะสลายตัวไป ฌานตั้งแต่ ฌานที่ ๑ ถึง ฌานที่ ๘ มีสภาพเช่นเดียวกัน คือต้องระมัดระวังนิเวศน์ไม่ให้เข้ามายุ่ง แทรกแซงเหมือนกัน ก่อนที่จะหลุดถึงฌานที่ ๒ จะขอเอานิเวศน์ศัตรูร้ายผู้คอยทำลาย ฌานมาให้ท่านรู้จักหน้าตาไว้เสียก่อน

นิเวศน์ ๕

อภุศลธรรมที่คอยทำลายล้างความดีที่เป็นกุศล คือ ฌาน ท่านเรียกว่า นิเวศน์ มี ๕ อย่างคือ

1. กามฉันทะ ความพอใจใน รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสอันเป็นวิสัยของ กามารมณ์

2. พยาบาท ความผูกโกรธ จงล้างจงผลาญ
3. ถีนมิทธะ ความง่วงเหงาหาวนอน ในขณะที่เจริญสมณธรรม
4. อุทธัจจกุกกัจจะ ความคิดฟุ้งซ่าน และความรำคาญหงุดหงิดใจ
5. วิภิกิจฉา ความลึกลับสงสัยในผลของการปฏิบัติ ไม่นั่นใจว่าจะมีผลจริงตามที่คิด ไว้หรือไม่เพียงใด

อารมณ์ทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นเพื่อนสนิทกับจิตใจมานานับจำนวนปีไม่ถ้วน ควรจะพูดว่า จิตใจของเราคบกับนิรวณมานานหลายร้อยหลายพันชาติ เมื่อจิตใจเราสนิทสนม กับอารมณ์ของนิรวณมานานอย่างนี้ เป็นธรรมดาอยู่เองที่จิตใจจะต้องอดคบหาสมาคมกับ นิรวณไม่ได้ เมื่อเรามาแนะนำให้คบหาสมาคมกับฌาน ซึ่งเป็นเพื่อนหน้าใหม่ มีนิสัยตรงข้าม กับเพื่อนเก่าก็เป็นการฝืนอารมณ์อยู่ไม่น้อย ฉะนั้น ในฐานะที่นิรวณกับจิตเป็นเพื่อนสนิทกัน มานาน ก็อดที่จะแอบไปคบหาสมาคมกันไม่ได้ อารมณ์ที่จะคอยหักล้างนิรวณ คืออกุศลห้า- ประการนี้ได้ ก็อารมณ์ ๕ ประการของปฐมฌานนั่นเอง เมื่อจิตกับนิรวณเป็นมิตรสนิทกัน มานาน

ฉะนั้น การดำรงจิตอยู่ในอารมณ์ฌานจึงทรงอยู่ได้ไม่นาน ทรงอยู่ได้ชั่วครู่ชั่วยขณะ จิตก็เลื่อนเคลื่อนออกจากอารมณ์ฌานคลานเข้าไปหานิรวณ อาการอย่างนี้เป็นกฎธรรมดา ของท่านที่เข้าถึงฌานในระยะต้น หรือที่มีความชำชองชำนาญในฌานยังน้อยอยู่ต่อเมื่อไร ได้ฝึกการดำรงฌาน กำหนดเวลาตามความต้องการได้แล้ว เมื่อนั้นแหละ ความเข้มข้นเข้ม แข็งของกำลังจิตที่จะทรงฌานอยู่ได้นานตามความต้องการจึงจะปรากฏมีขึ้น ขอนักปฏิบัติ จงเข้าใจไว้ด้วยว่า จิตที่เข้าสู่ระดับฌาน คือ ปฐมฌาน หรือฌานอื่นใดก็ตาม ถ้า ยังไม่ฝึกฝนจนชำนาญ เข้าฌานออกฌานตามกำหนดเวลาได้แล้ว จิตก็จะยังทรงสมาธิไว้ ได้ไม่นาน จิตจะค่อยถอยหลังเข้าหานิรวณ ๕ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่ออารมณ์ฌาน ย่อหย่อน เมื่อมีอาการอย่างนั้นบังเกิดขึ้นก็จงอย่าท้อใจหมั่นฝึกฝนเข้าฌานโดยการกำหนด เวลาว่า ต่อแต่นี้ไปเราจะดำรงอยู่ในฌาน ตั้งแต่เวลานี้ถึงเวลาเท่านั้น แล้วเริ่มทำสมาธิเข้าสู่ ระดับฌาน ทรงฌานไว้ตามเวลา จนกว่าเมื่อถึงเวลาแล้วจิตจะเคลื่อนจากฌาน มีความรู้สึก ตามปกติเอง เมื่อทำได้แล้วหัดทำบ่อย ๆ จากเวลาน้อย ไปหาเวลามาก คือ ๑ ชั่วโมง ไป หา ๒-๓-๔-๕-๖ จนถึง ๑ วัน ๒-๓-๔-๕-๖-๗ พอครบกำหนด จิตก็จะคลายตัวออกเอง โดย ไม่ต้องตั้งนาฬิกาปลุกหรือคนเรียก เมื่อชำนาญอย่างนี้ ชื่อว่าท่านเอาชนะนิรวณได้ แต่ก็ อย่าประมาทเพราะ ฌานโลกีย์ ถึงอย่างไรก็ดี ยังไม่พ้นอำนาจนิรวณอยู่นั่นเอง นิรวณที่ไม่มา รบกวนนั้นไม่ใช่นิรวณสูญไปหรือสลายตัว เพียงแต่พลีไปเท่านั้นเอง ต่อเมื่อไรท่านได้ โลกุตตรฌาน คือ บรรลุพระอรหัตถ์ ตั้งแต่พระโสดาบันขึ้นไปนั่นแหละ ท่านพอจะไว้ใจตัว ได้ว่าท่านไม่มีวันที่จะต้องตกมาอยู่ใต้อำนาจนิรวณ คืออกุศลธรรมต่อไปอีก เพราะโลกุต- ตรฌาน คือ ได้ฌานโลกีย์แล้วเจริญวิปัสสนาญาณจนบรรลุอรหัตตผล เป็นพระอรหัตถ์- บุคคล แล้วอกุศลคือนิรวณ ๕ ประการเข้าครองจิตไม่ได้สนิทนักสำหรับพระอรหัตถ์ต้น พอจะ กวนบ้างเล็กน้อย แต่ก็จุกจุกใจให้ทำตามนิรวณสั่งไม่ได้ นิรวณบางอย่างเช่น กามฉันทะ ความพอใจในความสวยงามของ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ความโกรธ ความชัด เคือง พระโสดาบัน พระสกิทาคามียังมี แต่ก็มีเพียงคิดนึกไม่ถึงกับลงมือทำ เรียกว่าอกุศลกวนใจ นิดหน่อยพอทำได้ แต่จะบังคับให้ทำไม่ได้ สำหรับพระอนาคามี ยังตกอยู่ใต้อำนาจของ อุทธัจจะ คือความคิดฟุ้งซ่าน แต่ก็คิดไปในส่วนที่เป็นกุศลใหญ่มากกว่า ความคิดฟุ้งเลอะ เลือนเล็กๆ น้อย ๆ พอมีบ้าง แต่ไม่มีอะไรเป็นภัย เพราะพระอนาคามีหมดความโกรธ ความพยาบาทเสียแล้ว

อำนาจของนิรวณมีอย่างนี้ บอกให้รู้ไว้ จะได้คอยยับยั้งซึ่งใจคอยระมัดระวังไว้ไม่ปล่อย ให้ใจระเริงหลงไปกับนิรวณ ที่ชวนให้จิตมีความรู้สึกนึกคิดไปในส่วนที่เป็นอกุศลยับยั้งตนไว้ ในอารมณ์ของฌานเป็นปกติ ท่านที่มีอารมณ์จิตเข้าถึงอารมณ์ฌานและเข้าฌานไว้เป็นปกติ ท่านผู้นั้นมีหน้าตาเข้มแข็งเิบอิมอยู่เสมอ มีอารมณ์เบิกบานไม่หดหู่ เห็นนารักอยู่ตลอดเวลา ฌานแม้แต่เพียงปฐมฌานจัดว่าเป็นฌานเบื้องต้น ก็มีผลไม่น้อยถ้าทรงไว้ได้ไม่ปล่อยให้เสื่อม ตายไปในขณะที่ทรงฌาน ก็สามารถไปเกิดในพรหมโลกได้สามชั้น คือ ปฐมฌานหยาบเกิด เป็นพรหมชั้นที่ ๑ ปฐมฌานกลาง เกิดเป็นพรหมชั้นที่ ๒ ปฐมฌานละเอียด เกิดเป็นพรหม ชั้นที่ ๓ ถ้าท่านเอาสมาธิในปฐมฌานมาเป็นกำลังของวิปัสสนาญาณแล้วอำนาจสมาธิของ ปฐมฌานก็สามารถเป็นกำลังให้วิปัสสนาญาณกำจัดกิเลสเป็น สมุจเฉทปหาน คือตัดกิเลส ได้เด็ดขาดจนบรรลุอรหัตตผลได้สมความปรารถนา อำนาจฌานแม้แต่ฌานที่ ๑ มีอานุภาพ มากอย่างนี้ ขอท่านนักปฏิบัติจงอย่าท้อใจ ระมัดระวังใจ อย่าหลงไหลในนิรวณจนเสียผลฌาน

ทุติยฌานหรือทุติยสมาบัติ

ทุติยฌาน แปลว่า ฌานที่ ๒ ทุติยสมาบัติ แปลว่า สมาบัติที่ ๒ ฌานและสมาบัติ ได้อธิบายมาแล้ว แต่ฌานต้นคือ ปฐมฌาน จะไม่อธิบายอีก ปฐมฌานมีอารมณ์ ๕ ตามที่ กล่าวมาแล้วในฌานที่ ๑ สำหรับทุติยฌานนี้ มีอารมณ์ ๓ อารมณ์ ๓ ของทุติยฌานมีดังต่อไปนี้

1. ปีติ ความเิบอิมใจ
2. สุข ความสุขอย่างประณีต
3. เอกัคคตา มีอารมณ์เป็นหนึ่ง

อารมณ์ทุติยฌานนี้ ก็ตัดเอามาจากอารมณ์ปฐมฌานนั่นเอง ท่านที่ทรงสมาธิ เข้าถึงทุติยฌานนี้ ท่านตัดวิตก วิจารณ์เป็นอารมณ์ของ ปฐมฌานเสียได้ คงเหลือแต่ ปีติ สุข เอกัคคตา อาการตัดวิตก วิจารณ์นั้นมีความรู้สึกอย่างไรในเวลาปฏิบัติจริง ข้อนี้นักปฏิบัติ สนใจกันมากเป็นพิเศษเพราะเพียงอ่านรู้แล้วยังหาความเข้าใจจริงไม่ได้

การตัดก็มีใช้จะตัด ออกไปเฉยๆ ได้ตามอารมณ์ วิตก แปลว่า ตริก นึกคิด วิจาร แปลว่า ไตร่ตรองใคร่ครวญ ท่านลองพิจารณาเหตุเกิดว่า วิตกวิจาร์นี้ เป็นอารมณ์ที่ตัดไม่ได้งายเลย ใคร ๆ ที่ไหนจะมาห้าม ความรู้สึกนึกคิดกันงาย ๆ ได้ เคยฟังท่านสอนเวลาเรียน ท่านสอนว่าให้ตัดวิตกวิจาร์ออกเสียได้ แล้วทรงอยู่ใน ปิตี สุข เอกัคคตาเท่านั้นก็ได้ ทุติยฌาน ท่านพูดของท่านถูกฟังก็ไม่ยาก แต่ ตอนทำเข้าจริง ๆ พอมาเจอตัวตัดวิตกวิจาร์เข้าจริง ๆ กลับไม่เข้าใจ จะพูดให้ฟังถึงการ ตัดวิตกวิจาร์

ตัดวิตกวิจาร์ตามผลปฏิบัติ

ตามผลปฏิบัติที่วิตกวิจาร์ที่ถูกตัดมิได้ตัดด้วยการยกเว้น คืองดการนึกคิด เอาเอง เฉย ๆ ท่านตัดด้วยการปฏิบัติเข้าถึงระดับ คือ ในระยะแรกก็เจริญภาวนาคาถา ภาวนาตามท่านอาจารย์สอน จะภาวนาว่าอย่างไรก็ได้ ท่านไม่ได้จำกัดไว้คาถาภาวนาเป็น สายเชือกโยงใจเท่านั้นให้ใจมีหลักเกาะไว้ไม่ให้สอดสายไปในอารมณ์นอกจากคำภาวนา อย่างนี้ท่านเรียกว่า "บริกรรมภาวนา" ขณะที่ภาวนาอยู่จิตคิดถึงคำภาวนานั้นท่านเรียกว่า "วิตก" จิตที่คอยประคับประคองคำภาวนา คิดตามว่า เราภาวนาถูกตามอาจารย์สอนหรือไม่ครบถ้วนหรือไม่ อย่างนี้ท่านเรียกว่า "วิจาร์" การตัดวิตกวิจาร์ ก็ภาวนาไปอย่างนั้น จนเกิด ปิตี สุขและเอกัคคตา คือมีอารมณ์คงที่ จิตไม่สนใจกับอารมณ์ภายนอก รักษาอารมณ์ ภาวนาและอาการเอิบอิ่ม สุขสันต์อยู่ตลอดเวลา ลมหายใจชักจะอ่อนลงทุกที รู้สึกว่าหายใจเบา อารมณ์จิตโปร่งแจ่มใส หลับตาแล้ว แต่คล้ายกับมีใครเอาประทีปมาวางไว้ใกล้ ๆ ใน ระยะนี้เองจิตจะหยุดภาวนาเอาเฉยๆ มีอารมณ์นิ่งสงบกว่าขณะที่ภาวนามาก รู้สึกว่า ลมหายใจอ่อนระรวยลง หูได้ยินเสียงภายนอกแต่เบาบางกว่าเดิม จิตไม่สนใจกับอะไร มี อารมณ์เงียบสงบตั้งอยู่ บางรายพอรู้สึกตัวว่าหยุดภาวนาก็ตกใจ รีบคิดถึงคำภาวนา บางราย ก็คว้านขนปลายไม้ถูก คำภาวนาภาวนามาจนคล่อง กลับคิดไม่ออกว่าอะไรเป็นต้นเป็น ปลาย ก็กักกอีกอีก อยู่ครู่หนึ่งจึงจับต้นขนปลายไม้ถูก อาการที่จิตสงบปล่อยคำภาวนามีอารมณ์ เฉยไม่ภาวนานั้นแหละเป็นการละวิตกวิจาร์ ละด้วยอารมณ์เข้าถึงสมาธิอันดับฌาน ๒ ไม่ใช่อยู่ ๆ ก็จะมาหยุดภาวนาไปนั้นตอนนั้นจิตตกอารมณ์ทุติยฌาน เข้าสู่อารมณ์ปฐมฌาน ตามเดิม บางรายก็เข้าสู่สังขาร คืออารมณ์ปกติธรรมดาเอาเลย

พูดมาอย่างนี้ คิดว่าท่านผู้อ่านคงจะเข้าใจแล้วว่า การละหรือตัดวิตกวิจาร์นั้นก็การ ที่ภาวนาไปจนมีอารมณ์สงบ จิตปล่อยคำภาวนานั้นเอง เมื่อจิตปล่อยคำภาวนาแล้ว ก็เหลือ แต่ความชุ่มชื้นหรือความสุขสันต์ทางกาย อย่างประณีต มีอารมณ์ใจตั้งอยู่อย่างไม่สนใจ กับอารมณ์ใด หูเกือบจะไม่ได้ยินเสียงอะไร เป็นอารมณ์จิตที่มีความสุขสบายยอดเยี่ยมกว่า ฌานที่ ๑ มาก เพราะฌานที่ ๑ ยังต้องมีกังวลอยู่กับการภาวนาและต้องระมัดระวังบทภาวนา ให้ถูกต้องครบถ้วน จัดว่ามีกังวลมาก สำหรับทุติยฌานนี้ตัดคำภาวนาออกเสียได้ด้วยการเข้า ถึงอารมณ์ที่ละเอียดกว่า มีแต่ความชุ่มชื้นหรือความดีใจที่มีความสุขละเอียดอ่อนประณีต เพราะความสุขอันประณีตด้วยอำนาจสมาธิที่ตั้งมั่นกว่าปฐมฌานจิตเป็นหนึ่ง คือมีอารมณ์ สงัดจากอารมณ์ภายนอก แม้แต่คำภาวนาก็ไม่แยแส นี้แหละที่ท่านเรียกว่า ได้ทุติยฌาน หรือ ทุติยสมาบัติ เมื่อได้แล้วต้องฝึกฝนให้คล่องว่องไว คิดจะเข้าทุติยฌานเมื่อไร ก็เข้าได้ทันที ท่วงทีหรือจะทรงทุติยฌานอยู่นานเท่าใด ก็กำหนดเวลาได้ตามความประสงค์ อย่างนี้จึงจะ ชื่อว่า ได้ทุติยฌานแน่นอน แต่ทว่าเมื่อได้แล้วก็อย่าประมาท ถ้าพลังพลาดปล่อยให้อกุศล มารบกวนใจหรือจิตใจไปใคร่ในอกุศลเข้าเมื่อไร ทุติยฌานก็ทุติยฌานนั้นแหละ เป็นเสื่อม- ทรมานลงทันที ฉะนั้นท่านจึงว่า ฌานโลกีย์นี้ระมัดระวังยาก ต้องคอยประคับประคองประคอบ ประหม่อมยิ่งกว่าเด็กอ่อนนอนเบาเสียวอีก

เสียนนามของทุติยฌาน

เสียนนามของปฐมฌานได้แก่เสียง เสียงเป็นศัตรูคอยทำลายปฐมฌาน เมื่อใดถ้าจิต ยุ่งกับเสียง คือทนรำคาญไม่ไหว ก็หมายความว่า ปฐมฌานเสื่อมเสียแล้ว สำหรับทุติยฌานนี้ มีวิตกวิจาร์เป็นเสียนนามศัตรู เมื่อขณะที่จิตทรงสมาธิอยู่ในระดับทุติยฌาน จิตคอยจะเคลื่อน เลื่อนลงมาหาอารมณ์ปฐมฌาน คือคอยจะยึดเอาคาถาภาวนาเป็นอารมณ์ เพราะคาถาภาวนา เป็นวิตกวิจาร์ จึงจำต้องคอยระมัดระวังไว้ อย่าปล่อยสติสัมปชัญญะให้คลาดเคลื่อนคุมอารมณ์ ทุติยฌานอย่าให้เลื่อนไปได้ ฝึกหัดตั้งกำหนดเวลาทรงฌานเข้าไว้ แล้วทำให้ชินตามกำหนด เวลา

อานิสงส์ทุติยฌาน

ฌานทั้งหมด เป็นอารมณ์สมาธิที่ทำให้จิตใจให้พร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ เวลาจะทำ การงานก็มีความทรงจำดี จิตใจไม่เลอะเลื่อนฟุ้งซ่าน เป็นอารมณ์รักษาโรคประสาทได้ดี ที่สุด นอกจากนี้ เวลาจะตายก็มีสติสัมปชัญญะดีไม่หลงตาย ถ้าตายในระหว่างฌานท่านว่า ทุติยฌานที่เป็นโลกีย์ฌานให้ผลดังนี้

- ก. ทุติยฌานหยาบ ให้ผลไปเกิดในพรหมโลกชั้นที่ ๔
- ข. ทุติยฌานกลาง ให้ผลไปเกิดในพรหมโลกชั้นที่ ๕
- ค. ทุติยฌานละเอียด ให้ผลไปเกิดในพรหมโลกชั้นที่ ๖

ถ้าเอาอารมณ์ทุติยฌานไปเป็นกำลังของวิปัสสนาญาณแล้ว สมาธิระดับทุติยฌานจะมี กำลังช่วยให้ วิปัสสนาญาณกำจัดกิเลสได้ดีและรวดเร็วกว่ากำลังของปฐมฌานมาก ท่านอาจมี หวังถึงที่สุดของพรหมจรรย์ในชาติปัจจุบันก็ได้ ถ้าท่านมีความเพียรดี ปฏิบัติตรงต่อพระพุทธ- พจน์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และปฏิบัติพอดีพอควร ไม่ยิ่งหย่อนนัก เรียกว่าปฏิบัติพอเหมาะพอดี การปฏิบัติพอเหมาะพอดีนี้ปฏิบัติอย่างไร ท่านก็ศึกษาจากตัวของท่านเอง นั้นแหละตรง ต่อความเป็นจริง

ตติยฌานหรือตติยสมาบัติ

ปฐม แปลว่าที่ ๑ ทูติยะ แปลว่าที่ ๒ ตติยะ แปลว่าที่ ๓ ตติยฌานจึงแปลว่า ฌาน ที่ ๓ ตติยสมาบัติ แปลว่าการเข้าถึงอารมณ์ฌานที่ ๓ ฌานที่ ๓ นี้ มีอารมณ์ ๒ คือ

1. สุข ได้แก่ความสุขที่ปราศจากบีติ คือความสุขทางจิตโดยเฉพาะ ไม่มีความสุข ที่เนื่องด้วยกาย
2. เอกัคคตา มีอารมณ์เป็นหนึ่ง ที่ไม่มีอารมณ์ห่วงใยในกาย เป็นอาการที่สงบ จากกาย ฌานนี้ท่านว่าเป็นฌานที่ กายกับจิตแยกกันเด็ดขาด

อาการของฌานที่ ๓ นี้เป็นอาการที่จิตตัดบีติความเอิบอ้อมใจในฌานที่ ๒ ออกเสียได้ เมื่ออารมณ์จิตเข้าถึง ฌานที่ ๓ นี้ จะรู้สึกวา อาการขนพองสยองเกล้าก็ดี น้ำตา ไหลก็ดี กายโยกโคลงก็ดี อาการชู้ชาทางกาย คล้ายกาย เมา กายใหญ่ กายสูงจะไม่ปรากฏ เลยมีอาการทางกายเครียดคล้ายกับใครมาจับมัดไว้จนแน่น หรือคล้ายหลักที่ปัก จนแน่น ไม่มีการโยกโคลงได้ฉนั้นนั้น จงจำไว้ว่าตั้งแต่ฌานที่ ๒ เป็นต้นมา ไม่มีการภาวนาเลย ถ้า ยังภาวนาอยู่ และหู ได้ยินเสียงชัด แต่ไม่รำคาญในเสียง เป็นฌานที่ ๑ ตั้งแต่ฌานที่ ๒ มา ไม่มีการภาวนาและเรื่องเสียงเกือบไม่มีความหมาย คือไม่มีความสนใจในเสียงเลย เสียง มีอยู่ก็เหมือนไม่มีเพราะจิตไม่รับเสียง ลมหายใจจะค่อยๆ น้อยอ่อน ระบายลงทุกขณะใน ฌานที่ ๓ นี้ลมหายใจยังปรากฏ แต่ก็รู้สึกเบาเต็มที่มีอาการคล้ายจะไม่หายใจ แต่ก็พอรู้สึก น้อยๆ ว่าหายใจ จิตสงบไม่มีการหวั่นไหว ไม่มีดี มีความโพลงอยู่มีอารมณ์แนบในสมาธิ มากจนรู้ตัวว่า อารมณ์แนบ แนบกว่าสองฌานที่ผ่านมา อย่างนี้ท่านเรียกว่าเข้าถึงฌานที่ ๓ ต้องฝึกเข้าฌานออกฌานให้แคล่วคล่องว่องไวตามที กล่าวมาแล้ว

เสียนนามของฌานที่ ๓

บีติ เป็นเสียนนามของ ฌานที่ ๓ เพราะฌานที่ ๓ ตัดบีติเสียได้ แต่ถ้าอารมณ์ ตกลงไปบีติจะปรากฏขึ้น ถ้าบีติปรากฏขึ้นเมื่อไร พึงทราบเถิดว่า ขณะนี้อารมณ์จิตเคลื่อน จากฌานที่ ๓ มาอยู่ระดับฌาน ๒ แล้วถ้าปรากฏว่ามี การภาวนาด้วย แต่จิตยังไม่รำคาญ ในเสียงก็ยิ่งร้ายใหญ่ เพราะอารมณ์สมาธิไหลออกจนเหลือเพียงฌาน ๑ ท่านให้ ระมัดระวัง ด้วยการทรงสติสัมปชัญญะ อย่าให้อารมณ์สมาธิรั่วไหลเป็นอันขาด เพราะจะเป็นอันตราย แก่ฌาน ๓

อาณิสสฌานที่ ๓

ฌานที่ ๓ นี้ ถ้าทรงไว้ได้จนตาย ในขณะตาย ตายในระหว่างฌานที่ ๓ ท่านว่า จะไม่หลงตาย เมื่อมีชีวิตอยู่ ก็จะเป็นคนมีอารมณ์เข้มแข็งเบิกบานตลอดเวลา หน้าตา สดชื่นผ่องใส เมื่อตายแล้ว ฌาน ๓ ย่อมส่งผลให้เกิดเป็น พรหม คือ

1. ฌานที่ ๓ หยาบ ให้ผลไปเกิดเป็นพรหมชั้นที่ ๗
2. ฌานที่ ๓ กลาง ให้ผลไปเกิดเป็นพรหมชั้นที่ ๘
3. ฌานที่ ๓ ละเอียด ให้ผลไปเกิดเป็นพรหมชั้นที่ ๙

ฌาน ๓ ที่เป็นโลกีย์ฌานให้ผลอย่างนี้ ถ้าเอาฌาน ๓ ไปเป็นกำลังของวิปัสสนาญาณ วิปัสสนาจะมีกำลัง กล้า ตัดกิเลสให้เด็ดขาดได้โดยรวดเร็ว อาจได้บรรลุมรรคผลเบื้องสูงใน ชาตินี้โดยไม่ชักช้านัก ผลของท่านที่ทรง ฌาน ๓ ไว้ได้มีผลดังกล่าวมาแล้วนี้

จตุตถฌาน หรือ จตุตถสมาบัติ

จตุตถะ แปลว่าที่ ๔ จตุตถฌานจึงแปลว่าฌานที่ ๔ ฌานที่ ๔ นี้มีอารมณ์ ๒ เหมือนฌาน ๓ แต่ผิดกันที่ ฌาน ๓ มีสุขกับเอกัคคตา สำหรับฌานที่ ๔ นี้ ตัดความสุข ออกเสียเหลือแต่ เอกัคคตา และเต็มอุเบกขาเข้ามาแทน ฉะนั้น อารมณ์ของฌาน ๔ จึงมีอารมณ์ผิดแผกจากฌาน ๓ ตรงที่ตัดความสุขออกไป และเพิ่มการวางเฉยเข้ามา แทนที่

อาการของฌาน ๔

ฌาน ๔ เมื่อนักปฏิบัติ ปฏิบัติถึงมีอาการดังนี้

1. จะไม่ปรากฏลมหายใจเหมือนสภาพฌานอื่นๆ เพราะลมละเอียดจน ไม่ปรากฏว่ามีลมหายใจ ในวิสุทธิมรรค ท่านว่า ลมหายใจไม่มีเลย แต่บางอาจารย์ ท่านว่า ลมหายใจนั้นมี แต่ลมหายใจละเอียดจนไม่มีความรู้สึก ว่า หายใจ ตามนัยวิสุทธิ- มรรคท่านกล่าวถึงคนที่ไม่มีลมหายใจไว้ ๔ จำพวกด้วยกัน คือ ๑. คนตาย ๒. คนดำน้ำ ๓. เด็กในครรภ์มารดา ๔. ท่านที่เข้าฌาน ๔ รวมความว่า ข้อสังเกตที่สังเกตได้ชัดเจน ในฌาน ๔ ที่เข้าถึงก็ คือ ไม่ปรากฏว่ามีลมหายใจการที่ฌาน ๔ เมื่อเข้าถึงแล้ว และ ขณะที่ทรงอยู่ในระดับของฌาน ๔ ไม่ปรากฏ ว่ามีลมหายใจนี้เป็นความจริง มีนักปฏิบัติ หลายท่านที่พบเข้าแบบนี้ถึงกับร้องเอะอะไว้วายบอกว่าไม่เอาแล้ว เพราะเกรงว่าจะตาย เพราะไม่มีลมหายใจบางรายที่อารมณ์สติสมบูรณ์น้อยก็ถึงกับค้นคว้าความหาลม หายใจ เมื่ออารมณ์จิตตกลงระดับต่ำกว่าฌานที่ ๔ ในที่สุดก็พบลมหายใจที่ปรากฏอยู่กับปลาย จมูกนั่นเอง
2. อารมณ์จิตเมื่อเข้าสู่ระดับฌาน ๔ จะมีอารมณ์สงบเงียบจากอารมณ์ ภายนอกจริง ๆ ดับเสียง คือ ไม่ได้ยิน เสียง ดับสุข ดับทุกข์ทางกายเสียจนหมดสิ้น มี อารมณ์โพลงสว่างไสวเกินกว่าฌานอื่นใด มีอารมณ์สงบเงียบ ไม่เกี่ยวข้องกับร่างกาย เลย กายจะสุข จะทุกข์ มดจะกิน รันจะกัดอันตรายใดๆ จะเกิด จิตในระหว่างตั้งอยู่ สมาธิ ที่มีกำลังระดับฌาน ๔ จะไม่รับรู้อะไรทั้งสิ้น เพราะฌานนี้กายกับจิตแยกกันเด็ดขาดจริงๆ ไม่สนใจช่อง

แวกันเลย ดังจะเห็นในเรื่องของลมหายใจ ความจริงร่างกายนี้จำเป็นอย่างมาก ในเรื่องหายใจเพราะลมหายใจเป็นพลังสำคัญของร่างกาย พลังอื่นใดหมดไป แต่อัสสาสะ ปัสสาสะ คือลมหายใจยังปรากฏ ที่เรียกกันตามภาษาธรรมว่า ผัสสาหารยังมีอยู่ ร่างกาย ก็ยังไม่สลายตัว ถ้าลมหายใจที่เรียกว่าผัสสาหารหยุดเมื่อไร เมื่อนั้นก็ถึงอวสานของการ ทรงอยู่ของร่างกาย ฉะนั้น ผลการปฏิบัติที่เข้าถึงระดับฌาน ๔ จึงจัดว่าลมหายใจยังคงมีตามปกติที่ไม่รู้ว่ามีหายใจก็เพราะว่าจิตแยกออกจากกายอย่างเด็ดขาดโดยไม่รับรู้การ ของร่างกายเลย

อาการที่จิตแยกจากร่างกาย

เพื่อให้เข้าใจชัดว่า จิตแยกออกจากร่างกายได้จริงเพียงใด เมื่อท่านเจริญสมาธิถึง ฌาน ๔ จนคล่องแคล่วชำนาญชำนาญดีแล้ว ให้ท่านเข้าสู่ฌาน ๔ แล้วถอยจิตออกมาหยุดอยู่ เพียงอุปจารฌาน แล้วอธิษฐานว่า ขอร่างกายนี้จงเป็นโพรงและกายอีกกายหนึ่งจงปรากฏ แล้วเข้าฌาน ๔ ใหม่ ออกจากฌาน ๔ มาหยุดอยู่เพียงอุปจารฌาน ท่านจะเห็นกายเป็น โพรงใหญ่ มีกายของเราเองปรากฏขึ้นภายในกายเดิมอีกกายหนึ่ง ที่ท่านเรียกในมหาสติ- ปิฎฐานว่า กายในกาย จะบังคับให้กายในกายท่องเที่ยวไปในร่างกายทุกส่วน แม้แต่เส้น ประสาทเล็กๆ กายในกายก็จะไปได้สะดวกสบายเหมือนเดินในถ้ำใหญ่ ๆ ต่อไปจะบังคับ กายใหม่นี้ออกไปสู่ภพใด ๆ ก็ไปได้ตามประสงค์ ที่ท่านเรียกว่า "มโนมยทิ แปลว่า มีฤทธิ์ทางใจนั่นเอง" พลังของฌาน ๔ มีพลังมากอย่างนี้ ท่านที่ได้ฌาน ๔ แล้วท่าน จะฝึก **วิชชาสาม อภิญญาหก** หรือ **ปฏิสัมภิทาญาณ** ก็ทำได้ทั้งนั้น เพราะวิชชาการที่จะฝึก ต่อไปนั้น ก็ใช้พลังจิตระดับฌาน ๔ นั้นเอง จะแตกต่างกันอยู่บ้างก็เพียงอาการในการ เคลื่อนไปเท่านั้น ส่วนอารมณ์ที่จะใช้ก็เพียงฌาน ๔ ซึ่งเป็นของที่มีอยู่แล้วเปรียบเสมือน นักเพาะกำลังกาย ถ้ามีกำลังกายสมบูรณ์แล้วจะทำอะไรก็ได้เพราะกำลังพอจะมีสะดวก บ้างก็ตรงเปลี่ยนแนวปฏิบัติใหม่ จะยุ่งใจบ้างในระยะต้นพอเข้าใจเสียแล้วก็ทำได้คล่อง เพราะกำลังพอ **ท่านที่ได้ฌาน ๔ แล้วก็เช่นเดียวกัน เพราะงานส่วน อภิญญา หรือ วิชชาสาม ก็ใช้พลังจิตเพียงฌาน ๔ เท่านั้น** ท่านที่ได้ฌาน ๔ จึงเป็นผู้มีโอกาสมะทำได้โดยตรง

เสียนนามของฌาน ๔

เสียนนาม หรือศัตรูตัวสำคัญของฌาน ๔ ก็คือ "ลมหายใจ" เพราะถ้าปรากฏว่า มีลมหายใจปรากฏเมื่อเข้าฌาน ๔ ก็จงทราบเถิดว่า จิตของท่านมีสมาธิต่ำกว่าฌาน ๔ แล้วจงอย่าสนใจกับลมหายใจเลยเป็นอันขาด

อานิสงส์ของฌาน ๔

1. ท่านที่ทรงฌาน ๔ ไว้ได้ ในขณะที่มีชีวิตอยู่ จะมีอารมณ์แช่มชื่นตลอดวัน เวลาจะแก้ปัญหของตนเองได้อย่างอัศจรรย์
2. ท่านที่ได้ฌาน ๔ สามารถจะทรงวิชชาสาม อภิญญาหก ปฏิสัมภิทาญาณได้ ถ้าท่านต้องการ
3. ท่านที่ได้ฌาน ๔ สามารถจะเอาฌาน ๔ เป็นกำลังของวิปัสสนาญาณชำระ ก็เลสให้หมดสิ้นไป อย่างช้าภายใน ๗ ปี อย่างกลางภายใน ๗ เดือน อย่างเร็วภายใน ๗ วัน
4. หากท่านไม่เจริญวิปัสสนา ท่านทรงฌาน ๔ ไว้มิให้เสื่อม ขณะตาย ตาย ในระหว่างฌานที่จะได้ไปเกิดในพรหมโลกสองชั้นคือ ชั้นที่ ๑๐ และชั้นที่ ๑๑

วิธีปฏิบัติในอรุปรฌาน คือฌานที่ไม่มีรูป ๔ อย่าง คือ อากาสนัญญาตนะ วิญญาตัญญาตนะ อากิญจัญญาตนะ เนวสัญญานา สัญญาตนะ รวม ๔ อย่างด้วยกัน

อรุปรฌานทั้ง ๔ นี้ เป็นฌานละเอียดและอยู่ในระดับฌานที่สูงสุด ท่านที่ปฏิบัติได้อรุปรทั้ง ๔ นี้แล้ว เจริญวิปัสสนาญาณ ย่อมได้บรรลุมรรคผลรวดเร็วเป็นพิเศษ เพราะอารมณ์ในอรุปรฌานและอารมณ์ในวิปัสสนาญาณ มีส่วนคล้ายคลึงกันมาก ต่างแต่ อรุปรฌานเป็นสมถภาวนา มุ่งดำรงฌานเป็นสำคัญสำหรับวิปัสสนาภาวนามุ่งรู้แจ้งเห็นจริงตามอำนาจของกฎธรรมดาเป็นสำคัญ แต่ทว่าอรุปรฌานนี้ก็มิมีลักษณะเป็นฌานปล่อยอารมณ์ คือ ไม่ยึดถืออะไรเป็นสำคัญ ปล่อยหมดทั้งรูปและนาม ถือความว่างเป็นสำคัญ

อานิสงส์อรุปรฌาน

ท่านที่ได้อรุปรฌานทั้ง ๔ นี้ นอกจากจะมีผลทำให้จิตว่าง มีอารมณ์เป็นสุข ประณีตในฌานที่ได้แล้วยังมีผลให้สำเร็จมรรคผลง่ายตายอย่างคาดไม่ถึงอีกด้วย นอกจากนั้นท่านที่ได้ อรุปรฌานนี้แล้วเมื่อสำเร็จมรรคผลจะได้เป็นพระอรหันต์ขั้นปฏิสัมภิทาญาณ คือ มีคุณสมบัติพิเศษเหนือจากที่ทรงอภิญญา ๖ อีก ๔ อย่าง สำหรับท่านที่ได้ปฏิสัมภิทาญาณนี้ ท่านทรงอภิญญา ๖ และคุณสมบัติพิเศษอีก ๔ คือ

ปฏิสัมภิทา ๔

1. อัถตปฏิสัมภิทา มีปัญญาแตกฉานในอรรถ คือฉลาดในการอธิบายถ้อยคำที่ ท่านอธิบายมาแล้วอย่างพิสดาร ถอดเนื้อความที่พิสดารนั้นให้ย่อสั้นลงมาพอได้ความชัด ไม่เสียความ
2. ธัมมปฏิสัมภิทา ฉลาดในการอธิบายหัวข้อธรรม ที่ท่านกล่าวมาแล้วหัวข้อให้ พิศดารเข้าใจชัด
3. นิรุตติปฏิสัมภิทา มีความฉลาดในภาษา รู้และเข้าใจภาษาทุกภาษาได้อย่าง อัศจรรย์
4. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา มีปฏิภาณเฉลียวฉลาด สามารถแก้อรรถปัญหาได้อย่าง อัศจรรย์

ปฏิสัมภิทาญาณนี้ มีความแปลกจากอภิญญา ๖ อยู่อย่างหนึ่ง คือท่านที่จะทรงปฏิสัมภิทา หรือทรงอรุปรฌานนี้ได้ ท่านต้องได้กสิณ ๑๐ และทรงอภิญญามาก่อนแล้วจึงจะปฏิบัติต่อในอรุปรนี้ได้ ถ้าท่านนักปฏิบัติที่ไม่เคย

สัพพะทานัง ธัมมะทานัง ชินาติ "การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง"

เรียนกสิณเลย หรือทรงกสิณได้บางส่วนยังไม่ถึงขั้นอภิญญาแล้วท่านมาเรียนปฏิบัติในรูปนี้ยอมปฏิบัติไม่สำเร็จ เพราะการที่ทรงรูปฌานได้ ต้องใช้กสิณ ๙ ประการ ปรุวี เตโช วาโย อาโป นิล ปีตะ โลหิตะ โอทาคะ อาโลกะ เวณ อากาศกสิณอย่างเดียว เอามาเป็นบาทของรูปฌานคือต้องเอากสิณ ๘ อย่างนั้นอย่างใดอย่างหนึ่งมาตั้งขึ้น แล้ว เข้าฌานในกสิณนั้นจนถึงจตุตถฌาน แล้วเพิกนิมิตในกสิณนั้นเสีย คำว่าเพิก หมายถึงปล่อยไม่สนใจในกสิณนั้นการที่จะปฏิบัติ ในรูปฌาน ต้องเข้ารูปกสิณก่อนอย่างนี้ ฉะนั้นท่านที่จะเจริญในรูปฌานจึงต้องเป็นท่าน ที่ได้กสิณจน คล่องอย่างน้อย ๙ กอง จนชำนาญและได้อภิญญาแล้วจึงจะมาปฏิบัติในรูปฌานนี้ได้ ฉะนั้นท่านที่ได้ปฏิสัมภิทา ญาณจึงเป็นผู้ทรงอภิญญาด้วย สำหรับอภิญญากับ ปฏิสัมภิทาญาณนี้ มีข้อแตกต่างกัน อยู่อย่างหนึ่งที่นักปฏิบัติควร ทราบ อภิญญานั้น ท่านที่ปฏิบัติกสิณครบ ๑๐ หรืออย่างน้อยครบ ๘ ยกอาโลกกสิณและอากาศกสิณเสีย เมื่อชำนาญ ในกสิณทั้ง ๑๐ หรือทั้ง ๘ นี้แล้ว ก็ทรงอภิญญาได้ทันทีในสมัยที่เป็นฌานโลกีย์ ส่วนปฏิสัมภิทาญาณ ๔ นี้ เมื่อทรง รูปฌานที่เป็นโลกีย์แล้วยังทรงปฏิสัมภิทาไม่ได้ ต้องสำเร็จมรรคผลอย่างต่ำเป็นพระอนาคามี หรือพระ อรหัตตผลปฏิสัมภิทาจึงจะปรากฏ บังเกิดเป็นคุณพิเศษขึ้นแก่ท่านที่บรรลุ ข้อแตกต่างนี้นักปฏิบัติควรจดจำไว้

๑. อากาสนัญจายตนะ

การอธิบายในรูป ๔ นี้ ขอกกล่าวแต่พอเป็นแนวเล็กน้อยเท่านั้น เพราะเป็นกรรมฐาน ละเอียดทั้งผู้ที่จะ ปฏิบัติก็ต้องทรงอภิญญามาก่อน เรื่องการสอนหรืออธิบายในกรรมฐานนี้ มีความสำคัญอยู่อย่างหนึ่ง คือ ถ้ากรรมฐาน กองใดท่านผู้อธิบายไม่ได้มาก่อน ก็อธิบาย ไม่ตรงตามความเป็นจริง ท่านที่จะอธิบายได้ถูกต้องและตรงจริง ๆ ก็ต้อง ได้กรรมฐานกอง นั้นๆ มาก่อน ผู้เขียนนี้ก็เช่นกันอาศัยที่ศึกษาเรื่องของกรรมฐานมาเฉพาะประเภทวิชาสามสำหรับ เรื่องของวิชาสามเรียนมาพอเขียนได้อ่านออก ถึงแม้จะไม่ได้สำเร็จมรรคผล ใด ๆ ก็ตาม แต่ก็ฟังคำสอนมาพอเอา ตัวรอดได้บ้างพอควร ไม่ถึงเก่งและถ้าไปโดนท่านที่ ฉลาดจริงเข้าท่านอาจไล่เบียดเอาจนมุมเหมือนกัน ส่วนด้าน อภิญญานั้น อาศัยที่เคยศึกษา ในกสิณบางส่วนมาบ้าง พอเห็นทางไร ๆ แต่ก็ไม่ได้ไม่ครบ แต่ถึงจะได้ไม่ครบก็ทราบว่ แนว ของกสิณมีแนวเป็นอันเดียวกัน ฉะนั้นเรื่องอภิญญาพอจะแอบ ๆ ฟังได้บ้างพอสมควร

อากาสนัญจายตนะนี้ ท่านกล่าวไว้ในวิสุทธิมรรคว่า ก่อนที่จะเจริญรูปอากาสนัญจายตนะนี้ ท่านจะเข้า จตุตถฌานในกสิณกองใดกองหนึ่งแล้วให้เพิก คือไม่สนใจในกสิณนิมิตนั้นเสีย ใครครวญว่า กสิณนิมิตนี้เป็นอารมณ์ที่ มีรูปเป็นสำคัญ ความสุข ความทุกข์ ที่เป็นปัจจัยของภยันตราย มีรูปเป็นต้นเหตุ เราไม่มีความต้องการในรูปแล้วละรูป นิมิตกสิณ นั้นถืออากาศเป็นอารมณ์จนวงอากาศเกิดเป็นนิมิตที่มีขอบเขตกว้างใหญ่ แล้วย่อให้สั้นลงมา อธิษฐานให้ เล็กใหญ่ได้ตามประสงค์ ทรงจิตรักษาอากาศไว้โดยกำหนดใจว่า อากาศหาที่สุด มิได้ตั้งนี้จนจิตเป็นอุเบกขารมณ์ เป็นฌาน ๔ ในรูปฌาน

๒. วิญญาณัญจายตนะ

รูปนี้กำหนดวิญญาณเป็นอารมณ์ โดยจับอากาสนัญจายตนะ คือกำหนด อากาศจากอรุปเดิมเป็นปัจจัย ถือนิมิตอากาศนั้นเป็นฐานที่ตั้งของอารมณ์ แล้วกำหนด ว่า อากาศนี้ยังเป็นนิมิตที่อาศัยรูปอยู่ ถึงแม้จะเป็นรูปก็ ตามแต่ยังมีความหยาบอยู่มาก เราจะทิ้งอากาศเสีย ถือเฉพาะวิญญาณเป็นอารมณ์ แล้วกำหนดจิตว่า วิญญาณหา ที่สุด มิได้ ทิ้งอากาศและรูปทั้งหมดเด็ดขาดกำหนดวิญญาณ คือถือวิญญาณ ตัวรู้เป็นเสมือน จิต โดยคิดว่าเรา ต้องการจิตเท่านั้นรูปกายอย่างอื่นไม่ต้องการจนจิตตั้งอยู่เป็นอุเบกขารมณ์

๓. อากิญจัญจายตนะ

รูปนี้กำหนดความไม่มีอะไรเลยเป็นสำคัญ โดยเข้าฌาน ๔ ในวิญญาณ แล้วเพิกวิญญาณคือ ไม่ต้องการ วิญญาณนั้น คิดว่าไม่มีอะไรเลยเป็นสำคัญ อากาศก็ไม่มี วิญญาณก็ไม่มี ถ้ายังมีอะไรสักอย่างหนึ่งแม้แต่น้อยหนึ่ง ก็ เป็นเหตุของภยันตราย ฉะนั้นการไม่มีอะไรเลยเป็นการปลอดภัยที่สุดแล้วก็กำหนดจิตไม่ยึดถืออะไร ทั้งหมดจนจิตตั้ง เป็นอุเบกขารมณ์ เป็นจบรูปนี้

๔. เนวสัญญานาสัญญายตนะ

เนวสัญญานาสัญญายตนะนี้ กำหนดว่ามีสัญญาหรือไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ คือ ทำความรู้สึกตัวเสมอว่า ทั้งมี สัญญาอยู่ก็ทำความรู้สึกเหมือนไม่มีสัญญา คือไม่ยอมรับรู้จดจำอะไรหมด ทำตัวเสมือนหุ่นที่ไร้วิญญาณ ไม่รับรู้ ไม่ รับอารมณ์ใดๆ ทั้งสิ้น หนวาก็รู้ว่าหนวดแต่ไม่เอาเรื่อง ร้อนก็รู้ว่าร้อนแต่ไม่ตื่นรนกระวนกระวาย มีชีวิตทำ เสมือนคน ตาย คือไม่ปรารถนัญญาค่าจดจำใด ๆ ปล่อยตามเรื่องเปลือกความสนใจใด ๆ ออกจนสิ้น จนจิตเป็นเอกัคคตาและ อุเบกขารมณ์

ศึกษาธรรมะเพิงเดิม พระธรรมเทศนา และ คำสอน ของ หลวงพ่อ พระมหาวิระ ถาวโร (หลวงพ่อฤๅษีลิงดำ) ได้ที่ <http://www.luangpor.com/>

ญาณ ๑๖ หรือ โสฬสญาณ (ความหยั่งรู้ ในที่นี้หมายถึงญาณที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาตามลำดับ ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด — insight; knowledge)

๑. **นามรูปปริเฉทญาณ** (ญาณกำหนดจำแนกรู้นามและรูป คือ รู้ว่าสิ่งทั้งหลายมีแต่รูปเป็นธรรมและนามธรรม และกำหนดแยกได้ว่า อะไรเป็นรูปธรรม อะไรเป็นนามธรรม — knowledge of the delimitation of mentality-materiality)
๒. **ปัจจัยปริคคหญาณ** (ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูป คือรู้ว่า รูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจจัยและเป็นปัจจัยแก่กัน อาศัยกัน โดยรู้ตามแนวปฏิจาสมุปบาท กิติ ตามแนวกฎแห่งกรรม กิติ ตามแนววิภูษะ ๓ กิติ เป็นต้น — knowledge of discerning the conditions of mentality-materiality)
๓. **สัมมสนญาณ** (ญาณกำหนดรู้ด้วยพิจารณาเห็นนามและรูปโดยไตรลักษณ์ คือ ยกรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายขึ้นพิจารณา โดยเห็นตามลักษณะที่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มิใช่ตัวตน — knowledge of comprehending mentality-materiality as impermanent, unsatisfactory and not-self)

วิปัสสนาญาณ ๙ (ญาณในวิปัสสนา, ญาณที่นับเข้าในวิปัสสนาหรือที่จัดเป็นวิปัสสนา คือ เป็นความรู้ที่ทำให้เกิดความเห็นแจ้ง เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง — insight-knowledge) **อยู่ใน ญาณ ๑๖ ด้วยเช่นกัน**

๑. **อุทยัพพทานุปัสสนาญาณ** (ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับ คือ พิจารณาความเกิดขึ้นและความดับไปแห่งเบญจขันธ์ จนเห็นชัดว่า สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นครั้งแล้วก็ต้องดับไป ล้วนเกิดขึ้นแล้วก็ดับไปทั้งหมด — knowledge of contemplation on rise and fall)
๒. **กங்கคานุปัสสนาญาณ** (ญาณอันตามเห็นความสลาย คือ เมื่อเห็นความเกิดดับเช่นนั้นแล้ว คำนิ่งเด่นชัดในส่วนความดับอันเป็นจุดจบสิ้น ก็เห็นว่าสังขารทั้งปวงล้วนจะต้องสลายไปทั้งหมด — knowledge of contemplation on dissolution)
๓. **ภยตูปฏฐานญาณ** (ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว เพราะล้วนแต่จะต้องสลายไป ไม่ปลอดภัยทั้งสิ้น — knowledge of the appearance as terror)
๔. **อาทิวานุปัสสนาญาณ** (ญาณอันคำนึงเห็นโทษ คือ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารทั้งปวงซึ่งล้วนต้องแตกสลายไป เป็นของน่ากลัวไม่ปลอดภัยทั้งสิ้นแล้ว ย่อมคำนึงเห็นสังขารทั้งปวงนั้นว่าเป็นโทษ เป็นสิ่งที่มีความบกพร่อง จะต้องระคนอยู่ด้วยทุกข์ — knowledge of contemplation on disadvantages)
๕. **นิพพานุปัสสนาญาณ** (ญาณอันคำนึงเห็นด้วยความหน่าย คือ เมื่อพิจารณาเห็นสังขารว่าเป็นโทษเช่นนั้นแล้ว ย่อมเกิดความหน่าย ไม่เพลิดเพลินติดใจ — knowledge of contemplation on dispassion)
๖. **มุจจิตุกัมยตาญาณ** (ญาณอันคำนึงด้วยใครจะพ้นไปเสีย คือ เมื่อหน่ายสังขารทั้งหลายแล้ว ย่อมปรารถนาที่จะพ้นไปจากสังขารเหล่านั้น — knowledge of the desire for deliverance)
๗. **ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ** (ญาณอันคำนึงพิจารณาหาทาง คือ เมื่อต้องการจะพ้นไปเสีย จึงกลับหันไปยกเอาสังขารทั้งหลายขึ้นมาพิจารณากำหนดด้วยไตรลักษณ์ เพื่อมองหาอุบายที่จะปลดปล่อยออกไป — knowledge of reflective contemplation)
๘. **สังขารุเพกขาญาณ** (ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร, คือ เมื่อพิจารณาสังขารต่อไป ย่อมเกิดความรู้เห็นสภาวะของสังขารตามความเป็นจริง ว่า ความเป็นอยู่เป็นไปของมันอย่างนั้นเป็นธรรมดา จึงวางใจเป็นกลางได้ ไม่ยินดียินร้ายในสังขารทั้งหลาย แต่นั้นมองเห็นนิพพานเป็นสันติบท ญาณจึงแล่นมุ่งไปยังนิพพาน เลิกละความเกี่ยวเกาะกับสังขารเสียได้ — knowledge of equanimity regarding all formations)
๙. **สังขานุโลมิกญาณ** หรือ **อนุโลมญาณ** (ญาณอันเป็นไปโดยอนุโลมแก่การหยั่งรู้ริยสัง คือ เมื่อวางใจเป็นกลางต่อสังขารทั้งหลาย ไม่พะวง และญาณแล่นมุ่งตรงไปสู่นิพพานแล้ว ญาณอันคล้อยต่อการตรัสรู้ริยสัง ย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไป เป็นขั้นสุดท้ายของวิปัสสนาญาณ ต่อจากนั้นก็เกิดโคตรภูญาณมาคั่นกลาง แล้วเกิดมรรคญาณให้สำเร็จความเป็นอริยบุคคลต่อไป — conformity-knowledge; adaptation-knowledge)

๑๓. **โคตรภูญาณ** (ญาณครอบโคตร คือ ความหยั่งรู้ที่เป็นหัวต่อแห่งการข้ามพ้นจากภาวะปุถุชนเข้าสู่ภาวะอริยบุคคล — knowledge at the moment of the Change-of-lineage')

๑๔. **มัคคญาณ** (ญาณในอริยมรรค คือ ความหยั่งรู้ที่ทำให้สำเร็จภาวะอริยบุคคลแต่ละขั้น — knowledge of the Path) โลกุตตรญาณ

๑๕. **ผลญาณ** (ญาณในอริยผล คือ ความหยั่งรู้ที่เป็นผลสำเร็จของพระอริยบุคคลขั้นนั้นๆ — knowledge of Fruition) โลกุตตรญาณ

๑๖. **ปัจจเวกขณญาณ** (ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวน คือ สำรวจรู้มรรค ผล กิเลสที่ละแล้ว กิเลสที่เหลืออยู่ และนิพพาน เว้นแต่ว่าพระอรหันต์ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่ — knowledge of reviewing)

ในญาณ ๑๖ นี้ ๑๔ อย่าง (ข้อ ๑ ถึง ๑๓ และ ๑๖) เป็น **โลกียญา** ๒ อย่าง (ข้อ ๑๔ และ ๑๕) เป็น **โลกุตตรญาณ**

ญาณ ความรู้, วิชาหยั่งรู้, วิชากำหนดรู้:

ญาณ ๓ แบบที่หนึ่ง ได้แก่

๑. **อดีตังสญาณ** ญาณในส่วนอดีต

๒. **อนาคตังสญาณ** ญาณในส่วนอนาคต

๓. **ปัจจุปັນนังสญาณ** ญาณในส่วนปัจจุบัน; หรือ **ญาณ ๓ อีกแบบหนึ่ง ได้แก่**

๑. **สังจญาณ** หยั่งรู้ร้อยสังแต่ละอย่าง

๒. **กิจจญาณ** หยั่งรู้กิจในอริยสัง และ ๓. **กตญาณ** หยั่งรู้กิจอันได้ทำแล้วในอริยสัง;

วิชา ๓ (ความรู้แจ้ง, ความรู้วิเศษ — the Threefold Knowledge)

๑. **ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ** (ญาณเป็นเหตุระลึกขึ้นถึงที่อาศัยอยู่ในก่อนได้, ระลึกชาติได้ — reminiscence of past lives)

๒. **จุตูปปาตญาณ** (ญาณกำหนดรู้จุดและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรม, เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย เรียกอีกอย่างว่า ทิพพจักขุญาณ — knowledge of the decease and rebirth of beings; clairvoyance)

๓. **आสวักขยญาณ** (ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย, ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ, ความตรัสรู้ — knowledge of the destruction of mental intoxication)

อภิญาญา ๖ (ความรู้ยิ่งยวด — superknowledge; ultra-conscious insight)

๑. **อิทธิวิธา** หรือ **อิทธิวิธิ** (ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ — magical powers)

๒. **ทิพโสต** (ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์ — divine ear)

๓. **เจโตปริยญาณ** (ญาณที่ทำให้กำหนดใจคนอื่นได้ — penetration of the minds of others; telepathy)

๔. **ปุพเพนิวาสานุสสติ** (ญาณที่ทำให้ระลึกถึงชาติได้ — remembrance of former existences; retrocognition)

๕. **ทิพจักขุ** (ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ — divine eye)

๖. **आสวักขยญาณ** (ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป — knowledge of the exhaustion of all mental intoxicants)

ห้าข้อแรกเป็นโลกียะ (โลกียอภิญาญา) ข้อท้ายเป็นโลกุตระ

วิชา ๘ (ความรู้แจ้ง, ความรู้วิเศษ — supernormal knowledge)

๑. **วิปัสสนาญาณ** (ญาณในวิปัสสนา, ญาณที่เป็นวิปัสสนา คือปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารคือนามรูปโดยไตรลักษณ์ มีต่างกันออกไปเป็นชั้นๆ ต่อเนื่องกัน — insight-knowledge) **ดูใน วิปัสสนาญาณ ๙**

๒. **มโนมยิทธิ** (ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจ, ฤทธิ์ทางใจ คือ นิรมิตกายอื่นออกจากกายนี้ ดุจชักไล่จากหญ้าปล้อง ชักดาบจากฝัก หรือชักงูออกจากคราบ — mind-made magical power)

๓. **อิทธิวิชา** หรือ **อิทธิวิธิ** (แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ — supernormal powers)

๔. **ทิพโสต** (หูทิพย์ — divine ear)

๕. **เจโตปริยญาณ** (ความรู้ที่กำหนดใจผู้อื่นได้ — penetration of the minds of others)

๖. **บุพเพนิวาสานุสสติ** (ระลึกชาติได้ — remembrance of former existences)

๗. **ทิพจักขุ** (ตาทิพย์ — divine eye)

๘. **อาสวักขยญาณ** (ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ — knowledge of the exhaustion of mental intoxicants)

ข้อที่ ๒ โดยมากจัดเข้าในข้อที่ ๓ ด้วย ข้อที่ ๓ ถึง ๘ (๖ ข้อท้าย) ตรงกับ **อภิญญา ๖**. กล่าวคือ **รวมข้อ ๒ ไว้ใน ข้อ ๓** หลังจากนั้น จะเหลือเพียงแค่ ๗ ข้อเท่านั้น **แล้วไม่เอาข้อ ๑** โดย **๖ ที่เหลือนี้จะตรงกับ อภิญญา ๖**

ต่อไปนี้เป็นกรณียาอย่างละเอียดมาก โดย หลวงพ่อ พระมหาวิระ ถาวโร (หลวงพ่อกาญจนาภิเษก) ค่อยๆทยอยอ่านกันนะครับ

<http://www.larnbuddhism.com/grammathan/meditation.html>

เริ่มเจริญวิปัสสนา

การเจริญวิปัสสนา ต้องเจริญเพื่อมรรคผล อย่างแบบคิดว่า พอเป็นอุปนิสัยเท่านั้น การปฏิบัติแบบคิดว่าพอเป็นนิสัย ไม่ควรมีในหมู่พุทธศาสนิกชน เพราะเป็นการดูแคลนพระพุทธศาสนาเกินไป พุดกันตรง ๆ ก็ว่า "ไม่มีความเชื่อถือจริง และไม่ใช่นักปฏิบัติจริง ปฏิบัติตามเขาพอได้ชื่อว่าฉันก็ปฏิบัติวิปัสสนาคนประเภทนี้แหละที่ทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมโทรม เพราะทำไปไม่นานก็เลิกแล้วก็เอาความไม่จริงไม่จังของตนเองนี้แหละไป โฆษณา บอกว่าฉันปฏิบัติมานานแล้วไม่เห็นมีอะไรปรากฏเป็นการทำลายพระศาสนาโดยตรง ฉะนั้น นักปฏิบัติแล้วควรตั้งใจจริงเพื่อมรรคผล ถ้ารู้ตัวว่าจะไม่เอาจริงก็อย่าเข้ามายุ่ง ทำให้ศาสนาเสื่อมทรามเลย ต่อไปนี้จะพูดถึงนักปฏิบัติที่เอาจริง

ก่อนพิจารณาวิปัสสนา

ทุกครั้งที่จะเจริญวิปัสสนา ท่านให้เข้าสมาธิตามกำลังสมาธิที่ได้เสียก่อนเข้าสมาธิให้ถึงที่สุดของสมาธิ ถ้าเป็นสมาธิที่ ๔ ได้ยิ่งดี ถ้าได้สมาธิ ๓ ไม่ถึงสมาธิ ๔ ก็ให้เข้าสมาธิจนเต็มกำลังสมาธิที่ได้เมื่ออยู่ในสมาธิจนจิตสงบดีแล้วค่อยๆ คลายสมาธิมาหยุดอยู่ที่อุปจารสมาธิ แล้วพิจารณาวิปัสสนาญาณที่ละชั้น อย่ละโมบโลภมาก ทำทีละชั้นๆ นั้น จะเกิดเป็นอารมณ์ ประจําใจไม่หวั่นไหว เป็นเอกัคคตารมณ์ เป็นอารมณ์ที่ไม่กำเริบแล้ว จึงค่อยเลื่อนไปสมาธิต่อไปเป็น ลำดับ ทุกสมาธิปฏิบัติอย่างเดียวกันทำอย่างนี้จะได้รับผลแน่นอน ผลที่ได้ต้องมีการ ทดสอบจากอารมณ์จริงเสมอ อย่านึกคิดเอาเองว่าได้เมื่อยังไม่ผ่านการกระทบจริง ต้องผ่านการกระทบจริงก่อน ไม่กำเริบแล้วเป็นอันใช้ได้

ธรรมเครื่องบำรุงวิปัสสนาญาณ

นักเจริญวิปัสสนาญาณที่หวังผลจริง ไม่ใช่หนีวิปัสสนาทำเพื่อโฆษณาตัวเองแล้ว ท่านว่าต้องเป็นผู้ปรับปรุงบารมี ๑๐ ให้ครบถ้วนด้วย ถ้าบารมี ๑๐ ยังไม่ครบถ้วนเพียงใด ผลในการเจริญวิปัสสนาญาณจะไม่มีผลสมบูรณ์ บารมี ๑๐ นั้นมีดังต่อไปนี้

1. **ทาน** คือการให้ ต้องมีอารมณ์ใคร่ต่อการให้ท่านเป็นปกติ ให้เพื่อ สงเคราะห์ ไม่ให้เพื่อผลตอบแทน ให้ไม่เลือกเพศ วัย ฐานะ และความสมบูรณ์ เต็มใจในการให้ท่าน เป็นปกติ ไม่มีอารมณ์ไหวหวั่นในการให้ท่าน

2. **ศีล** รักษาศีล ๕ เป็นปกติ ศีลไม่บกพร่อง และรักษาแบบอุกฤษฏ์ คือ ไม่ทำศีล ให้ขาดหรือต่างพร้อยเอง ไม่ยุคนคนอื่นให้ละเมิดศีล ไม่ดีใจเมื่อคนอื่น ละเมิดศีลไม่ดีใจเมื่อ คนอื่นละเมิดศีล
3. **เนกขัมมะ** การถือบวช คือถือพรหมจรรย์ ถ้าเป็นนักบวช ก็ต้องถือ ลีกขาบท อย่างเคร่งครัดถ้าเป็นฆราวาส ต้องเคร่งครัดในการระงับอารมณ์ที่เป็นที่เป็นทางของนิรวณ ๕ คือทรงฌานเป็นปกติ อย่างต่ำก็ปฐมฌาน
4. **ปัญญา** มีความคิดรู้เท่าทันสภาวะของกฎธรรมดา เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นปกติ
5. **วิริยะ** มีความเพียรเป็นปกติ ไม่ทอดถอยในการปฏิบัติเพื่อมรรคผล
6. **ขันติ** ออดทนต่อความยากลำบาก ในการฝึใจระงับอารมณ์ที่ไม่ถูกใจ อุดกลั้น ไม่หวั่นไหว จนมีอารมณ์อดกลั้นเป็นปกติ ไม่หนักใจเมื่อต้องอดทน
7. **สังกะ** มีความจริงใจ ไม่ละทิ้งกิจการงานในการปฏิบัติความดีเพื่อมรรคผล
8. **อธิษฐาน** ความตั้งใจ ความตั้งใจใด ๆ ที่ตั้งใจไว้ เช่น สมัยที่สมเด็จพระผู้มี พระภาคเจ้าพระองค์เข้าไปนั่งที่ โคนต้นโพธิ์ พระองค์ทรง อธิษฐานว่า ถ้าเราไม่ได้สำเร็จ พระโพธิญาณเพียงใดเราจะไม่ยอมลุกจากที่นี่ แม้เนื้อและเลือดจะเหือดแห้งไปหรือชีวิต จะดับขัย คือสิ้นลมปราณก็ตามที่พระองค์ทรงอธิษฐานเอาชีวิตเข้า แลกแล้วพระองค์ก็ทรง บรรลุในคืนนั้น การปฏิบัติต้องมีความมั่นใจอย่างนี้ ถ้าลองเอาชีวิตเป็นเดิมพันแล้ว สำเร็จ ทุกสาย และไม่ยากเสียด้วย ใช้เวลาไม่นาน
9. **เมตตา** มีความเมตตาปราณีไม่เลือก คน สัตว์ ฐานะ ชาติ ตระกูล มีอารมณ์เป็น เมตตาตลอดวันคืนเป็นปกติ ไม่ใช่บางวันดี บางวันร้ายอย่างนี้ไม่มีหวัง
10. **อุเบกขา** ความวางเฉยต่ออารมณ์ที่ถูกใจ และอารมณ์ที่ขัดใจ อารมณ์ที่ถูกใจ รับแล้วก็ทราบว่าจะไม่เข้าอาการ อย่างนี้ก็หมดไปไม่มีอะไรน่ายึดถือพบอารมณ์ที่ขัดใจก็ปลงตก ว่า เรื่องอย่างนี้มันธรรมดาของโลกแท้ๆ เฉยได้ทั้งสองอย่าง

บารมี ๑๐ นี้ มีความสำคัญมากถ้า นักปฏิบัติบกพร่องในบารมี ๑๐ นี้ แม้อย่างเดียว วิปัสสนาญาณก็มีผล สมบูรณ์ไม่ได้ ที่ว่าเจริญกันมา ๑๐ ปี ๒๐ ปี ไม่ได้อะไรนั้น ก็เพราะเป็น ผู้บกพร่องในบารมี ๑๐ นี้เอง ถ้าบารมี ๑๐ ครบถ้วนแล้ว ผลการปฏิบัติเขานับวันสำเร็จกัน ไม่ใช่นับเดือนนับปี ฉะนั้น ท่านนักปฏิบัติเพื่อมรรคผลต้องสนใจปฏิบัติ ในบารมี ๑๐ นี้ ไม่ให้ บกพร่องเป็นกรณีพิเศษ

วิปัสสนาญาณสามนัย

วิปัสสนาญาณที่พิจารณากันมานั้น ท่านสอนไว้เป็นสามนัย คือ

1. พิจารณาตามแบบ **วิปัสสนาญาณ ๙** ตามนัย **วิสุทธิมรรค** ที่ **ท่านพระพุทธโฆษาจารย์** รจนาไว้
2. พิจารณาตามนัย **อริยสัง ๔**
3. พิจารณา **ขันธ ๕** ตามในพระไตรปิฎก ที่มีมาในชั้นธรรม

ทั้งสามนัยนี้ ความจริงก็มีอรรถ คือความหมายเป็นอันเดียวกัน โดยท่านให้เห็นว่าขันธ ๕ ไม่เพียง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาเหมือนกัน ท่านแยกไว้เพื่อเหมาะแก่อารมณ์ของแต่ละท่าน เพราะบางท่านชอบค่อยๆ ไปตามลำดับ ตาม นัยวิปัสสนาญาณ ๙ เพราะเป็นการค่อยปลด ค่อย ปลื้องตามลำดับที่ละน้อย ไม่หนักอกหนักใจ บางท่านก็ชอบ พิจารณาแบบรวม ๆ ใน ขันธ ๕ เพราะเป็นการสะดวกเหมาะแก่อารมณ์ บางท่านที่ชอบพิจารณาตามแบบอริยสังนี้ พระพุทธเจ้าทรงค้นพบเอง และนำมาสอนปัญจวัคคีย์เป็นครั้งแรก ท่านเหล่านั้นได้มรรคผล เป็นปฐม ก็เพราะได้ฟัง อริยสัง แต่ทว่าทั้งสามนี้มีความหมายอย่างเดียวกัน คือให้เห็น อนัตตาในขันธ ๕ เหมือนกัน ท่านกล่าวไว้ในวิสุทธิ มรรคและในชั้นธรรม ในพระไตรปิฎก ว่าผู้ใดเห็นขันธ ๕ ผู้นั้นก็เห็นอริยสัง ผู้ใดเห็นอริยสังก็ชื่อว่าเห็นขันธ ๕

เอาสังโยชน์ ๑๐ เป็นเครื่องวัดอารมณ์

นักปฏิบัติเพื่อมรรคผล ที่ท่านปฏิบัติกันมาและได้รับผลเป็นมรรคผลนั้น ท่านคอยเอาสังโยชน์เข้าวัดอารมณ์ เป็นปกติ เทียบเคียงจิตกับสังโยชน์ว่า เราตัดอะไรได้เพียงใด แล้วจะรู้ผลปฏิบัติตามอารมณ์ที่ละนั้นเอง ไม่ใช่คิดเอาเองว่า เราเป็นพระโสดา สกิทาคา อนาคา อรหัตตามแบบคิดแบบเข้าใจเอาเอง

สังโยชน์ ๑๐

สังโยชน์ แปลว่า กิเลสเครื่องร้อยรัดจิตใจให้จมอยู่ในวิญญูจะมี ๑๐ อย่างคือ

1. สักกายทิฐิ มีความเห็นว่า ชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนี้ เป็นเรา เป็นของเรา เรามีในชั้น ๕ ชั้น ๕ มีในเรา
2. วิจิกิจฉา สงสัยในผลการปฏิบัติว่า จะไม่ได้ผลจริงตามที่ฟังมา
3. สัสสพตปรามาส ถือศีลไม่จริงไม่จัง สักแต่ถือตาม ๆ เขาไปอย่างนั้นเอง สามข้อ นี้ ถ้าตัดได้เด็ดขาด ท่านว่า ได้บรรลุเป็นพระโสดา กับพระสกิทาคามี
4. กามราคะ ความกำหนัดยินดีในกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และอาการ ถูกต้องสัมผัส
5. ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งใจ ทำให้ไม่พอใจ อันนี้เป็นโทษแบบเบาๆ ข้อ (๑) ถึง (๕) นี้ ถ้าละได้เด็ดขาด ท่านว่าบรรลุเป็นอนาคามี
6. รูปราคะ พอใจในรูปธรรม คือความพอใจในวัตถุ หรือ รูปमान
7. อรูปราคะ พอใจในอรูป คือเรื่องราวที่กล่าวถึง หรือ ในอรูปमान
8. อุทธัจจะ อารมณ์ฟุ้งซ่าน คิดนอกกลุ่มนอกทาง
9. มานะ ความถือตนโดยความรู้สึกว่า เราดีกว่าเขา เราเร็วกว่าเขา เราเสมอเขา
10. อวิชชา ความโง่ คือหลงพอใจในกามคุณ ๕ และกำหนัดยินดีในกามคุณ ๕ ที่ ท่านเรียกว่า อุปาทาน เป็นคุณธรรมฝ่ายทรมาน ที่ท่านเรียกว่า อวิชชา

สังโยชน์ทั้ง ๑๐ ข้อนี้ ถ้าท่านพิจารณาวิปัสสนาญาณแล้ว จิตค่อย ๆ ปลดอารมณ์ที่ยึดถือได้ครบ ๑๐ อย่าง โดยไม่กำเริบอีกแล้ว ท่านว่าท่านผู้นั้นบรรลุอรหัตผลเครื่องวัด อารมณ์ ที่พระพุทธเจ้าตรัสจำกัดไว้แบบนี้ ขอนักปฏิบัติจงศึกษาไว้ แล้วพิจารณาไปตามแบบ ท่านสอนเอาอารมณ์มาเปรียบกับสังโยชน์ ๑๐ ทางที่ดีควรคิดเอาชนะกิเลสคราวละข้อ เอาชนะ ให้เด็ดขาด แล้วค่อยเลื่อนเข้าไปที่ละข้อ ข้อต้น ๆ ถ้าเอาชนะไม่ได้ ก็อย่าเพิ่งเลื่อนเข้าไปหา ข้ออื่น ทำอย่างนี้ได้ผลเร็ว เพราะข้อต้นหมอบแล้ว ข้อต่อไปไม่ยากเลย จะชนะหรือไม่ชนะ ก็ข้อต้นนี้แหละ เพราะเป็นของใหม่และมีกำลังครบถ้วนที่จะต่อต้านเรา ถ้าด่านหน้าแตก ด่านต่อไปง่ายเกินคิด ขอให้ข้อคิดไว้เพียงเท่านี้ต่อไปจะนำเอาวิปัสสนาญาณสามนัยมากล่าว ไว้พอเป็นแนวปฏิบัติพิจารณา

วิปัสสนาญาณ ๙

๑. อุทัพพยานวิปัสสนาญาณ พิจารณาเห็นความเกิดและความดับ
๒. กังคานวิปัสสนาญาณ พิจารณาเห็นความดับ
๓. กยตูปัญฐานญาณ พิจารณาเห็นสังขารเป็นของน่ากลัว
๔. อาทีนาวานวิปัสสนาญาณ พิจารณาเห็นโทษของสังขาร
๕. นิพพิทานวิปัสสนาญาณ พิจารณาสังขารเห็นเป็นของน่าเบื่อหน่าย
๖. มุญจิดกามยตาญาณ พิจารณาเพื่อใครจะให้พ้นจากสังขารไปเสีย
๗. ปฏิสังขานวิปัสสนาญาณ พิจารณาหาทางที่จะให้พ้นจากสังขาร
๘. สังขารูปেকชาญาณ พิจารณาเห็นว่า ควรวางเฉยในสังขาร
๙. สัจจานุโลมิกญาณ พิจารณาอนุโลมในญาณทั้ง ๘ นั้น เพื่อกำหนดรู้ในอริยสัจ

ญาณทั้ง ๙ นี้ ญาณที่มีกิจทำเฉพาะอยู่ตั้งแต่ญาณที่ ๑ ถึง ญาณที่ ๘ เท่านั้น ส่วนญาณ ที่ ๙ นั้น เป็นชื่อของญาณบอกให้รู้ว่า เมื่อฝึกพิจารณาครบ ๘ ญาณแล้ว ต่อไปให้พิจารณาญาณทั้ง ๘ นั้น โดยอนุโลมและปฏิโลม คือพิจารณาตามลำดับไปตั้งแต่ญาณที่ ๑ ถึงญาณที่ ๘ แล้วพิจารณาดังแต่ญาณที่ ๘ ย้อนมาหาญาณที่ ๑ จนกว่าจะเกิดอารมณ์เป็นเอกัคคตารมณ์ทุก ๆ ญาณและจนจิตเข้าสู่โคตรภูญาณ คือจิตมีอารมณ์ยอมรับนับถือกฎธรรมดา เห็นเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเนื่องด้วยตนหรือคนอื่นเป็นของธรรมดาไปหมด สิ่งกระทบเคยทุกข์เดือดร้อนก็ ไม่มีความทุกข์ ความร่ำร้อนไม่ว่าอารมณ์ใดๆ ทั้งที่เป็นเหตุของความรัก ความโลภ ความโกรธ ความผูกพัน ยอมรับนับถือกฎธรรมดาว่ามันต้องเป็นอย่างนี้ อាកารอย่างนี้ เป็นเรื่องธรรมดาแท้ ท่านว่าครอบงำความเกิด ความดับ ความตายได้เป็นต้น คำว่าครอบงำหมายถึงความไม่สะทกสะท้านหวั่นไหว ใครจะตายหรือเราจะตายไม่หนักใจ เพราะรู้อยู่แล้วว่า

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

Edition 2 Revised on 19/11/2549

จะต้องตาย ใครทำให้โกรธในระยะแรกอาจหวั่นไหวชนิดหนึ่ง แล้วก็รู้สึกว่ามีมันเป็นของธรรมดาโกรธทำไม แล้วอารมณ์โกรธก็หายไปนอกจากระงับ ความหวั่นไหวที่เคยเกิดเคยหวั่นไหวได้แล้ว จิตยังมีความรักในพระนิพพานยิ่งกว่าสิ่งใด สามารถจะสละวัตถุภายนอกทุกอย่างเพื่อพระนิพพานได้ทุกขณะมีความนึกคิดถึงพระนิพพานเป็นปกติ คล้ายกับชายหนุ่มหญิงสาวเพิ่งแรกรักกัน จะนั่ง นอน ยืน เดิน ทำกิจการงานอยู่ก็ตามจิตก็ยังอดที่จะคิดถึงคนรักอยู่ด้วยไม่ได้ บางรายแผลงถึงกับเรียกชื่อคนรัก ขึ้นมาเฉย ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่ได้คิดว่าจะเรียกทั้งนี้เพราะจิตมีความผูกพันมาก คนรักมีอารมณ์ ผูกพันฉันใด ท่านที่มีอารมณ์เข้าสู่โคตรภูญาณก็มีความใฝ่ฝันถึงพระนิพพานเช่นเดียวกัน หลังจากเข้าสู่โคตรภูญาณเต็มขั้นแล้ว จิตก็ตัดสังโยชน์ ๓ เต็ดขาด เป็นสมุจเฉทปหาน คือตัดได้เด็ดขาดไม่กำเริบอีก ท่านเรียกว่าได้อริยมรรคต้นคือเป็นพระโสดาบัน ต่อไปนี้ จะได้ อธิบายในวิปัสสนาญาณ ๙ เป็นลำดับไปเป็นข้อ ๆ

๑. อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ

ญาณนี้ท่านสอนให้พิจารณาความเกิดและความดับของสังขาร คำว่า สังขาร หมายถึง สิ่งที่เป็นร่างทั้งหมดทั้งที่มีวิญญานและวัตถุ ท่านให้พยายามพิจารณาใคร่ครวญเสมอ ๆ ว่า สังขารนี้มีความเกิดขึ้นในเบื้องต้นแล้ว ต่อไปก็แตกสลายทำลายไปหมด ไม่มีสังขารประเภทใดเหลืออยู่เลย พยายามหาเหตุผลในคำสอนนี้ให้เห็นชัด ดูตัวอย่างคนที่เกิดแล้วตาย ของที่มีขึ้นแล้วแตกทำลาย ดูแล้วคิดทบทวนมาหาต้น และคนที่รักและไม่รัก ของที่มีชีวิตและไม่มีความคิด ว่านี่ไม่ช้าก็จะต้องตายทำลายอย่างนี้ และพร้อมเสมอที่จะไม่หวั่นไหว ในเมื่อสิ่งเหล่านั้นเป็นอย่างนั้น พิจารณาทบทวนอย่างนี้จนอารมณ์เห็นเป็นปกติ ได้อะไรมา เห็นอะไรก็ตาม แม้แต่เห็นเด็กเกิดใหม่ อารมณ์ใจก็คิดว่านี่ไม่ช้ามันก็พัง ไม่ช้ามันก็ทำลาย แม้แต่ร่างกายเรา ไม่ช้ามันก็สิ้นลมปรมาณ อะไรที่ไหนที่เราคิดว่ามันจะยังยืนถาวรตลอดกาล ไม่มีรักษาอารมณ์ให้เป็นอย่างนี้ จนอารมณ์ไม่กำเริบแล้วจึงค่อยย้ายไปพิจารณาญาณ ที่สอง จงอย่าลืมว่า ก่อนพิจารณาทุกครั้งต้องเข้าฌานก่อน แล้วถอยจากฌานมาหยุดอยู่เพียงอุปจารฌาน แล้วพิจารณาวิปัสสนาญาณ จึงจะเห็นเหตุเห็นผลง่าย ถ้าท่านไม่อาศัยฌานแล้ว วิปัสสนาญาณก็มีผลเป็นวิปัสสนิกเท่านั้นเอง ไม่มีอะไรดีไปกว่า นั่งนิกนอนนิกแล้วในที่สุดก็เลิกนิก และหาทางโฆษณาว่าฉันทำมาแล้วหลายปีไม่เห็นได้ อะไรเลย จงจำระเบียบไว้ให้ดี และปฏิบัติได้ตามระเบียบให้เคร่งครัด วิปัสสนาไม่ใช่ต้ม ข้าวต้ม จะได้สุกง่าย ๆ ตามใจนึก

๒. กังคานุปัสสนาญาณ

ญาณนี้ท่านสอนให้พิจารณาถึงความดับ ญาณต้นท่านให้เห็นความเกิด และความดับสิ้นเมื่อปลายมือ แต่ญาณนี้ท่านให้พิจารณาเห็นความดับที่ดับเป็นปกติ ทุกวัน ทุกเวลา คือพิจารณาให้เห็นสรรพสิ่งทั้งหมดที่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่า คน สัตว์ ต้นไม้ ภูเขา บ้านเรือนโรง ของใช้ทุกอย่าง ให้ค้นหาความดับที่ค่อย ๆ ดับตาม ความเป็นจริง ที่สิ่งเหล่านั้นค่อย ๆ เก่าลง คนค่อย ๆ ใหญ่ขึ้นจากความเป็นเด็ก และ ค่อย ๆ ละความเป็นหนุ่มสาวถึงความ เป็นคนแก่ ของใช้ที่ไม่มีชีวิตเปลี่ยนแปลงสภาพจาก เป็นของใหม่ค่อย ๆ เก่าลง ต้นไม้เปลี่ยนแปลงเป็นต้นไม้ที่เต็มไปด้วยกิ่ง ใบที่ไสว กลายเป็นต้นไม้ที่ค่อย ๆ ร่วงโรย ความสลายตัวที่ค่อย ๆ เก่าลง เป็น อาการของความสลายตัว ที่ละน้อยค่อย ๆ คืบคลานเข้าไปหาความสลายใหญ่คือความดับสิ้นในที่สุด ค่อยพิจารณา ให้เห็นชัดแจ่มแจ้ง จนอารมณ์จิตเป็น เอกัคคตารมณ์ คือมีความขจรใจว่าไม่มีอะไร มันทรงตัว ไม่มีอะไรที่ยั่งยืน มันค่อย ๆ ทำลายตัวเองอย่างนี้ทั้งสิ้น แม้แต่ อารมณ์ใจก็ เช่นเดียวกัน อารมณ์ที่พอใจและอารมณ์ที่ไม่ชอบใจก็มีสภาพไม่คงที่มีสภาพค่อย ๆ สลายตัวลงไปทุกขณะเป็นธรรมดา

รวมความว่า ความเกิดขึ้นนี้เป็นสภาพที่จำต้องเดินไปหาความดับในที่สุด แต่กว่าจะถึงที่สุดก็ค่อย ๆ เคลื่อนดับ ดับทีละเล็กทีละน้อยทุกเวลาทุกขณะ มิได้หยุดยั้งความดับ เลยแม้แต่เสี้ยวของวินาที ปกติเป็นอย่างนี้จิตหาความหวั่นไหว เพราะเข้าใจและคิดอยู่ รู้อยู่อย่างนั้นเป็นปกติ

๓. กยตุปฏิฐานญาณ

ญาณนี้ท่านให้พิจารณาเห็นสังขารเป็นของน่ากลัว ท่านหมายถึงให้กลัวเพราะสังขารมีสภาพพังทลายเป็นปกติอยู่เป็นธรรมดาอย่างนี้ จะเอาเป็นที่พักที่พึ่งมิได้เลย สังขาร เมื่อมีสภาพต้องเสื่อมไปเพราะวันเวลาล่วงไปก็ตี เสื่อมเพราะเป็นรังของโรค มีโรคภัยนานา ชนิดที่คอยเบียดเบียน เสียดแทงจนหาความปกติสุขมิได้ โรคอื่นยังไม่มีโรคหิวก็รบกวน ตลอดวัน กินเท่าไรก็ไม่อิ่มไม่พอ กินแล้วกินอีก กินในบ้านก็แล้ว กินนอกบ้านก็แล้ว อาหาร ราคาถูกก็แล้ว ราคาแพงก็แล้ว มันก็ไม่หายหิว ถึงเวลามันก็เสียดแทงหิวโหยเป็นปกติของ มันจะนั่น โรคที่สำคัญที่สุด พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า โรคนั้น คือโรคหิวดังพระบาลีว่า ชีขจจา ปรมา โรคา แปลว่า ความหิวเป็นโรคอย่างยิ่ง โรคภัยต่างๆ มีขึ้นได้ก็ เพราะอาศัยสังขาร ความหิวจะมีได้ก็เพราะอาศัยสังขาร ความแก่ ความทุกข์อันเกิดจาก

ภยันตรายจะมีได้ ก็เพราะอาศัยสังขาร เพราะมีสังขารจึงมีทุกข์ ในที่สุดก็ถึงความแตกดับ ก็เพราะสังขารเป็นมูลเหตุ สังขารจึงเป็นสิ่งน่ากลัวมาก ควร จะหาทางหลีกเลี่ยงสังขารต่อไป

๔. อาทินวานุปัสสนาญาณ

ญาณนี้ท่านให้พิจารณาให้เห็นโทษของสังขาร ความเจริญญาณนี้ น่าจะจัดรวมกับ ญาณที่ ๓ เพราะอาการที่ ทำลายนั้น เป็นอาการของสิ่งที่ เป็นโทษอยู่แล้ว ฉะนั้น ข้อนี้จึง ไม่ต้องอธิบายโปรดถือคำอธิบายของญาณที่ ๓ เป็น เครื่องพิจารณา

๕. นิพพิทานุปัสสนาญาณ

ญาณนี้ท่านให้พิจารณาให้มีความเบื่อหน่ายจากสังขาร เพราะสังขารเกิดแล้ว ดับในที่สุดนี้ประการหนึ่ง สังขารมีความดับเป็นปกติทุกวันเวลา หรือจะว่า ทุกลมหายใจเข้า ออกก็ไม่ผิด นี้ประการหนึ่ง สังขารเป็นภัย เพราะมี โรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียนเป็นปกติ และ ทำลายในที่สุดประการหนึ่ง สังขารเต็มไปด้วยความทุกข์และโทษประการ หนึ่ง ฉะนั้นสังขาร นี้เป็นสภาพที่น่าเบื่อหน่าย ไม่เป็นของน่ารัก น่าปรารถนาเลย ญาณนี้ควรเอาอสุภสังขาร ความเห็น ว่าไม่สวยไม่งามมาร่วมพิจารณาด้วย เอามรรณานุสสติธาตุ ๔ มาร่วมพิจารณาด้วย จะเห็นเหตุเห็นผลชัดเจน เกิดความ เบื่อหน่ายได้โดยฉับพลัน เพราะกรรมฐานที่กล่าวแล้ว นั้นเราพิจารณาในรูปสมณะอยู่แล้ว และเห็นเหตุผลอยู่แล้ว เอา มาร่วมด้วยจะได้ผลรวดเร็ว และชัดเจนแจ่มใสมาก เกิดความเบื่อหน่ายในสังขารอย่างชนิดที่ไม่มีวันที่จะเห็นว่าร่าเริง ได้เลย

๖. มุญจितกัมมยตาญาณ

ญาณนี้ท่านให้พิจารณาเพื่อใครให้พ้นจากสังขาร ทั้งนี้เพราะอาศัยที่เห็นแล้ว จากญาณต้น ๆ ว่า เกิดแล้วก็ ดับ มีความดับเป็นปกติ เป็นเรือนร่างที่เต็มไปด้วยความทุกข์ เพราะโรคภัยไข้เจ็บจนเกิดความเบื่อหน่าย เพราะหา ความเที่ยง ความแน่นอนไม่ได้ ท่าน ให้พยายามหาทางพ้นต่อไปด้วยการพยายามหาเหตุที่สังขารจะพึงเกิดขึ้น เพราะถ้าไม่มี สังขารแล้ว ความทุกข์ความเบื่อหน่ายทั้งหลายเหล่านี้จะมีไม่ได้เลย การที่หาทางเบื่อหน่าย ท่านให้ แสวงหาเหตุของความเกิดดังต่อไปนี้

1. ชรา ความแก่ มรณะ ความตาย เป็นต้น มีขึ้นได้เพราะชาติ คือ ความเกิด
2. ชาติ ความเกิดมีได้เพราะ ภพ คือความเป็นอยู่
3. ภพ คือภาวะความเป็นอยู่ มีขึ้นได้ เพราะอาศัย อุปาทาน ความยึดมั่น
4. อุปาทาน ความยึดมั่นมีขึ้นได้ เพราะอาศัย ตัณหา คือความทะยานอยาก คือ อยากมี อยากเป็น อยากปฏิบัติ
5. ตัณหา มีได้ เพราะอาศัย เวทนา คือ อารมณ์ที่รู้สึกสุข ทุกข์ และเฉยๆ
6. เวทนา มีขึ้นได้ เพราะอาศัย ผัสสะ คือ การกระทบกระทั่ง
7. ผัสสะ มีขึ้นได้ เพราะอาศัยอายตนะ ๖ คือ ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกสูดกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องสัมผัส และอารมณ์ที่เป็นอารมณ์ชอบใจและไม่ชอบใจ ที่เรียกว่า อัมมารมณ คืออารมณ์ที่เกิดแก่ใจ
8. อายตนะ ๖ มีขึ้นได้เพราะอาศัย นามและรูป คือ ชั้น ๕ สิ่ง que เห็นได้ด้วยตา คือ ร่างกายเรียกว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นนาม ท่านรวมเรียกทั้งรูปทั้ง นามว่า นามรูป
9. นามรูป มีขึ้นได้เพราะอาศัย วิญญาณปฐิสันธิ คือ เข้ามาเกิด วิญญาณ ในที่นี้ท่านหมายเอาจิต ไม่ได้หมาย เอาวิญญาณในชั้น ๕
10. วิญญาณ มีขึ้นได้เพราะ มีสังขาร
11. สังขาร มีได้เพราะอาศัย อวิชชา คือ ความโง่เขลาหลงมกมาย มีความรัก ความพอใจในโลกวิสัยเป็นเหตุ

รวมความแล้ว ความทุกข์ทรมานที่ปรากฏขึ้น จนต้องหาทางพ้นนี้ อาศัยอวิชชา ความโง่เป็นสมุฏฐาน ฉะนั้น การที่จะหลีกเลี่ยงจากสังขารได้ก็ต้องตัดอวิชชาความโง่ออก ด้วยการพิจารณาสังขารให้เห็นเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้แน่นอนจึงจะพ้นสังขาร นี้ได้

๗. ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ

พิจารณาหาทางที่จะให้สังขารพ้น ญาณนี้ไม่เห็นทางอธิบายชัด เพราะมีอาการ ซ้อน ๆ กันอยู่ ควรเอา ปฏิจลสมุปบาท นั้นแหละเป็นเครื่องพิจารณา

๘. สังขารเพกขาญาณ

ท่านสอนให้วางเฉย ในเมื่อสังขารภายในคือ ร่างกายของตนเองและสังขารภายนอก คือร่างกายของคน และ สัตว์ ตลอดจนของใช้ที่ไม่มีและมีวิญญาณ ที่ต้องได้รับเคราะห์กรรม มีทุกข์ มีอันตราย โดยตั้งใจปลงได้ว่า ธรรมดาต้องเป็นอย่างนี้ ไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ มีจิต สบายเป็นปกติ ไม่มีความหวั่นไหว เสียใจ น้อยใจเกิดขึ้น

๙. สัจจานุโลมิกญาณ

พิจารณาญาณทั้งหมดย้อนไปย้อนมาให้เห็นอริยสัจ คือเห็นว่า สังขารที่เป็นแดน ของความทุกข์ เพราะ อาศัยตัณหา จึงมีทุกข์หนักอย่างนี้ พิจารณาเห็นว่า สังขารมีทุกข์ประจำ เป็นปกติ ไม่เคยว่างเว้นจากความทุกข์เลย อย่างนี้เรียกว่า เห็นทุกข์สัจจะเป็นอริยสัจที่ ๑

พิจารณาเห็นว่า ทุกข์ทั้งหมดที่ได้รับเป็นประจำไม่ว่างเว้นนี้ เกิดมีขึ้นได้เพราะอาศัย ตัณหา ความทะยานอยาก ๓ ประการ คือ อยากมีในสิ่งที่ไม่เคยมี อยากเป็นในสิ่งที่ไม่เคยเป็น อยากปฏิบัติในเมื่อความสลายตัวเกิดขึ้น ไม่อยากให้สลายตัว เจ้าความอยาก ทั้ง ๓ นี้แหละเป็นผู้สร้างความทุกข์ขึ้นมา ทุกข์นี้จะสิ้นไปได้ ก็เพราะเข้าถึงจุดของความดับ คือนิโรธเสียได้

จุดดับนั้นท่านวางมาตรฐานไว้ ๓ ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ท่านเรียกว่า มรรค ๘ ย่อมรรค ๘ ลง เหลือ ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เพราะอาศัยศีลบริบูรณ์ สมาธิ เป็นฌาน ปัญญารู้เท่าทันสภาวะความเป็นจริง หมดความเมาในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และดับอารมณ์พอใจไม่พอใจ เสียได้ ตัดอารมณ์ใจในโลกวิสัยได้ ตัดความกำหนัดยินดีเสีย ได้ด้วยปัญญาวิปัสสนาญาณ ชื่อว่าเห็นในอริยสัจ ๔ ทำอย่างนี้ คิดอย่างนี้ ให้คล่อง จนจิต ครอบงำ ความรัก ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความเมาในชีวิตเสียได้ ชื่อว่าท่านได้ วิปัสสนาญาณ ๙ และอริยสัจ ๔ แต่อย่าเพ้อพ้อ หรือคิดว่าดีแล้ว ต้องฝึกฝนพิจารณาเรื่อยไป จนตัดสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ประการได้แล้ว นั้นแหละชื่อว่าเอาตัวรอดได้แล้ว <http://www.larnbuddhism.com/grammathan/vipassanayan.html>

สามารถอ่าน และศึกษาเพิ่มเติมได้ที่ <http://www.larnbuddhism.com/grammathan/> น่าสนใจมากๆเลยที่เดียว
ศึกษารธรรมะเพ็งเดิม พระธรรมเทศนา และ คำสอน ของ หลวงพ่อ พระมหาวิระ ถาวโร (หลวงพ่อฤๅษีลิงดำ) ได้ที่ <http://www.luangpor.com/>

อจินไตย Please understand this word in order to make a fast improvement in buddhism practices

เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๑ บรรทัดที่ ๒๑๖๘ - ๒๑๗๓. หน้าที่ ๕๓. อจินติตตสูตร

[๗๗] ดูกรภิกษุทั้งหลาย อจินไตย ๔ ประการนี้ อันบุคคลไม่ควรคิด
เมื่อบุคคลคิด พึงเป็นผู้มีส่วนแห่งความเป็นบ้า เตือดร้อน อจินไตย ๔ ประการ
เป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย พุทธวิสัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ๑ ฌานวิสัย
ของผู้ได้ฌาน ๑ วิบากแห่งกรรม ๑ ความคิดเรื่องโลก ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย
อจินไตย ๔ ประการนี้แล ไม่ควรคิด เมื่อบุคคลคิด พึงเป็นผู้มีส่วนแห่งความ
เป็นบ้า เตือดร้อน ฯ

ที่มา: http://84000.org/tipitaka/pitaka_item/v.php?B=21&A=2168&Z=2173&pagebreak=0

อจินไตย หมายถึงอะไร

ที่มา: <http://www.dhammathai.org/webboard/view.php?No=717> โดย ท่าน จูฑา [24 มิ.ย. 2548 เวลา 19:13 น.]

อจินไตย แปลว่า สิ่งที่ไม่พึงคิด คือ ไม่อาจรู้ได้ด้วยการคิด ถ้าฝืนจะรู้ให้ได้ด้วยวิธิตด ก็จักกลายเป็นฝืนส่วนแห่งความเครียด เป็นบ้าเสียสติ ความจริง ท่านไม่ห้าม เพียงแต่บอกความจริงว่า มันเป็นอย่างนั้น บอกว่าไม่ควรไปคิด ถ้าคิดแล้วมันจะทำให้มีส่วนแห่งความวิปริตของจิตเกิดขึ้น คือ เมื่อคิดแล้ว คิดไม่ออก จบไม่ลง ยุติไม่ได้ ว่าใช่หรือไม่ใช่ เป็นไปได้หรือไม่ เป็นไปไม่ได้ จริงหรือไม่จริง มีหรือไม่มี กันแน่ ก็เลยพุ่งเพื่อไปเลย สรุปว่า เป็นเรื่องที่ไม่อาจรู้หรือเข้าใจได้ด้วยการคิด แต่ต้องรู้จักด้วย ประสบการณ์ของตน โดยพัฒนาปัญญาญาณให้เกิดขึ้น

อจินไตย มี ๔ อย่าง

๑ พุทธวิสัย คือ เรื่องเกี่ยวกับปัญญาความสามารถของพระพุทธเจ้า ว่าเป็นอย่างไร ทรงรู้อะไร ทำได้อย่างไร ซึ่งเป็นธรรมดาอยู่แล้ว ปัญญาของเรายังไม่ถึงใคร แล้วจะให้หยั่งรู้ถึงเท่าทันความคิดของคนนั้น ๆ ย่อมคิดไม่ได้ คิดไม่ออก ปุถุชนจะเข้าใจสิ่งที่พระพุทธเจ้ารู้ หรือ คิด ในเรื่องการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าได้อย่างไร

๒ ฌานวิสัย คือ วิสัยของฌาน (ความสงบ) ทุกคนก็มีจิต แต่ก็ไม่มีใคร เข้าใจจิตของตนเอง ส่วนสภาพจิตที่เป็นฌานนั้น เกิดจากอาการสมาธิที่แน่วแน่ ถึงขั้นที่เรียกว่า อัปนาสมาธิ เป็นประสบการณ์ตรงที่เกิดจากการฝึกฝนพัฒนาจิต ยิ่งรู้ยิ่งเข้าใจยากกว่าสภาพจิตธรรมดาสามัญ คนทั่วไปจึงไม่อาจคิดให้รู้เข้าใจได้ ว่า ความสงบมันคืออย่างไร เป็นเรื่องที่ต้องฝึกฝนพัฒนาขึ้นมา แต่ก็ เป็นสิ่งที่ ทุกคนอาจรู้ เข้าใจได้ แต่ก็ไม่เข้าใจด้วยการคิด แต่ด้วยการปฏิบัติทำเอา

๓ การให้ผลของกรรม เรื่องนี้มนุษย์ปุถุชน คิดอย่างไรก็ไม่สามารถมองเห็น ได้ชัดเจนถึงที่สุดได้ เรารู้เข้าใจในแง่ของความเป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัย แล้วก็คิดไปได้ในระดับหนึ่ง คือ น่าจะจากเหตุอย่างนั้น น่าจะเหตุอย่างนี้ แต่จะให้คิด แล้วเห็นโล่งตลอด เข้าใจก็ทำไม่ได้

๔ เรื่อง โลกจินตา คือ ความคิดที่เกี่ยวกับเรื่องของโลก จักรวาล จักรภพ ว่าเกิดขึ้นอย่างไร จะมีการสิ้นสุดหรือไม่ เมื่อใด มีขอบเขตถึงแคไหน อย่างไร

บทสรุป: ถ้าครุ่นคิดติดอยู่กับ เรื่อง อจินไตย คือ เรื่องที่รู้ไม่ได้ด้วยการที่ เพียงแต่คิด จะทำให้สูญเสียเวลา หยุดอยู่ไม่ก้าวไป ข้างหน้าในธรรมคำสอน

ส่วนการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ของนักวิทยาศาสตร์ เป็นเรื่องในทางกระแสโลก ไม่ใช่เรื่องกระแสธรรม เมื่อเขาพิสูจน์ทราบเห็นจริง ก็บัญญัติศัพท์ขึ้น เพื่อยืนยัน สิ่งที่พิสูจน์ได้ เช่น เห็นแอมป์เปิลตกจากต้นลงพื้น ลองเดินไปเก็บขึ้นมาแล้ว โยนไปบนอากาศอีก ก็ตกลงมาอีก จึงบัญญัติศัพท์ว่าพื้นโลก มีแรงดึงดูด ดูวัตถุเข้ามา จึงเรียกว่า “แรงโน้มถ่วง” บ้าง “แรงดึงดูด” บ้าง

วัตถุทรงแบนแม้เป็นเหล็ก เป็นไม้ แต่ก็ลอยบนผิวน้ำได้ เช่น เรือเหล็ก หรือเรือไม้ ก็บัญญัติศัพท์ว่า “ความหนาแน่น” ว่าเพราะน้ำมีความหนาแน่นกว่า ตะปั่วตัวเล็กโยนลงน้ำ จมลงไม่เหมือนเรือ บัญญัติว่า “การแทนที่” คือวัตถุสิ่งหนึ่ง สามารถแทนที่ แทนพื้นที่ของวัตถุอีกสิ่งหนึ่งได้ เป็นต้น

ทางวิทยาศาสตร์คล้ายพระธรรมคำสอน คือ เป็นเรื่องเพราะเหตุอย่างนี้ ผลจึง เป็นอย่างนี้ คนจึงมักเรียก พุทธศาสนาว่าเป็นวิทยาศาสตร์ ก็เห็นว่าน่ามีส่วนใช่ เพราะ พุทธศาสนาเป็นเรื่องธรรมชาติ ส่วนวิทยาศาสตร์ก็ เป็นเรื่องของธรรมชาติ แต่ วิทยาศาสตร์แสดงในแง่การพิสูจน์ทราบที่ไม่ได้มุ่งไปที่ “พันทุกซ์” ส่วนพุทธศาสนาแสดงในแง่พิสูจน์ทราบว่า “พันทุกซ์ได้” เจริญในพระธรรม

ปรมัตถธรรม ๔ (สภาวะที่มีอยู่โดยปรมัตถ์, สิ่งที่เป็นจริงโดยความหมายสูงสุด - ultimate realities; abstract realities; realities in the ultimate sense)

๑. **จิต** (สภาพที่คิด, ภาวะที่รู้แจ้งอารมณ์ - consciousness; state of consciousness) จิต เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์
๒. **เจตสิก** (สภาวะที่ประกอบกับจิต, คุณสมบัติและอาการของจิต - mental factors) เจตสิก เป็นธรรมชาติที่ประกอบกับจิต ปรุงแต่งจิต
๓. **รูป** (สภาวะที่เป็นร่าง พร้อมทั้งคุณสมบัติและอาการ - matter; corporeality) รูป เป็นธรรมชาติที่แตกดับด้วยปัจจัยที่เป็นขันธ์ทั้งห้า
๔. **นิพพาน** (สภาวะที่สิ้นกิเลสและทุกข์ทั้งปวง, สภาวะที่ปราศจากตัณหา) นิพพาน เป็นธรรมชาติที่พ้นจากเครื่องร้อยรัด คือ ตัณหา

ทั้ง ๔ นี้ เป็นปรมัตถ์ เป็นของจริง มีจริง ไม่แปรผันเปลี่ยนแปลง มีลักษณะ พิเศษเฉพาะตัวทรงสภาพของตนเองไว้ ไม่เสื่อมสลาย ธรรมชาติใดที่ทรงไว้ซึ่งสภาวะ ของตนเองไม่เสื่อมสลายไป ธรรมชาติ นั้นเรียกว่า "ปรมัตถ์ "

อภิธรรม คือ ธรรมอันประเสริฐยิ่ง ที่ว่าประเสริฐยิ่ง เพราะ เป็นธรรมที่มีอยู่จริง เป็นธรรมที่เป็นจริง
ปรมัตถธรรม คือ ธรรมที่มีเนื้อความอันไม่วิปริตแปรผัน

อภิธรรม กล่าวถึง ปรมัตถธรรม ๔ ประการ **อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป และ นิพพาน**

จิต เจตสิก และรูป ได้กล่าวมาแล้ว บัดนี้จะกล่าวถึง นิพพาน

รูป เป็นรูปธรรม และ เป็นรูปขั้นต้นด้วย

จิต และ เจตสิก เป็นอรูปธรรม คือ ธรรมที่ไม่ใช่รูป และ ธรรมที่ไม่มีรูป จึงมี ชื่อว่า เป็น นามธรรม และเป็น นามขันธ์ ด้วย

การแจกแจง องค์ประกอบของ ปรมัตถธรรม ๔ อย่างพิสดาร (อย่างละเอียด)

จิต ๘๙ หรือ ๑๒๑ (ธรรมชาติที่รู้อารมณ์, สภาพที่นึกคิด, ความคิด, ใจ, วิญญาณ — mind; thought; consciousness; a state of consciousness)

"จิต" มีไวพจน์ คือ คำที่ต่างเพียงรูป แต่มีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายกัน ใช้แทนกันได้หลายคำ เช่น มโน มานัส ทัฬหี บัณทร มนายตนะ มนินทรีย์ และ วิญญาณ เป็นต้น (อภิ.ส.๓๔/๒๑/๑๐; ๓๕) *คำเหล่านี้มีความหมายเกยกัน มิใช่ตรงกันโดยสมบูรณ์* ใช้แทนกันได้ในบางโอกาส มิใช่เสมอไป

เมื่อจัดแบ่งสภาวะธรรมทั้งหลายเป็นประเภทๆ ที่เรียกว่า **ขันธ์ ๕ จิต** ได้แก่ วิญญาณขันธ์ แต่ใน **คัมภีร์อภิธรรมยัค** ต่อมา **นิยามประมวลสภาวะธรรม** เข้าเป็น ๔ อย่าง เรียกว่า **ปรมัตถธรรม ๔ จิต** เป็น **ปรมัตถธรรม** อย่างที่ **คัมภีร์ อภิธรรมรูนอรรถกถา** ประมวลเรื่องจิตที่แสดงไว้ใน **พระอภิธรรมปิฎก** แล้ว **แจ้งนับสภาพจิตทั้งหลายไว้ว่ามีจำนวน ๘๙ หรือโดยพิสดารมี ๑๒๑** เรียกว่า **จิต ๘๙ หรือ ๑๒๑**

เบื้องต้นนี้ จะประมวลจิตทั้งหมดไว้เป็นหมวดหมู่ใหญ่ๆ ก่อน เพื่อสะดวกในการศึกษากำหนดจดจำและทบทวนต่อไป ในที่นี้ พึงทราบวิธีจำแนกประเภท **๒ แบบ** เปรียบเทียบกัน ดังนี้

สัพพทานัง อัมมะทานัง ชินาติ "การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง"

ก. โดยชาติประเภท

๑. อกุศลจิต ๑๒

- โลกมุขจิต ๘
- โทสมุขจิต ๒
- โมหมุขจิต ๒

๒. กุศลจิต ๒๑ (๓๗)

- มหากุศลจิต ๘
- รูปาวจรกุศลจิต ๕
- อรูปาวจรกุศลจิต ๔
- โลกุตตรกุศลจิต ๔ (๒๐)

๓. วิบากจิต ๓๖ (๕๒)

- อกุศลวิบากจิต ๗
- กุศลวิบากอเหตุกจิต ๘
- มหาวิบากจิต ๘
- รูปาวจรวิบากจิต ๕
- อรูปาวจรวิบากจิต ๔
- โลกุตตรวิบากจิต ๔ (๒๐)

๔. กิริยาจิต ๒๐

- อเหตุกกิริยาจิต ๓
- มหากิริยาจิต ๘
- รูปาวจรกิริยาจิต ๕
- อรูปาวจรกิริยาจิต ๔

ข. โดยภูมิประเภท

๑. กามาวจรจิต ๕๔ (จิตที่เป็นไปในกามภูมิ — consciousness of the Sense-Sphere)

๑) อกุศลจิต ๑๒ (จิตอันเป็นกุศล — immoral consciousness) อกุศลจิตมีแต่ที่เป็นกามาวจรนี้เท่านั้น คือ

- โลกมุขจิต ๘ (จิตมีโลภะเป็นมูล — consciousness rooted in greed)

๑. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ประกอบด้วย มิจฉาทิฏฐิ ไม่มี การชักนำ
๒. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ประกอบด้วย มิจฉาทิฏฐิ มีการชักนำ
๓. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ไม่ ประกอบด้วย มิจฉาทิฏฐิ ไม่มี การชักนำ
๔. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ไม่ ประกอบด้วย มิจฉาทิฏฐิ มีการชักนำ
๕. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ประกอบด้วย มิจฉาทิฏฐิ ไม่มี การชักนำ
๖. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ประกอบด้วย มิจฉาทิฏฐิ มีการชักนำ
๗. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ไม่ ประกอบด้วย มิจฉาทิฏฐิ ไม่มี การชักนำ
๘. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ไม่ ประกอบด้วย มิจฉาทิฏฐิ มีการชักนำ

- โทสมูลจิต ๒ (จิตมีโทสะเป็นมูล — consciousness rooted in hatred)

๑. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ประกอบด้วย ปฏิฆะ ไม่มี การชักนำ คูที่ สังโยชน์ ๑๐
๒. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ประกอบด้วย ปฏิฆะ มีการชักนำ คูที่ สังโยชน์ ๑๐

- โมหมูลจิต หรือ โมมูหจิต ๒ (จิตมีโมหะเป็นมูล — consciousness rooted in delusion)

๑. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ประกอบด้วย วิจิกิจฉา ไม่มี การชักนำ คูที่ สังโยชน์ ๑๐
๒. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ประกอบด้วย อุทธัจจะ มีการชักนำ คูที่ สังโยชน์ ๑๐

๒) อเหตุกจิต ๑๘ (จิตอัน ไม่มี สัมปยุตตเหตุ คือ ไม่ประกอบด้วย เหตุ ๖ คือ โลภะ โทสะ โมหะ อโลภะ อโทสะ อโมหะ — rootless consciousness)

- กุศลวิบากจิต ๗ (จิตที่เป็นผลของอกุศล — rootless resultant-of-immorality consciousness)

๑. จักขุวิญญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา
๒. โสตวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา
๓. ฆานวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา
๔. ชิวหาวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา
๕. กายวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วย ทุกขเวทนา
๖. สัมปฏิจฉันนจิต ที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา
๗. สันตிரณจิต ที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา

- กุศลวิบากอเหตุกจิต ๘ (จิตที่เป็นผลของกุศล ไม่มีสัมปยุตตเหตุ — rootless resultant-of-morality consc)

๑. จักขุวิญญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา
๒. โสตวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา
๓. ฆานวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา
๔. ชิวหาวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา
๕. กายวิญาณจิต ที่เกิดพร้อมด้วย สุขเวทนา
๖. สัมปฏิจฉันนจิต ที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา
๗. สันตிரณจิต ที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา
๘. สันตிரณจิต ที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา

- อเหตุกกิริยาจิต ๓ (จิตที่เป็นเพียงกิริยา ไม่มีสัมปยุตตเหตุ — rootless functional consc)

๑. ปัญจวาราวัชชนจิต ที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา
๒. มโนทวาราวัชชนจิต ที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา
๓. หลหิตูปาทจิต ที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา

๓) กามาวจรโสภณจิต ๒๔ (จิตดีงามที่เป็นไปในกามภูมิ — Sense-Sphere beautiful consciousness)

- มหากุศลจิต หรือ สเหตุกกามาวจรกุศลจิต ๘ (จิตที่เป็นกุศลยิ่งใหญ่ หรือ กุศลจิตที่เป็นไปในกามภูมิ มี สัมปยุตตเหตุ — moral consciousness)

๑. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ประกอบด้วย ปัญญา ไม่มี การชักนำ
๒. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ประกอบด้วย ปัญญา มีการชักนำ

๓. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ไม่ ประกอบด้วย ปัญญา ไม่มี การชักนำ
๔. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ไม่ ประกอบด้วย ปัญญา มีการชักนำ
๕. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ประกอบด้วย ปัญญา ไม่มี การชักนำ
๖. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ประกอบด้วย ปัญญา มีการชักนำ
๗. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ไม่ ประกอบด้วย ปัญญา ไม่มี การชักนำ
๘. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ไม่ ประกอบด้วย ปัญญา มีการชักนำ

- มหาวิบากจิต หรือ สเหตุกกามาวจรวิบากจิต ๘ (จิตอันเป็นผลของมหากุศล หรือวิบากจิตที่เป็นไปในกามภูมิ มี สัมปยุตตเหตุ — resultant consciousness) (เหมือนกับมหากุศลจิตทุกข้อ)

๑. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ประกอบด้วย ปัญญา ไม่มี การชักนำ
๒. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ประกอบด้วย ปัญญา มีการชักนำ
๓. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ไม่ ประกอบด้วย ปัญญา ไม่มี การชักนำ
๔. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ไม่ ประกอบด้วย ปัญญา มีการชักนำ
๕. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ประกอบด้วย ปัญญา ไม่มี การชักนำ
๖. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ประกอบด้วย ปัญญา มีการชักนำ
๗. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ไม่ ประกอบด้วย ปัญญา ไม่มี การชักนำ
๘. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ไม่ ประกอบด้วย ปัญญา มีการชักนำ

- มหาภิกขิตาจิต หรือ สเหตุกกามาวจรภิกขิตาจิต ๘ (จิตอันเป็นภิกขิตาอย่างที่ทำมหากุศล แต่ไม่มีวิบาก ได้แก่การ กระทำมหากุศลของพระอรหันต์ หรือภิกขิตาจิตในกามภูมิ มีสัมปยุตตเหตุ — functional consciousness) (เหมือนกับมหากุศลจิตทุกข้อ)

๑. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ประกอบด้วย ปัญญา ไม่มี การชักนำ
๒. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ประกอบด้วย ปัญญา มีการชักนำ
๓. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ไม่ ประกอบด้วย ปัญญา ไม่มี การชักนำ
๔. จิตที่เกิดพร้อมด้วย โสมนัสสเวทนา ไม่ ประกอบด้วย ปัญญา มีการชักนำ
๕. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ประกอบด้วย ปัญญา ไม่มี การชักนำ
๖. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ประกอบด้วย ปัญญา มีการชักนำ
๗. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ไม่ ประกอบด้วย ปัญญา ไม่มี การชักนำ
๘. จิตที่เกิดพร้อมด้วย อุเบกขาเวทนา ไม่ ประกอบด้วย ปัญญา มีการชักนำ

๒. รูปาวจรจิต ๑๕ (จิตอันเป็นไปในภูมิ — Form-Sphere consciousness)

๑) รูปาวจรกุศลจิต ๕ (กุศลจิตที่เป็นไปในภูมิ ได้แก่จิตของผู้เข้าถึงรูปฌาน — Form-Sphere moral consc)

๑. ปฐมฌานกุศลจิต ที่ประกอบด้วย วิตก วิจาร์ ปิติ สุข เอกัคคตา
๒. ทุตติยฌานกุศลจิต ที่ประกอบด้วย วิจาร์ ปิติ สุข เอกัคคตา
๓. ตติยฌานกุศลจิต ที่ประกอบด้วย ปิติ สุข เอกัคคตา
๔. จตุตถฌานกุศลจิต ที่ประกอบด้วย สุข เอกัคคตา
๕. ปัญจฌานกุศลจิต ที่ประกอบด้วย อุเบกขา เอกัคคตา

๒) รูปาวจรวิบากจิต ๕ (วิบากจิตที่เป็นไปในรูปภูมิ คือ จิตที่เป็นผลของรูปาวจรกุศล — Form-Sphere resultant consciousness) (เหมือนกับ รูปาวจรกุศลจิต ทุกข้อ เปลี่ยนแต่คำท้ายเป็น วิบากจิตต์)

๑. ปฐมฌานวิปากจิตต์ ที่ประกอบด้วย **วิตก** **วิจาร์** **ปีติ** **สุข** **เอกัคคตา**
๒. ทุตติยฌานวิปากจิตต์ ที่ประกอบด้วย **วิจาร์** **ปีติ** **สุข** **เอกัคคตา**
๓. ตติยฌานวิปากจิตต์ ที่ประกอบด้วย **ปีติ** **สุข** **เอกัคคตา**
๔. จตุตถฌานวิปากจิตต์ ที่ประกอบด้วย **สุข** **เอกัคคตา**
๕. ปัญจฌานวิปากจิตต์ ที่ประกอบด้วย **อุเบกขา** **เอกัคคตา**

๓) รูปาวจรกิริยาจิต ๕ (กิริยาจิตที่เป็นไปในรูปภูมิ คือ จิตของพระอรหันต์ผู้กระทำรูปาวจรกุศล — Form-Sphere resultant consciousness) (เหมือนกับ **รูปาวจรกุศลจิต** ทุกข้อ เปลี่ยนแต่คำท้ายเป็น **กิริยาจิตต์**)

๑. ปฐมฌานกิริยาจิตต์ ที่ประกอบด้วย **วิตก** **วิจาร์** **ปีติ** **สุข** **เอกัคคตา**
๒. ทุตติยฌานกิริยาจิตต์ ที่ประกอบด้วย **วิจาร์** **ปีติ** **สุข** **เอกัคคตา**
๓. ตติยฌานกิริยาจิตต์ ที่ประกอบด้วย **ปีติ** **สุข** **เอกัคคตา**
๔. จตุตถฌานกิริยาจิตต์ ที่ประกอบด้วย **สุข** **เอกัคคตา**
๕. ปัญจฌานกิริยาจิตต์ ที่ประกอบด้วย **อุเบกขา** **เอกัคคตา**

๓. รูปาวจรจิต ๑๒ (จิตที่เป็นไปในรูปภูมิ — Formless-Sphere consciousness) (จิตที่เป็นไปใน รูปภูมิ)

๑) รูปาวจรกุศลจิต ๔ (กุศลจิตที่เป็นไปในรูปภูมิ ได้แก่ จิตของผู้เข้าถึงอรุณมาน — Formless-Sphere moral consciousness)

๑. กุศลจิต ประกอบด้วย **อากาศาณัญญาตนฌาน**
๒. กุศลจิต ประกอบด้วย **วิญญาณัญญาตนฌาน**
๓. กุศลจิต ประกอบด้วย **อากิญจัญญาตนฌาน**
๔. กุศลจิต ประกอบด้วย **เนวสัญญานาสัญญาตนฌาน**

๒) รูปาวจรวิปากจิต (วิปากจิตที่เป็นไปในรูปภูมิ คือ จิตที่เป็นผลของรูปาวจรกุศล — Formless-Sphere resultant consciousness) (เหมือนกับ **รูปาวจรกุศลจิต** ทุกข้อ เปลี่ยนแต่คำท้ายเป็น **วิปากจิตต์**)

๑. วิปากจิตต์ ประกอบด้วย **อากาศาณัญญาตนฌาน**
๒. วิปากจิตต์ ประกอบด้วย **วิญญาณัญญาตนฌาน**
๓. วิปากจิตต์ ประกอบด้วย **อากิญจัญญาตนฌาน**
๔. วิปากจิตต์ ประกอบด้วย **เนวสัญญานาสัญญาตนฌาน**

๓) รูปาวจรกิริยาจิต (กิริยาจิตที่เป็นไปในรูปภูมิ คือ จิตของพระอรหันต์ ผู้กระทำรูปาวจรกุศล — Formless-Sphere functional consciousness) (เหมือนกับ **รูปาวจรกุศลจิต** ทุกข้อ เปลี่ยนแต่คำท้ายเป็น **กิริยาจิตต์**)

๑. กิริยาจิตต์ ประกอบด้วย **อากาศาณัญญาตนฌาน**
๒. กิริยาจิตต์ ประกอบด้วย **วิญญาณัญญาตนฌาน**
๓. กิริยาจิตต์ ประกอบด้วย **อากิญจัญญาตนฌาน**
๔. กิริยาจิตต์ ประกอบด้วย **เนวสัญญานาสัญญาตนฌาน**

๔. โลกุตตรจิต ๘ หรือ ๔๐ (จิตที่เป็นโลกุตตระ — supermundane consciousness) (x ฌาน ๕ = ๔๐)

๑) โลกุตตรกุศลจิต ๔ หรือ ๒๐ (กุศลจิตที่เป็นโลกุตตระ คือ กุศลจิตที่ทำให้ข้ามพ้นอยู่นอกเหนือโลก — moral supermundane consciousness)

๑. จิตที่ประกอบด้วย โสตาปัตติมัคคญาณ คือ กุศลจิตที่เป็นทางให้ถึงกระแสอันไหลไป สิ้นพพานธาตุ
  ๒. จิตที่ประกอบด้วย สกทาคามิมัคคญาณ คือ กุศลจิตที่เป็นทางให้ถึงความเป็น พระสกทาคามี
  ๓. จิตที่ประกอบด้วย อนาคามิมัคคญาณ คือ กุศลจิตที่เป็นทางให้ถึงความเป็น พระอนาคามี
  ๔. จิตที่ประกอบด้วย อรหัตตมัคคญาณ คือ กุศลจิตที่เป็นทางให้ถึงความเป็น พระอรหันต์
- อย่างพิสดาร ให้แจ่มชัดจิต ๔ นี้ ด้วยมาน ๕ ตามลำดับ ก็จะได้จำนวน ๒๐ ตามตัวอย่างดังนี้
 วิตกุกววิจารณ์ิตสูเขกคตาสหิตํ ปรมชฺชมานโสตาปัตติมคฺคจิตตํ ฯลฯ

๒) โลกุตตรวิบากจิต ๔ หรือ ๒๐ (วิบากจิตที่เป็นโลกุตตระ คือ จิตที่เป็นผลของโลกุตตรกุศล — resultant supermundane consciousness)

๑. จิตที่ประกอบด้วย โสตาปัตติผลญาณ
๒. จิตที่ประกอบด้วย สกทาคามีผลญาณ
๓. จิตที่ประกอบด้วย อนาคามีผลญาณ
๔. จิตที่ประกอบด้วย อรหัตตผลญาณ

หมายเหตุ : ตัวเลขในวงเล็บ ( ) หมายถึง จำนวนอย่างพิสดาร (พิสดาร คืออย่างละเอียด) เมื่อนับจิตเป็น ๑๒๑ (พึงสังเกตว่า จำนวนจะเพิ่ม เฉพาะ โลกุตตรจิต อย่างเดียว คือ โลกุตตรจิต อย่างย่อมี ๔ อย่างพิสดารจำแนก ออกไปตามฉานทั้ง ๕ เป็น ๔๐)

เจตสิกสุข สุขทางใจ, ความสบายใจ, แ่มชื่นใจ

เจตสิก ๕๒ (ธรรม (ธรรม ของ อายตนะภายนอก ๖ หรือ อารมณ์ ๖) ที่ประกอบกับจิต, **อารมณ์ที่ประกอบกับจิต**

สภาวะธรรมที่เกิดดับพร้อมกันกับจิต มีอารมณ์และวัตถุที่อาศัยเดียวกันกับจิต, อากาโร และคุณสมบัติต่างๆ ของจิต เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง ศรัทธา เมตตา สติ ปัญญา เป็นต้น — mental factors; mental concomitants)

เจตสิก คือ ธรรมชาติสิ่งหนึ่ง ซึ่งประกอบกับจิต และ ประจุแต่งจิตให้ประพฤติเป็นไปตามนั้น

อาการที่ประกอบกับจิต นั้นเรียกว่า เจตยุตตลกฺขณํ คือ มีสภาพที่ประกอบกับจิต บริบูรณ์ด้วย ลักษณะ ๔ ประการ คือ

๑. เกิดพร้อมกันกับจิต
๒. ดับพร้อมกันกับจิต
๓. มีอารมณ์เดียวกับจิต
๔. อาศัยวัตถุเดียวกับจิต

<http://www.dhammadjak.net/board/viewtopic.php?p=768&sid=34ed294bb093ce9798022f339e901e18>

ก. อัญญาสมาณาเจตสิก ๑๓ (เจตสิกที่มีเสมอกันแก่จิตพวกอื่น คือ ประกอบเข้าได้กับจิตทุกฝ่ายทั้งกุศลและอกุศล มิใช่เข้าได้แต่ฝ่ายใด ฝ่ายหนึ่งพวกเดียว — the Common-to-Each-Other; general mental factors)

๑) สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ (เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับจิตทุกดวง — universal mental factors; the Primary)

๑. ผัสสะ (ความกระทบอารมณ์ — contact; sense-impression)
๒. เวทนา (ความเสวยอารมณ์ — feeling)

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

Edition 2 Revised on 19/11/2549

๓. สัมมัญญา (ความหมายรู้อารมณ์ — perception)
๔. เจตนา (ความจงใจต่ออารมณ์ — volition)
๕. เอกัคคตา (ความมีอารมณ์เป็นอันเดียว — one-pointedness; concentration)
๖. ซีวิตินทริย์ (อินทริย์คือชีวิต, สภาวะที่เป็นใหญ่ในการรักษานามธรรมทั้งปวง — vitality; life-faculty)
๗. มนสิการ (ความกระทำอารมณ์ไว้ในใจ, ใส่ใจ — attention)

๒) ปกิณณกเจตสิก ๖ (เจตสิกที่เรียกรายแพร่กระจายทั่วไป คือ เกิดกับจิตได้ทั้งฝ่ายกุศล และอกุศล แต่ไม่แน่ นอนเสมอไปทุกดวง — particular mental factors; the Secondary)

๘. วิตก (ความตรึกอารมณ์ — initial application; thought conception; applied thought)
๙. วิจาร (ความตรองหรือพิจารณาอารมณ์ — sustained application; discursive thinking)
๑๐. อธิโมกข์ (ความปลงใจหรือปักใจในอารมณ์ — determination; resolution)
๑๑. วิริยะ (ความเพียร — effort; energy)
๑๒. ปีติ (ความปลาบปลื้มในอารมณ์, อิ่มใจ — joy; interest)
๑๓. ฉันทะ (ความพอใจในอารมณ์ — conation; zeal)

ข. อกุศลเจตสิก ๑๔ (เจตสิกอันเป็นอกุศล ได้แก่ ความชั่วที่เกิดขึ้นภายในใจ แต่งจิตให้เป็นบาป — immoral or unwholesome mental factors; unprofitable mental factors)

๑) สัพพากุศลสาธารณเจตสิก ๔ (เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับอกุศลจิตทุกดวง — universal immoralities; the Primary)

๑๔. โมหะ (ความหลง — delusion)
๑๕. อหิริกะ (ความไม่ละอายต่อบาป — shamelessness; lack of moral shame)
๑๖. อโนตตปปะ (ความไม่สะดุ้งกลัวต่อบาป — fearlessness; lack of moral dread)
๑๗. อุทัจฉะ (ความฟุ้งซ่าน — restlessness; unrest)

๒) ปกิณณกอกุศลเจตสิก ๑๐ (อกุศลเจตสิกที่เกิดเรียกรายแก่อกุศลจิต — particular immoralities; the Secondary)

๑๘. โลภะ (ความอยากได้อารมณ์ — greed)
๑๙. ทิฏฐิ (ความเห็นผิด — wrong view)
๒๐. มานะ (ความถือตัว — conceit)
๒๑. โทสะ (ความคิดประทุษร้าย — hatred)
๒๒. อีสสา (ความริษยา — envy; jealousy)
๒๓. มัจฉริยะ (ความตระหนี่ — stinginess; meanness)
๒๔. กุกกุจจะ (ความเดือดร้อนใจ — worry; remorse)
๒๕. ถีนะ (ความหดหู่ — sloth)
๒๖. มิทถะ (ความง่วงเหงา — torpor)
๒๗. วิจิกิฉณา (ความคลางแคลงสงสัย — doubt; uncertainty; scepticism)

ค. โสภณเจตสิก ๒๕ (เจตสิกฝ่ายดีงาม — beautiful mental factors; lofty mental factors)

๑) โสภณสาธารณเจตสิก ๑๙ (เจตสิกที่เกิดทั่วไปกับจิตดีงามทุกดวง — universal beautiful mental factors)

๒๘. สัทธา (ความเชื่อ — confidence; faith)
 ๒๙. สติ (ความระลึกได้, ความสำนึกพร้อมอยู่ — mindfulness)
 ๓๐. หิริ (ความละอายต่อบาป — moral shame; conscience)
 ๓๑. โอตตัปปะ (ความสะดุ้งกลัวต่อบาป — moral dread)
 ๓๒. อโลภะ (ความไม่ยอกได้อารมณ์ — non-greed)
 ๓๓. อโทสะ (ความไม่คิดประทุษร้าย — non-hatred)
 ๓๔. ตัตถมัมขณัตตตา (ความเป็นกลางในอารมณ์นั้นๆ — equanimity; specific neutrality)
 ๓๕. กายปัสสัทธิ (ความสงบแห่งกองเจตสิก — tranquility of mental body)
 ๓๖. จิตตปัสสัทธิ (ความสงบแห่งจิต — tranquility of mind)
 ๓๗. กายลหุตา (ความเบาแห่งกองเจตสิก — lightness of mental body; agility of ~)
 ๓๘. จิตตลหุตา (ความเบาแห่งจิต — lightness of mind; agility of ~)
 ๓๙. กายมุทุตา (ความอ่อนหรือนุ่มนวลแห่งกองเจตสิก — pliancy of mental body; elasticity of ~)
 ๔๐. จิตตมุทุตา (ความอ่อนหรือนุ่มนวลแห่งจิต — pliancy of mind; elasticity of ~)
 ๔๑. กายกัมมัญญตา (ความควรแก่การงานแห่งกองเจตสิก — adaptability of mind; wieldiness of ~)
 ๔๒. จิตตกัมมัญญตา (ความควรแก่การงานแห่งจิต — adaptability of mind; wieldiness of ~)
 ๔๓. กายปาคุญญตา (ความคล่องแคล่วแห่งกองเจตสิก — proficiency of mental body)
 ๔๔. จิตตปาคุญญตา (ความคล่องแคล่วแห่งจิต — proficiency of mind)
 ๔๕. กายชุกตา (ความซื่อตรงแห่งกองเจตสิก — rectitude of mental body; uprightness of ~)
 ๔๖. จิตตชุกตา (ความซื่อตรงแห่งจิต — rectitude of mind; uprightness of ~)

๒) วิรตีเจตสิก ๓ (เจตสิกที่เป็นตัวความงดเว้น — abstinences)

๔๗. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ — right speech)
 ๔๘. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ — right action)
 ๔๙. สัมมาอาชีพะ (เลี้ยงชีพชอบ — right livelihood)

๓) อัปมััญญาเจตสิก ๒ (เจตสิกคืออัปมััญญา — boundless states)

๕๐. กรุณา (ความสงสารสัตว์ผู้ถึงทุกข์ — compassion)
 ๕๑. มุกิตา (ความยินดีต่อสัตว์ผู้ได้สุข — sympathetic joy)

๔) ปัญญินทรีย์เจตสิก ๑ (เจตสิกคือปัญญินทรีย์ — faculty of wisdom)

๕๒. ปัญญินทรีย์ หรือ อโมหะ (ความรู้เข้าใจ ไม่หลง — undeludedness; wisdom)

อุปมา ๓๑ ข้อของ เจตสิกธรรม ๕๒

ผัสสะ หมายถึง จิตกระทบอารมณ์เหมือนแสงพระอาทิตย์ส่องแสงกระทบกำแพง(๒๕) ผัสสะนี้เป็นสมุฏฐานของสัญญา

เจตนา หมายถึงความไหวของจิต เหมือนกับการเคลื่อนไหวของเท้าหรือเหมือนกับนั่งร้านสำหรับสร้างบ้าน เจตนานี้เป็นปทัฏฐานของทวารและอารมณ์

วิตก คือการทำงานทางจิตเหมือนกับการทอของทสวดมนต์โดยขึ้นใจมีสัญญาเป็นปทัฏฐาน

วิจารณ์ คือการพิจารณาอารมณ์ทางจิต เหมือนกับความคิดที่คอยติดตามความหมาย มีวิตกเป็นปทัฏฐาน

ปีติ คือความดีใจ เหมือนกับบุคคลได้บางสิ่งบางอย่าง มีความดีใจเป็นปทัฏฐาน

ศรัทธา คือความบริสุทธิ์ของจิต เหมือนกับบุคคลทำน้ำให้สะอาดบริสุทธิ์โดยง่ายเวทมนตร์คาถา มืองค์ ๔ ของพระโศดาบันเป็นปทัฏฐาน(๒๖)

วิริยะ คือความเข้มแข็งของจิต เหมือนโคที่กำลังลากสัมภาระอันหนัก มีสังเวควัตถุ ๘ เป็นปทัฏฐาน(๒๗)

สติ คือการคุ้มครองรักษาจิต เหมือนกับน้ำมันรักษาบาตร มีสติปฏฐาน ๔ เป็นปทัฏฐาน

สมาธิ คือความที่จิตเป็นหนึ่ง เหมือนกับประทีปหลังวงแหวน มีฌาน ๔ เป็นปทัฏฐาน

ปัญญา คือการเห็นด้วยจิต เหมือนกับบุคคลที่มีดวงตา(๒๘) มีอริยสังข ๔ เป็นปทัฏฐาน

ชีวิตินทรีย์ คือธรรมที่ปราศจากรูป นี่คือชีวิต เหมือนน้ำที่หล่อเลี้ยงใบบัว(๒๙) มีนามและรูปเป็นปทัฏฐาน

การละนิเวรณ คือ ความเป็นอิสระจากความชั่วของจิต เหมือนกับบุคคลที่ปรารถนาให้ชีวิตมีความสุขก็หลีกเลี่ยงจากยาพิษ(๓๐) มีการเจริญฌานเป็นปทัฏฐาน

อโลภะ คือการขจัดอุปาทานออกไปจากจิต เหมือนกับบุคคลผู้กำจัดสิ่งที่ทรมานตัวเขามีเนกขัมมะเป็นปทัฏฐาน

อโทสะ คือสภาวะของจิตที่ไม่โกรธ เหมือนกับหนังแมว(๓๑) มีอัปปมัญญา ๔ เป็นปทัฏฐาน

หิริ คือความรู้สึกละอายต่อตัวเองเมื่อทำผิด เหมือนบุคคลรังเกียจอุจจาระและปัสสาวะ(๓๒) มีการเคารพตัวเองเป็นปทัฏฐาน

โอตตัมปะ คือความกลัวต่อการทำผิดเหมือนกับกลัวต่อผู้ที่มีอำนาจเหนือตน มีการเคารพผู้อื่นเป็นปทัฏฐาน(๓๓)

ปัสสัทธิ คือการระงับความตื่นเตนของจิต เหมือนกับการอาบน้ำเย็นในหน้าร้อน มีปีติเป็นปทัฏฐาน

ฉันทะ คือความปรารถนาจะทำความดี เหมือนกับผู้มีศรัทธาในการให้ทาน มีอิทธิบาท ๔ เป็นปทัฏฐาน

อธิโมกข์ คือความตกใจ เหมือนกับกระแสน้ำที่ไหลพุ่มลงสู่ที่ต่ำ(๓๔) มีวิตกวิจารณ์เป็นปทัฏฐาน

อุเบกขา คือสภาวะของจิตที่ไม่โอนเอนไปมา เหมือนกับบุคคลประคองตาชั่ง(๓๕) มีวิริยะและสภาวะธรรมอื่นๆ เป็นปทัฏฐาน

มนสิการ คือการกำหนดจิต เหมือนกับนายท้ายเรือ มีทั้งกุศลและอกุศลเป็นปทัฏฐาน

โลภะ คือความแนบสนิของจิต เหมือนกับห่านมีรูปที่น่ารักและนำปรารถนาเป็นปทัฏฐาน

โทสะ คือความวุ่นวายของจิต เหมือนงูพิษ(๓๖) ที่ทำให้โกรธ มีโกรธวัตถุ ๑๐ เป็นปทัฏฐาน

โมหะ คือความมืดมนของจิต เหมือนกับบุคคลไม่มีตา(๓๗) มีวิปัลลาส ๔ เป็นปทัฏฐาน

มานะ คือความถือตัวของจิต เหมือนกับบุคคล ๒ คนกำลังต่อสู้กัน มีธรรม ๓ ประเภทเป็นปทัฏฐาน

ทักขุ คือความหมกหมุ่นของจิตเปรียบประดุจคนตาบอดคลำช้าง(๓๘) มีการไม่สำรวจระวังต่อเสียงของบุคคลอื่นเป็นปทัฏฐาน

อุทัจจะ คือสภาวะของจิตที่ไม่สงบ เหมือนกับน้ำที่กำลังเดือดพล่านอยู่ มีความกังวลเป็นปทัฏฐาน

กุกกัจจะ คือความเดือดร้อนรำคาญของจิต เปรียบเหมือนการไต่เต่า มีการพลัดพรากจากความดีอันเนื่องมาจากการทำความชั่วเป็นปทัฏฐาน

วิจิกิจฉา คือความกระวนกระวายของจิตในอารมณ์ต่างๆ เหมือนกับนักท่องเที่ยว เที่ยวไปถึงสถานที่ไกลแล้วหลงทาง ๒ แพร่ง(๓๙) มีมนสิการที่ตั้งไว้ผิดเป็นปทัฏฐาน

โกสัยชยะ คือความไม่เอาใจใส่ของจิต เหมือนกับงูจำศีล มีโกสัยชวัตถุ ๘ เป็นปทัฏฐาน

อหิริกะ คือสภาวะของจิตซึ่งไม่ละอายต่อการทำความชั่ว เหมือนกับคนจันทาล มีความไม่เคารพเป็นปทัฏฐาน

อโนตตัมปะ คือความไม่กลัวของจิตต่อการกระทำชั่ว เหมือนกับพระราชที่ดูร้าย มีความไม่มีความหวาด ๖ ประการ เป็นปทัฏฐาน

สภาวะธรรมเหล่านี้เรียกว่า “สังขารขันธ”

<http://www.thaimisc.com/freewebboard/php/vreply.php?user=dokgaew&topic=9894>

รูป ๒ (สภาวะที่แปรปรวนแตกสลายเพราะปัจจัยต่าง ๆ อันขัดแย้ง, ร่างกายและส่วนประกอบฝ่ายวัตถุพร้อมทั้งพฤติกรรมและคุณสมบัติของมัน, ส่วนที่เป็นร่างกับทั้งคุณและอาการ : corporeality; materiality; matter)

๑. มหาภูต หรือ ภูตรูป ๔ (สภาวะอันปรากฏได้เป็นใหญ่ๆ โดดๆ หรือเป็นต่างๆ ได้มากมาย, รูปที่มีอยู่โดยสภาวะ, รูปต้นเดิม ได้แก่ ธาตุ ๔ : primary elements)

๑. **ปฐวีธาตุ** (สภาวะที่แผ่ไปหรือกินเนื้อที่, สภาวะอันเป็นหลักที่ตั้งที่อาศัยแห่งสชาติรูป เรียกสามัญว่า ธาตุแผ่นดิน หรือ ธาตุดิน : element of extension; solid element; earth)

๒. **อาโปธาตุ** (สภาวะที่เอิบอาบหรือดูดซึม หรือชานไป ขยายขนาด ผนิก พูนเข้าด้วยกัน เรียกสามัญว่า ธาตุเหลว หรือ ธาตุน้ำ : element of cohesion; fluid element; water)

๓. **เตโชธาตุ** (สภาวะที่ทำให้ร้อน เรียกสามัญว่า ธาตุไฟ : element of heat or radiation; heating element; fire)

๔. **วาโยธาตุ** (สภาวะที่ทำให้สั่นไหวเคลื่อนที่ และค้ำจุน เรียกสามัญว่า ธาตุลม : element of vibration or motion; air element; wind)

สี่อย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ธาตุ ๔**

๒. **อุปาทารูป หรือ อุปาทายรูป ๒๔** (รูปอาศัย, รูปที่เป็นไปโดยอาศัยมหาภูต, คุณและอาการแห่งมหาภูต : derivative materiality)

ก. **ปสาทรูป ๕** (รูปที่เป็นประสาทสำหรับรับอารมณ์: sensitive material qualities)

๑. จักขุ (ตา — the eye)

๒. โสต (หู — the ear)

๓. ฆาน (จมูก — the nose)

๔. ชิวหา (ลิ้น — the tongue)

๕. กาย (กาย — the body)

ข. **โคจรรูป หรือ วิสัยรูป ๕** (รูปที่เป็นอารมณ์หรือแดนรับรู้ของอินทรีย์ : material qualities of sense-fields)

๖. รูปี (รูป — form)

๗. สัททวะ (เสียง — sound)

๘. คันธะ (กลิ่น — smell)

๙. รส (รส — taste)

๐. โภจภูต (สัมผัสทางกาย — tangible objects) ข้อนี้ไม่นับเพราะเป็นอันเดียวกับ มหาภูต ๓ คือ **ปฐวี เตโช** และ **วาโย** ที่กล่าวแล้วใน มหาภูต ๓

ค. **ถาวรรูป ๒** (รูปที่เป็นภาวะแห่งเพศ — material qualities of sex)

๑๐. อิตถิตตะ, อิตถินทรี (ความเป็นหญิง — femininity)

๑๑. ปุริสิตตะ, ปุริสินทรี (ความเป็นชาย — masculinity)

ง. **หทยรูป ๑** (รูปคือหทัย — physical basis of mind)

๑๒. หทัยวัตถุ (ที่ตั้งแห่งใจ, หัวใจ — heart-base)

จ. **ชีวีตรูป ๑** (รูปที่เป็นชีวิต — material qualities of life)

๑๓. ชีวิตินทรีย์ (อินทรีย์คือชีวิต — life-faculty; vitality; vital force)

ณ. อาหารรูป ๑ (รูปคืออาหาร — material quality of nutrition)

๑๔. กวฬิงการาหาร (อาหารคือคำข้าว, อาหารที่กิน : edible food; nutriment)

ข. ปริจเฉทรูป ๑ (รูปที่กำหนดเทศะ : material quality of delimitation)

๑๕. อากาสธาตุ (สภาวะคือช่องว่าง : space-element)

ญ. วิญญัตติรูป ๒ (รูปคือการเคลื่อนไหวให้รู้ความหมาย : material intimation; gesture)

๑๖. กายวิญญัตติ (การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยกาย : bodily intimation; gesture)

๑๗. วจิวินญัตติ (การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยวาจา : verbal intimation; speech)

ฎ. วิการรูป ๕ (รูปคืออาการที่ดัดแปลงทำให้แปลกให้พิเศษได้ : material quality of plasticity or alterability)

๑๘. (รูปัสส) ลหุตา (ความเบา — lightness; agility)

๑๙. (รูปัสส) มทุตา (ความอ่อนสลวย : elasticity; malleability)

๒๐. (รูปัสส) กัมมัญญตา (ความควรแก่การงาน, ใช้การได้ : adaptability; wieldiness)

๐. วิญญัตติรูป ๒ ไม่นับเพราะซ้ำในข้อ ญ.

ฏ. ลักษณะรูป ๔ (รูปคือลักษณะหรืออาการเป็นเครื่องกำหนด : material quality of salient features)

๒๑. (รูปัสส) อุปจย (ความก่อตัวหรือเติบโตขึ้น : growth; integration)

๒๒. (รูปัสส) สันตติ (ความสืบต่อ : continuity)

๒๓. (รูปัสส) ชรตา (ความทรุดโทรม : decay)

๒๔. (รูปัสส) อนิจจตา (ความปรวนแปรแตกสลาย : impermanence)

นิพพาน ๒ (สภาพที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว, ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นอิสรภาพสมบูรณ์

— Nirvana; Nibbana)

๑. สอุปาทิสถนิพพาน (นิพพานยังมีอุปาทิเหลือ — Nibbana with the substratum of life remaining)

๒. อนอุปาทิสถนิพพาน (นิพพานไม่อุปาทิเหลือ — Nibbana without any substratum of life remaining)

หมายเหตุ : ตามคำอธิบายนัยหนึ่งว่า

๑. = ดับกิเลส ยังมีเบญจขันธ์เหลือ (= กิเลสปรินิพพาน — extinction of the defilements)

๒. = ดับกิเลส ไม่มีเบญจขันธ์เหลือ (= ขันธ์ปรินิพพาน — extinction of the Aggregates) **หรือ**

๑. = นิพพานของพระอรหันต์ผู้ยังเสวยอารมณ์ ที่น่าชอบใจและไม่น่าชอบใจทาง อินทรีย์ ๕ รับรู้สุขทุกข์อยู่

๒. = นิพพานของพระอรหันต์ผู้ระงับการเสวยอารมณ์ทั้งปวงแล้ว

อีกนัยหนึ่งกล่าวถึงบุคคลว่า

๑. สอุปาทิสถบุคคล = พระเสขะ (ดับกิเลส ยังมีเบญจขันธ์เหลือ)

๒. อนอุปาทิสถบุคคล = พระอเสขะ (ดับกิเลส ไม่มีเบญจขันธ์เหลือ)

นิวรรณ์ ๕ (สิ่งที่กั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม, ธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุคุณความดี, อกุศลธรรมที่ทำให้จิตให้เศร้าหมองและทำปัญญาให้อ่อนกำลัง — hindrances.)

๑. **กามฉันทะ** (ความพอใจในกาม, ความต้องการกามคุณ — sensual desire)
๒. **พยาบาท** (ความคิดร้าย, ความขัดเคืองแค้นใจ — illwill)
๓. **ถีนมิกตะ** (ความหดหู่และเชื่องซึม — sloth and torpor)
๔. **อุทัจจกุกุกุจจะ** (ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ, ความกระวนกระวายกลัวกังวล — distraction and remorse; flurry and worry; anxiety)
๕. **วิจิกิจฉา** (ความลังเลสงสัย — doubt; uncertainty)

อนุสัย ๗ (กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน — latent tendencies) **Review**

๑. **กามราคะ** (ความกำหนัดในกาม, ความอยากได้ติดใจในกาม — lust for sense-pleasure)
๒. **ปฏิฆะ** (ความขัดใจ, ความหงุดหงิดขัดเคืองคือโทสะ — repulsion; irritation; grudge)
๓. **ทิฎฐิ** (ความเห็นผิด, การถือความเห็น เอาความคิดเห็นเป็นความจริง — wrong view; speculative opinion)
๔. **วิจิกิจฉา** (ความลังเล, ความสงสัย — doubt; uncertainty)
๕. **มานะ** (ความถือตัว — conceit)
๖. **ภวราคะ** (ความกำหนัดในภพ, ความอยากเป็น อย่างยิ่งใหญ่ อย่างยั่งยืน — lust for becoming)
๗. **อวิชชา** (ความไม่รู้จริง คือ โมหะ — ignorance)

อุปาทาน ๔ (ความยึดมั่น, ความถือมั่นด้วยอำนาจกิเลส, ความยึดติดอันเนื่องมาแต่ตัณหา ผูกพันเอาตัวตนเป็นที่ตั้ง - attachment; clinging; assuming)

๑. **กามุปาทาน** (ความยึดมั่นในกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โภกฐัพพะ ที่น่าใคร่ น่าพอใจ - clinging to sensuality)
๒. **ทิฎฐุปาทาน** (ความยึดมั่นในทิฎฐิหรือทฤษฎี คือความเห็น ลัทธิ หรือหลักคำสอนต่างๆ - clinging to views)
๓. **ศีลพทุปปาทาน** (ความยึดมั่นในศีลและพรต คือ หลักความประพฤติ ข้อปฏิบัติ แบบแผน ระเบียบ วิธี ขนบธรรมเนียม ประเพณี ลัทธิพิธีต่างๆ ถือว่าจะต้องเป็นอย่างนั้นๆ โดยสักว่ากระทำสืบๆ กันมา หรือปฏิบัติตามๆ กันไปอย่างงมงาย หรือโดยนิยมว่าลัทธิ ศักดิ์สิทธิ์ มิได้เป็นไปด้วยความรู้ความเข้าใจตามหลักความสัมพันธ์แห่งเหตุและผล - clinging to mere rule and ritual)
๔. **อัตตวาทุปปาทาน** (ความยึดมั่นในวาตะว่าตัวตน คือ ความถือหรือสำคัญหมายอยู่ในภายในว่า มีตัวตน ที่จะได้ จะเป็น จะมี จะสูญสลาย ถูกบีบคั้นทำลายหรือเป็นเจ้าของ เป็นนายบังคับบัญชาสิ่งต่างๆ ได้ ไม่มองเห็นสภาวะของสิ่งทั้งปวงอันรวมทั้งตัวตนว่าเป็นแต่เพียงสิ่งที่ประชุมประกอบกันเข้า เป็นไปตรมเหตุปัจจัยทั้งหลายที่มาสัมพันธ์กันล้วนๆ - clinging to the ego-belief)

สัญญา ๖ (ความกำหนดได้หมายรู้, ความหมายรู้อารมณ์, ความจำได้หมายรู้ — perception)

๑. **รูปสัญญา** (ความหมายรู้รูป เช่นว่า ดำ แดง เขียว ขาว เป็นต้น — perception of form)
๒. **สัทสัญญา** (ความหมายรู้เสียง เช่นว่า ดัง เบา ทุ้ม แหลม เป็นต้น — perception of sound)
๓. **คันธสัญญา** (ความหมายรู้กลิ่น เช่นว่า หอมเหม็น เป็นต้น — perception of smell)
๔. **รสสัญญา** (ความหมายรู้รส เช่นว่า หวาน เปรี้ยว ขม เค็ม เป็นต้น — perception of taste)

๕. **โผฏฐัพพสัณญญา** (ความหมายรู้สัมผัสทางกาย เช่นว่า อ่อน แข็ง หยาบ ละเอียด ร้อน เย็น เป็นต้น — perception of tangible objects)
๖. **ธัมมสัณญญา** (ความหมายรู้อารมณ์ทางใจ เช่นว่า ชาม น่าเกลียด เทียง ไม่เทียง เป็นต้น — perception of mind-objects)

อายตนะ ๑๒ (สิ่งที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้, แदनต่อหรือ แदनเกิดแห่งความรู้ — sense-fields; sense-spheres)

ก. อายตนะภายใน ๖ หรือ **อินทรีย์ ๖ / ทวาร ๖** (ที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้, แदनต่อความรู้ฝ่ายภายใน) บาลีเรียก **อัญฌัตติกายตนะ**

๑. **จักขุ** (จักขุ, ตา — the eye)
๒. **โสตตะ** (หู — the ear)
๓. **ฆานะ** (จมูก — the nose)
๔. **ชิวหา** (ลิ้น — the tongue)
๕. **กาย** (กาย — the body)
๖. **มโน** (ใจ — the mind)

ทั้ง ๖ นี้ เรียกอีกอย่างว่า **อินทรีย์ ๖** เพราะ เป็นใหญ่ในหน้าที่ของตนแต่ละอย่าง เช่น จักขุเป็นเจ้าการในการเห็น เป็นต้น

ข. อายตนะภายนอก ๖ หรือ **อารมณ์ ๖** (ที่เชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้, แदनต่อความรู้ฝ่ายภายนอก) บาลีเรียก **พาหิรายตนะ**

๑. **รูปะ** (รูป, สิ่งที่เห็น หรือ **วิณณะ คือ สี** — form; visible objects)
  ๒. **สัทตะ** (เสียง — sound)
  ๓. **คันธะ** (กลิ่น — smell; odor)
  ๔. **รสะ** (รส — taste)
  ๕. **โผฏฐัพพะ** (สัมผัสทางกาย, สิ่งที่ถูกต้องกาย — touch; tangible objects)
  ๖. **ธรรม** หรือ **ธรรมารมณ** (**อารมณ์ที่เกิดกับใจ**, สิ่งที่ใจนึกคิด — mind-objects)
- ทั้ง ๖ นี้ เรียกทั่วไปว่า **อารมณ์ ๖** คือ เป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดหน่วง

ทวาร ๖ (ทางรับรู้อารมณ์ ได้แก่ **อายตนะภายใน ๖** — sense-doors)

๑. **จักขุทวาร** (ทวารคือตา — eye-door)
๒. **โสตทวาร** (ทวารคือหู — ear-door)
๓. **ฆานทวาร** (ทวารคือจมูก — nose-door)
๔. **ชิวหาทวาร** (ทวารคือลิ้น — tongue-door)
๕. **กายทวาร** (ทวารคือกาย — body-door)
๖. **มโนทวาร** (ทวารคือใจ — mind-door)

วิญญาณ ๖ (ความรู้แจ้งอารมณ์ที่ผ่านทาง **ทวาร ๖** — consciousness; sense-awareness)

๑. **จักขุวิญญาณ** (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางตา รู้รูปด้วยตา, เห็น — consciousness)
๒. **โสตวิญญาณ** (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางหู คือ รู้เสียงด้วยหู, ได้ยิน — ear-consciousness)
๓. **ฆานวิญญาณ** (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางจมูก คือ รู้กลิ่นด้วยจมูก, ได้กลิ่น — nose-consciousness)
๔. **ชิวหาวิญญาณ** (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางลิ้น คือ รู้รสด้วยลิ้น, รู้รส — tongue-consciousness)
๕. **กายวิญญาณ** (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางกาย คือ รู้โผฏฐัพพะด้วยกาย, รู้สึกสัมผัส — body-consciousness)
๖. **มโนวิญญาณ** (ความรู้แจ้งอารมณ์ทางใจ คือ รู้ธรรมารมณด้วยใจ, รู้ความนึกคิด — mind-consciousness)

สัพพะทานัง ธัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

Edition 2 Revised on 19/11/2549

สัมผัส ๖ หรือ ผัสสะ ๖ (การกระทบกันของ **อายตนะ ๑๒** และ **วิญญาณ ๖** — contact; sense-impression)

๑. **จักขุสัมผัส** (ความกระทบทางตา คือ ตา + รูป + จักขุวิญญาณ — eye-contact)
๒. **โสตสัมผัส** (ความกระทบทางหู คือ หู + เสียง + โสตวิญญาณ — ear-contact)
๓. **ฆานสัมผัส** (ความกระทบทางจมูก คือ จมูก + กลิ่น + ฆานวิญญาณ — nose-contact)
๔. **ชิวหาสัมผัส** (ความกระทบทางลิ้น คือ ลิ้น + รส + ชิวหาวิญญาณ — tongue-contact)
๕. **กายสัมผัส** (ความกระทบทางกาย คือ กาย + โภกฐัพพะ + กายวิญญาณ — body-contact)
๖. **มโนสัมผัส** (ความกระทบทางใจ คือ ใจ + ธรรมารมณ์ + มโนวิญญาณ — mind-contact)

เมื่อมี **สัมผัส ๖** แล้วจึงเกิด **เวทนา ๖**

เวทนา ๒ (กายเสวยอารมณ์ — feeling; sensation)

๑. **กายิกเวทนา** (เวทนาทางกาย — physical feeling)
๒. **เจตสิกเวทนา** (เวทนาทางใจ — mental feeling)

เวทนา ๓ (การเสวยอารมณ์, ความรู้สึกรสของอารมณ์ — feeling; sensation)

๑. **สุขเวทนา** (ความรู้สึก สุข สบาย ทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม — pleasant feeling; pleasure)
๒. **ทุกข์เวทนา** (ความรู้สึก ทุกข์ ไม่สบาย ทางกายก็ตาม ทางใจก็ตาม — painful feeling pain)
๓. **อุทกขมสุขเวทนา** (ความรู้สึก เฉยๆ จะสุขก็ไม่ใช่ ทุกข์ก็ไม่ใช่ เรียกอีกอย่างว่า **อุเบกขาเวทนา** — neither-pleasant-nor-painful feeling; indifferent feeling)

เวทนา ๕ (การเสวยอารมณ์ — feeling)

๑. **สุข** (ความสุข ความสบายทางกาย — bodily pleasure or happiness)
๒. **ทุกข์** (ความทุกข์ ความไม่สบาย เจ็บปวดทางกาย — bodily pain; discomfort)
๓. **โสมนัส** (ความแหม่มชื่นสบายใจ, สุขใจ — mental happiness; joy)
๔. **โทมนัส** (ความเสียใจ, ทุกข์ใจ — mental pain; displeasure; grief)
๕. **อุเบกขา** (ความรู้สึกเฉยๆ — indifference)

เวทนา ๖ การเสวยอารมณ์ที่มาจาก **สัมผัส ๖** หรือ **ผัสสะ ๖** ก็คือ การกระทบกันของ **อายตนะ ๑๒** และ **วิญญาณ ๖**

๑. **จักขุสัมผัสสชา เวทนา** (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางตา — feeling arisen from visual contact)
๒. **โสต ~ เวทนา** (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางหู — from auditory contact)
๓. **ฆาน ~ เวทนา** (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางจมูก — from olfactory contact)
๔. **ชิวหา ~ เวทนา** (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางลิ้น — from gustatory contact)
๕. **กาย ~ เวทนา** (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางกาย — from physical contact)
๖. **มโน ~ เวทนา** (เวทนาเกิดจากสัมผัสทางใจ — from mental contact)

สังโยชน์ ๑๐ (กิเลสอันผูกใจสัตว์, ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับทุกข์ หรือผูกกรรมไว้กับผล) ผลของกรรมเรียกว่า **วิบาก**

ก. โอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ (สังโยชน์เบื้องต้น เป็นอย่างหยาบ เป็นเหตุให้ไปในภพอันต่ำ)

๑. **สักกายทิฎฐิ** (ความเห็นว่าเป็นตัวของตน เช่น เห็นรูป เห็นเวทนา เห็นวิญญาณ เป็นต้น เป็นต้น)
๒. **วิจิกิจจา** (ความสงสัย, ความลังเล ไม่แน่ใจ)
๓. **สีลัพพตปรามาส** (ความถือมั่นศีลพรต โดยสักว่าทำตามๆ กันไปอย่างงมงาย เห็นว่าจะ **บริสุทธิ์หลุดพ้นได้** เพียงด้วยศีลและวัตร)

สัพพทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

Edition 2 Revised on 19/11/2549

๔. กามราคะ (ความกำหนัดในกาม, ความติดใจใน กามคุณ)

๕. ปฏิฆะ (ความกระทบกระทั่งในใจ, ความหงุดหงิดขัดเคือง)

ข. อุภัมภาคิยสังโยชน์ ๕ (สังโยชน์เบื้องสูง เป็นอย่างละเอียด เป็นเหตุให้ไปในภพอันสูง)

๖. รูปราคะ (ความติดใจในอารมณ์แห่ง รูปฌาน หรือ ในรูปธรรมอันประณีต, ความปรารถนาใน รูปภพ)

๗. อรูปราคะ (ความติดใจในอารมณ์แห่ง อรูปฌาน หรือ ในอรูปธรรม, ความปรารถนาใน อรูปภพ)

๘. มานะ (ความสำคัญตน คือ ถูตตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่)

๙. อุทธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน)

๑๐. อวิชชา (ความไม่รู้จริง, ความหลง)

การแจกแจง องค์ประกอบของ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ อย่างพิศดาร (อย่างละเอียด)

โพธิปักขิยธรรม ๓๗ (ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ คือ เกื้อกูลแก่การตรัสรู้, ธรรมเกื้อหนุนแก่อริยมรรค —virtues partaking of enlightenment; qualities contributing to or constituting enlightenment; enlightenment states)

๑) **สติปัฏฐาน ๔** (ที่ตั้งของสติ, การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลาย ให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมันเอง - foundations of mindfulness)

๑. กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน (การตั้งสติกำหนดพิจารณากายให้รู้เห็นตามเป็นจริง ว่า เป็นเพียงกาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคลตัวตนเราเขา - contemplation of the body; mindfulness as regards the body) ท่านจำแนกปฏิบัติไว้หลายอย่าง คือ

๑. อานาปานสติ กำหนดลมหายใจ ๑

๒. อิริยาบถ กำหนดรู้ทันอิริยาบถ ๑

๓. สัมปชัญญะ สร้างสัมปชัญญะในการกระทำความเคลื่อนไหวทุกอย่าง ๑

๔. ปฏิกูลมนสิการ พิจารณาส่วนประกอบอันไม่สะอาดทั้งหลายที่ประชุมเข้าเป็นร่างกายนี้ ๑

๕. ธาตุมนสิการ พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุแต่ละอย่างๆ ๑

๖. นวสีวิฎิภา พิจารณาซากศพในสภาพต่างๆ อันแปลกกันไปใน ๙ ระยะเวลา ให้เห็นคติธรรมดาของร่างกาย ของผู้อื่นเช่นใด ของตนก็จักเป็นเช่นนั้น ๑

๒. เวทนานุปัสสนา สติปัฏฐาน (การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา - contemplation of feelings; mindfulness as regards feelings) คือ มีสติรู้ชัด เวทนาอัน เป็นสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี หรือ เจ็บก็ดี ทั้งที่เป็นสามิส และ เป็นนิรามิสตาม ที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ

๓. จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน (การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต ไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตนเราเขา - contemplation of mind; mindfulness as regards thoughts) คือ มีสติรู้ชัดจิตของตนที่ มีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ เศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว ฟุ้งซ่านหรือเป็นสมาธิ ฯลฯ อย่างไร ตามที่เป็นไปอยู่ในขณะนั้นๆ

๔. ธัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน (การตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา - contemplation of mind-objects; mindfulness as regards ideas) คือ มีสติรู้ชัดธรรมทั้งหลาย ได้แก่ **นิวรรณ์ ๕ ชั้น ๕** **อายตนะ ๑๒** **โพชฌงค์ ๗** **อริยสัง ๔** ว่าคืออะไร เป็นอย่างไร มีในตนหรือไม่ เกิดขึ้น เจริญบริบูรณ์ และดับไปได้อย่างไร เป็นต้น ตามที่เป็นจริงของมันอย่างนั้นๆ

๒) **สัมมัปปธาน ๔ หรือ ปธาน ๔** (ความเพียรชอบ, ความเพียรใหญ่ - right exertions; great or perfect efforts.)

๑. **สังวรปธาน** (เพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น - the effort to prevent)
๒. **ปหานปธาน** (เพียรละหรือเพียรกำจัด คือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว - the effort to abandon; effort to overcome)
๓. **ภาวนापธาน** (เพียรเจริญ หรือเพียรก่อให้เกิด คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมี - the effort to develop)
๔. **อนุรักษปธาน** (เพียรรักษา คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูลย์ - ~ to maintain)

๓) อิทธิบาท ๔ (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย - path of accomplishment)

๑. **ฉันทะ** (ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป ; aspiration)
๒. **วิริยะ** (ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดถอย - energy; effort; exertion)
๓. **จิตตะ** (ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป - thoughtfulness)
๔. **วิมังสา** (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น - investigation; examination; reasoning; testing)

๔) อินทรีย์ ๕ (ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน — controlling faculty) ที่เรียกว่า **อินทรีย์** เพราะ ความหมายว่า เป็นใหญ่ในการกระทำหน้าที่ แต่ละอย่างๆ ของตน คือ เป็นเจ้าการใน การครอบงำเสียซึ่ง **ความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และ ความหลง ตามลำดับ**

๑. **สัทธา** (ความเชื่อ — confidence)
๒. **วิริยะ** (ความเพียร — energy; effort)
๓. **สติ** (ความระลึกได้ — mindfulness)
๔. **สมาธิ** (ความตั้งจิตมั่น — concentration)
๕. **ปัญญา** (ความรู้ทั่วชัด — wisdom; understanding)

อินทรีย์ ๕ หรือ พละ ๕ เป็นหลักปฏิบัติทางจิตใจ ให้ถึงความหลุดพ้นโดยตรง

๕) พละ ๕ (ธรรมอันเป็นกำลัง — power) ที่เรียกว่า **พละ** เพราะ ความหมายว่า เป็นพลังทำให้เกิดความมั่นคง ซึ่ง **ความไร้ศรัทธา ความเกียจคร้าน ความประมาท ความฟุ้งซ่าน และ ความหลง** จะเข้าครอบงำไม่ได้

(ขออธิบายและเปรียบเทียบ อย่างที่ข้าพเจ้าเข้าใจ ซึ่งได้รับการอธิบายและแนะนำมาจาก ท่าน ximen ก็คือ **อินทรีย์ ๕** คือ ธรรมที่เป็นใหญ่ ๕ ประการ ท่านผู้ใดบ่ม **อินทรีย์ ๕** ให้ได้จนเต็มแล้ว จะไม่กลับมาเวียนวนตายเกิดอีก ซึ่งในที่นี้จะขอเปรียบเทียบ **อินทรีย์ ๕** คือ หลอดดูด ๕ หลอด ส่วน **พละ ๕** ก็คือ สิ่งหรือส่วนที่เราต้อง สะสม บ่ม เพาะ ให้งดเต็ม ๕ ประการ เพื่อที่จะหลุดพ้น จากอภิสวะทั้งหลายต่างๆ ซึ่งในที่นี้จะเปรียบเทียบ **พละ ๕** คือ เม็ดถั่วเขียวที่จะต้องเติมใส่ลงใน หลอดดูด ซึ่งจะต้องเติมให้เต็มทั้ง ๕ หลอด **ซึ่งเม็ดถั่วเขียวทั้ง ๕ แต่ละเม็ดจะต้องเติมให้ถูกและตรงกับ หลอดแต่ละประเภทของหลอดด้วย** เช่น เม็ดถั่วเขียวสัทธา ก็ต้องเติมใส่ในหลอดสัทธา ตามลำดับ และ ใน หนึ่งเม็ดถั่วแต่ละเม็ดของทุกๆประเภท จะต้องมีส่วนประกอบด้วย **บุญกิริยาวัตถุ ๑๐** ซึ่ง **บุญกิริยาวัตถุ ๑๐** นี้ สามารถถูกจัดให้เป็น หมวดหมู่แบบต่างๆ ได้ ๓ หมวดหมู่ ก็คือ **บุญกิริยาวัตถุ ๓** ประกอบด้วย ทานมัย ๑, สัทมัย ๑, ภาวนามัย ๑, โปรตยาสัปปสนนะ ครับ แล้วจะแจกแจงไว้ด้านล่างอีกทีนะคะ)

ปัญหา อินทรีย์ ๕ กับพละ ๕ เป็นอันเดียวกัน หรือแตกต่างกัน ?

พุทธจารย์ตอบ “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทาง ที่ **อินทรีย์ ๕** อาศัยแล้วกลายเป็น **พละ ๕** ที่ **พละ ๕** อาศัยแล้วกลายเป็น **อินทรีย์** มีอยู่...

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็น **สัทอินทรีย์** สิ่งนั้นเป็น **สัทพละ** สิ่งใดเป็น **วิริยอินทรีย์** สิ่งนั้นเป็น **วิริยพละ** ... สิ่งใดเป็น **สติอินทรีย์** สิ่งนั้นเป็น **สติพละ** ... สิ่งใดเป็น **สมาธิอินทรีย์** สิ่งนั้นเป็น **สมาธิพละ**... สิ่งใดเป็น **ปัญญาอินทรีย์** สิ่งนั้นเป็น **ปัญญาพละ**

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย **เปรียบเหมือน แม่น้ำ** ซึ่งไหลไปทาง **ทิศตะวันออก**... ที่ตรงกลางแม่น้ำนั้น มีเกาะ **ทางที่กระแสแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว** อาจ ถือได้ว่า เป็นกระแสเดียวมีอยู่ หนึ่ง **ทางที่กระแสแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว** ถือได้ว่า เป็นสองกระแสก็มีอยู่ .... คือ

น้ำที่ปลายเกาะ ด้านตะวันออก และ ด้านตะวันตก นั่นคือว่า เป็นกระแสเดียวกัน น้ำที่ ริมเกาะด้านเหนือ และ ริมเกาะด้านใต้ นี้ถือได้ว่าเป็นสองกระแส....”

สาเกตสูตร มหา. ส. (๑๓๗-๑๔๐)

ตป. ๑๙ : ๒๓๐-๒๓๑ ตท. ๑๙ : ๒๗๔-๒๗๕

ตอ. K.S. ๕ : ๑๙๔-๑๙๕ ที่มา: <http://www.84000.org/true/485.html>

๖) โขขณงค์ ๗ (ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ — enlightenment factors)

๑. สติ (ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง — mindfulness)
๒. ถัมมวิจยะ (ความเพียรธรรม, ความสอดส่องสืบค้นธรรม — truth-investigation)
๓. วิริยะ (ความเพียร — effort; energy)
๔. ปีติ (ความอึดใจ — zest)
๕. ปัสสัทธิ (ความสงบกายสงบใจ — tranquility; calmness)
๖. สมาธิ (ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์ — concentration)
๗. อุเบกขา (ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง — equanimity)

แต่ละข้อ ถ้าเรียกเต็ม จะมี สัมโพชณงค์ ต่อท้าย เช่น สติสัมโพชณงค์ เป็นต้น.

๗) มรรค ๘ หรือ อัญญัติกิมรรค (เรียกเต็มว่า อริยอัญญัติกิมรรค = ทาง มืองค์ ๘ ประการ อันประเสริฐ — the noble Eightfold Path)

๑. สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้ อริยสัง ๔ หรือ เห็น ไตรลักษณ์ หรือ รู้กุศลและอกุศลมูล กับ กุศลและอกุศลมูล หรือ เห็น ปฏิจจสมุปบาท — Right View; Right Understanding)
๒. สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปป อพยบาทสังกัปป อวิหิงสาสังกัปป — Right Thought) (ดู กุศลวิตถ ๓)
๓. สัมมาวาจา (เจรจาชอบ ได้แก่ วจีสุจริต ๔ — Right Speech) (ดูที่ สุจริต ๓)
๔. สัมมากรรมันตะ (กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจริต ๓ — Right Action) (ดูที่ สุจริต ๓)
๕. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิจจาชีพ ประกอบสัมมาชีพ — Right Livelihood)
๖. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ ได้แก่ ปธาน หรือ สัมมปธาน ๔ — Right Effort)
๗. สัมมาสติ (ระลึกชอบ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ — Right Mindfulness)
๘. สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน ๔ — Right Concentration)

มรรคมืองค์ ๘ นี้ ได้ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่ จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ ปลอดภัย ไม่ติดข้องใน ที่สุดทั้งสอง หรือ อันตะ ๒ คือ กามสุขัลลิกานุโยค และ อัตตกิลมณานุโยค

ที่สุด ๒ หรือ อันตะ ๒ (ข้อปฏิบัติหรือการดำเนินชีวิตที่เอียงสุด ผิดพลาดไปจากทาง — the two extremes)

๑. กามสุขัลลิกานุโยค (การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุข — the extreme of sensual indulgence)

๒. อัตตกิลมณานุโยค (การประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตนเอง, การบีบคั้นทรมานตนให้เดือดร้อน — the extreme of self-mortification; extreme asceticism)

มรรค ๘ จัดเข้าไปใน ธรรมชั้น ๕ ใน ๓ ข้อต้นแรก คือ ข้อ ๓-๔-๕ เป็น ศีล ข้อ ๖-๗-๘ เป็น สมาธิ ข้อ ๑-๒ เป็น ปัญญา

จบ การแจกแจง องค์ประกอบของ กรโพิธิปักขิยธรรม ๓๗ อย่างพิศดาร (อย่างละเอียด) **จบ**

ปัจจัยให้เกิดสัมมาทิฐิ ๒ (ทางเกิดแห่งแนวคิดที่ถูกต้อง, ต้นทางของความดีงามทั้งปวง **แปลงอย่างปัจจุบัน** ว่า “องค์ประกอบของการศึกษา” หรือ “บุพภาคของการศึกษา”)

- ๑. ปรโตโมสะ** (เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือ การรับฟังคำแนะนำสั่งสอน เล่าเรียนความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจาก ท่านผู้เป็น **กัลยาณมิตร**)
- ๒. โยนิโสมนสิการ** (การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือ **กระทำในใจโดยแบบคาย** มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ออก ให้เห็น **ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย** : reasoned attention; systematic attention; genetical reflection; analytical reflection)

ปัจจัยให้เกิดมัจฉาทิฐิ ก็มี ๒ อย่าง คือ **ปรโตโมสะ** และ **อโยนิโสมนสิการ** ซึ่งตรงข้ามกับที่กล่าวมานี้.

กัลยาณมิตรธรรม ๗ (องค์คุณของกัลยาณมิตร, คุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ คือท่านที่คบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยงเป็นสำคัญ — qualities of a good friend)

- ๑. บีโย** (น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษา ไต่ถาม — lovable; endearing)
- ๒. ครุ** (น่าเคารพ ในฐานะประพฤติดีสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งใจ และปลอดภัย — estimable; respectable; venerable)
- ๓. ภาวนีโย** (น่าเจริญใจ หรือน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ๋ยอ้างด้วยซาบซึ้งภูมิใจ — adorable; cultured; emulable)
- ๔. วตฺตา จ** (รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี — being a counsellor)
- ๕. วจนุกฺขโม** (อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามคำเสนอแนะวิพากษ์วิจารณ์ อดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว — being a patient listener)
- ๖. คมภิรณฺจ กถํ กตฺตา** (แถลงเรื่องล้ำลึกได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อน ให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป — able to deliver deep discourses or to treat profound subjects)
- ๗. โน จฏฺฐาเน นิโยชเย** (ไม่ชักนำในอธรรม คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย — never exhorting groundlessly; not leading or spurring on to a useless end)

กัลยาณมิตรตตา (**ความมีกัลยาณมิตร** คือ มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษาเพื่อนที่คบหา และบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี, ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคล หรือเข้าร่วมหมู่กับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญา มีความสามารถ ซึ่งจะช่วยเหลือ สนิบสนุนชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่าง ตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดี ในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบกิจการ และธรรมปฏิบัติ, สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี - having good friend; good company; friendship with the lovely; favorable social environment) ข้อนี้เป็น **องค์ประกอบภายนอก** (internal factor; environmental factor)

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตฉันใด ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต แห่งการเกิดขึ้นของอารยธรรมาภิบาลธรรมด แก่ภิกษุ ฉะนั้น”

“ความมีกัลยาณมิตร เท่ากับเป็นพรหมจรรย์ (การครองชีวิตประเสริฐ) ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่า ผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ จักเจริญ จักทำไ้มากซึ่ง อารยธรรมาภิบาลธรรมด”

“อาศัยเรา ผู้เป็นกัลยาณมิตร เหล่าสัตว์ **ผู้มี ชาติ** เป็นธรรมดา ก็พ้นจาก **ชาติ** **ผู้มี ฆรา** เป็นธรรมดา ก็พ้นจาก **ฆรา** **ผู้มี มรณะ** เป็นธรรมดา ก็พ้นจาก **มรณะ** **ผู้มี โสกะ ปรีทเวะ** **ทุกข โทมนัส** และ **อุปายาส** เป็นธรรมดา ก็พ้นจาก **โสกะ ปรีทเวะ** **ทุกข โทมนัส** และ **อุปายาส**”

“เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบภายนอกอื่นแม้สักอย่างเดียว ที่มีประโยชน์มากสำหรับภิกษุผู้เป็นเสขะ เหมือนความมีกัลยาณมิตร, ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรย่อมกำจัดอกุศลได้ และย่อมยังกุศลให้เกิดขึ้น”

“ความมีกัลยาณมิตร ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ, เพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรธานแห่งสัทธรรม” ฯลฯ

โยนิโสมนสิการ (การใช้ความคิดถูกวิธี คือ การกระทำในใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า สวหาเหตุผลจนตลอดสายแยกแยะออกพิเคราะห์ดูด้วยปัญญาที่คิดเป็นระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เห็นสิ่งนั้น ๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย — reasoned attention: systematic attention; analytical thinking; critical reflection; thinking in terms of specific conditionality; thinking by way of causal relations or by way of problem—solving) และเป็น ฝ่ายปัญญา (a factor belonging to the category of insight or wisdom)

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉันทิ ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอารยอัษฎางคิกมรรค แก่ภิกษุ ฉันทิ”

“เราไม่เล็งเห็นองค์ประกอบภายในอื่นแม้สักอย่างเดียว ที่มีประโยชน์มากสำหรับภิกษุผู้เป็นเสขะ เหมือนโยนิโสมนสิการ ภิกษุผู้มีโยนิโสมนสิการ ย่อมกำจัดอกุศลได้ และย่อมยังกุศลให้เกิดขึ้น”

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่น แม้สักข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้ สัมมาทิฐิที่ยังไม่เกิด ก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็เจริญยิ่งขึ้น เหมือน โยนิโสมนสิการเลย”

“เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่น แม้สักข้อหนึ่ง ซึ่งจะเป็นเหตุให้ ความสงสัยที่ยังไม่เกิด ก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็ถูกขจัดเสียได้ เหมือน โยนิโสมนสิการเลย”

“โยนิโสมนสิการ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่, เพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรายแห่งสัทธรรม” ฯลฯ

ธรรมข้ออื่น ที่ได้รับยกย่องคล้ายกับโยนิโสมนสิการนี้ ในบางแง่ ได้แก่ **อัปมาท** (ความไม่ประมาท — earnestness; diligence), **วิริยารัมภะ** (การปรารถนาความเพียร, ทำความเพียรมุ่งมั่น — instigation of energy; energetic effort), **อัปปิจจตา** (ความมักน้อย, ไม่เห็นแก่ได้ — fewness of wishes; paucity of selfish desire), **สันตฺตฺวิ** (ความสันโดษ — contentment), **สัมปชัญญะ** (ความรู้ตัว, สำนึกตระหนักชัดด้วยปัญญา — awareness; full comprehension); **กุศลธัมมานุโยค** (การหมั่นประกอบกุศลธรรม — pursuit of virtue); **ฉันทสัมปทา** (ความถึงพร้อมแห่งฉันทะ — possession of will), **อัตตสัมปทา** (ความถึงพร้อมแห่งตนคือมีจิตใจซึ่งพัฒนาเต็มที่แล้ว — self-possession; self-realization), **ทิฐิสัมปทา** (ความถึงพร้อมแห่งทิฐิ — possession of right view), และ **อัปมาทสัมปทา** (ความถึงพร้อมแห่งอัปมาท — possession of earnestness)

อริยสัจ ๔ (ความจริงอันประเสริฐ, ความจริงของพระอริยะ, ความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ - The Four Noble Truths)

๑. **ทุกข์** (ความทุกข์, สภาพที่ทนได้ยาก, สภาวะที่บีบคั้น ชัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง, ได้แก่ชาติ ชรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งรัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า **อุปาทานขันธ ๕** เป็นทุกข์ - suffering; unsatisfactoriness)
๒. **ทุกข์สมุทัย** (เหตุเกิดแห่งทุกข์, สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ **ตัณหา ๓** คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา - the cause of suffering; origin of suffering)
๓. **ทุกข์นิโรธ** (ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ **ตัณหา ๓** ดับสิ้นไป, ภาวะที่เข้าถึงเมื่อ **กำจัดอวิชชา สำรอกตัณหา** สิ้นแล้ว ไม่ถูกต้อง ไม่ติดข้อง หลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือนิพพาน - the cessation of suffering; extinction of suffering)
๔. **ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา** (ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์, ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ **อริยอัฏฐังคิกมรรค (มรรค ๘)** หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **มัชฌิมาปฏิปทา** แปลว่า ทางสายกลาง มรรคมืองค์ ๘ นี้ สรุปลงใน **ไตรสิกขา** คือ ศีล สมาธิ ปัญญา - the path leading to the cessation of suffering)

ธรรมในธรรม คือ อุปาทานขันธ ๕ (อุปาทาน = ความยึดมั่น, **อุปาทานขันธ ๕ = ขันธ ๕ อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น, ดูเรื่อง ขันธ ๕ สติปัฏฐาน ๔**)

ตัณหา ๓ (ความทะยานอยาก — craving)

- ๑. กามตัณหา ได้แก่ ความยินดี ชอบใจ พอใจ และความปรารถนาในอารมณ์ ทั้ง ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส การสัมผัส ถูกต้อง และความนึกคิด ความปรารถนา เช่นนี้ ได้แก่ โลกเจตสิกที่ประกอบกับจิต ทั้ง ๘ ดวง
- ๒. ภวตัณหา ได้แก่ ความชอบใจติดใจในกามภพ คือ การได้เกิดเป็นมนุษย์และ เทวดา ๑, พึงพอใจในรูปภพ คือ การได้เกิดเป็นรูปพรหม ๑, พึงพอใจในอรูปภพ คือ การได้เกิดเป็นอรูปพรหม ๑, พึงพอใจในฉานสมบัติ คือ การได้รูป ฉาน อรูป ฉาน ๑ และความพึงพอใจในกามคุณอารมณ์ที่ประกอบด้วย สัสสตทิวฐิติ โดยยึดถือ ว่าไม่สูญหายไปไหน เป็นอย่างใดก็เป็นอยู่อย่างนั้น ๑ ความปรารถนาเช่นนี้ ได้แก่ โลกที่สหระคตด้วย สัสสตทิวฐิติ ๔ ดวง
- ๓. วิภวตัณหา ได้แก่ ความติดใจชอบใจใน อุกเจททิวฐิติ คือ ติดใจว่าสัตว์ทั้งหลาย ตายไปแล้วก็สูญ กรรมและผลของกรรมก็สูญตามไปด้วยเหมือนกัน เช่นนี้ ได้แก่ โลกที่สหระคตด้วย อุกเจททิวฐิติ ๔ ดวง (แยกที่สุดแล้ว) (ดูใน: ทิวฐิติ ๒)

ตัณหา ถ้าจำแนกว่ามี ๖ ก็ได้แก่ ความยินดีชอบใจในอารมณ์ทั้ง ๖ ซึ่งมีชื่อ ว่า รูปตัณหา สัททตัณหา คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา และ ธัมมตัณหา

ถ้าจำแนกโดยพิสดารก็ได้ ตัณหา ถึง ๑๐๘ ดังได้แสดงแล้วในตอนท้ายของ อุกุสลสังคหะ

ความปรารถนาทั้งหลายทั้งปวง ไม่ว่าจะสูงหรือต่ำ มากหรือน้อยก็ตาม ถ้าความปรารถนานั้น ๆ ย่อมเป็นเหตุให้มีภพมีชาติต่อไป อีกแล้วก็เป็นตัวตณหาทั้งสิ้น แต่ถ้า ไม่ได้มุ่งหมายอย่างนั้น ก็ไม่เป็นตัณหา เช่น พระอรหันต์ผู้พ้นแล้วจากกิเลส ตัณหาทั้งปวง แต่ก็ยังปรารถนาให้สัตว์ทั้งหลายเป็นเช่นท่าน จึงเที่ยววิงวอนไปโปรด สัตว์ ดังนี้ไม่เป็นตัณหา

ตัณหา คือ โลภะ อันเป็นตัวสมุทัยนี้ เป็น ธรรม (ดูที่ **อายตนะ ๑๒**) ที่ควรละควรประหารโดยแท้ การละการประหารได้ชั่วคราว นั้นเรียกว่า **ตทังคปทาน** (ไม่ใช่ สัมมัตถปทาน ๔ หรือ ปทาน ๔ คนละตัวกัน) เป็นการพ้นชั่วคราวเท่านั้น การพ้นชั่วคราวเช่นนี้ เรียกว่า **ตทังควิมุตติ** การประหารการพ้นชั่วคราวนี้ เพียงแต่ รักษาศีล ก็ละได้ ก็พ้นได้

การละการประหารได้ด้วยการข่มไว้ อันเป็นการละการประหาร ด้วยอำนาจ สมาธิ คือ ฉานนั้น เป็นการข่มไว้ได้นานจนกว่าฉาน จะเสื่อม การประหารชนิดนี้ เรียกว่า **วิกขัมภนปทาน** การพ้นชนิดนี้เรียกว่า **วิกขัมภนวิมุตติ**

การละการประหารด้วยปัญญา คือ มัคคญาณ เป็นการประหารได้อย่าง เด็ดขาดแน่นอน กิเลสที่ถูกประหารแล้ว ละเว้นเช่นนี้เป็น **ไม่มีวันที่จะเกิดขึ้นมาอีก** ได้เลย การประหารเช่นนี้ เรียกว่า **สมุจเจทปทาน** การพ้นเช่นนี้เรียกว่า **สมุจเจทวิมุตติ**

การประหาร การพ้นนั้น จัดได้ถึง ๕ ประการซึ่งเรียกว่า **ปทาน ๕ วิมุตติ ๕** ดังนี้

ปทาน ๕	วิมุตติ ๕	ได้แก่
ตทังคปทาน	(ศีล) ตทังควิมุตติ	พ้นชั่วคราว
วิกขัมภนปทาน	(สมาธิ) วิกขัมภนวิมุตติ	พ้นด้วยการข่มไว้
สมุจเจทปทาน	(มัคค) สมุจเจทวิมุตติ	พ้นเด็ดขาด
ปฏิบัติสัทธิตปทาน	(ผล) ปฏิบัติสัทธิตวิมุตติ	พ้นสนิทา
นิสสรณปทาน	(นิพพาน) นิสสรณวิมุตติ	พ้นเลย

กิจในอริยสัจ ๔ (หน้าที่อันจะพึงทำต่ออริยสัจ ๔ แต่ละอย่าง, ข้อที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องและเสร็จสิ้นในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่าง จึงจะชื่อว่ารู้หรือเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว - functions concerning the Four Noble Truths)

๑. **ปริยญา** (การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ ตามหลักว่า ทุกข์ อริยสัจจ์ ปริยญฺเญยฺม ทุกข์ควรกำหนดรู้ คือ ควรศึกษาให้รู้จักให้เข้าใจ ชัดตามสภาพที่เป็นจริง ได้แก่ การทำความเข้าใจและกำหนดขอบเขตของปัญหา - comprehension; suffering in to be comprehended)

๒. **ปหานะ** (การละ เป็นกิจในสมุทัย ตามหลักว่า ทุกขสมุทัย อริยสัจจ์ ปหาตพฺพํ สมุทัยควรละ คือ กำจัด ทำให้หมดสิ้นไป ได้แก่การแก้ไขกำจัดต้นตอของปัญหา - eradication; abandonment; the cause of suffering is to be eradicated)

๓. **สังจิกิริยา** (การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ ตามหลักว่า ทุกขนิโรธ อริยสัจจ์ สจฺจิกาทพฺพํ นิโรธควรทำให้แจ้ง คือ เข้าถึง หรือ บรรลุ ได้แก่การเข้าถึงสภาวะที่ปราศจากปัญหา บรรลุจุดหมายที่ต้องการ - realization; the cessation of suffering is to be realized)

๔. **ภาวนา** (การเจริญ เป็นกิจในมรรค ตามหลักว่า ทุกขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจจ์ ภาเวตพฺพํ มรรคควรเจริญ คือ ควร ฝึกอบรม ลงมือปฏิบัติ กระทำตามวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย ได้แก่การลงมือแก้ไข้ปัญหา - development; practice; the path is to be followed or developed)

ในการแสดงอริยสัจ กิติ ในการปฏิบัติธรรมตามหลักอริยสัจกิติ จะต้องให้อริยสัจแต่ละข้อ สัมพันธ์ตรงกันกับกิจแต่ละอย่าง จึงจะเป็นการแสดงและเป็นการปฏิบัติโดยชอบ ทั้งนี้ วางเป็นหัวข้อได้ดังนี้

๑. **ทุกข์** เป็นชั้นแสดงปัญหาที่ **จะต้องทำความเข้าใจและรู้ขอบเขต (ปริยญา)** - statement of evil; location of the problem.
๒. **สมุทัย** เป็นชั้นวิเคราะห์และวินิจฉัยมูลเหตุของปัญหา ซึ่ง **จะต้องแก้ไขกำจัดให้หมดสิ้นไป (ปหานะ)** - diagnosis of the origin.
๓. **นิโรธ** เป็นชั้นชี้บอกภาวะปราศจากปัญหา อันเป็นจุดหมายที่ต้องการ ให้เห็นว่าการแก้ปัญหานั้นเป็นไปได้ และจุดหมายนั้นควรเข้าถึง ซึ่ง **จะต้องทำให้สำเร็จ (สังจิกิริยา)** - prognosis of its antidote; envisioning the solution.
๔. **มรรค** เป็นชั้นกำหนดวิธีการ ขั้นตอน และรายละเอียดที่ **จะต้องปฏิบัติในการลงมือแก้้ปัญหา (ภาวนา)** - prescription of the remedy; program of treatment.

ความสำเร็จในการปฏิบัติทั้งหมด พึงตรวจสอบด้วยหลัก **ญาณ ๓**

ญาณ ๓ (ความหยั่งรู้, ปรีชาหยั่งรู้ — insight; knowledge)

๑. **สังจญาณ** (หยั่งรู้สัจจะ คือ ความหยั่งรู้อริยสัจ ๔ แต่ละอย่างตามที่เป็นๆ ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติ — knowledge of the Truths as they are)

๒. **กิจจญาณ** (หยั่งรู้กิจ คือ ความหยั่งรู้กิจอันจะต้องทำในอริยสัจ ๔ แต่ละอย่างว่า ทุกข์ควรกำหนดรู้ ทุกขสมุทัยควรละเสีย ทุกขนิโรธควรทำให้แจ้ง ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติควรเจริญ — knowledge of the functions with regard to the respective Four Noble Truths)

๓. **กตญาณ** (หยั่งรู้การอันทำแล้ว คือ ความหยั่งรู้ว่า กิจอันจะต้องทำใน อริยสัจ ๔ แต่ละอย่างนั้นได้ทำสำเร็จแล้ว — knowledge of what has been done with regard to the respective Four Noble Truths)

ไตรลักษณ์ (ลักษณะ ๓ ประการ แห่งสังขารธรรมทั้งหลาย — the Three Characteristics)

๑. **อนิจจตา** (ความเป็นของไม่เที่ยง — impermanence; transiency)
๒. **ทุกขตา** (ความเป็นทุกข์ — state of suffering or being oppressed)
๓. **อนัตตตา** (ความเป็นของไม่ใช่ตน — soullessness; not-self)

ปัจจัยสมุปบาท มี องค์หรือหัวข้อ ๑๒ (การเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลาย เพราะอาศัยกัน, ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อม, การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันๆ จึงเกิดมีขึ้น — the Dependent Origination; conditioned arising)

- ๑/๒. อวิชชาปัจจัย สงขาร เพราะ อวิชชา เป็นปัจจัย สังขาร จึงมี (Dependent on Ignorance arise Karma-Formations)
๓. สงขารปัจจัย วิญญาณ เพราะ สังขาร เป็นปัจจัย วิญญาณ จึงมี (Dependent on Karma-Formations arise Consciousness)
๔. วิญญาณปัจจัย นามรูป เพราะ วิญญาณ เป็นปัจจัย นามรูป จึงมี (Dependent on Consciousness arise Mind and Matter)
๕. นามรูปปัจจัย สฬายตนะ เพราะ นามรูป เป็นปัจจัย สฬายตนะ จึงมี (~ on Mind and Matter arise the Six Sense-Bases.)
๖. สฬายตนะปัจจัย ผัสสะ เพราะ สฬายตนะ เป็นปัจจัย ผัสสะ จึงมี (Dependent on the Six Sense-Bases arises Contact)
๗. ผัสสะปัจจัย เวทนา เพราะ ผัสสะ เป็นปัจจัย เวทนา จึงมี (Dependent on Contact arise Feeling)
๘. เวทนาปัจจัย ตัณหา เพราะ เวทนา เป็นปัจจัย ตัณหา จึงมี (Dependent on Feeling arise Craving.)
๙. ตัณหาปัจจัย อุปาทาน เพราะ ตัณหา เป็นปัจจัย อุปาทาน จึงมี (Dependent on Craving arises Clinging.)
๑๐. อุปาทานปัจจัย ภโว เพราะ อุปาทาน เป็นปัจจัย ภพ จึงมี (Dependent on Clinging arises Becoming.)
๑๑. ภพปัจจัยชาติ เพราะ ภพ เป็นปัจจัย ชาติ จึงมี (Dependent on Becoming arises Birth.)
๑๒. ชาติปัจจัยชรา มรณะ เพราะ ชาติ เป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ ปรีทเวทะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส จึงมี (Dependent on Birth arise Decay and Death.)

นามรูป ๑๒ ชั้น ๕ หรือ เบญจขันธ์ วิญญาณ ๑๒ อายตนะ ๑๒ ทวาร ๖ วิญญาณ ๖ สัมผัส ๖ เวทนา ๖

โสภปริทเวททุกขโทมนสสุปายาสา สมุทเทติ

ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส และ ความคับแค้นใจ(อุปายาส) ก็มีพร้อม

(There also arise sorrow, lamentation, pain, grief and despair)

เอวมตตสฺส เกวลสฺส ทฺกขทฺทฺนฺธสฺส สมฺทโย โทติ

ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมีด้วยประการฉะนี้

(Thus arises this whole mass of suffering)

แสดงตามลำดับ จากต้น ไป ปลายทาง อย่างนี้ เรียกว่า **อนุโลมเทศนา** (teaching in forward order) ถ้าแสดงย้อนกลับ จากปลาย มาหา ต้น ว่า **ชรา มรณะ** เป็นต้น มีเพราะ **ชาติ** เป็นปัจจัย **ชาติ** มีเพราะ **ภพ** เป็นปัจจัย ฯลฯ **สังขาร** มีเพราะ **อวิชชา** เป็นปัจจัย เรียกว่า **ปฏิโลมเทศนา** (teaching in backward order)

องค์ (factors) หรือ **หัวข้อ ๑๒** นั้น มีความหมายโดยสังเขป ดังนี้

๑. อวิชชา ความไม่รู้ คือไม่รู้ใน **อริยสัจ ๔** หรือตามนัยอภิธรรม ว่า **อวิชชา ๔** อวิชชา ๘ (อวิชชา ๘ = อวิชชา ๔ + อีก ๔ ข้อ)
๒. สังขาร (Karma-formations) สภาพที่ปรุงแต่ง ได้แก่ **สังขาร ๓** หรือ **อภิสังขาร ๓**
๓. วิญญาณ (consciousness) ความรู้แจ้งอารมณ์ ได้แก่ **วิญญาณ ๖**
๔. นามรูป (mind and matter) นามและรูป ได้แก่
๕. สฬายตนะ (six sense-bases) **อายตนะ ๑๒**
๖. ผัสสะ (contact) ความกระทบ, ความประจวบ ได้แก่ **สัมผัส ๖**
๗. เวทนา (feeling) ความเสวยอารมณ์ ได้แก่ **เวทนา ๖**
๘. ตัณหา (craving) ความทะยานอยาก ได้แก่ **ตัณหากาย ๖** **ตัณหาใจ ๓**

๙. อุปาทาน (clinging; attachment) ความยึดมั่น ได้แก่ อุปาทาน ๔

๑๐. ภพ (becoming) ภาวะชีวิต ได้แก่ ภพ ๓ อีกนัยหนึ่ง ได้แก่ กรรมภพ(ภพคือกรรม = อภิสังขาร ๓) อุปัตติภพ (ภพคือ อุปัตติ = ภพ ๓)

๑๑. ชาติ (birth) ความเกิด ได้แก่ ความปรากฏแห่งขั้นขั้นทั้งหลาย การได้ อายุตนะ ๑๒

๑๒. ชรามรณะ (decay and death) ความแก่และความตาย ได้แก่ ชรา (ความเสื่อมอายุ, ความห่อหม่ออินทรีย์) กับ มรณะ (ความสลายแห่งขั้น, ความขาดชีวิตินทรีย์)

ทั้ง ๑๒ ข้อ เป็นปัจจัยต่อเนื่องกันไป หมุนเวียนเป็นวงจร ไม่มีต้นไม่มีปลาย เรียกว่า ภวัจักร (วงล้อหรือวงจรแห่งภพ — wheel of existence) และ มีข้อควรทราบเกี่ยวกับ ภวัจักร อีกดังนี้

ก. อัทธา (periods; times) คือ กาล ๓ ได้แก่

๑) อดีต = อวิชชา สังขาร

๒) ปัจจุบัน = วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ

๓) อนาคต = ชาติ ชรา มรณะ (+ โสกะ ฯลฯ)

ข. สังเขป หรือ สังคหะ ๔ (sections; divisions) คือ ช่วง หมวด หรือ กลุ่ม ๔ ได้แก่

๑) อดีตเหตุ = อวิชชา สังขาร

๒) ปัจจุบันผล = วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา

๓) ปัจจุบันเหตุ = ตัณหา อุปาทาน ภพ

๔) อนาคตผล = ชาติ ชรา มรณะ (+ โสกะ ฯลฯ)

ค. สนิธิ ๓ (links; connection) คือ ขั้วต่อ ระหว่างสังเขปหรือช่วงทั้ง ๔ ได้แก่

๑) ระหว่าง อดีตเหตุ กับ ปัจจุบันผล

๒) ระหว่าง ปัจจุบันผล กับ ปัจจุบันเหตุ

๓) ระหว่าง ปัจจุบันเหตุ กับ อนาคตผล

ง. วัฏฏะ ๓ หรือ ไตรวัฏฏ์ (วน, วงเวียน, องค์ประกอบที่หมุนเวียน ต่อเนื่องกันของ ภวัจักร หรือ สังสารจักร — the triple round; cycle)

๑. กิเลสวัฏฏ์ (วงจรกิจเลส ประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน — round of defilements)

๒. กรรมวัฏฏ์ (วงจรกรรม ประกอบด้วย สังขารและกรรมภพ — round of Karma)

๓. วิปากวัฏฏ์ (วงจรวิปาก ประกอบด้วย วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกว่า อุปัตติภพ ชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น — round of results)

จ. อาการ ๒๐ (modes; spokes; qualities) คือ องค์ประกอบแต่ละอย่าง อันเป็น ดูกว่าของล้อ จำแนกตามส่วนเหตุ (causes) และส่วนผล (effects) ได้แก่

๑) อดีตเหตุ ๕ = อวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทาน ภพ

๒) ปัจจุบันผล ๕ = วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา

๓) ปัจจุบันเหตุ ๕ = อวิชชา สังขาร ตัณหา อุปาทาน ภพ

๔) อนาคตผล ๕ = วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา

อาการ ๒๐ นี้ ก็คือ หัวข้อที่กระจายให้เต็ม ในทุกช่วงของ สังเขป ๔ นั่นเอง

ฉ. มูล ๒ (roots) คือ กิเลสที่เป็นตัวมูลเหตุ ซึ่งกำหนดเป็น จุดเริ่มต้นในวงจร แต่ละช่วง ได้แก่

๑) อวิชชา เป็นจุดเริ่มต้นในช่วงอดีต ส่งผลถึง เวทนา ในช่วงปัจจุบัน

๒) ตัณหา เป็นจุดเริ่มต้นในช่วงปัจจุบัน ส่งผลถึง ชรามรณะ ในช่วงอนาคต

พึงสังเกตด้วยว่า การกล่าวถึงส่วนประกอบของ ภวัจักร ตามข้อ ก. ถึง ฉ. นี้ เป็นคำอธิบายใน คัมภีร์รุ่นหลัง เช่น อภิธัมมัตถสังคหะ เป็นต้น

การแสดงหลักปฏิจจสมุปบาท *ข้างต้นนี้* แสดงให้เห็น **ความเกิด** ขึ้นแห่งธรรมต่างๆ โดยอาศัยปัจจัยสืบทอดกันไปอย่างนี้ เป็น **สมุท** **ยวาร** คือฝ่ายสมุทัย ใช้เป็นคำอธิบาย **อริยสังข์ ข้อที่ ๒ (สมุทัยสังข์)** คือ แสดงให้เห็น **ความเกิด** ขึ้นแห่งทุกข์ **ปฏิจจสมุปบาท** ที่แสดงแบบนี้เป็นที่เรียกว่า **อนุโลมปฏิจจสมุปบาท** — direct Dependent Origination)

การแสดงในทางตรงข้ามกับข้างต้นนี้ ด้วยอาศัย **ความดับ** ไปแห่งปัจจัยทั้งหลายสืบทอดกันไปนี้ เป็นตัวบทของ **ปฏิจจนุปบาท** แบบ **ปฏิโลม** เป็น **นิโรธวาร** คือฝ่ายนิโรธ ใช้อธิบาย **อริยสัจ** ข้อที่ ๓ (**นิโรธสัจ**) คือ แสดงให้เห็น **ความดับไปแห่งทุกข์ ปฏิจจนุปบาท** พึงเทียบจากแบบ **อนุโลม** นั่นเอง เรียกว่า **ปฏิโลมปฏิจจนุปบาท** (reverse Dependent Origination) เช่น

- อนึ่ง เพราะ **อวิชชา** นั้นแหละดับ โดยไม่เหลือด้วยมรรค คือวิราคะ **สังขารจึงดับ**
- เพราะ **สังขารดับ** **วิญญาณจึงดับ**
- เพราะ **วิญญาณดับ** **นามรูปจึงดับ**
- เพราะ **นามรูปดับ** **สฬายตนะจึงดับ**
- เพราะ **สฬายตนะดับ** **ผัสสะจึงดับ**
- เพราะ **ผัสสะดับ** **เวทนาจึงดับ**
- เพราะ **เวทนาดับ** **ตัณหาจึงดับ**
- เพราะ **ตัณหาดับ** **อุปาทานจึงดับ**
- เพราะ **อุปาทานดับ** **ภพจึงดับ**
- เพราะ **ภพดับ** **ชาติจึงดับ**
- เพราะ **ชาติดับ** **ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส** จึงดับ
- เป็นอันว่า **กองทุกข์ทั้งมวลนั้นย่อมดับ** ด้วยประการฉะนี้.

โสกะปริเทวะทุกขโมทนัสสุปายาสา **นิรุชฌนติ**
ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส และ ความคับแค้นใจ(อุปายาส) ก็ดับ
(Also cease sorrow, lamentation, pain, grief and despair)
 เอาจเมตตัสส เจวลลัสส ทุกขกุกขนุชฺชัสส **นิโรโธ โหติ.**
ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ ย่อมมีด้วยประการฉะนี้
(Thus comes about the cessation of this whole mass of suffering)

นี่เป็น **อนุโลมเทศนา** ของ **ปฏิโลมปฏิจจนุปบาท** ส่วน **ปฏิโลมเทศนา** ก็พึงแสดงย้อนว่า **ชรา มรณะ** ดับ เพราะ **ชาติ** ดับ **ชาติ** ดับเพราะ **ภพ** ดับ ฯลฯ **สังขาร** ดับ เพราะ **อวิชชา** ดับ อย่างเดียวกันใน **อนุโลมปฏิจจนุปบาท**

ปฏิจจนุปบาท นี้ มีชื่อเรียกอย่างอื่นอีก ที่สำคัญคือ

- อิทัปปัจจยตฺตา** (ภาวะที่มี **อันนี้** อย่างนี้ เป็นปัจจัย เพื่อก่อให้เกิดสิ่ง **อันนั้น** อย่างนั้น — specific conditionality) (คำจากท่านพุทธทาสภิกขุ)
- ธรรมนินยาม** (ความเป็นไปอันแน่นอนแห่งธรรมดา, **กฎธรรมชาติ** — orderliness of nature; natural law) และ
- ปัจจยภาว** (อาการที่สิ่งทั้งหลายเป็นปัจจัยแก่กัน — mode of conditionality; structure of conditions) เฉพาะชื่อหลังนี้เป็นคำที่นิยมใช้ใน คัมภีร์อภิธรรม และคัมภีร์รุ่นอรธกถา.

อนุปุพพิทกา ๕ (เรื่องทีกล่าวถึงตามลำดับ, ธรรมเทศนาที่แสดงเนื้อความลุ่มลึกลงไปโดยลำดับ เพื่อขัดเกลาอัธยาศัยของผู้ฟังให้ประณีตขึ้นไปเป็นขั้นๆ จนพร้อมที่จะทำความเข้าใจในธรรมส่วนปรมาตม์ — progressive sermon; graduated sermon; subjects for gradual instruction)

- ๑. ทานกถา (เรื่องทาน, กล่าวถึงการให้ การเสียสละเพื่อแบ่งปัน ช่วยเหลือกัน — talk on giving, liberality or charity)
- ๒. สीलกถา (เรื่องศีล, กล่าวถึงความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม — talk on morality or righteousness)

๓. สักคกถา (เรื่องสวรรค์, กล่าวถึงความสุขความเจริญ และผลที่น่าปรารถนาอันเป็นส่วนดีของกาม ที่จะพึงเข้าถึง เมื่อได้ประพาศติ ดิงตามหลักธรรมสองข้อต้น — talk on heavenly pleasures)

๔. กามาทีนวกถา (เรื่องโทษแห่งกาม, กล่าวถึงส่วนเสีย ข้อบกพร่องของกาม พร้อมทั้งผลร้ายที่สืบเนื่องมาจากกาม อันไม่ควร หลงใหลหมกมุ่นมัวเมา จนถึงรู้จักที่จะหน่ายถอนตนออกได้ — talk on the disadvantages of sensual pleasures)

๕. เนกขัมมานิสังสกถา (เรื่องอานิสงส์แห่งความออกจากกาม, กล่าวถึงผลดีของการไม่หมกมุ่นเพลิดเพลินติดอยู่ในกาม และให้มี ฉันทะที่จะแสวงความดีงามและความสุขอันสงบที่ประณีตยิ่งขึ้นไปกว่านั้น — talk on the benefits of renouncing sensual pleasures)

ตามปกติ พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่คฤหัสถ์ ผู้มีอุปนิสัยสามารถที่จะบรรลุนิพพานได้ ทรงแสดงอนุพุทธานี้ก่อน แล้วจึง ตรัสแสดงอริยสัจ ๔ เป็นการทำให้พร้อมที่จะรับ ดุจผ้าที่ซักฟอกสะอาดแล้ว ควรรับน้ำย้อมต่างๆ ได้ด้วยดี

กรรม ๓ (การกระทำ, การกระทำที่ ประกอบด้วยเจตนา ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม — action; deed)

๑. กายกรรม (กรรมทำด้วยกาย, การกระทำทางกาย — bodily action)

๒. วจีกรรม (กรรมทำด้วยวาจา, การกระทำทางวาจา — verbal action)

๓. มโนกรรม (กรรมทำด้วยใจ, การกระทำทางใจ — mental action)

วิบาก ผลของกรรม

กุศล บุญ, ความดี, ฉลาด, สิ่งที่ดี, กรรมดี

กุศลกรรม กรรมดี, กรรมที่เป็นกุศล, การกระทำที่ดีคือเกิดจาก กุศลมูล

กุศลมูล รากเหง้าของกุศล, ต้นเหตุของกุศล, ต้นเหตุของความดีมี ๓ อย่าง คือ

๑. อโลภะ (ความไม่โลภ, ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับโลภะ, ความคิดเผื่อแผ่, จาคะ — non-greed; generosity)

๒. อโทสะ (ความไม่คิดประทุษร้าย, ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับโทสะ, เมตตา — non-hatred; love)

๓. อโมหะ (ความไม่หลง, ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับความหลง, ปัญญา — non-delusion; wisdom)

กุศลวิตก ๓ (ความตรึกที่เป็นกุศล, ความนึกคิดที่ดีงาม — wholesome thoughts)

๑. เนกขัมมวิตก (ความตรึกปลอดจากกาม, ความนึกคิดในทางเสียสละ ไม่ติดในการปรนเปรอสนองความอยากของตน — thought of renunciation; thought free from selfish desire)

๒. อพยาบาทวิตก (ความตรึกปลอดจากพยาบาท, ความนึกคิดที่ประกอบด้วยเมตตา ไม่ขัดเคืองหรือเพ่งมองในแง่ร้าย — thought free from hatred)

๓. อวิหิงสาวิตก (ความตรึกปลอดจากการเบียดเบียน, ความนึกคิดที่ประกอบด้วยกรุณาไม่คิดร้ายหรือมุ่งทำลาย — thought of non-violence; thought free from cruelty)

กุศลกรรมบถ ๑๐ ทางแห่งกรรมดี, ทางทำดี, ทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล, กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุคติมี คือ

ก. กายกรรม ๓ ได้แก่

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากทำลายชีวิต

๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากถือเอาของที่เข้ามิได้ให้

๓. กาเมสุมิจฉาจาร เวรมณี เว้นจากประพาศติผิดในกาม

ข. วจีกรรม ๔ ได้แก่

๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากพูดเท็จ

๕. ปิสุณาย วาจา เวรมณี เว้นจากพูดส่อเสียด
๖. ผรุสย วาจา เวรมณี เว้นจากพูดคำหยาบ
๗. สัมผัสปลาปา เวรมณี เว้นจากพูดเพื่อเจ้า

ค. มโนกรรม ๓ ได้แก่

๘. อนภิชณา โมโลภ คอยจ้องอยากได้ของเขา
๙. อพยาบาท ไม่วิตร้ายเบียดเบียนเขา
๑๐. สัมมาทิฐิ เห็นชอบตามคลองธรรม

บุญ เครื่องชำระสันดาน, ความดี, กุศล, ความสุข, ความประพฤตินิยมทางกายวาจาและใจ, กุศลธรรม

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ (สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ, ทางทำความดี — bases of meritorious action)

๑. **ทานมัย** (ทำบุญด้วย การให้ปันสิ่งของ — merit acquired by giving) ควรถึงพร้อมด้วย **ทานสมบัติ ๓**
๒. **ศีลมัย** (ทำบุญด้วย การรักษาศีลหรือประพฤตินิยม — by observing the precepts or moral behavior)
๓. **ภาวนามัย** (ทำบุญด้วย การเจริญภาวนา คือ ผูกอบรมจิตใจ — by mental development)
๔. **อปจายนมัย** (ทำบุญด้วย การประพฤตินิยมอ่อนน้อม — by humility or reverence)
๕. **เวยยาวัจจมัย** (ทำบุญด้วย การช่วยขวนขวายรับใช้ — by rendering services)
๖. **ปัตติทานมัย** (ทำบุญด้วย การเจือยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น — by sharing or giving out merit)
๗. **ปัตตานุโมทนามัย** (ทำบุญด้วย การยินดีในความดีของผู้อื่น — by rejoicing in others' merit)
๘. **ธัมมัสสวนมัย** (ทำบุญด้วย การฟังธรรมศึกษาหาความรู้ — by listening to the Doctrine or right teaching)
๙. **ธัมมเทศนามัย** (ทำบุญด้วย การสั่งสอนธรรมให้ความรู้ — by teaching the Doctrine or showing truth)
๑๐. **ทิฏฐุชุกัมม** (ทำบุญด้วย การทำความเห็นให้ตรง — by straightening one's views or forming correct views)

บุญกิริยาวัตถุ ๓ (ที่ตั้งแห่งการทำบุญ, เรื่องที่จัดเป็นการทำความดี, หลักการทำทำความดี, ทางทำความดี — bases of meritorious action; grounds for accomplishing merit)

๑. **ทานมัย บุญกิริยาวัตถุ** (ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ — meritorious action consisting in giving or generosity)
  ๒. **ศีลมัย บุญกิริยาวัตถุ** (ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤตินิยมมีระเบียบวินัย — meritorious action consisting in observing the precepts or moral behaviour)
  ๓. **ภาวนามัย บุญกิริยาวัตถุ** (ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ผูกอบรมจิตใจ — meritorious action consisting in mental development)
- ดูโปรดเทียบ สิ้นเน้นข้อความ กับ **บุญกิริยาวัตถุ ๑๐**

การทำ **บุญกิริยาวัตถุ ๑๐** อยู่เป็นประจำเรื่อยๆ จนเป็นกลายเป็น **บารมี ๑๐** ทั้งนี้ก็เพื่อ **สมบัติ ๓**

บารมี ๑๐ หรือ **ทศบารมี** (ปฏิบัติอันยอดเยี่ยม, **บุญและคุณธรรม** ที่ประพฤตินิยมปฏิบัติอย่างยิ่งยวด **อย่างเป็นทางการดี** คือ ความดีที่บำเพ็ญอย่างพิเศษ เพื่อบรรลุซึ่งจุดหมายอันสูง เช่น **ความเป็นพระพุทธเจ้า** และ**ความเป็นมหาสาวก** เป็นต้น — perfections)

๑. **ทาน** (การให้ การเสียสละ) (ดูที่: ทาน)
๒. **ศีล** (การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย, ความประพฤตินิยมถูกต้องตามระเบียบวินัย)
๓. **เนกขัมมะ** (การออกบวช, ความปลื้มตัวปลื้มใจจากกาม)

สัพพะทานัง ธัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

Edition 2 Revised on 19/11/2549

ผู้ทำมีความประสงค์ จะให้ข้อมูลเหล่านี้ ได้ถูกแบ่งปันกัน และกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษา ไม่มีผลในเชิงธุรกิจ หน้า 77

๔. **ปัญญา** (ความรู้รอบรู้, ความหยั่งรู้เหตุผล เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง)
๕. **วิริยะ** (ความเพียร, ความแก่งัดกล้า ไม่เกรงกลัวอุปสรรค พยายามบากบั่นอุตสาหะ ก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ทอดทิ้งธุระหน้าที่)
๖. **ขันติ** (ความอดทน, ความทนทานของจิตใจ สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจเหตุผล และแนวทางความประพฤติ ที่ตั้งไว้เพื่อจุดหมายอันชอบไม่ลุอำนาจกิเลส)
๗. **สัจจะ** (ความจริง คือ พุดจริง ทำจริง และจริงใจ)
๘. **อธิษฐาน** (ความตั้งใจมั่น, การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้นแน่นอน)
๙. **เมตตา** (ความรักใคร่, ความปรารถนาดี มีไมตรี คิดเกื้อกูล ให้ผู้อื่นและเพื่อนร่วมโลกทั้งปวงมีความสุขความเจริญ)
๑๐. **อุเบกขา** (ความวางใจเป็นกลาง, ความวางใจสงบราบเรียบสม่ำเสมอ เทียงธรรม ไม่เอนเอียงไปด้วยความยินดียินร้ายหรือชอบฟัง)

ทศบารมี นี้ เรียงตามทีลือว่า **ได้บำเพ็ญในทศชาติ** (จัดแบบไทย) ดังนี้

๑. **พระเตมีย์** — เนกขัมมะ (ข้อที่ ๓)
๒. **พระมหาชนก** — วิริยะ (๕)
๓. **พระสุวรรณสาม** — เมตตา (๙)
๔. **พระเนมิราช** — อธิษฐาน (๘)
๕. **พระมโหสถ** — ปัญญา (๔)
๖. **พระภริทัตต์** — ศีล (๒)
๗. **พระจันทกุมาร** — ขันติ (๖)
๘. **พระนารท** — อุเบกขา (๑๐)
๙. **พระวิตุร** — สัจจะ (๗)
๑๐. **พระเวสสันดร** — ทาน (๑)

บารมี นั้น ท่านกล่าวว่าจะ บำเพ็ญให้บริบูรณ์ **ต้องครบ ๓ ชั้น** คือ

๑. **บารมี (ระดับสามัญ** เช่น ทานบารมี ได้แก่ ให้ทรัพย์เงินทอง สมบัตินอกกาย — ordinary perfections)
๒. **อุปปบารมี (ระดับรองหรือจวนจะสูงสุด** เช่น ทานอุปปบารมี ได้แก่ การเสียสละอวัยวะเป็นทาน — superior perfections)
๓. **ปรมัตถบารมี (ระดับสูงสุด** เช่น ทานปรมัตถบารมี ได้แก่ การสละชีวิตเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น — supreme perfections)

บำเพ็ญ ทั้ง ๑๐ บารมี ครบ ๓ ชั้นนี้ เรียกว่า **สมตีสบารมี** หรือ **สมตังสบารมี** แปลว่า บารมี ๓๐ ถ้วน หรือจะเปรียบเทียบเป็นการเติม **ผละ ๕** ใน อินทรีย์ ๕ เติมบริบูรณ์ จนกระทั่ง **อินทรีย์ ๕** แก่กล้าอย่างสมบูรณ์

ทานสมบัติ ๓ (ความถึงพร้อม, ความพร้อมพร้อมสมบูรณ์ ซึ่งทำให้ทานที่ได้บริจาคแล้วเป็นทานอันยอดเยี่ยม มีผลมาก — successful attainment; accomplishment; excellence)

๑. **เขตสมบัติ** (บุญเขต ถึงพร้อม คือ ปฏิภาห หรือ ผู้รับทาน เป็นผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ประกอบด้วยคุณธรรม — excellence of the field of merit) (ทายก หรือ ผู้ให้ผู้ขาย) (ทายิกา หรือ ผู้ให้ผู้หญิง)
๒. **ไทยธรรมสมบัติ** (ไทยธรรม ถึงพร้อม คือ สิ่งที่เป็นของบริสุทธิ์ ได้มาโดยชอบธรรม และ เหมาะสมเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ — excellence of the gift)
๓. **จิตตสมบัติ** (เจตนา ถึงพร้อม คือ ให้ความตั้งใจ คิดจะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับแท้จริง มี เจตนาบริสุทธิ์ ทั้ง ๓ กาล คือ ก่อนให้ใจยินดี ขณะให้จิตผ่องใส ให้แล้วเบิกบานใจ — excellence of motive or intention)

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

สมบัติ ๓ (ความพรั่งพร้อมสมบูรณ์แห่งสิ่งอันให้สำเร็จความปรารถนา, ผลสำเร็จที่ให้สมความปรารถนา — prosperity; success; excellence)

๑. **มนุษย์สมบัติ** (สมบัติในมนุษย์, สมบัติชั้นมนุษย์ — human prosperity)
๒. **เทวสมบัติ** (สมบัติในสวรรค์, สวรรคสมบัติ, ทิพยสมบัติ — heavenly prosperity)
๓. **นิพพานสมบัติ** (สมบัติคือพระนิพพาน — successful attainment of Nibbana)

ทาน ๒ (การให้, การเสียสละ, การบริจาค — gift; giving; charity; liberality) **ในลักษณะ สิ่งที่ให้**

๑. **อามิสทาน** (การให้สิ่งของ — material gift; carnal gift)
  ๒. **ธรรมทาน** (การให้ธรรม, การให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน — gift of Truth; spiritual gift)
- ใน ๒ อย่างนี้ ธรรมทานเป็นเลิศ อามิสทานช่วยค้ำจุนชีวิตทำให้เขามีที่พึ่งอาศัย แต่ธรรมทานช่วยให้เขารู้จักพึ่งตนเองได้ต่อไป เมื่อให้อามิสทาน พึงให้ธรรมทานด้วย.

ทาน ๒ (การให้ — alms-giving; offering; charity; generosity; benevolence; donation; benefaction) **ในลักษณะ เจตนาให้ถึงผู้รับ**

๑. **ปาฏิบุคคลิกทาน** (การให้จำเพาะบุคคล, ทานที่ให้เจาะจงตัวบุคคลหรือให้เฉพาะแก่บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง — offering to a particular person; a gift designated to a particular person)
๒. **สังฆทาน** (การให้แก่สงฆ์, ทานที่ถวายแก่สงฆ์เป็นส่วนรวม หรือให้แก่บุคคล เช่น พระภิกษุหรือภิกษุณีอย่างเป็นทางการเป็นกลางๆ ในฐานะเป็นตัวแทนของสงฆ์ โดยอุทิศต่อสงฆ์ ไม่เจาะจงรูปใดรูปหนึ่ง — offering to the Sangha; a gift dedicated to the Order or to the community of monks as a whole)

ในบาลีเดิม เรียก **ปาฏิบุคคลิกทาน** ว่า “ปาฏิบุคคลิกา ทุกขินา” (ขอถวายหรือของให้ที่จำเพาะบุคคล) และเรียก **สังฆทาน** ว่า “สงฆคตา ทุกขินา” (ขอถวายหรือของให้ที่ถึงในสงฆ์)

ในทาน ๒ อย่างนี้ พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญสังฆทานว่าเป็นเลิศ มีผลมากที่สุด ดังพุทธพจน์ว่า “เราไม่กล่าวว่ ปาฏิบุคคลิกทานมีผลมากกว่าของที่ให้แก่สงฆ์ไม่ว่าโดยปริยายใด ๆ” และได้ตรัสชักชวนให้ให้สังฆทาน

ที่สุด	ของ	ทายก (ผู้ให้ทาน)	คือ	พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะเป็นผู้ที่บริสุทธิ์สมบูรณ์เป็นที่สุด
ที่สุด	ของ	ไทยธรรม (วัตถุทาน)	คือ	ธรรมทาน
ที่สุด	ของ	ปฏิคาหก (ผู้รับทาน)	คือ	สังฆทาน (ทานที่ถวายแต่ผู้รับ คือ สงฆ์)

มักจะมีคำถามเกิดขึ้นบ่อยๆ ในห้องบรรยาย และนอกห้องบรรยาย ว่า

1. ระหว่าง "ธรรมทาน" กับ "สังฆทาน" อย่างไหนมีอานิสงส์มากกว่ากัน

การตอบปัญหานี้ ต้องแยกตอบ กันคนละนัยยะ (คนละความหมาย)

คือ **ธรรมทาน** เป็นที่สุด ของ **วัตถุทานที่จะให้** (ไทยธรรม) แต่ **สังฆทาน** เป็นที่สุด ของ **ผู้รับทาน** (ปฏิคาหก)

(เป็นที่สุดกันคนละประเภท เป็นที่สุดกันคนละอย่าง คล้ายๆ กับถามว่า ปิยะพงษ์ ผิวอ่อน กับ ภราดา ใครเก่งกว่า ? ตอบก็จะต้องแยกตอบ เพราะเก่งที่สุดกันคนละประเภทกีฬา ถ้าเป็นฟุตบอล ปิยะพงษ์ เก่งกว่า แต่ถ้าเป็น เทนนิส ภราดา ก็ต้องเก่งกว่า)

2. ระหว่าง "อภัยทาน" กับ "ธรรมทาน" อย่างไหนมีอานิสงส์มากกว่ากัน

คำถามนี้ ถ้าเป็นผู้ที่ไม่ได้พิจารณา องค์ประกอบของ "ทาน" ก็จะตอบผิดทันที

เพราะการตอบปัญหานี้จะต้องพิจารณาจากองค์ประกอบ ของ ทาน 3 อย่าง

คือ 1. ทายก (เจตนา) 2. วัตถุทาน (ไทยธรรม) 3. ปฏิภาทก (บุญเขต)

จะได้คำตอบ คือ อภัยทาน และ ธรรมทาน จัดอยู่ใน "วัตถุทาน"

และ อภัยทาน ก็เป็น ธรรมทาน อย่างหนึ่ง เพราะ การให้อภัย เป็น การให้ธรรมะอย่างหนึ่ง คือ การไม่ถือโทษแก่ผู้ที่ได้กระทำความเสียหายแก่ตน ไม่ได้เป็นการให้วัตถุสิ่งของแต่ เป็นการให้ "อภัย"

สรุป

อภัยทาน เป็นส่วนหนึ่ง ของ ธรรมทาน

และ อภัยทาน เป็นที่สุด ของ ธรรมทาน ทั้งปวง

นี่คือ คำตอบที่สมบูรณ์แบบที่สุด ในการตอบปัญหาแก่นักศึกษาในห้องบรรยาย ก่อนปิดภาคเรียนที่ 1 ประจำปีการศึกษา 2548

ที่มา โดยถูกแก้ไขเพียงเล็กน้อยครับ <http://larndham.net/index.php?showtopic=16953&st=5>

อกุศล บาป, ชั่ว, ไม่ฉลาด, ความชั่ว, กรรมชั่ว

อกุศลกรรม กรรมที่ไม่เป็นอกุศล, กรรมชั่ว, บาป, การกระทำที่ไม่ดี คือ เกิดจาก อกุศลมูล ๓ กรรม

อกุศลมูล รากเหง้าของอกุศล, ต้นเหตุของอกุศล, ต้นเหตุของไม่ความดีมี ๓ อย่าง คือ

๑. โลภะ โลก (ความอยากได้ — greed)
๒. โทสะ คิดประทุษร้าย (ความคิดประทุษร้าย — hatred)
๓. โมหะ หลง (ความหลง — delusion)

อกุศลวิตก ๓ (ความตริกที่เป็นอกุศล, ความนึกคิดที่ไม่ดี — unwholesome thoughts)

๑. กามวิตก (ความตริกในทางกาม, ความนึกคิดในทางแสหา หรือ พัวพันติดข้องในสิ่งสนองความอยาก — thought of sensual pleasures)

๒. พยาบาทวิตก (ความตริกในทางพยาบาท, ความนึกคิดที่ประกอบด้วย ความขัดเคืองเพ่งมองในแง่ร้าย — thought full of hatred or ill-will; malevolent thought)

๓. วิหิงสาวิตก (ความตริกในทางเบียดเบียน, ความนึกคิดในทางทำลาย ทำร้ายหรือก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น — thought of violence or cruelty; cruel thought)

อกุศลกรรมบถ ๑๐ ทางแห่งกรรมชั่ว, ทางแห่งกรรมที่เป็นอกุศล, กรรมชั่วอันเป็นทางนำไปสู่ทุกข์ คือ

ก) กายกรรม ๓ ได้แก่

๑. ปาณาติบาต การทำลายชีวิต
๒. อทินนาทาน ถูเอาของที่เขาไม่ได้ให้
๓. กามสุมิจฉาจาร ประพฤติผิดในกาม

ข) วจีกรรม ๔ ได้แก่

๔. มุสาวาท พูดเท็จ
๕. ปิสุณาวาจา พูดส่อเสียด
๖. ผรุสวาจา พูดคำหยาบ
๗. สัมผัปปลาปะ พูดเพ้อเจ้อ

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ "การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง"

Edition 2 Revised on 19/11/2549

ค) มโนกรรม ๓ ได้แก่

๘. อภิชฌา ละโมบคอยจ้องอยากได้ของเขา
๙. พยาบาท คิดร้ายเขา
๑๐. มิจจาภิภูฏี เห็นผิดจากคลองธรรม

ผลของอกุศลกรรม

เมื่อเราได้ศึกษาถึงวิบากกรรมที่ส่งผลต่อการเกิดภพชาติมาพอสมควร ซึ่งพอจะเป็นแนวทางให้เราได้รู้จักประพฤติดีประพฤติชอบแล้ว ยังมี **สิ่งที่น่าควรรู้และควรรศึกษา** ในเรื่องเกี่ยวกับ **อกุศลกรรมบางอย่าง** ที่เราอาจจะเห็นว่าเป็น **เรื่องเล็กน้อยไม่ควรใส่ใจ** จนเรลิมคิดไปว่า **กรรมเล็กน้อย** ก็ เป็นกรรมเหมือนกัน ถือเป็น **อกุศลส่วนหนึ่งที่จะส่งผลต่อภพชาติหน้า** ดังนั้น **จะเป็นกรรมในปัจจุบันชาติ ตั้งแต่เด็ก จนวัยหนุ่มสาว เข้าสู่วัยกลางคน ถึงวัยชรา** หรือ **กรรมที่ข้ามภพข้ามชาติก็ได้** หรือ **เป็นเศษกรรมที่ยังหลงเหลือที่ตามมาให้ผลในปัจจุบัน** ย่อมแสดงผลให้ปรากฏในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

๑. การทำร้ายสัตว์เล็กถึงแก่ชีวิต เช่น **มด ปลวก แมลงสาบ แมลงวัน** ก็ตาม จะเกิดอาการคันตามผิวหนัง เป็นแผลพุพอง ปวดแสบปวดร้อนตามร่างกาย ตามใบหน้า ตามเท้าตา
๒. การทำร้ายสัตว์ที่มีขนาดกลางถึงแก่ชีวิต เช่น **ปลา เป็ด ไก่ นก หนู** เป็นต้น ขนาดของกรรมย่อมใหญ่ขึ้นไปตามแรงกรรม คือ การทำให้เกิดอุบัติเหตุ หรือบาดเจ็บเล็กน้อย เช่น มีบาดแผล หกล้มเป็นแผล เดินหกล้มพกข้าวดำเขียว
๓. การทำร้ายสัตว์ที่มีขนาดใหญ่ถึงแก่ชีวิต เช่น **ช้าง ม้า วัว ควาย สุนัข** หรือ **สัตว์เลี้ยงที่สร้างคุณประโยชน์แก่มนุษย์** กรรมจะทำให้ประสบอุบัติเหตุร้ายแรง เช่น รถชน รถคว่ำ ไฟไหม้ แขนหัก ขาหัก หรือต้องผ่าตัดด้วยวิธีสำคัญ

นี่เป็นเพียงตัวอย่างผลกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวัน ที่เราเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ บางทีแม้จะเพียรพยายามรักษาอาการที่เกิดโรคบางอย่างในร่างกาย เช่น ภูมิแพ้ โลหิตเป็นพิษ เส้นเอ็นอักเสบ รักษาเป็นประจำเป็นเดือนเป็นปีอาการก็ไม่ทุเลาก็มาจากสาเหตุแห่งกรรมนี้แหละ เพราะฉะนั้นอย่าคิดว่า เป็นกรรมเล็กน้อย

(http://www.watthamfad.com/WEB_THAI/Vi-Bak_Gum_TH/Porn_Gum_TH.htm)

กุศลจิตตุดบาท จิตกุศลเกิดขึ้น, ความคิดดี

กุศลเจตนา เจตนาที่เป็นกุศล, ความตั้งใจดี, ความคิดดี

อกุศลจิตตุดบาท จิตอกุศลเกิดขึ้น, ความคิดชั่ว

อกุศลเจตนา เจตนาที่เป็นอกุศล, ความตั้งใจชั่ว, ความคิดชั่ว

เจตนาห้ ภิกขเว กมฺมํ วทามิ

เรากล่าว เจตนา ว่าคือกรรม

เจตนา คือ ความตั้งใจ ความมุ่งใจหมายจะทำ

เจตนัจฉานัง ความฉานัง ความจงใจ ในการกระทำก็ตาม ความคิดหรือคำพูดของคนเราก็ดำเนิน ทั้งหลายทั้งปวงนี้ จะประกอบอยู่ด้วยเจตนาคือความตั้งใจ อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ หากปราศจากเจตนาที่จะคิดแล้ว ความคิดก็มีไม่ได้ เกิดขึ้นไม่ได้ หากปราศจากเจตนาที่จะพูด คำพูดก็มีไม่ได้ เกิดไม่ได้ หากปราศจากเจตนาที่จะ กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดแล้ว การกระทำนั้นๆ ก็เกิดขึ้นมาไม่ได้ **ครูบาอาจารย์เล่าว่า** ทุกครั้งที่มีการณีที่จะต้องสรุปหาทางออก ของเรื่องราวใดๆ อาทิเรื่องข้อพระวินัยต่างๆ เมื่อเกิดเรื่องราวใดๆ ขึ้นมา **พระพุทธองค์จะทรงตรัสถามตัวเจ้าของกรณีว่า "เธอมีเจตนาอย่างไร"** ในการกระทำนั้นๆ

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ "การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง"

Edition 2 Revised on 19/11/2549

ทรงถามเช่นนี้ ก็เพราะว่า **เจตนา**นี่เองคือตัวกรรม กล่าวคือ ถ้าเจตนาบริสุทธิ์ ก็ไม่ทำให้เกิดเป็นกรรมไม่ดี และหากเจตนาไม่บริสุทธิ์ ก็ย่อมทำให้เกิดเป็นกรรมไม่ดีซึ่ง ย่อมจะส่งผลในภายหน้าไม่เร็วก็ช้า ถ้าเจตนาเป็นกุศลยิ่ง ก็เป็นกรรมที่ดียิ่ง ย่อมจะให้ผลเป็นความสุขต่อๆ ไป

ยกตัวอย่างเช่น ปัดมดตาย คนหนึ่งปัดเพราะเห็นแล้วรำคาญ ว่ามาขึ้นอาหารทำไม ตายเสียเถอะ! แล้วก็ปัดพรวดเดียวตายสมใจ กับอีกคนมองไม่เห็นมด ปัดมือกวาดๆ ไปโดนมดตายโดยไม่เห็น และไม่ได้ตั้งใจ

คนแรกนั้นมีเจตนาชัดเจนว่าอยากให้เค้า (มด) ตาย คนหลังนั้น ตอนนั้นใจแค่คิดจะปัดมือออกไปเพราะเมื่อย เจตนาแค่อยากเปลี่ยนอิริยาบถให้หายเมื่อยเท่านั้น ไม่มีเจตนาหรือจุดมุ่งหมายใดๆ เกี่ยวกับมดตัวนั้นเลย

อันนี้เอง ที่สมมุติหากมีกรณีเกิดขึ้นเช่นนี้ และคนทั้งสองในตัวอย่าง ถูกกล่าวหาว่าบาปเพราะฆ่ามดตาย พระพุทธองค์ก็คงจะทรงถามท่านเองว่า "ขณะที่ปัดมดนั้น เธอคิดอย่างไร เธอตั้งใจอย่างไร" อะไรท่านเองนี่ ซึ่งความหมายก็คือ หากขณะปัด มีเจตนาอยากปัดไปโดนมดให้เค้าตาย ก็เป็นเจตนาที่เป็นบาป เป็นอกุศล เป็นกรรมไม่ดี ที่จะส่งผลให้ต้องได้รับทุกขโทษภัยต่อไปได้ แต่ถ้าหากเจตนาคือจะปัดมือเฉยๆ เพราะเมื่อย เป็นต้น แล้วไปโดนมดตายเอง อันนี้ นับได้ว่าไม่ได้มีเจตนาใดๆ ที่เป็นบาป เป็นอกุศล ไม่ได้คิดจะฆ่าเขา ไม่ได้คิดจะทำให้เขา (มด) ต้องเดือดร้อนเป็นทุกข์ ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งไป

แม้แต่เรื่องของวาจาก็เช่นกัน ใจต้องคิดก่อน อยากรู้ก่อน แล้วคำพูดต่างๆ จึงจะสามารถหลุดออกมาจากปากได้ ในศีลข้อ ๔ พระพุทธองค์จึงทรงแจ้งไว้โดยละเอียดเกี่ยวกับ เรื่องของการประพฤติผิดทางวาจาไว้ถึง ๔ อย่างคือ

การกล่าวมุสา การพูดยุยงส่อเสียด การพูดคำหยาบ และ การพูดเพ้อเจ้อไปรยประโยชน์ ทั้งหมด ๔ อย่างนี้ (มุสาวาท ปิสุณาวาจา ผรุสวาจา สัมผัสปลลาปะ) ล้วนเริ่มมาจาก **จิตคิดจะทำ มีเจตนาจะปล่อยให้ความคิดนั้น** ล่องออกมาทางคำพูด

ผู้มุ่งเพียรเพ่งฝึกสติ ทำความเพียรระลึกรู้ตัวทั่วพร้อมอยู่เนืองๆ ในกาย วาจา ใจ นั้น ยิ่งสติเฉียบคมยิ่งขึ้นเท่าไร การระลึกรู้ถึงเจตนาที่ยังคงอยู่ในระดับความคิดก็ตาม เจตนาที่อยากจะทำ ปล่อยให้ล่องออกมาเป็นคำพูดหรือปล่อยล่องออกมาเป็น การกระทำต่างๆ ทางกายก็ตาม ก็จะมีขึ้น คือ เมื่อจะคิดเป็นกุศลหรืออกุศล ก็รู้ได้เร็ว มีสติรู้ทันอาการของความคิด ต่างๆ นั้น หากความคิดนั้นเป็นกุศล ก็อาจจะคิดต่อ และหากความคิดนั้นเป็นอกุศล เมื่อสติประลึกรู้ได้ทัน สัมผัสปัญญา และปัญญา ก็จะทำให้รู้ว่ากำลังมีเจตนาอันเป็นบาป เป็นโทษ เมื่อรู้ด้วยปัญญาเช่นนี้ ก็จะทำให้ความคิดอกุศลหรือความคิด **อันเป็นบาปนั้น หยุดอยู่เพียงเท่านั้น ไม่เลยเกิดล่องออกมา ทางวาจาหรือทางกายได้**

แต่หากสติรู้ไม่ทันขณะยังเป็นเพียงความคิดหรือเจตนาตรงความคิด จนเกิดปล่อยล่องออกมาทางคำพูดหรือการกระทำแล้วก็ตาม และสติมาระลึกรู้ได้ทันโดยรวดเร็วที่กำลังพูดไม่ดีหรือกำลัง ไข่กายกระทำสิ่งที่ไม่ดี เมื่อสติเกิดทันเมื่อไหร่ รู้ตัวเมื่อไหร่ ปัญญา ก็จะเกิด เตือนตนที่กำลังพูดไม่ดีหรือกำลังทำไม่ดี ก็จะสามารถหยุดคำพูดหรือการกระทำไม่ดีนั้นๆ ไว้แค่นั้น ไม่ปล่อยให้พูดหรือกระทำไม่ดียิ่งกว่านั้นต่อๆ ไป ให้เป็นบาป เป็นอกุศลสะสมเข้าไปใหญ่ ได้

ดังนั้น **ด้วยสติ** หรือ **ด้วยการฝึกสติปัญญา**นี้ ฝึกรู้ตัวทั่วพร้อม **ให้บ่อยๆ** เนืองๆ เป็นนิจลิน **อยู่ในทุกขณะชีวิตประจำวัน**นี้เอง ก็จะช่วยให้บาปทางกายก็ตาม บาปทางวาจาก็ตาม และที่สำคัญที่สุดบาปทางใจ ก็จะไม่สามารถเกิดได้หรือเกิดได้ น้อยลงและน้อยลงไปตามระดับกำลังของสติที่เดียว

ในแง่ปฏิบัตินั้น ทุกครั้ง ทุกขณะ ที่สติเกิดขึ้น อกุศลหรือบาปหรือ กรรมไม่ดี คือ ความโลภ ความโกรธ และ ความหลง ก็เกิดไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกัน คือ สติและปัญญา อันเป็นกุศลนั้น เป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับความโลภ ความโกรธและความหลง ความไม่รู้ตามความเป็นจริง ดังนั้น เมื่อมีสติอยู่ขณะใด ในขณะนั้นๆ เจตนาใดๆ ที่ไม่ดี ความคิด คำพูดหรือการกระทำ ใดๆ ที่ไม่ดี ก็จะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หรือเกิดขึ้นได้ก็เพียงแวบเดียว ชั่วขณะเดียวหรือชั่วขณะสั้นๆ แล้วก็จะ ระวังไปเมื่อสติเข้ามารู้เท่าทัน เรียกว่า รู้ตัวได้เร็ว รู้ตัวได้ทันเมื่อไหร่ ก็ไม่ต้องสร้างกรรมไม่ดี ที่เป็นบาป เป็นอกุศล ที่จะส่งผลเป็นความทุกข์ต่อไปในอนาคต แก่ตนเอง ได้มากขึ้นเท่านั้น

นอกจากนี้ เมื่อเจตนาตัวเองคือกรรม เราก็มีวิธีที่จะสามารถ สร้างแต่กรรมดี ทำเจตนาที่ดี ให้เกิดให้มากๆ บ่อยๆ เนื่องจาก ด้วยการ พยายามฝึกตนให้ทำ พูด คิด แต่ในเรื่องดีๆ สิ่งดีๆ ที่สวยงาม บริสุทธิ์ เป็นกุศล และ หลีกเลี่ยงการกระทำ การพูด หรือ การคิดใดๆ ที่ไม่ดี ที่เป็นบาป เป็นอกุศล ก็จะช่วยได้อีกทางหนึ่ง

ส่วนวิธีที่ดีที่สุดที่จะสามารถช่วยให้ ลด-ละ-เลิก และ ในที่สุดคือ จะช่วยตัดกิเลสตัดอกุศลให้ขาดสะบั้น ลงได้ ก็คือ การเจริญสติ การฝึกสติ การมีชีวิตอยู่กับสติปัญญาให้บ่อยๆ ง่ายๆ เป็นกิจวัตร เป็นนิจสิน ดำรงตนให้มีสติอยู่เป็นนิจสินในทุกๆ ขณะที่ตั้งใจอยู่นั้นเอง **จากคุณ : deedi** [7 ธ.ค. 2544 / 11:37:45 น.] <http://www.larndham.net/cgi-bin/kratoo.pl/003851.htm>

ศีล ๕ หรือ เบญจศีล (ความประพฤติชอบทางกายและวาจา, การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย, การรักษากฎตามระเบียบวินัย, ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว, การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน — the Five Precepts; rules of morality)

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี (เว้นจากการปลงชีวิต, เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน — to abstain from killing)
๒. อทินนาทานา เวรมณี (เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้, เว้นจากการลักโกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน — to abstain from stealing)
๓. กามสมุจจาจารา เวรมณี (เว้นจากการประพฤติผิดในกาม, เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน — to abstain from sexual misconduct)
๔. มุสาวาทา เวรมณี (เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง — to abstain from false speech)
๕. สุราเมรัยมัชฌมาทักฎรานา เวรมณี (เว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท, เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ — to abstain from intoxicants causing heedlessness)

ศีล ๕ ข้อนี้ ใน บาลีชั้นเดิม ส่วนมากเรียกว่า **สิกขาบท ๕** (ข้อปฏิบัติในการฝึกตน — training rules) บ้าง **ธรรม ๕** บ้าง เมื่อปฏิบัติได้ตามนี้ ก็ถือว่าเป็นผู้มีศีล คือเป็นเบื้องต้นที่จัดว่าเป็น **ผู้มีศีล (virtuous)** คำว่า **เบญจศีล** ที่มาในพระไตรปิฎก ปรากฏในคัมภีร์ชั้นอุปทาน และพุทธวงศ์ ต่อมาในสมัยหลัง มีชื่อเรียกเพิ่มขึ้นว่าเป็น **นิจสิน** (ศีลที่ควรหวั่นไหวรักษาเป็นประจำ — virtues to be observed uninterruptedly) บ้าง ว่าเป็น **มนุษยธรรม** (ธรรมของมนุษย์หรือธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ — virtues of man) บ้าง

เบญจธรรม หรือ เบญจกัลยาณธรรม (ธรรม ๕, ธรรมอันดีงามห้าอย่าง, คุณธรรมห้าประการ คู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีลควรมีไว้ประจำใจ — the five ennobling virtues; virtues enjoined by the five precepts)

๑. **เมตตาและกรุณา** (ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญและความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ — loving-kindness and compassion) คู่กับศีลข้อที่ ๑
๒. **สัมมาอาชีวะ** (การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต — right means of livelihood) คู่กับศีลข้อที่ ๒
๓. **กามสังวร** (ความสังวรในกาม, ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส — sexual restraint) คู่กับศีลข้อที่ ๓
๔. **สังขะ** (ความสัตย์ ความซื่อตรง — truthfulness; sincerity) คู่กับศีลข้อที่ ๔

This is compiled only by Crown Am for more convenience in both reading and redistributing

richyba@gmail.com

๕. **สติสัมปชัญญะ** (ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรรทำ ระวังมิให้เป็นความมัวเมา ประมาท — mindfulness and awareness; temperance) **คู่กับศีลข้อที่ ๕**

ข้อ ๒ บางแห่งเป็น **ทาน** (การแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ — giving; generosity) ข้อ ๓ บางแห่งเป็น **สทาร์สันโดษ** (ความพอใจด้วยภรรยาของตน — contentment with one's own wife) ข้อ ๕ บางแห่งเป็น **อัปมาท** (ความไม่ประมาท — heedfulness)

เบญจธรรมนี้ ท่านผูกเป็นหมวดธรรมขึ้นในภายหลัง จึงมีแปลกกันไปบ้าง เมื่อว่าโดยที่มา หัวข้อเหล่านี้ส่วนใหญ่ประมวลได้จากความท่อนท้ายของ กุศลกรรมบถข้อต้นๆ.

ศีล ๘ หรือ อัญญศีล (การรักษาระเบียบทางกายวาจา, ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ยิ่งขึ้นไป — the Eight Precepts; training rules)

๑. **ปาณาติปาตา เวรมณี** (เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกล่วงไป — to abstain from taking life)

๒. **อทินนาทานา เวรมณี** (เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย — to abstain from taking what is not given)

๓. **อพหุเมจริยา เวรมณี** (เว้นจากกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์, เว้นจากการประพฤติผิดพรหมจรรย์ คือร่วมประเวณี — to abstain from unchastity)

๔. **มุสาวาทา เวรมณี** (เว้นจากการพูดเท็จ — to abstain from false speech)

๕. **สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี** (เว้นจากน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท — to abstain from intoxicants causing heedlessness)

๖. **วิกาลโภชนา เวรมณี** (เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือตั้งแต่เที่ยงแล้วไป จนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่ — to abstain from untimely eating)

๗. **นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนมาลาคนฺดวileปนธารณมณฺฑทวิภูสนฏฺฐานา เวรมณี** (เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ การทัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง — to abstain from dancing, singing, music and unseemly shows, from wearing garlands, smartening with scents, and embellishment with unguents)

๘. **อุจฺจาสยณมหาสยนา เวรมณี** (เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย — to abstain from the use of high and large luxurious couches)

คำสมาทาน ให้เติม **สิกขาบท สมาธิยามิ** ต่อท้ายทุกข้อ แปลเพิ่มว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือเจตนางดเว้นจาก... **หรือ** ข้าพเจ้าขอถือข้อปฏิบัติในการฝึกตนเพื่องดเว้นจาก...

ศีล ๘ นี้ สมาทานรักษาพิเศษในวันอุโบสถ เรียกว่า **อุโบสถ** (the Observances) หรือ **อุโบสถศีล** (precepts to be observed on the Observance Day)

ศีล ๑๐ หรือ ทศศีล (การรักษาระเบียบทางกายวาจา, ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกายวาจาให้ยิ่งขึ้นไป — the Ten Precepts; training rules)

๖ ข้อแรกเหมือนใน **ศีล ๘**

๗. **นจฺจคีตวาทิตวิสูกทสฺสนา เวรมณี** (เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง บรรเลงดนตรี ดูการละเล่น อันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ — to abstain from dancing, singing, music and unseemly shows)

๘. **มาลาคนฺดวileปนธารณมณฺฑทวิภูสนฏฺฐานา เวรมณี** (เว้นจากการทัดทรงดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง — to abstain from wearing garlands, smartening with scents, and embellishment with unguents)

๙. **อุจฺจาสยณมหาสยนา เวรมณี** (เว้นจากที่นอนอันสูงใหญ่หรูหราฟุ่มเฟือย — to abstain from the use of high and large luxurious couches)

๑๐. **ชาตฺรปรชตปฏิกฺคทมา เวรมณี** (เว้นจากการรับทองและเงิน — to abstain from accepting gold and silver)

สิกขาบท ๑๐ นี้ เป็นศีลที่ **สามเณรและสามเณรี** รักษาเป็นประจำ หรือ **อุบาสก อุบาสิกา** ผู้มีอดสาหะจะรักษาก็ได้

กรรม ๑๒ (การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาดีก็ตาม ชั่วก็ตาม, ในที่นี้หมายถึงกรรมประเภทต่างๆ พร้อมทั้งหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการให้ผลของกรรมเหล่านั้น — karna; kamma; action; volitional action)

หมวดที่ ๑ ว่าโดย ปากกาล คือ จำแนกตามเวลาที่ให้ผล (classification according to the time of ripening or taking effect)

๑. **กฏฐธรรมเวณียกรรม** (กรรมให้ผลในปัจจุบันคือในภพนี้ — karma to be experienced here and now; immediately effective kamma)
๒. **อุปัชชเวณียกรรม** (กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิดคือในภพหน้า — karma to be experienced on rebirth; kamma ripening in the next life)
๓. **อปรายเวณียกรรม** (กรรมให้ผลในภพต่อไป — karma to be experienced in some subsequent becoming; indefinitely effective kamma)
๔. **อโหสิกรรม** (กรรมเลิกให้ผล ไม่มีผลอีก — lapsed or defunct kamma)

หมวดที่ ๒ ว่าโดย กิจ คือ จำแนกการให้ผลตามหน้าที่ (classification according to function)

๕. **ชนกกรรม** (กรรมแต่่งให้เกิด, กรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด — productive karma; reproductive kamma)
๖. **อุปถัมภกกรรม** (กรรมสนับสนุน, กรรมที่เข้าช่วยสนับสนุนหรือซ้ำเติมต่อจากชนกกรรม — supportive karma; consolidating kamma)
๗. **อุปปีฬกรรม** (กรรมบีบคั้น, กรรมที่มาให้ผล บีบคั้นผลแห่งชนกกรรมและอุปถัมภกกรรมนั้น ให้แปรเปลี่ยนทุเลาลงไป บั่นทอนวิบากมิให้เป็นไปได้นาน obstructive karma; frustrating kamma)
๘. **อุปฆาตกรรม** (กรรมตัดรอน, กรรมที่แรง ฝ่ายตรงข้ามกับชนกกรรม และอุปถัมภกกรรม เข้าตัดรอนการให้ผลของกรรม ๒ อย่างนั้น ให้ขาดไปเสียทีเดียว เช่น เกิดในตระกูลสูง มั่งคั่ง แต่อายุสั้น เป็นต้น — destructive karma; supplanting kamma)

หมวดที่ ๓ ว่าโดย ปากทานปริยาย คือ จำแนกตามความยกย่อง หรือ ลำดับความแรงในการให้ผล (classification according to the order of ripening)

๙. **ครุกรรม** (กรรมหนัก ให้ผลก่อน ได้แก่ **สมาบัติ ๘** หรือ **อนันตริยกรรม** — weighty kamma)
๑๐. **พหุกรรม** หรือ **อาจิณณกรรม** (กรรมทำมากหรือกรรมชิน ให้ผลรองจาก **ครุกรรม** — habitual kamma)
๑๑. **อาสันนกรรม** (กรรมจวนเจียน หรือกรรมใกล้ตาย คือกรรมทำเมื่อจวนจะตาย จับใจอยู่ใหม่ๆ ถ้าไม่มี ๒ ข้อก่อนก็จะให้ผลก่อนอื่น — death threshold kamma; proximate kamma)
๑๒. **กตัตตากรรม** หรือ **กตัตตาวาปนกรรม** (กรรมสักว่าทำ, กรรมที่ทำไว้ด้วยเจตนาอันอ่อน หรือมิใช่เจตนาอย่างนั้น โดยตรง ต่อเมื่อไม่มีกรรมอื่นให้ผลแล้วกรรมนี้จึงจะให้ผล — reserve kamma; casual act)

กรรม ๑๒ หรือ **กรรมสี่ ๓** หมวดนี้ มิได้มีมาในบาลีในรูปเช่นนี้โดยตรง พระอาจารย์สมัยต่อมา เช่น พระพุทธโฆษาจารย์ เป็นต้น ได้รวบรวมมาจัดเรียงเป็นแบบไว้ภายหลัง.

มาร 5 (1) สิ่งที่มาบุคคลให้ตายจากความดีหรือจากผลที่หมายอันประเสริฐ, ตัวการที่กำจัดหรือขัดขวางไม่ให้บรรลุความดี คือ

๑. กิเลสมาร มารคือกิเลส
๒. ชันธมาร มารคือเบญจขันธ์
๓. อภิสังขารมาร มารคืออภิสังขารที่ปรุงแต่งกรรม
๔. เทวปุตตมาร มารคือเทพบุตร
๕. มัจจุมาร มารคือความตาย

มาร 5 (2) พระยามารที่มีเรื่องราวปรากฏบ่อยๆ ในคัมภีร์ คอยมาแทรกแซงเหตุการณ์ต่างๆ ในพุทธประวัติ เช่น ยกพลเสนามา ผจญพระมหากษัตริย์ในวันที่จะตรัสรู้ พระองค์ชนะพระยามารได้ด้วยทรงนึกถึง **บารมี ๑๐** คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิฏฐาน เมตตา และ อุเบกขา **มารในกรณีเช่นนี้** บางทีท่านอธิบายออกชื่อว่าเป็น **สวัตติมาร** ซึ่งครอง แดนหนึ่งใน สวรรค์ชั้นสูงสุด แห่ง **ระดับกามาวจร คือปรนิมิตวสวัตติ** เป็นผู้คอยขัดขวางเหนี่ยวรั้งบุคคลไว้มิให้ล่วงพ้นจากแดนกาม ซึ่งอยู่ใน อำนาจครอบงำของตน **อย่างไรก็ดี** ผู้ศึกษาพึงพิจารณาเทียบจาก **มาร ๕** ในความหมาย **ที่ ๑** ข้างต้นด้วย

พุทธโอวาท ๓ (ประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลักใหญ่ ๓ ข้อ — the Three Admonitions or Exhortations of the Buddha)

๑. **สพฺพปาปสฺส อภฺรณํ** (ไม่ทำความชั่วทั้งปวง — not to do any evil)
  ๒. **กุสลสฺสุปฺสมปทา** (ทำแต่ความดี — to do good; to cultivate good)
  ๓. **สจิตฺตปริโยทปนํ** (ทำใจของตนให้สะอาดบริสุทธิ์ — to purify the mind)
- หลัก ๓ ข้อนี้ รวมอยู่ใน **โอวาทปาติโมกข์** ที่ทรงแสดงใน วันเพ็ญ เดือน ๓ ที่บัดนี้เรียกว่า **วันมาฆบูชา**

ภพ ๓ (ภาวะชีวิตของสัตว์, โลกเป็นที่อยู่ของสัตว์ — existence; sphere)

๑. **กามภพ** (ภพที่เป็นกามาวจร, ภพของสัตว์ผู้ยังเสวยกามคุณคืออารมณ์ทาง **อินทรีย์ทั้ง ๕ = อบาย ๔ มนุษย์โลก และ กามาวจร สวรรค์ทั้ง ๖** — the Sense-Sphere)
๒. **รูปภพ** (ภพที่เป็นรูปาวจร, ภพของสัตว์ผู้เข้าถึง **รูปฌาน = รูปพรหมทั้ง ๑๖** — the Form-Sphere; Fine-Material Sphere)
๓. **อรุภพ** (ภพที่เป็นอรุปาวจร, ภพของสัตว์ผู้เข้าถึง **อรุภพ = อรุปรหม ๔** — the Formless Sphere; Immaterial Sphere)

ภุมิ ๔ (ชั้นแห่งจิต, ระดับจิตใจ, ระดับชีวิต - planes of consciousness; planes of existence; degrees of spiritual development)

๑. **กามาวจรภุมิ** (ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในกาม, ระดับจิตใจที่ยังปรารถนากามเป็นอารมณ์ คือยังเกี่ยวข้องกับกามคุณ, ระดับจิตใจของสัตว์ใน กามภพทั้ง **๑๑ ชั้น** - sensuous plane)

กามภพ หมายถึง ภพอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ผู้เสพกาม ที่ยังปรารถนากามเป็นอารมณ์ คือ ยังเกี่ยวข้องกับกามคุณ 5 มี รูป รส กลิ่น เสียง และโผฏฐัพพะ เป็นต้น กามภพ ได้แก่ กามาวจรภุมิ 11 ภุมิ เรียงลำดับจากต่ำไปสูงดังนี้ (http://dit.dru.ac.th/home/005/Excellent/Amporn_less-2.doc)

๑. อบายภุมิ ๔ (ภุมิที่ปราศจากความเจริญ — planes of loss and woe; unhappy planes)

สัตว์ที่มาจากในภุมินี้ประกอบด้วยอกุศลจิต **เหตมาจาก โลก โกรธ หลง ทำบาป ด้วยกาย ปาก และใจ ทางกาย ๓ คือ ขาดคนฆ่าสัตว์ด้วยตั้งใจ ลักทรัพย์ เป็นขู้ (ดูที่ อกุศลกรรมบถ ๑๐) ทางปาก ๔ คือ พูดโกหก พูดอหังการ ดิเดียดนินทาพูดคำหยาบ พูดตลกเล่นอันมิควรพูด ทางใจ ๓ คือ ไม่ชอบว่าชอบ และ ชอบว่าไม่ชอบ อาฆาตพยาบาท คิดบ่อนทำลายเพื่อเอาทรัพย์สินผู้อื่น**

ย่อมไปเกิดในนรกใหญ่ทั้ง ๘ อยู่ใต้แผ่นดินลงไป **ล่างสุด** คือ มหาเวจันนรก **บนสุด** คือ สัมพิพนรก นรกใหญ่ ๘ อันนี้ เป็น ๔ มุม มี ๔ ประตู อยู่ ๔ ทิศ เป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ไม่มีที่ว่างเลย เต็มไปด้วยฝูงสัตว์นรกเบียดเสียดกันอยู่ มีไฟลุก อยู่ชั่วกัลป์ ไฟที่ลุกเกิดจากบาปกรรมของผู้ที่นรกใหญ่แต่ละอันมีนรกป่าว ๑๖ อัน ด้านละ ๔ นรกป่าวยังมีนรก เล็กหรือยมโลก อยู่โดยรอบ ๔๐ เหล่ายมบาลจะอยู่ในนรกป่าว

ยมบาล นั้นเมื่อเป็นคนทำทั้งบาปและบุญ ตายไปเกิดในนรก ๑๕ วัน เป็นยมบาล ๑๖ วัน ดังเช่นเปรตบางตน กลางวัน เป็นเปรต กลางคืนเป็นเทวดา กลางวันเป็นเทวดา กลางคืนเป็นเปรต บุญมากกว่าบาปก็ไปเสวยสุขในสวรรค์ก่อน แล้ว มารับโทษในนรกภายหลัง บาปมากกว่าก็มารับโทษก่อนแล้วเสวยสุขภายหลัง บุญและบาปเท่ากัน ก็ไปเป็นยมบาล ผู้ที่มีแต่บาปจะไปเกิดในนรกใหญ่ ๘ อันนี้ (<http://buddhism.hum.ku.ac.th/topics/traibhumi.htm>)

๑. นิรยะ (นรก, สภาวะหรือที่อันไม่มีความสุขความเจริญ, ภาวะเร่าร้อนกระวนกระวาย - hell; woeful state)

ท่านแบ่งไว้ดังนี้

นรกใหญ่ (มหานรก) ๘

นรกเบา (อุสทนรก) ๑๒๘ อยู่ ๔ ทิศ ของนรกใหญ่ **ทิศละ ๔ ขุม (๔ * ๔ * ๘)**นรกเล็ก (ยมโลก) ๓๒๐ อยู่รอบล้อม นรกเบา มี **๔๐ ขุม (๔๐ * ๘)**

นรกโลกันต์ ๑ คือ นรกอยู่ระหว่างกำแพง 3 จักรวาลมาพบกัน (จักรวาลมีรูปร่างเป็นทรงกลม)

รวม ๔๕๗ ขุม ๑ วันนรก = ๙ ล้านปีมนุษย์ = ๕๐๐ ปีทิพย์**๑. สัตว์ชีพนรก – นรกที่ไม่มีวันตาย**

เป็นสถานที่สำหรับพวกที่ชอบฆ่าสัตว์ ชอบบีบตบตบยุงเป็น ประจำ หรือข่มขืนด้วยกัน รวมทั้ง ฆ่าตัวตายด้วย ตายแล้วก็ต้องไปตก **สัตว์ชีพนรก มีอายุ ๕๐๐ ปี นรก (๑ วันเท่ากับ ๙ ล้านปีของมนุษย์) นรกขุม ที่ ๑** ชื่อว่า **สัตว์ชีพนรก** ซึ่งเกิดขึ้นมาเพื่อรองรับผู้ที่ชอบการฆ่าโดยเฉพาะ **นรกเบา** ของ **สัตว์ชีพนรก** และ นรกเบาของทุก **นรกใหญ่** เรียกชื่อ เหมือนกันหมดว่า **อุสทนรก** (นรกอันมีสิ่งทิ้งทิ้งแล้ว) มี ๑๖ ขุม อยู่ ด้าน ซ้าย ขวา หน้า หลัง ด้านละ ๔ ของนรกใหญ่ ตามไปดู !!!

(http://203.155.220.217/office/training/neng_thong/neng_thong.htm)

(http://www.sukhothai.go.th/history/hist_09.htm)

๑. **เวตรณีนรก** (นรกแม่น้ำห้วย) เพราะ "มักกระทำร้ายแก่คนอื่น ซึ่งเอาทรัพย์เข้าของของท่าน ผู้อื่น ด้วยตนมีกำลังกว่า" จึงถูกยมบาลเอาอาวุธทำร้าย หนึ่งลงแม่น้ำเวตรณีซึ่งเค็มและมีห้วยหนามแหลมลูกร้อนทิ่มแทง
๒. **สุนัขนรก** (นรกหมา) เพราะ "กล่าวคำร้ายแก่สมณพราหมณ์ ผู้มีศีล แลพ่อแม่ ผู้แก่ผู้แก่ ครูบิดายาย" จึงถูกหมาตัวเท่าช้างรุมกัดและมีมือแร้งอีกกัดตัวเท่าเกวียนรุมจิก แล้วไม่มีการขาดใจตายนะแต่ให้ทนเจ็บปวดสาหัสจนหมดอายุ
๓. **สโชนนรก** (นรกเปลวไฟ) เพราะ "กล่าวร้ายแก่ผู้มีศีล อันท่านบมิได้ให้คำผิดแก่ตนสิ่งใดสิ่งหนึ่งเลย" จึงต้องวิ่งบนแผ่นเหล็กแดง ยมบาลเอาก้อนเหล็กไฟลูกขนาดลำต้นตาลตีจนร่างแหลกเป็นผง แลกลับเป็นตนใหม่ วนเวียนอยู่อย่างนี้ นึกดูเอาเอง ตายแล้วแทนที่จะได้ไม่ต้องเจ็บปวด กลับต้องมาเกิดใหม่ทุกทีที่ตายเพื่อมาทรมานต่อ
๔. **อังคารกาสนรก** (นรกหลุมถ่านเพลิง) เพราะ "ลวงเอาทรัพย์สินท่าน (ที่จะกระทำบุญ) มาไว้เป็นอาณานิคมของตน" จึงถูกยมบาลไล่ทำร้ายจนตกหลุมถ่านไฟ และถูกยมบาลอาจะหวัคเหล็กใหญ่ตักถ่านแดงรดหัว
๕. **โลหกุมภีนรก** (นรกหม้อเหล็กแดง) เพราะ "ตีฝูงสัตว์ สมณพราหมณาจารย์ผู้มีศีลใส่" จึงถูกยมบาลจับสองขาหย่อนหัวพุ่งลงไปในหม้อซึ่งเต็มไปด้วยเหล็กร้อนละลายเป็นน้ำ
๖. **อโยทกนรก** (นรกน้ำเหล็กแดง) เพราะ "ฆ่าสัตว์อันมีชีวิต เชือดคอสัตว์นั้นให้ตายใส่" จึงถูกยมบาลเอาเชือกเหล็กแดงรัดตัว แลวิดหัวให้หลุดเอาไปทอดในหม้อน้ำเหล็กแดง หัวที่กุดก็มีหัวผุดขึ้นมา วนเวียนเช่นนี้
๗. **อุสพลานรก** (นรกกลบและฟาง) เพราะ "เอาข้าวสับก็ดี แกลบก็ดี ฟางก็ดี มาระคนด้วยข้าวเปลือก แลเอาไปพรางขายแก่ท่านว่าข้าวดี" จึงถูกทำให้กระหายน้ำ กินน้ำกลายเป็นข้าวสับและแกลบลูกเป็นไฟ จนไฟแลบออกทวารเบื้องต่ำ
๘. **สันติहनรก** (นรกหอก) เพราะ "เพราะลักสินท่าน ... กล่าวร้ายใส่โทษว่าเขาเป็นโจร แลให้เจ้าของแพ แรงพรางเอาของท่านบมิได้ให้" จึงถูกยมบาลล้อมรอบเอาหอกแทงจนเนื้อหนังแหลกเหมือนใบตองแห้งถูกสับ
๙. **พิลสนรก** (นรกขี้เนื้อ) เพราะ "ฆ่าปลาแลหามาขายในกลางตลาดใส่" จึงถูกยมบาลเอาเชือกเหล็กแดงคล้องคอแล้วเอาไปวางบนแผ่นเหล็กแดง เอาพราแลเนื้อสัตว์นรกนั้นเรียงเหมือนที่ทำกับปลา
๑๐. **โปราณมิพินนรก** (นรกอจมน้ำ) เพราะ "ท้าวพระยาใช้ให้ไปเอาสวยสาอากรแก่ไพร่ฟ้าราษฎรทั้งหลาย แลเรียกเอามากกว่ากำหนดท่าน" จึงตกนรกอยู่ในแม่น้ำใหญ่เต็มไปด้วยอจมนหมื่นหนักหนา ต้องกินอจมนต่างข้าวต่างน้ำ
๑๑. **โลหิตปพพนรก** (นรกเลือดและหนอง) เพราะ "กระทำร้ายแก่พ่อแม่แลพระสงฆ์ แลคนผู้มีคุณและท่านผู้มีศีล" จึงตกนรกใหญ่เต็มไปด้วยเลือดและหนอง ต้องกินเข้าไป ไฟพุ่งออกทวารเบื้องต่ำ
๑๒. **โลหพิพสนรก** (นรกเบ็ดเหล็กแดง) เพราะ "เจรจาซื้อสิ่งสินท่าน แลไปพรางว่าจะให้เงินให้เงินท่าน แลตนใส่กลเอาสินท่านด้วยตาซังกี้ด ด้วยทานกี้ด ก็ใส่กลให้เขาปลั่งเขาพลาต แลประบัดสิ่งสินเขา แลบมิได้ให้เงินแก่เขา" จึงถูกยมบาลเอาเข็มคืบลิ้นแล้วเอาเบ็ดเกี่ยวลากหงายไปบนแผ่นเหล็กแดงลูกโขน เกือบเอาออกซึ่งสัตว์นรกดินเหมือนปลาที่ถูกหักคอแล้วโยนขึ้นบก รากแตกเป็นขี้เป็นเลือด
๑๓. **สังฆานนรก** (นรกพิฆาต) เพราะ "ผู้ชายแรงทำชู้ด้วยเมียท่าน ผู้หญิงทำชู้จากผัวตน" จึงถูกยมบาลหกแทงเนื้อตัวขาดรุ่งริ่ง จมอยู่ในแผ่นเหล็กแดงครึ่งตัว มีภูเขาเหล็กแดงกลิ้งทับ

- ๑๔. **อวังสินรกร** (นรกหย่อนหัวลง) เพราะ “กระทำชู้ด้วยเมียท่าน” จึงถูกยมบาลจับ ๒ ดินห้อยหัวแล้วซ่อน เหล็กแดงตีสัตว์นรกจนย่อยยับ
- ๑๕. **โลหสิมพลินรกร** (นรกตันจิวเหล็ก) เพราะ “ทำชู้ด้วยเมียท่านก็ดี แล้วหญิงอันมีผิวแล้วแลทำชู้จากผัวก็ดี” จึงต้องปีนตันจิวเหล็กแดงหนามยาว ๑๖ นิ้ว ลูกเป็นไฟ ถ้าชกเข้าถูกยมบาลเอาดอกทิมตันทิมตัว ให้ปีนไปหาชู้ของตัวเอง พอจะไปถึงกลับเห็นชู้ตนอยู่ข้างล่าง ปีนขึ้นปีนลงเจ็บปวดหนักหนา แต่หาได้พบกันเลย
- ๑๖. **มิจฉาทิฏฐินรกร** (นรกของผู้เห็นผิด) เพราะ “ถือมิจฉาทิฏฐิ ... บุญเขาบมิรู้จัก บาปเขากระทำ” จึงถูกยมบาลถือดอก ดาบ หลาว แหวน ค้อนเหล็กแดง ทำร้ายได้ทุกขุทรมานกว่านรกบ่าวอื่น

ในไตรภูมิกล่าวถึงนรกบ่าวของสัณเฑาะพญานาค เพราะนรกบ่าวทั้งหลายซึ่งอยู่นอกนรกใหญ่ ๗ อันนั้น ซึ่งอยู่ใต้สัณเฑาะพญานาคลงไปภายใต้้น “เราบมิกล่าวถึงได้เลย ร้ายกว่านี้ยิ่งหนักหนาแล” ก็แค่ ๑๖ นรกนี้ ยังมีวิธีทรมานที่สุดพิสดารขนาดนี้แล้ว ถ้าจะต้องบอกรายละเอียดทุกขุมสงสัยจะต้องแย่งคณแต่ง คนอ่าน หรือไม่ก็คนแต่งซึ่งก็เคยคิดแล้ว แต่ก็ไม่แย่มากพอแล้วที่เหลือให้ไปคิดเอาเอง

๒. กาฬสวดนรกร – นรกที่ลงโทษด้วยเส้นด้ายดำ

เป็นสถานที่สำหรับพวกที่ชอบลักขโมย ฉ้อโกง ตายแล้วก็ ต้องไปตกนรกขุมที่ ๒ ชื่อว่า กาฬสวดนรกร กาฬสวดนรกร มีอายุ ๑,๐๐๐ ปีนรก (๑ วันเท่ากับ ๓๖ ล้านปีของมนุษย์)

๓. สังฆานรกร – นรกที่บดขยี้สัตว์

เป็นสถานที่สำหรับพวกที่ชอบประพฤติดุคในกาม ตายแล้ว ก็ต้องไปตกนรกขุมที่ ๓ ชื่อว่า สังฆานรกร สังฆานรกร มีอายุ ๒,๐๐๐ ปีนรก (๑ วันเท่ากับ ๑๔๕ ล้านปีของมนุษย์)

๔. โรรวนรกร – นรกที่เต็มไปด้วยเสียงร้องไห้

เป็นสถานที่สำหรับพวกที่ชอบพูดโกหก พูดคำหยาบ พูด ส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ ตายแล้วก็ต้องไป ตกนรกขุมที่ ๔ ชื่อว่า โรรวนรกร โรรวนรกร มีอายุ ๔,๐๐๐ ปีนรก (๑ วันเท่ากับ ๕๗๖ ล้านปีของมนุษย์)

๕. มหาโรรวนรกร – นรกที่เต็มไปด้วยเสียงร้องไห้ครวญครางมากมาย

เป็นสถานที่สำหรับพวกที่ชอบดื่มสุรา หรือเสพสิ่งมีนเมา ยาเสพติด ตายแล้วก็ต้องไปตกนรกขุมที่ ๕ ชื่อว่า มหาโรรวนรกร มหาโรรวนรกร มีอายุ ๘,๐๐๐ ปีนรก (๑ วันเท่ากับ ๒,๓๐๔ ล้านปีของมนุษย์)

๖. ตาปนรกร – นรกที่ทำให้สัตว์เร่าร้อน

เป็นสถานที่สำหรับพวกที่ชอบเล่นการพนันทุกชนิด ตายแล้วก็ต้องไปตกนรกขุมที่ ๖ ชื่อว่า ตาปนรกร ตาปนรกร มีอายุ ๑๖,๐๐๐ ปีนรก (๑ วันเท่ากับ ๙,๒๓๖ ล้านปีของมนุษย์)

๗. มหาตาปนรกร – นรกที่ทำให้สัตว์เร่าร้อนเหลือประมาณ

เป็นสถานที่สำหรับพวกที่ชอบเที่ยวกลางคืน มัวเมาในอบายมุข ตายแล้วก็ต้องไปตกนรกขุมที่ ๗ ชื่อว่า มหาตาปนรกร มหาตาปนรกร มีอายุยาวนานนับไม่ถ้วน

๘. อวิจินรกร – นรกที่ปราศจากความเบาบางแห่งทุกขุ

เป็นสถานที่สำหรับพวกที่ทำ **อนันตริยกรรม** เช่น ฆ่าบิดา มารดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำสงฆ์ให้แตก กัน หรือทำ **พระพุทธเจ้าให้ห่อพระโลหิต** ตายแล้วก็ต้องไปตก **นรกขุมที่ ๘ มีชื่อว่า อเวจินรกร** (ถึงแม้จะทำแค่เพียงครั้งเดียว ไม่ว่าด้วยสาเหตุอะไรก็ตาม ก็ถือเป็นกรรม ที่หนักมาก ต้องตกอเวจินนรก ได้รับทัณฑ์ทรมานที่แสนสาหัส มีอายุยาวนาน กว่านรกขุมอื่นๆ) **อวิจินรกร หรือ อเวจินรกร มีอายุนับได้กัลป์หนึ่ง สำหรับระยะเวลาหนึ่งกัลป์นั้น** อุปมาว่า มีภูเขาศิลาแห่งทิเบต กว้าง ๑ โยชน์ ยาว ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ **๑ โยชน์ประมาณเท่ากับ ๑๖ กิโลเมตร ทุกๆ ร้อยปี** เทวดานำ ผ่า ที่บางราวกับควันทไฟ มาลูบที่ยอดเขาครั้งหนึ่ง กระทำเช่นนี้เรื่อยไป **ตราบนภูเขาศิลานี้ราบเรียบเสมอผิวดิน** เมื่อนั้น นับเป็นเวลา **1 กัลป์**

๒. ตีรัจฉานโยนิ (กำเนิดตีรัจฉาน, พวกมีดมัวโง่เขลา - the animal kingdom; realm of beasts)

สัตว์ที่เกิดในภูมินี้ เป็นสัตว์ที่มีดินและไม่มีดิน เวลาเดินเอาอกคว้าง ได้แก่ ครุฑ นาค สิงห์ ช้าง ม้า วัว ควาย เป็ด ไก่ นก แมลง ดำรงชีวิตด้วย กามสัญญา อาหารสัญญา มรณสัญญา มักไม่รู้จักบุญ รู้จักกรรม ไม่รู้จักค้าขาย ทำไรไถนา ล่ากินกันเอง

๓. ปิตติวิสัย (แดนเปรต, ภูมิแห่งผู้หิวกระหายไร้สุข - realm of hungry ghosts)

เรื่องเปรต ได้คัดข้อความจากหนังสือเรียนของทางมูลนิธิธรรมโชติภะวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ที่ชื่อว่า **ปรมัตถโคตติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ ๕ เล่ม ๑** ตั้งแต่หน้า ๖๐ เป็นต้นไป **เรื่องของเปรตทั้งหมด** ที่มีแสดงไว้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาและฎีกานะคะ **เปรตติวิสัยภูมิ หรือภูมิของเปรต เปรต เป็นคำภาษาไทย ภาษาบาลี(เขียนแบบไทย)ว่า เปตตะ** คำว่าเปตตะนี้ เป็นชื่อของสัตว์ที่ยอมถึงซึ่งฐานะอันห่างไกลจากความสุขทั้งหลาย เปรตเกิดจากกรรมชั่วเป็นชนกรรม หรือกรรมน่าเกิด (http://www.budpage.com/budboard/show_content.pl?b=1&t=5111)

เปรตที่มีแสดงอยู่ใน **ลักษณะสังยุตตพระบาลี ๑๒ ชนิด** ได้แก่

- ๑. วันตาสเปรต เปรตที่กินน้ำลาย เสมหะ อาเจียน เป็นอาหาร
- ๒. กณปาสเปรต เปรตที่กินซากศพคนหรือสัตว์เป็นอาหาร
- ๓. คุณชาทกเปรต เปรตที่กินอุจจาระต่างๆ เป็นอาหาร
- ๔. อัคคิขาลมขเปรต เปรตที่มีเปลวไฟลุกอยู่ในปากเสมอ
- ๕. สัจมิขเปรต เปรตที่มีปากเท่ารูเข็ม
- ๖. ตัณท์ฎฐิตเปรต เปรตที่ถูกตัณหาเบียดเบียนให้หิวข้าว หิวน้ำ อยู่เสมอ

๗. สนิชฌามกเปรต เปรตที่มีลำตัวดำเหมือนดอไม้ที่ถูกเผา
๘. สัตถังคเปรต เปรตที่มีเล็บมือเล็บเท้ายาวและคมเหมือนมีด
๙. ปัพพตังคเปรต เปรตที่มีร่างกายสูงใหญ่เท่าภูเขา
๑๐. อชครังคเปรต เปรตที่มีร่างกายเหมือนงูเหลือม
๑๑. เวมานิกเปรต เปรตที่ต้องเสวยทุกข์ในเวลากลางวัน แต่กลางคืนได้ไปเสวยสุขในวิมาน
๑๒. มหัทธกเปรต เปรตที่มีฤทธิ์มาก

เปรตที่มีแสดงอยู่ใน อรรถกถาและฎีกา ของ เปตวัตถุ ๔ จำพวก คือ

๑. ปรทัตตปชวีกเปรต เปรตที่มีการเลี้ยงชีวิตอยู่โดยอาศัยอาหารที่ผู้อื่นให้ หรืออุทิศให้
๒. ขุปปาลิกเปรต เปรตที่ถูกเบียดเบียนด้วยการหิวข้าว หิวน้ำ
๓. นิชฌามตถิกเปรต เปรตที่ถูกไฟเผาให้เร่าร้อนอยู่เสมอ
๔. กาลกัญญิกเปรต เป็นชื่อของอสุรทั้งหลายที่เป็นเปรต มีลักษณะสูงมาก ไม่ค่อยมีแรง เพราะมีเลือดเนื้อน้อย มีสีสรรคล้ายกับใบไม้แห้ง ตาถลนออกมาเหมือนกับตาของปู และมีปากเท่ารูเข็มตั้งอยู่กลางศีรษะ (อ้างอิงกาลกัญญิกเปรตมาจากอรรถกถาปาเถยวรรค)

เปรต ๒๑ จำพวก

ที่รวบรวมมาจากทั้ง พระวินัยและลักษณะสังยตตะ ข้างต้น

๑. อัญญิสสังขลิกเปรต เปรตที่มีกระดูกติดต่อกันเป็นท่อนๆ แต่ไม่มีเนื้อ
๒. มังสเปสิกเปรต เปรตที่มีเนื้อเป็นชิ้นๆ แต่ไม่มีกระดูก
๓. มังสปีณฑเปรต เปรตที่มีเนื้อเป็นก้อน
๔. นิจฉวีปริสเปรต เปรตที่ไม่มีหนัง
๕. อสิโลมเปรต เปรตที่มีขนเป็นพระขรรค์
๖. สัตติโลมเปรต เปรตที่มีขนเป็นหอก
๗. อสิโลมเปรต เปรตที่มีขนยาวเป็นลูกธนู
๘. สุสิโลมเปรต เปรตที่มีขนเป็นเข็ม
๙. ทตติยสุสิโลมเปรต เปรตที่มีขนเป็นเข็มชนิดที่ ๒
๑๐. กมภักณฑเปรต เปรตที่มีอวัยวะใหญ่โตมาก
๑๑. คฤกปนิมคคเปรต เปรตที่จมอยู่ในอุจจาระ
๑๒. คฤกขาทกเปรต เปรตที่กินอุจจาระ
๑๓. นิจฉวิตกเปรต เปรตหญิงที่ไม่มีหนัง
๑๔. ทุดคันธเปรต เปรตที่มีกลิ่นเหม็นเน่า
๑๕. โอคิลินีเปรต เปรตที่มีร่างกายเป็นถ่านไฟ
๑๖. อสิสเปรต เปรตที่ไม่มีศีรษะ
๑๗. ภิกขเปรต เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนพระภิกษุ
๑๘. ภิกขณีเปรต เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนภิกษุณี
๑๙. สิกขมานเปรต เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนสิกขมานา
๒๐. สามเณรเปรต เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนสามเณร
๒๑. สามเณรีเปรต เปรตที่มีรูปร่างสัณฐานเหมือนสามเณรี

เรื่องเปรต ๘๔,๐๐

ในอดีตกาลนานมาแล้วสมัยหนึ่ง นับถอยหลังจาก ภัทรกัป นี้เป็นต้นไปเป็น กัปที่ ๙๒ ใน กัปที่ ๙๒ นี้ มี พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ได้อุบัติขึ้นในโลก มีพระนามว่า พระสุสสะสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระองค์นี้มีพี่น้องอยู่ด้วยกัน ๓ คน ๓ คนพี่น้องเป็นผู้มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติมาก ต่อมาเมื่อ พี่ชายคนโต คือ ท่านสุสสะ ได้ออกบวชและสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว น้องชายทั้ง ๒ คนก็มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนายิ่งนัก ฉะนั้น ทั้ง ๒ พี่น้อง จึงได้ตกลงกันว่าทรัพย์สมบัติที่มีอยู่ทั้งหมดมอบให้แก่เจ้าหน้าที่ รัฐบาลเป็นผู้ดูแลรักษาแทนตน คือ รัฐมนตรีการคลังผู้หนึ่ง และ รัฐมนตรีจัดการผลประโยชน์ คือ เก็บภาษีอากรผู้หนึ่ง เจ้าหน้าที่ทั้งสองคนต้องรับภาระเป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ของ ๒ พี่น้องต่อไป เมื่อ ๒ พี่น้องได้มอบหมายกิจการใหญ่ของตนให้แก่เจ้าหน้าที่ทั้งสองโดยเรียบร้อยแล้ว ก็นำบริวารพันคนไปรักษาศีลสิบใน สำนักของพระพุทธเจ้าสุสสะ ตลอดไตรมาส

ฝ่ายเจ้าหน้าที่ทั้งสองได้รับมอบหมายกิจการต่างๆ จากพี่น้องทั้ง ๒ แล้ว ก็ต้องจัดหาอาหารไปถวายแต่ภิกษุสงฆ์ และพระพุทธเจ้าสุสสะพร้อมทั้งพี่น้องทั้ง ๒ และบริวารพันคนทุกๆ เวลา ในการหุงหาอาหารนี้ต้องใช้คนงานเป็นจำนวน ๘๔,๐๐๐ คน ภรรยาของท่านรัฐมนตรีทั้งสองและญาติต่างก็ได้มาช่วยในงานเหล่านั้นด้วย

เมื่อการหุงหาอาหารเสร็จแล้ว (ภรรยาและญาติๆ ของรัฐมนตรีทั้งสอง) แทนที่จะจัดการถวายอาหารแด่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกก่อน กลับชวนกันรับประทานอาหารนั้นเสียก่อนเช่นนี้อยู่เสมอๆ ทุกเวลาไป เมื่อบุคคลเหล่านี้ได้สิ้นชีวิตลงแล้ว ในระหว่าง ๙๐ กัป นับถอยหลังจากกัปนี้เป็นต้นไป

กรรมไม่ดีที่พวกเขาได้กระทำไว้นี้ ไม่ทราบว่าเขาเหล่านั้นได้ไปบังเกิดเป็นอะไรอยู่ ทราบแต่เพียงว่า ในสมัยศาสนาของพระกกุสันโธพระพุทธเจ้า, พระโกนาคมนะพระพุทธเจ้า และ พระกัสสปะพระพุทธเจ้า บุคคลเหล่านี้ได้บังเกิดเป็น เปรตด้วยกันทุกคนพร้อมทั้งอดอาหารด้วย ฉะนั้น เมื่อถึงสมัย พระพุทธกาลของ

พระสมณโคดมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นี้ เปรตเหล่านี้จึงได้มีโอกาสพบกับ พระพุทธเจ้าและได้กราบทูลว่า พวกเขาทั้งหลายได้รับทุกขกรรมมานานแล้ว ด้วยการอดอาหารนับเป็นเวลาพระพุทธเจ้าได้อุบัติขึ้นถึง ๓ พระองค์ พวกเขายังไม่เคยได้รับประทานอาหารเลย ขอพระองค์จงทรงกรุณาแก่พวกเขาทั้งหลายเพื่อให้ได้อาหารมารับประทานด้วย

เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงสดับเรื่องเหล่านี้แล้ว จึงมีพระดำรัสแก่เปรตทั้งหลายเหล่านั้นว่า ญาติของท่านที่เคยเป็นรัฐมนตรีดูแลรักษาผลประโยชน์เมื่อสมัยนั้น ได้มาเป็นพระเจ้าพิมพิสาร อยู่ ณ บัดนี้ ฉะนั้น ถ้าพระเจ้าพิมพิสารทรงบำเพ็ญกุศลในเวลาใด ท้าวเธอก็ควรจะแบ่งส่วนกุศลนั้นๆ ไปให้ เมื่อพวกเปรตทั้งหลายได้ฟังพระพุทธองค์ตรัสเช่นนั้นแล้ว ต่างก็พากันชื่นชมยินดีว่า ดนคงจะได้รับอาหารจากพระเจ้าพิมพิสารบ้างเป็นแน่

ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสารนั้น เมื่อท้าวเธอทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเสร็จแล้วที่ไร ท้าวเธอก็มิได้แบ่งส่วนบุญนั้นให้แก่ญาติที่ตายไปแล้วโดยเฉพาะเลย เป็นแต่ แบ่งอย่างสามัญ คือแบ่งส่วนกุศลทั่วๆ ไปเท่านั้น ฉะนั้น เปรตเหล่านั้น จึงไม่มีโอกาสที่จะได้อนุโมทนาส่วนกุศลอันเป็นเหตุ การได้รับอาหารซึ่งเป็นผลก็เกิดขึ้นไม่ได้ **ในคืนวันหนึ่งพวกเปรตเหล่านั้นจึงพากันไปส่งเสียงร้องและแสดงตัวให้ปรากฏเฉพาะพระพักตร์พระเจ้าพิมพิสาร**

เมื่อพระเจ้าพิมพิสารทอดพระเนตรเห็นเปรตเหล่านั้น พร้อมกับได้ยินเสียงร้องของเปรตทั้งหลาย ก็มีความตกพระทัยกลัวอย่างยิ่ง พอรุ่งเช้าก็รีบเสด็จไปเฝ้าทูลถามว่าพระพุทธองค์ว่า เมื่อคืนนี้ ข้าพระองค์ได้ยินเสียงร้องผิดปกติ แต่ไม่ทราบว่าเป็นเสียงอะไร ฉะนั้น ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาช่วยชี้แจงเรื่องราวทั้งหลายที่ปรากฏขึ้นเมื่อคืนนี้ให้ข้าพระองค์ได้ทราบด้วยเถิด พระพุทธองค์จึงทรงมีพระราชดำรัสตอบว่า เสียงร้องที่ท้าวเธอได้ยินเมื่อคืนนี้เป็นเสียงของเปรตที่เป็นญาติของพระองค์แต่ครั้งสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าพระผุสสะพุทธเจ้า การที่พวกเขาไปส่งเสียงร้องก็เพราะพระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเสร็จที่ไรไม่เคยทรงแบ่งอุทิศส่วนกุศลให้แก่พวกเขาบ้างเลย พวกเขาได้พากันรอคอยที่จะรับอนุโมทนาส่วนกุศลอันเป็นเหตุ เพื่อจะได้รับผลเป็นอาหารจากพระองค์อยู่ เพราะอดอาหารมาช้านานหนักหนาแล้ว ฉะนั้น ต่อไปนี้ ถ้าพระองค์จะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลใดๆ ขอพระองค์จงทรงแบ่งอุทิศส่วนกุศลนั้นให้แก่เปรตทั้งหลายซึ่งเป็นญาติเหล่านั้นโดยเฉพาะ

ฝ่ายเปรตเหล่านั้น เมื่อได้รับการแบ่งส่วนบุญจากพระเจ้าพิมพิสารแล้ว ต่างก็พากันอนุโมทนาว่า สาธุ สาธุ ขึ้นพร้อมๆ กัน เมื่อได้เปล่งวาจาว่า สาธุ สาธุ พร้อมๆ กัน ก็พ้นจากการเป็นเปรต ได้ไปบังเกิดเป็นเทวดาในชั้นจกตุมหาราชิกา หมดสิ้นด้วยกันทุกคน

๔. อสุรกาย หรือ สัมภเวสี (พวกอสูร, พวกหวาดหวั่นไร้ความรื่นเริง - host of demons; the unrelenting and dejected; frightened ghosts) (<http://www.palungjit.com/smati/books/index.php?cat=129>) (<http://buddhism.hum.ku.ac.th/topics/traibhumi.htm>)

สภาพของอสุรกาย บรรดาท่านพุทธบริษัททั้งหลาย เรามองดูแล้วจะมีอยู่ ๒ แบบด้วยกัน คือ

๑ กาลกัญชกาอสุรกาย อสุรกายที่ยังมีกรรมหนัก ร่างกายทรุดโทรมหน้าตาซีดเซียว เรียกว่าไม่มี ความสง่าผ่าเผยผอมกะหร่อง ผมแผ่รุงรังน่าเกลียด ไม่ใช่ซากแล้ว เรียกว่าเป็นการนำเกลียด น่าสะอิดสะเอียน อสุรกายพวกนี้มีความดีกว่าเปรตอยู่อย่างหนึ่ง คือหากินได้ แต่ทว่าจะต้องหากินประเภทของที่เขาทิ้งแล้ว นุดเนาแล้วอย่างซากศพ คนตาย สุนัขตาย ควายตาย สัตว์ตายหรือเศษอาหารที่เขาทิ้งไว้เน่าๆ พวกนี้กินได้ เวลาที่เราเห็นเขากิน ก็เหมือนกับเห็นเรา กินธรรมดามีการเคี้ยว มีการกลืนเหมือนกัน มีสภาพเหมือนว่ากินเนื้อสัตว์เข้าไป กินอาหารเข้าไปหมด แต่ทว่าน่าแปลกที่เขากินแล้วยังเหลืออยู่ พวกนี้กินอะไร? กินอาหารที่เป็นนามธรรม คือว่ากินอาหารที่ไม่ใช่รูปธรรม พวกอสุรกายพวกนี้ต้องลำบากแบบนี้ แต่ว่าดีกว่าเปรต ยังกินได้ ที่เรียกว่าอสุรกายเพราะมีรูปร่างหน้าตาไม่สวย คอยหลบหน้าคนอยู่เสมอ มีความไม่กล้าเป็นปกติ ท่านจึงเรียกว่า **อสุรกาย กาลกัญชกาอสุรกาย** ร่างกายผอมสูง ๒,๐๐๐ วา ไม่มีเลือด ไม่มีเนื้อ ตั้งไม้แห้ง ดาเล็กเท่าตะปู ปากเท่ารูเข็ม ดาและปากอยู่เหนือกระหม่อม เวลากินต้องหัวลง ดินซีฟ้า ล้าปากยากหนักหนา

๒ ทิพยอสุรกาย อสุรกายอีกพวกหนึ่ง มีความดีมาก ใกล้เคียงพ้นความเป็นอสุรกายแล้ว คือว่าโทษทัณฑ์ที่เป็นเศษกรรมในภาวะของการเป็นอสุรกายใกล้เคียงหมดไป ดอนนี้มีรูปร่างหน้าตาอ้วนท้วมใหญ่โต แต่ทว่าผิวดำเมื่อบวม **อสุรกายพวกนี้มีกำลังมาก** มักจะชอบรับสินบนจากชาวบ้าน แล้วก็ปลอมแปลงตัวเป็นเจ้าของเข้าทรง บางทีก็ไปหลอกพระ พระที่มีความเข้าใจไม่ถึง ก็คิดว่าบรรดาอสุรกายพวกนี้แหละเป็นผู้วิเศษ ถ้าใครนิยมพระศรีอารีย์ เขาก็จะเข้าไปสอดแทรกแล้วก็บอกว่าเขาเป็นพระศรีอารีย์ หรือว่าใครนิยมเจ้าวงศ์ใดองค์หนึ่งก็ตาม เทวดาองค์ใดองค์หนึ่งก็ตาม พวกนี้นิยมเข้าไปแทรก บอกว่าเขาเป็นคนนั้น บรรดาพวกเข้าทรงทั้งหลาย ถูกพวกนี้ปลอมมาก เคยพบมาหลายราย พวกนี้มีรูปร่างหน้าตาแข็งแรงใหญ่โตทะมัดทะแมง **ทิพยอสุรกาย** ตัวสูง หน้าตาน่าเกลียด ท้องยาน ฝีปากใหญ่ หลังหักงมุกเบี้ยว แต่ยังมีขางม้า ข้ำไท มีรัพลดั่งพระอินทร์ อยู่ในอสุรพิภพ ใต้แผ่นดินลึกลงไปถึง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ มีเมืองอสุรใหญ่ ๔ เมือง ๔ ทิศ มีพระยาอสุรอยู่เมืองละ ๒ เมืองทางทิศเหนือมีพระยาอสุรชื่อ ราหู มีอำนาจและกำลังกว่าพระยาอสุรทั้งหลาย มีร่างกายใหญ่โต ๔๘,๐๐๐ โยชน์ หัวโดยรอบ ๙๐๐ โยชน์ สามารถอมพระอาทิตย์และพระจันทร์เข้าไว้ในปากที่คนทั้งหลายเรียกว่า สุริยคราส หรือ จันทรคราส

๒. กามสคติภูมิ ๗ (กามาวจรภูมิที่เป็นสคติ, ภูมิที่เป็นสคติซึ่งยังเกี่ยวข้องกับกาม — sensuous blissful planes)

๑. มนุษย์ (ขามมนุษย์ — human realm) ภูมิของมนุษย์เป็นภูมิตั้งสูงกว่าอายภูมิ เป็นชั้นแรกของสคติภูมิ แต่ยังคงรวมอยู่ภูมิใหญ่คือ กามภูมิ สัตว์อันเกิดในมนุษย์ภูมินี้ แรกก่อกำเนิดในครรภ์เรียก **กลละ** (รูปเมื่อเริ่มในครรภ์) มี **รูป ๘** คือ ปรวิรูป-ดิน อาโปรูป-น้ำ เตโชรูป-ความร้อน วาโยรูป-ลม กายรูป-ตัวตน ภาวะรูป-เพศ หทัยรูป-ใจ ชีวีตรูป-ชีวิต **ก่อกำเนิดจาก ๓ สิ่งก่อน คือ กายรูป ภาวะรูป หทัยรูป ผสมรวมกันเป็นหนึ่งแล้วรวมกับ ปรวิ อาโป เตโช วาโย วัฒนโน คนโธ โรโส โอชา ประกอบกันเป็นองค์ ๙ แล้วจักขุ-ตา โสถ-หู ขาน-จมูก ชิวหา-ลิ้น จึงตามมา** เมื่อเริ่มเป็น **กลละได้ ๗ วัน** ตั้งน้ำล้างเนื้อ **ต่อไปอีก ๗ วัน** ชั้นเป็นตั้งตะกั่วหลอม **อีก ๗ วัน** แข็งเป็นก้อนตั้งไข่ไก่ **อีก ๗ วัน** เป็นตมออก **๕ แห่ง ตมนี้เป็นมือ ๒ ตม ๒ และหัว ๑ แล้ว** **ต่อไปทุกๆ ๗ วัน เป็นฝ่ามือ นิ้วมือ ผม ขน เล็บ และอวัยวะอื่น ๆ** อันประกอบเป็นมนุษย์ กุมารนั้นนั่งกลางท้องแม่และเอาหลังมาชนหนึ่งท้องแม่ **ฝูงกามารมนุษย์อันเกิดมาดีกว่า เก่งกว่าพ่อแม่ เรียก อภิชาติบุตร ดีเสมอพ่อแม่ เรียก อนุชาติบุตร ดียกกว่าพ่อแม่ หรือบุตรที่ทรม เรียก อวชาติบุตร** (http://buddhism.hum.ku.ac.th/topics/trai_bhumi.htm)

สวรรค์ ๖ (ภพที่มีอารมณ์อันเลิศ, โลกที่มีแต่ความสุข, เทวโลก, ในที่นี้หมายถึงเฉพาะสวรรค์ชั้นกามาพจร คือ ชั้นที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม ซึ่งเรียกเต็มว่า จกามาพจรสวรรค์ หรือ กามาวจรสวรรค์ ๖ — the six heavens of the sense-sphere) เรียงจากชั้นต่ำขึ้นไปดังนี้ **๕๐๐ ปีทิพย์ = ๙ ล้านปีมนุษย์ = ๑ วันนรก**

๑. จาตมหาราชิกา (สวรรค์ที่ท้าวหาราช ๔ หรือท้าวจตุโลกบาล ปกครอง — The realm of the Four Great Kings คือ ท้าวธตรฐ จอมคนธรรพ์ ครองทิศตะวันออก; ท้าววิรูปักษ์ จอมกมภัณฑ์ ครองทิศใต้; ท้าววิรูปักษ์ จอมนาครครองทิศตะวันตก; ท้าวกเวร หรือ เวสสวัณ จอมยักษ์ ครองทิศเหนือ) (สวรรค์ชั้นที่ ๑) ตามคติทางพระพุทธศาสนา ภูมิหรือสวรรค์ชั้นนี้ เป็นที่สถิตของบรรดา เทพธิดา เทพบุตร เทพธิดา ผู้ได้สั่งสมคุณงามความดีเอาไว้ และได้ผ่านการใช้หน่อกุศลกรรมเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงได้มาจุติสวดยสุขจากกรรมดีในอดีตชาติ ซึ่งมี **อายุยืนถึง ๕๐๐ ปีทิพย์ หรือ ๑ วันของสวรรค์ชั้น จาตมหาราชิกา เท่ากับ ๕๐ ปีโลกมนุษย์** สวรรค์ชั้นจาตมหาราชิกานั้น ยัง จำแนกย่อยพื้นที่บริเวณของหมู่เทพละเอียดลงไปอีก ตามขั้นตอนการถือกำเนิดเอาไว้ดังนี้ (http://www.watthamfad.com/WEB_THAI/Vi-Bak Gum TH/Porn Gum TH.htm) (<http://www.dmc.tv/pages/guide/page01.html>)

๑. ท้าวกเวร หรือ เวสสวัณ จอมยักษ์ ครองทิศเหนือ

ยักษ์ คือ ผู้ที่เขานูขาเช่นสรวง หรือผู้ทำความพยายามให้เขานูขาเช่นสรวง ยักษ์มีหลายระดับ ตั้งแต่ยักษ์ชั้นสูง ยักษ์ชั้นกลาง ยักษ์ชั้นล่าง มีความละเอียดประณีตแตกต่างกันตามกำลังบุญ

๑. ยักษ์ชั้นสูง จะมีวิมานเป็นทอง มีรูปร่างสวยงาม มีเครื่องประดับ มีรัศมี แต่ผิวจะดำ ดำอมเขียว อมเหลือง ดำแดงก็มี แต่ดำดำเนียน มีอาหารทิพย์ มีบริวารคอยรับใช้ ปกติไม่เห็นเขียว เวลาโกรธจึงจะมีเขี้ยวออกออกมา

๒. ยักษ์ชั้นกลาง ส่วนใหญ่จะเป็นบริวารคอยรับใช้ของยักษ์ชั้นสูง

๓. ยักษ์ชั้นต่ำ ที่บุญน้อยก็จะมีรูปร่างน่าเกลียด ผมหยิก ตัวดำ ดำโปน ผิวหยาบ เหมือนกระดาดทราย นิสัยดุร้าย

ยักษ์เกิดได้ 3 แบบ คือ เกิดแบบโอปปาติกะ เกิดแล้วโดดทันที ชลาพุชะ เกิดในครรภ์ และสังเสทชะ เกิดในเหงื่อไคล ที่อยู่ของยักษ์ ก็มีอยู่ตามถ้ำ ตามเขา ในน้ำ ในดิน พื้นมนุษย์ ในอากาศ และมีวิมานอยู่ที่เขาสิเนรุในสวรรค์ชั้นจาตมหาราชิกา พวกยักษ์จะอยู่ในการปกครองของท้าวเวสสุวรรณ หรือท้าวกเวรมหาราช ผู้ปกครองสวรรค์ชั้นจาตมหาราชิกาด้านทิศเหนือ เหตุที่มากเกิดเป็นยักษ์เพราะทำบุญเจือด้วยความโกรธ มักหงุดหงิดรำคาญใจ

๒. ท้าววิรูปักษ์ จอมกมภัณฑ์ ครองทิศใต้

ครุฑ จัดเป็นเทวดาประเภทหนึ่ง อยู่ในการปกครองของท้าววิรูปักษ์ ผู้ปกครองสวรรค์ชั้นจาตมหาราชิกา ด้านทิศใต้ เหตุที่มากเกิดเป็นครุฑเพราะทำบุญเจือด้วยโมหะ

๑. ครุฑ จัดเป็นเทวดาประเภทหนึ่ง อยู่ในการปกครองของท้าววิรูปักษ์ ผู้ปกครองสวรรค์ชั้นจาตมหาราชิกา ด้านทิศใต้ เหตุที่มากเกิดเป็นครุฑเพราะทำบุญเจือด้วยโมหะ **ครุฑมีกำเนิดทั้ง ๔ แบบ** คือ โอปปาติกะ ชลาพุชะ อัถพุชะ และสังเสทชะ มีที่อยู่ตั้งแต่พื้นมนุษย์ ป่าหิมพานต์ ป่าไม้จิว จนถึงชั้นจาตมหาราชิกา (ป่าไม้จิวอยู่ชั้นที่สองรอบภูเขาสิเนรุ ส่วนชั้นที่หนึ่งอยู่ในมหาสมุทรสีทันดร เป็นที่อยู่ของพญานาค) **ครุฑชั้นสูง** เกิดแบบโอปปาติกะ มีขนสีทอง มีเครื่องประดับแบบเทพบุตรเทพธิดา มีชีวิตอยู่เหมือนเทวดา แปลงกายได้ จะสวดย **สทธาโภชน** คืออาหารทิพย์แบบเทวดา **ครุฑบางประเภทผูกเวรกับนาค** ก็จะกินนาคเป็นอาหาร บางประเภทก็กินผลไม้หรือเนื้อสัตว์ **ครุฑบางประเภทผูกเวรกับสัตว์นรก** ในยมโลก ก็จะสมัครใจไปเป็นเจ้าหน้าที่ลงทัณฑ์สัตว์นรก

เทวดาทั้ง ๓ ประเภท เป็นเทวดาชั้นล่าง มีวิมานอยู่บนพื้นดินเดียวกันกับที่มนุษย์ อาศัยอยู่ เรียกชื่อตามที่อยู่ แต่ถือว่าเป็นชาวสวรรค์ชั้นจาตมหาราชิกาด้วย

๒. ภูมิเทวา เป็นเทวดาที่อาศัยอยู่บนพื้นมนุษย์ อยู่ตามจอมปลวก เนินดิน ใต้ดิน ภูเขาแม่น้ำ บ้าน เจดีย์ ศาลา ชุมประตูด เป็นต้น บางองค์มีวิมานเป็นของตน บางองค์ก็ไม่มี ต้องอาศัยวิมานขององค์อื่นอยู่

๓. รกขเทวา เป็นเทวดาที่อาศัยอยู่ตามกิ่งไม้หรือยอดไม้ต่างๆ ซึ่งสูงขึ้นไปกว่าพวก ภูมิเทวา มีทั้งที่มีวิมานและไม่มีวิมานเป็นของตน

๔. อากาศเทวา เป็นเทวดาที่มีวิมานอยู่กลางอากาศ สูงขึ้นไปจากพื้นดินประมาณ ๑ โยชน์ (ประมาณ ๑๖ กิโลเมตร)

๓. ท้าวธตรฐ จอมคนธรรพ์ ครองทิศตะวันออก

ทั้งคนธรรพ์ วิทยาธร กุมภภัณฑ์ เป็นเทวดาที่อยู่ในการดูแลของท้าวธตรฐ ผู้ปกครอง สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาด้านทิศตะวันออก

๑. คนธรรพ์ คนธรรพ์มีความถนัดในการดนตรี การละคร ระบำรำฟ้อน ศิลปะ วรรณกรรม กวีนิพนธ์ เมื่อมีเทศกาลครั้งใด คนธรรพ์มักทำหน้าที่ขับกล่อมให้ความสราญแก่ หมูทวยเทพทั้งหลาย คนธรรพ์นี้เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ทำบุญเจือด้วยกามคุณ

๑. **คนธรรพ์ชั้นสูง** มีวิมานอยู่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา เช่น ปัญลสิขเทพนตร มีเทพธิดาประจำอยู่ในวิมาน

๒. **คนธรรพ์ชั้นกลาง** เกิดอยู่ในป่าหิมพานต์ มีวิมานอยู่ในต้นไม้ และเป็นบริวารของ คนธรรพ์ชั้นสูง

๓. **คนธรรพ์ชั้นล่าง** อยู่บนพื้นมนุษย์ สิงอยู่ในต้นไม้จำพวกไม้หอม เช่น นางตะเคียน นางตานี เป็นต้น

๒. วิทยาธร เป็นพวกที่ทรงความรู้ในศาสตร์ต่างๆ มีศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ เช่น โหราศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เป็นต้น พวกนี้หาะได้ มีเวทมนตร์ คาถา อาคมต่างๆ วิทยาธรมีรูปร่างหลากหลาย อยู่แบบเดียวกันก็ อยู่เป็นหมู่เป็นกลุ่มก็มี

๓. กุมภภัณฑ์ มีรูปร่างแปลก หน้าตาพองๆ เป็นยักษ์ประเภทหนึ่งแต่ไม่หนักล้าเหมือนยักษ์ ไม่มีเขี้ยว ผมหยิกๆ ผิวดำ ท้องโต พุงโร กุมภภัณฑ์มีตั้งแต่ชั้นสูงจนถึงชั้นล่าง มีหน้าที่ลงไปทรมานสัตว์นรกในยมโลก

๔. ท้าววิรูปักษ์ จอมนาครองทิศตะวันตก

พญานาค เป็นราชาแห่งงู จัดเป็นเดรัจฉานด้วย เพราะมีลำตัวไปทางขวางและไม่สามารถบรรลุธรรมได้ แต่ก็จัดอยู่ฝ่ายสุคติภูมิ อยู่สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา นาคแบ่ง ออกเป็น ๔ ตระกูลใหญ่ คือ

๑. ตระกูล วิรูปักษ์ พญานาคตระกูล สีทอง

๒. ตระกูล เอรอปถ พญานาคตระกูล สีเขียว

๓. ตระกูล ฉัพพยาปตตะ พญานาคตระกูล สีรุ้ง

๔. ตระกูล กัณหาโคตมะ พญานาคตระกูล สีดำ

พญานาคเกิดได้ทั้ง ๔ แบบ คือ แบบโอบปาดิจะเกิดแล้วโตทันที แบบสังเสทชะ เกิดจากเหงื่อไคล สิ่งหมักหมม แบบชลาพูชะเกิดจากครรภ์ แบบอันทชะเกิดจากฟองไข่ พญานาคชั้นสูงเกิดแบบโอบปาดิจะ เป็นชนชั้นปกครอง ที่อยู่ของพญานาคมีตั้งแต่ในแม่น้ำ หนอง คลอง บึงต่างๆ ในอากาศ จนถึงสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา พวกพญานาคอยู่ ในการปกครองของท้าววิรูปักษ์ ผู้ปกครองสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาด้านทิศตะวันตก เหตุที่มากเกิดเป็นพญานาคเพราะทำบุญเจือด้วยราคะ

(๑. จาตุมหาราชิก- สวรรค์ชั้นที่ ๑) ตามคติทางพระพุทธศาสนา ภูมิหรือสวรรค์ชั้นนี้ เป็นที่สถิตของบรรดา เทพธิดา เทพนตร เทพธิดา ผู้ได้สั่งสมคุณงามความดีเอาไว้ และได้ผ่านการใช้นอกุศลกรรมเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงได้มาจุติเสวยสุขจากกรรมดีในอดีตชาติ สวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกานั้น ยัง **จำแนกย่อยพื้นที่บริเวณของหมู่เทพ** ละเอียดลงไปอีก ตามขั้นตอนการถือกำเนิดเอาไว้ดังนี้

๑. อุปัตติเทพ หมายถึงการถือกำเนิดด้วยการอุบัติขึ้นมา โดยมีกายทิพย์หรือกายละเอียด เป็นวัยหนุ่ม-สาว ขึ้นมาในทันใด โดยไม่ต้องผ่านการปฏิสนธิในครรภ์มารดาแบบมนุษย์หรืออยู่ในไข่แบบสัตว์เดรัจฉานแต่อย่างใด ส่วนจะอยู่ในสถานะภาพเช่นไร ขึ้นอยู่กับบุญบารมีที่สะสมมา เช่น

ก) ถ้าเป็นเพศชาย เมื่อสร้างบุญไม่มากพอที่จะมีวิมานของตนเอง ก็จะไปถือกำเนิดเป็นบุตรของ เทวดาองค์หนึ่งองค์ใด

ข) ถ้าเป็นเพศหญิง เมื่อสร้างบุญมาไม่มากพอที่จะมีวิมานของตนเอง ต้องไปถือกำเนิดเป็นบาทบริจาริกาของเทวดาองค์หนึ่งองค์ใด

ค) ถ้าหญิงหรือชายใด สร้างบุญไว้น้อย ก็จะถือกำเนิดเป็นเทพผู้คอยดูแลในเรื่องเครื่องทรงของ เทวดาองค์หนึ่งองค์ใด

ง) ถ้าสร้างบุญกุศลไว้มากพอ ก็จะอุบัติขึ้นมาเป็นเจ้าของวิมาน พร้อมด้วยบริวาร และสิ่งของอัน เป็นทิพย์

๒. **บาดาล** ภพที่อยู่ใกล้มนุษย์มากที่สุด มีลักษณะเป็นงูต่าง ๆ

๓. **ภุมะ** เป็นที่อยู่ของภูมเจ้าที่ต่าง ๆ

๔. **รกขภูมิ** ภูมิที่อยู่เหนือหัวเราขึ้นไปเพียงศอกเดียว มีวิมานอยู่บนต้นไม้

๕. จิมพลีภูมิ ดินแดนแห่งเทพผู้มีปีก กึ่งเทพกึ่งสัตว์มีฤทธิ์มาก
๖. คนธรรพภูมิ ดินแดนรอยต่อระหว่างมนุษย์โลกและเทวโลก
๗. หิมพานต์ ดินแดนรอยต่อระหว่างมนุษย์โลกและเทวโลก
๘. บรรพภูมิ ดินแดนแห่งฤๅษีผู้บำเพ็ญพรต ที่หลบสีกจากโลกมนุษย์
๙. อโยธยาภูมิ ภูมิของผู้มีบุญคุณต่อแผ่นดิน เช่น พ่อหลักเมือง
๑๐. ลับแลภูมิ ภูมิของหญิงสาวที่มุ่งบำเพ็ญเพียร ถือสัจจะเป็นหลัก
๑๑. ภูมิมา ที่สถิตของเทพบุตร เทพธิดาต่าง ๆ ที่ยังมีกิเลส

๒. ดาวดึงส์ (แดนที่อยู่แห่งเทพ ๓๓ มีท้าวสักกะ หรือพระอินทร์เป็นจอมเทพ บางทีเรียกไตรตรึงส์ — the realm of the Thirty-three Gods)

ดาวดึงส์ภูมิ หรือ ดาวดึงส์ภูมิ สวรรค์ชั้นที่ ๒ เชื่อกันว่าเป็นที่ประทับของเทพระดับสูง ๓๓๓ พระองค์ มี **องค์อมรินทร์ราชเป็นประธาน** มีลักษณะเป็นมหานครใหญ่ มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาล เหนือ **เขาสินเนรราชบรรพต อายุยืนถึง ๑,๐๐๐ ปีทิพย์** หรือ **๑ วันของสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ เท่ากับ ๑๐๐ ปีโลกมนุษย์ ดาวดึงส์** อยู่สูงกว่าสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา มีพระอินทร์เป็นจอมเทพ ทุกท่านคงได้ยินชื่อ **สวนสวรรค์** ในชั้นดาวดึงส์บ่อยๆ สวนสวรรค์ในชั้นดาวดึงส์มี ๔ ชื่อ คือ **สวนนิมิตสวัน** อยู่ทางทิศเหนือ **สวนผารสวัน** อยู่ทางทิศใต้ **สวนนันทวัน** อยู่ทางทิศตะวันออก **สวนจิตรลดาวัน** อยู่ทางทิศตะวันตก

๓. ยามา (แดนที่อยู่แห่งเทพผู้ปราศจากทุกข์ มีท้าวสยามเป็นผู้ปกครอง — the realm of the Yama Gods)

ยามาภูมิ เป็นที่สถิตของเทวดาผู้มีบุญมากๆ **แดนแห่งเทพผู้ปราศจากความทุกข์ ปราศจากความลำบาก และมีความสุขที่เป็นทิพย์** ทิพย์วิมานเป็นปราสาทเงินปราสาททอง ปราศจากแสงพระอาทิตย์ และพระจันทร์ หากมีความสว่างอันเกิดจากรศมีแห่งแก้วและรศมีจากกายของเหล่าเทวดาทิ้งหลาย ถัดดอกไม้บานก็จะเป็นกลางวัน ดอกไม้หุบจะเป็นกลางคืน **ผู้ปกครองสวรรค์ชั้นนี้ คือ สมเด็จพระสยามเทวราช** ซึ่งมี **อายุยืนถึง ๒,๐๐๐ ปีทิพย์** หรือ **๑ วันของสวรรค์ชั้น ยามา เท่ากับ ๒๐๐ ปีโลกมนุษย์**

๔. ดลิต (แดนที่อยู่แห่งเทพผู้เฝ้าอิมด้วยสิริสมบัติของตน มี ท้าวสันดลิตเป็นจอมเทพ — the realm of the satisfied gods)

แดนแห่งเทพผู้เฝ้าอิมด้วยสิริสมบัติของตน เทวดาทิ้งหลายในภูมินี้ มีความยินดีและแช่มชื่นอยู่เป็นนิจ เชื่อกันว่า เป็นที่สถิตของพระโพธิสัตว์ในพระชาติสุดท้าย ก่อนจะเป็น พระพุทธเจ้า และเป็นทิวบัติของพระพุทธรูปมารดา ดลิตดาภูมิ เป็นที่สถิตของพระโพธิสัตว์เพื่อรอลงไปตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ประกอบด้วยวิมานแก้ว วิมานทอง วิมานเงิน สระโบกขรณีและสวนอุทยาน **อายุยืนถึง ๔,๐๐๐ ปีทิพย์** หรือ **๑ วันของสวรรค์ชั้น ดลิต เท่ากับ ๔๐๐ ปีโลกมนุษย์** แม้พระศรีอริยเมตตไตรย ก็ดำรงอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้

๕. นิมมานรดี (แดนที่อยู่แห่งเทพผู้มีความยินดีในการเนรมิต มีท้าวสนิมมิต เป็นจอมเทพ เชื่อกันว่า เทวดาชั้นนี้ปรารถนาสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ย่อมเนรมิตได้เอง — the realm of the gods who rejoice on their own creations)

แดนแห่งเทพผู้ยินดีในการเนรมิต เทวดาทิ้งหลายที่อยู่ภูมินี้ ย่อมเนรมิตตามคุณทั้ง ๕ ชั้น ตามความพอใจของตนเอง แล้วมีความยินดีเพลิดเพลินในอารมณ์เหล่านั้น **นิมมานรดีภูมิ** เป็นที่สถิตของเทพชั้นผู้ใหญ่ มี **ท้าวสนิมมิตเป็นประธาน** ประกอบด้วยปราสาททองเงิน แก้ว สระโบกขรณีและอุทยานที่สวยงามกว่าชั้นอื่น มี **อายุยืน ๘,๐๐๐ ปีทิพย์** หรือ **๑ วันของสวรรค์ชั้น นิมมานรดี เท่ากับ ๘๐๐ ปีโลกมนุษย์** ผู้ที่จะอุบัติในสวรรค์ชั้นนี้ ต้องเพียรบริจาคทานเป็นอันมากอย่างเสมอต้นเสมอปลาย จิตใจบริสุทธิ์รักษาศีลไม่ขาดตกบกพร่อง

๖. ปรนิมมิตวสวัตดี (แดนที่อยู่แห่งเทพผู้ยังอำนาจให้เป็นไปในสมบัติที่ผู้อื่นเนรมิตให้ คือ เสวยสมบัติที่เทพพวกอื่นเนรมิตให้ มีท้าววสวัตดีเป็นจอมเทพ — the realm of gods who lord over the creation of others)

แดนแห่งเทพผู้ยังอำนาจให้เป็นไปในสมบัติที่ผู้อื่นเนรมิตให้ เทวดาทิ้งหลายที่อยู่ภูมินี้ยอมเสวยตามคุณ 5 ที่เทวดาองค์อื่นรู้ความต้องการของตนแล้วเนรมิตให้ **ปรนิมมิตวสวัตดีภูมิ** ถือเป็นสวรรค์ชั้นสูงสุดของแดนสขาวดี อันเป็นที่อยู่ของหมู่เทพผู้เสวยตามคุณอารมณ์ โดยมีผู้อื่นเนรมิตให้ มีทิพย์วิมานที่ปราณีตมากกว่าทุกชั้น มีการปกครองที่แตกต่างจากภพอื่นคือแบ่งเป็น ๒ ฝ่าย

ก ฝ่ายเทพ มี **สมเด็จพระปรนิมมิตเทวราช** ทรงเป็น **พระเทวาราชปกครอง**

ข ฝ่ายมาร มี **ท้าวปรนิมมิตวสวัตดีมาราธิราช** เป็น **มาราธิราชปกครอง**

สำหรับอายุขัยผู้อาศัยอยู่ ณ ภูมิแห่งนี้ **อายุยืน ๑๖,๐๐๐ ปีทิพย์** หรือ **๑ วันของสวรรค์ชั้น ปรนิมมิตวสวัตดี เท่ากับ ๑,๖๐๐ ปีโลกมนุษย์**

ใครอยากอยู่สวรรค์ชั้นไหน เมื่อไม่ใช้พระอรหันต์ก็ยังคงเกิดอีก แต่จะเกิดที่ไหน **คงไม่ถึงพรหมภูมิ** เพราะการที่จะเกิดเป็นพรหมบุคคล ในพรหมภูมิได้นั้น ต้องเป็น **ผลของฌานกตล** ที่ไม่เสื่อมตามที่กล่าวแล้ว ฉะนั้น ก็คงจะเกิดในกามภูมิ ภูมิใดภูมิหนึ่ง แล้วแต่ว่าจะเป็น **อบายภูมิหรือสุคติภูมิ** ตามเหตุ คือ กรรมหนึ่งที่ได้กระทำแล้วในสังสารวัฏฏ์ (<http://www.dhammadownload.com/thpar10.html>)

๒. รูปร่างภูมิ (ชั้นที่ทองเที่ยวอยู่ในรูป, ระดับจิตใจที่ปรารถนุปรกรรมเป็นอารมณ์, ระดับจิตใจของท่านผู้ได้ฌานหรือผู้อยู่ในรูปภพทั้ง ๑๖ ชั้น - form-plane)

ปัญหา ตามศาสนาฮินดู พรหมเป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้สร้างสิ่งทั้งปวง มีอยู่ชั่วนิรันดร์ พระผู้มีพระภาคทรงเห็นอย่างไรในเรื่องนี้ ?

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

Edition 2 Revised on 19/11/2549

ผู้ทำมีความประสงค์ จะให้ข้อมูลเหล่านี้ ได้ถูกแบ่งปันกัน และกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษา ไม่มีผลในเชิงธุรกิจ หน้า 93

พุทธศาสตร์ตอบ "ดูก่อนพระกะพรหม ท่านสำคัญอายุไฉนกว่าอายุ ก็อายุนั้นสั้น ไม่ยาวเลย ดูก่อนพรหม เรารู้อายุ **หนึ่งแสนนิริพพุท** (คือเลข ๑ ตามด้วยเลขศูนย์ ๖๘ ตัว) ของท่านได้ดี"

ก. ปฐมฌานภูมิ ๓ (ระดับปฐมฌาน — first-Jhana planes)

๑. **พรหมปารีสัชชา** (พวกบริษัทธิบริวารมหาพรหม — realm of great Brahmas' attendants) พรหมปารีสัชชาภูมิ พรหมที่มีกลิ่นกายหอมด้วยดอกไม้
๒. **พรหมปุโรหิตา** (พวกปุโรหิตมหาพรหม — realm of great Brahmas' ministers) พรหมปุโรหิตาภูมิ พรหมที่มีญาณหยั่งรู้ มีหน้าที่จดบัญชีผู้ที่จะเกิดมาเป็นพรหม
๓. **มหาพรหม** (พวกท้าวมหาพรหม — realm of great Brahmas) มหาพรหมภูมิ พรหมที่ปฏิบัติจนได้ญาณแก่กล้า

ข. ทุตติยฌานภูมิ ๓ (ระดับทุตติยฌาน — second-Jhana planes)

๔. **ปริตตภา** (พวกมีรัศมีน้อย — realm of Brahmas with limited lustre) ปริตตภาภูมิ พรหมที่มีเสียงอันไพเราะ
๕. **อัปมาณภา** (พวกมีรัศมีประมาณไม่ได้ — realm of Brahmas with infinite lustre) อัปมาณสุภาภูมิ พรหมที่สามารถเนรมิตรูปได้ดั่งใจนึก
๖. **อาภัสสรา** (พวกมีรัศมีสุกปลั่งชันไป — realm of Brahmas with radiant lustre) อาภัสสราภูมิ พรหมที่มีรูปงามดั่งสตรี

ค. ตติยฌานภูมิ ๓ (ระดับตติยฌาน — third-Jhana planes)

๗. **ปริตตสุภา** (พวกมีรัศมีงามน้อย — realm of Brahmas with limited aura) ปริตตสุภาภูมิ พรหมผู้เชี่ยวชาญรอบรู้สูงสุดในรูปพรหม
๘. **อัปมาณสุภา** (พวกมีรัศมีงามประมาณหาไม่ได้ — realm of Brahmas with infinite aura) อัปมาณสุภาภูมิ พรหมที่ไม่มีรูปร่าง
๙. **สุภิกินหา** (พวกมีรัศมีงามกระจ่างจ้า — realm of Brahmas with steady aura) สุภิกินหาภูมิ พรหมที่ปรากฏแต่เสียง

ง. จตตฌานภูมิ ๓-๗ (ระดับจตตฌาน — fourth-Jhana planes)

๑๐. **เวหัพผลา** (พวกมีผลไพบูลย์ — realm of Brahmas with abundant reward) เวหัพผลาภูมิ พรหมที่ปรากฏเป็นสายลม
๑๑. **อสังญญีสัตว์** (พวกสัตว์ไม่มีสังญญา — realm of non-percipient beings) อสังญญีสัตตภูมิ

(จ) สหาวาส ๕ (พวกที่อยู่อันบริสุทธิ์ หรือ ที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์ คือ ที่เกิดของพระอนาคามี — pure abodes) คือ

๑๒. **อวิหา** (เหล่าท่านผู้ไม่เสื่อมจากสมบัติของตน หรือผู้ไม่ละไปเร็ว, ผู้คงอยู่นาน — realm of Brahmas who do not fall from prosperity) อวิหาภูมิ พรหมที่ปรากฏแต่ภายในจิต
๑๓. **อตปปา** (เหล่าท่านผู้ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ใคร หรือผู้ไม่เดือดร้อนกับใคร — realm of Brahmas who are serene) อตปปาภูมิ พรหมที่ปรากฏได้ดั่งใจนึก
๑๔. **สุทสสา** (เหล่าท่านผู้งดงามน่าทัศนา — realm of Brahmas who are beautiful) สุทสสาภูมิ พรหมที่มีดวงจิตใสดั่งแก้ว
๑๕. **สุทสสี** (เหล่าท่านผู้มองเห็นชัดเจนดี หรือผู้มีทัศนาแจ่มชัด — realm of Brahmas who are clear-sighted) สุทสสีภูมิ พรหมที่มีดวงจิตสว่างจ้า
๑๖. **อกนิฏฐา** (เหล่าท่านผู้ไม่มีความด้อยหรือเล็กน้อยกว่าใคร, ผู้สูงสุด — realm of the highest or supreme Brahmas) อกนิฏฐาภูมิ พรหมชั้นสูงสุดในพรหมโลก

สหาวาสภูมิ 5 เป็นภูมิอันเป็นที่อยู่ของพระอนาคามีและพระอรหันต์ทั้งหลายผู้มีความบริสุทธิ์เท่านั้น ส่วนบุคคลอื่น ๆ นอกจากนั้นแม้ว่าจะได้ **จตตฌาน** ก็ตาม จะไปบังเกิดในภูมินี้ไม่ได้

๓. อรูปาวจรภูมิ (ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในรูป, ระดับจิตใจที่ปราศจอรูปธรรมเป็นอารมณ์, ระดับจิตใจของท่านผู้ได้อรุปฌาน หรือผู้อยู่ในอรุปภพทั้ง ๔ ชั้น - formless plane)

มีสี่ชั้น เป็นพรหมที่ไม่มีรูปปรากฏ ผู้ที่ไปเกิดในภูมินี้คือผู้ที่บำเพ็ญเพียรจนได้บรรลุฌานโลกีย์ชั้นสูงสุด เรียกว่าอรุปฌานซึ่งมีอยู่สี่ระดับได้แก่

๑. **อากาสาัญญาจตตณภูมิ** (ชั้นที่เข้าถึงภาวะมีอากาศไม่มีที่สิ้นสุด — realm of infinite space) ผู้ที่บรรลุอากาสาัญญาจตตณะฌาน (ยึดหน่วงเอาอากาศเป็นอารมณ์) จะไปเกิดในอากาสาัญญาจตตณภูมิ
๒. **วิญญาถัญญาจตตณภูมิ** (ชั้นที่เข้าถึงภาวะมีวิญญาณไม่มีที่สิ้นสุด — realm of infinite consciousness) ผู้ที่บรรลุวิญญาถัญญาจตตณะฌาน (ยึดหน่วงเอาวิญญาณเป็นอารมณ์) จะไปเกิดในวิญญาถัญญาจตตณภูมิ
๓. **อากิญจัญญาจตตณภูมิ** (ชั้นที่เข้าถึงภาวะไม่มีอะไร — realm of nothingness) ผู้ที่บรรลุอากิญจัญญาจตตณะฌาน (ยึดหน่วงเอาความไม่มีเป็นอารมณ์) จะไปเกิดในอากิญจัญญาจตตณภูมิ
๔. **เนวสังญานาสัญญาจตตณภูมิ** (ชั้นที่เข้าถึงภาวะมีสังญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสังญาก็ไม่ใช่ — realm of neither perception nor non-perception) ผู้ที่บรรลุเนวสังญานาสัญญาจตตณะฌาน (ยึดหน่วงเอาฌานที่สามให้ละเอียดลงจนเป็นผู้มีสังญาก็ไม่ใช่ ไม่มีญาก็ไม่ใช่) จะไปเกิดในเนวสังญานาสัญญาจตตณภูมิ

พรหมเหล่านี้เมื่อเสื่อมจากฌานก็จะกลับมาก่อเกิดในรูปพรหมภูมิ หรือภูมิอื่น ๆ ได้เช่นกัน

๔. โลกุตตรภูมิ (ชั้นที่พ้นจากโลก, ระดับแห่งโลกุตตรธรรม, ระดับจิตใจของพระอริยเจ้าอันพ้นแล้วจากโลกียภูมิ ๓ ข้างต้น - supramundane plane) ชั้นนี้ในบาลีที่มาเรียกว่า **อปริยาปินณภูมิ**.

ปลุชน พระโสดาบัน และพระสกทาคามี ย่อมไม่เกิดใน สุทธาวาสภูมิ (ข้อ ๖ ชั้นรูปาวจรภูมิ); พระอริยะ ไม่เกิดใน อสังกตภูมิ และในอนายภูมิ (ข้อ ๔ อนายภูมิ ๔); ในภูมินอกจากนี้ ย่อมมีทั้งพระอริยะ และมีไชอริยะไปเกิด.

ในบาลีแห่งที่ชนิกาย เป็นต้น แสดง คติ (ที่ไปเกิดของสัตว์, แบบการดำเนินชีวิต — destiny; course of existence) ว่ามี ๕ คือ **นริยะ ตีรัจฉานโยนิ เปตติวิสัย มนุษย์ และเทพ** (พวกเทพ — heavenly world ได้แก่ภูมิ ๒๖ ตั้งแต่จาตุมหาราชิกษาขึ้นไปทั้งหมด) จะเห็นว่าภูมิ ๓๑ สงเคราะห์ลงได้ในคติ ๕ ทั้งหมด ขาดแต่อสุรกาย อย่างไรก็ตามใน อรรถกถาแห่งอิติวุตตะกั ทานกล่าวไว้ว่า อสุร สงเคราะห์ลงในเปตติวิสัยด้วย จึงเป็นอันสงเคราะห์ลงได้บริบูรณ์ และใน คติ ๕ นั้น ๓ คติแรกจัดเป็น **ทคติ** (woeful courses) ๒ คติหลังเป็น **สุคติ** (happy courses). อนึ่ง พึงเทียบ ภูมิ ๔ หรือ ภูมิ ๓๑ ข้อนี้ กับ ภูมิ ๔ ที่มาในพระบาลีด้วย กล่าวคือ ภูมิ ๔ หรือ ๓๑ ขุดนี้ จัดเข้าในภูมิ ๓ ข้อต้นใน ภูมิ ๔ ดังนี้ อนายภูมิ ๔ และกามสุคติภูมิ ๗ รวมเข้าเป็นกามาวจรภูมิ (๑๑) ส่วนรูปาวจรภูมิ (๑๖) และ อรูปาวจรภูมิ (๔) ตรงกัน รวม ภูมิทั้งหมด ๓๑ นี้ เป็น **โลกียภูมิ** พ้นจากนี้ไปเป็น **โลกุตตรภูมิ**

สรุป (http://dit.dru.ac.th/home/005/Exellent/Amporn_less-2.doc)

ภูมิที่ ๕ ถึงภูมิที่ ๑๑ นี้เรียกว่า **กามสุคติภูมิ** ซึ่งมี **มนุษย์ ๑ สวรรค์ ๖** ผู้ที่จะเกิดใน **กามสุคติภูมิ** ได้นั้นต้องเป็นไปด้วย อำนาจของ **ทาน ศิล ภาวนา** อันเป็นมหากุศลที่บุคคลได้ สร้างสมไว้แล้วในชาติก่อน ๆ ทั้ง ๑๑ ภูมิ คือ **อนาย ๔ มนุษย์ ๑ และ สวรรค์ ๖** นี้ จัดอยู่ใน **กามาวจรภูมิ** อันหมายถึง ผู้ที่ยังเวียนว่ายอยู่ในกาม มีการเสพกามเป็น **อารมณ์** ภพของสัตว์ที่เสพกามจึงได้ชื่อว่า **กามภพ** สัตว์ที่เกิดในกามภพจึงมี **เพศผู้ เพศเมีย เพศหญิง เพศชาย หรือ เทพบุตร เทพธิดา** เป็นต้น

รูปภพ หมายถึง ภพของสัตว์ผู้เข้าถึง **รูปฌาน** ได้แก่ **ภพของรูปพรหมทั้ง ๑๖ หรือ รูปาวจรภูมิ ๑๖ ชั้น** อันเป็นชั้น ที่ท่องเที่ยวอยู่ในรูป **แม้จะละกามได้แล้ว** แต่ก็ยัง **ปรากฏ รูป เป็นอารมณ์** สัตว์ที่เกิด ในชั้นเหล่านี้จึงได้ชื่อว่า **รูปพรหม สำหรับผู้ที่ได้ชื่อว่า พรหม** นั้น ย่อมมีความเจริญได้ทั้ง ทางโลกและทางธรรม **ความเจริญทางโลกของพรหมนั้น คือ มีสวนดอกไม้เป็นที่หย่อนอารมณ์ มีบริวารตามสมควร สิ่งที่เป็นสมบัติของพรหมเหล่านี้ ย่อมประเสริฐพิเศษกว่าของพวกเทวดาทั้งหลายในชั้นกามาวจร ส่วนความเจริญทางธรรมของพรหม คือ การมีศีล สมาธิ ปัญญา หรืออานสมบัติ อภิญญา และพรหมวิหารธรรม** เป็นต้น

อรูปภพ หมายถึง ภพของสัตว์ที่เข้าถึง **อรูปฌาน** ได้แก่ **อรูปาวจรภูมิ ๔** เป็น ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ใน **อรูป แม้จะละกาม ละรูปได้แล้ว** แต่ยังไม่ **ปรากฏ อรูป เป็นอารมณ์** สัตว์ที่เกิด ในชั้นเหล่านี้จึงได้ชื่อว่า **อรูปพรหม** คือ **เป็นพรหมที่ไม่มีรูป** มีแต่ **นามชั้น ๔** เกิดขึ้นติดต่อกัน **โดยไม่มีระหว่งคั่น** นับตั้งแต่ **ปฏิสนธิเป็นต้นมา**

ในสุคติภูมิ นอกจากมนุษย์แล้ว **นอกจากนี้เรียกว่าเทพหรือเทวดา** คำว่าเทพหรือเทวดาจึงคลุมถึงพรหมทั้งหลายด้วย เทพและเทวดาเหล่านี้ว่าโดยพื้นฐานแล้ว **ล้วนเป็นเพื่อน ร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เวียนว่ายอยู่ใน วิภวสังสาร** เช่นเดียวกับ **มนุษย์ทั้งหลาย** ทั้งนี้เพราะ **เป็นผู้ที่ยังไม่สิ้นกรรม** นอกจากนี้เทวดาส่วนใหญ่ก็เป็นปลุชน ยังมีกิเลสคล้ายมนุษย์ **แม้ว่าจะมีเทพที่เป็นอริยบุคคลอยู่บ้าง แต่ส่วนมากก็เป็นอริยะมาก่อนตั้งแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์** เมื่อเปรียบเทียบโดยเฉลี่ยตามลำดับฐานะ เทวดาจะเป็นผู้มีคุณธรรมสูงกว่า แต่ก็อยู่ในระดับใกล้เคียงกัน เพราะเป็นระดับสุคติด้วยกัน (พระราชวรมณี 2524 : 466 อ้างถึงใน สุจิตรา อ่อนค้อม 2542 : 111)

ในแง่ของความได้เปรียบเสียเปรียบ บางอย่างเทวดาดีกว่า แต่บางอย่างมนุษย์ก็ดีกว่า เช่น **ท่านเปรียบเทียบระหว่าง มนุษย์ชาวชมพูทวีป กับเทพชั้นดาวดึงส์ว่า เทพชั้นดาวดึงส์เหนือกว่ามนุษย์ 3 อย่าง คือ มีอายุทิพย์ ผิวพรรณทิพย์ และ ความสุขทิพย์** แต่ **มนุษย์ชาวชมพูทวีปก็เหนือกว่าเทวดา ชั้นดาวดึงส์ 3 ด้าน คือ กล้าหาญกว่า มีสติดีกว่า และ มีการประพฤติพรหมจรรย์ (หมายถึง การปฏิบัติตามอริยมรรค)** แม้ว่าตามปกติพวกมนุษย์จะถือว่าเทวดาสูงกว่าพวกตนและพากันอยากไปเกิดในสวรรค์ แต่สำหรับพวกเทวดาเขาถือว่าการเกิดเป็นมนุษย์เป็นสุคติของพวกเขา ดังพุทธพจน์ยืนยันว่า **"ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นมนุษย์นี้แล นับว่าเป็นการไปสู่สุคติของเทพทั้งหลาย"** (พระไตรปิฎก เล่มที่ 25 : 289 อ้างถึงใน สุจิตรา อ่อนค้อม 2542 : 111)

จะเห็นข้อเปรียบเทียบระหว่างมนุษย์กับเทวดาได้ว่า **เมื่อเทียบโดยคุณธรรมและความสามารถทั่วไปแล้ว ทั้งมนุษย์และเทวดาต่างก็มีได้เท่าเทียม หรือใกล้เคียงกันเป็นระดับเดียวกัน แต่มนุษย์มีวิสัยแห่งการสร้างเสริมปรับปรุงมากกว่า ข้อแตกต่างสำคัญจึงอยู่ที่โอกาส** กล่าวคือ **มนุษย์มีโอกาสมากกว่าในการที่จะพัฒนาคุณธรรม และความสามารถของตน ว่า ตามปกติธรรมดาถ้าอยู่กันเฉย ๆ เทวดาทั่วไปสูงกว่า ดีกว่า เก่งกว่ามนุษย์ แต่ถ้ามนุษย์ปรับปรุงตัวเมื่อไร ก็จะขึ้นไป เทียบเท่า หรือแม้แต่มนุษย์สูงกว่า ดีกว่าเทวดา**

เรื่องกรรมที่กล่าวมานี้ สรุปความได้ว่า **ตราบดีที่สัตว์ทั้งหลาย ยังมีกรรมไม่ว่า จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ตราบนั้นก็ยังไม่สามารถตัดขาดจากสังสารวัฏได้** ยิ่งคงพากันเวียนว่ายตายเกิดอยู่มีรูจบสิ้นตราบดีที่ยังไม่บรรลุนิพพาน จะเกิดภพภูมิใดก็สุด แล้วแต่ขีดขั้นหรือระดับกรรมดี **กรรมชั่วที่ได้กระทำไว้ สัตว์ทั้งหลายจึงเกิดใน ทุคติภูมิบ้าง สุคติภูมิบ้าง** (สุจิตรา อ่อนค้อม 2542 : 112-113)

กำเนิด บาลีว่า โยนิ หมายถึงอาการที่เกิดใหม่ของสัตว์ทั้งหลายอีกนัยหนึ่งหมายความว่า ที่ที่ปฏิสนธิวิญญาณ อาศัยเกิด หรือที่ที่สัตว์ทั้งหลายอาศัยเกิดมี ๔ อย่าง

๑. ขลาพุกำเนิด ต้องอาศัยเกิดจากท้องมารดา เกิดในมดลูก คลอดออกมา เป็นตัวเลย แล้วค่อย ๆ โตขึ้นตาม ลำดับสัตว์ที่เป็นขลาพุกำเนิด ได้แก่

- ก. มนุษย์
- ข. เทวดาชั้นต่ำ
- ค. สัตว์ตีรัจฉาน
- ง. เปรด (เว้นนิชฌามัตถมหิกเปรด คือ เปรดจำพวกที่ถูกไฟเผาอยู่เสมอ)
- จ. อสุรกาย

ที่เรียกว่าเทวดาชั้นต่ำ ในที่นี้หมายถึง **เทวดาชั้นจัตมหาราชิกา** ที่เป็น **ภุมมัญญ เทวดา** คือเทวดาที่อาศัยอยู่บนพื้นแผ่นดิน ไม่มีวิมานที่ลอยอยู่ในอากาศเป็นที่อยู่ ซึ่งมีชื่อว่า วินิปาติกอสุรา และเวมานิกเปรต เฉพาะพวกที่ปฏิสนธิด้วยอุเบกขา สันติธณกุศลวิบากเท่านั้น

๒. อัณฑชก่าเนิด คือ เกิดในฟองไข่ ต้องอาศัยเกิดจากท้องมารดาเหมือนกัน แต่มีฟองห่อหุ้ม คลอดออกมาเป็นไข่ ก่อนแล้วจึงแตกจากไขมาเป็นตัว และค่อย ๆ เติบโตขึ้นตามลำดับ สัตว์ที่เป็นอัณฑชก่าเนิด ได้แก่

- ก. มนุษย์ (มีมาในธัมมบทว่า พระ ๒ องค์ที่เรียกกันว่า ทเวพาติกเถระ ซึ่งเป็นลูกของโกตณกินรี เมื่อเกิดมาที่แรก ออกมาเป็นฟองไข่ก่อน แล้ว จึงคลอดออกมาจากฟองไข่นั้นอีกทีหนึ่ง)
- ข. เทวดาชั้นต่ำ
- ค. สัตว์ดิรัจฉาน
- ง. เปรต (เวณนิชฌามัตถิกเปรต) **(ดูที่ เปรตวรรค ๔ จำพวก)**
- จ. อสุรกาย

ขลาพชก่าเนิด และอัณฑชก่าเนิด ทั้ง ๒ นี้ รวมเรียกว่า **คัพภเสยยก่าเนิด** เพราะต้องอาศัยเกิดในครรภ์มารดา เหมือนกัน ต่างกันแต่เพียงว่า ออกมาเป็นตัวเลย หรือออกมาเป็นฟองไข่ก่อน แล้วจึงแตกเป็นตัวยุติภายหลัง

๓. สังเสทชก่าเนิด หมายถึง เกิดขึ้นในที่ที่มีความเปียกชื้น เกิดขึ้นโดยไม่ต้อง อาศัยบิดา มารดา ไม่ได้อาศัยเกิดจากท้องมารดา เกิดขึ้นโดยอาศัย ต้นไม้ ผลไม้ ดอกไม้ ดอกบัว โลหิต หรือที่เปียกชื้น เป็นต้น เกิดมาก็เล็กเป็นทารก แล้วจึงค่อย ๆ เติบโตขึ้นมา สัตว์ที่เป็นสังเสทชก่าเนิด ได้แก่

- ก. มนุษย์ (เช่น นางฉัญจมาณวิกาเกิดจากต้นมะขาม นางเวพูตีเกิดจาก ต้นไผ่ นางปทุมวดีเกิดจากดอกบัว โอรสของนางปทุมวดีรวม ๔๙๙ องค์ เกิดจากโลหิต เป็นต้น)
- ข. เทวดาชั้นต่ำ
- ค. สัตว์ดิรัจฉาน
- ง. เปรต (เวณนิชฌามัตถิกเปรต)
- จ. อสุรกาย

๔. โอบปาติก่าเนิด หมายถึง เกิดขึ้นและใหญ่โตเต็มที่ในทันทีทันใดนั้นเลย ทีเดียว ไม่ต้องอาศัยเกิดจากท้อง มารดาไม่ได้อาศัยสิ่งใดเกิด อาศัยอดีตกรรมอย่าง เดียว สัตว์ที่เป็นโอบปาติก่าเนิด ได้แก่

- ก. มนุษย์ มีในสมัยต้นกัปปี
- ข. เทวดาทั้ง ๖ ชั้น (เวณเทวดาชั้นต่ำ)
- ค. พรหมทั้งหมด
- ง. สัตว์นรก, สัตว์ดิรัจฉาน, อสุรกาย
- จ. เปรต (รวมทั้งนิชฌามัตถิกเปรตด้วย)

การตายของสัตว์ การตายมีสาเหตุ **สี่ประการ** ด้วยกันคือ (http://www.sukhothai.go.th/history/hist_09.htm)

๑. **อายุขย** เป็นการตายเพราะสิ้นอายุ
๒. **กรรมขย** เป็นการตายเพราะสิ้นกรรม
๓. **อุภยขย** เป็นการตายเพราะสิ้นทั้ง อายุ และสิ้นทั้งกรรม
๔. **อุปัจเจกกรรมขย** เป็นการตายเพราะอุบัติเหตุ

นาถ ที่พึ่ง, ผู้เป็นที่พึ่ง

นาถกรณีธรรม ๑๐ (ธรรมอันกระทำที่พึ่ง, ธรรมสร้างที่พึ่ง, คุณธรรมที่ทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนได้)

๑. **ศีล** (ความประพฤติดีงามสุจริต รักษาระเบียบวินัย มีอาชีพะบริสุทธิ์)
๒. **พาหุสัจจะ** (ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก มีความรู้ความเข้าใจลึกซึ้ง)
๓. **กัลยาณมิตรตา** (ความมีกัลยาณมิตร, การคบคนดี ได้ที่ปรึกษา และผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี)
๔. **โสวัสสตา** (ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย รับฟังเหตุผล)
๕. **กิงกรณีเยสุ ทักขตา** (ความเอาใจใส่ช่วยขวนขวายในกิจใหญ่ย่อยทุกอย่างของเพื่อนร่วมหมู่คณะ รู้จักพิจารณาไตร่ตรอง สามารถจัดทำให้สำเร็จเรียบร้อย)
๖. **ธัมมกามตา** (ความเป็นผู้ใคร่ธรรม คือ รักธรรม ใฝ่ความรู้ใฝ่ความจริง รู้จักพูดรู้จักฟัง ทำให้เกิดความพอใจ นำร่วมปรึกษาสนทนา ชอบศึกษา ยินดีปรีดาในหลักธรรมหลักวินัยที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งๆ ขึ้นไป)
๗. **วิริยารัมภะ** (ความขยันหมั่นเพียร คือ เพียรละความชั่ว ประกอบความดีมีใจแก่กล้า บากบั่นก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ทอดทิ้งธุระ)
๘. **สันตญญี** (ความสันโดษ คือ ยินดี มีความสุขความพอใจด้วยปัจจัย ๔ ที่หามาได้ด้วยความเพียรอันชอบธรรมของตน)

๙. สติ (ความมีสติ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำความที่พูดไว้ได้ ไม่มีความประมาท)

๑๐. ปัญญา (ความมีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้จักคิดพิจารณา เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง)

นาถกรรมธรรม ๑๐ นี้ ท่านเรียกว่าเป็น พุทฺธานุสส หรือ ธรรมมีอุปการะมาก เพราะ เป็นกำลังหนุนในการบำเพ็ญคุณธรรมต่างๆ ยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น ให้สำเร็จได้อย่างกว้างขวางไพศาล

สมาทาน การถือเอารับเอาเป็นข้อปฏิบัติ, การถือปฏิบัติ เช่น สมาทานศีล คือรับเอาศีลมาปฏิบัติ

วิรัติ ๓ (การเว้นจากทุจริต, การเว้นจากกรรมชั่ว — abstinence)

๑. สัมปัตตวิรัติ (เว้นสิ่งประจวบเฉพาะหน้า, เว้นเมื่อประสบซึ่งหน้า หรือเว้นได้ทั้งที่ประจวบโอกาส คือ ไม่ได้ตั้งใจจะเว้นไว้ก่อน ไม่ได้สมาทานสิกขาบทไว้เลย แต่เมื่อประสบเหตุที่จะทำชั่ว นึกคิดพิจารณาขึ้นได้ในขณะนั้นว่า ตนมีชาติตระกูล ภัยหรือคุณวิบัติอย่างนี้ ไม่สมควรกระทำความเช่นนั้น แล้วงดเว้นเสียได้ไม่ทำผิดศีล — abstinence as occasion arises; abstinence in spite of opportunity)

๒. สมาทานวิรัติ (เว้นด้วยการสมาทาน คือ ตนได้ตั้งใจจะเว้นไว้ก่อน โดยได้รับศีล คือ สมาทานสิกขาบทไว้แล้ว ก็งดเว้นตามที่ได้สมาทานนั้น — abstinence by undertaking; abstinence in accordance with one's observances)

๓. สมุจเจทวิรัติ หรือ เสตฺมาตวิรัติ (เว้นด้วยตัดขาด หรือด้วยชักสะพานตัดตอนเสียทีเดียว, เว้นได้เด็ดขาด คือ การงดเว้นความชั่ว ของพระอริยะทั้งหลาย อันประกอบด้วยอริยมรรคซึ่งจัดกิเลสที่เป็นเหตุแห่งความชั่วนั้นๆ เสร็จสิ้นแล้ว ไม่เกิดมีแม้แต่ความคิดที่จะประกอบกรรมชั่วนั้นเลย — abstinence by destruction (of the roots of evil))

ตัณหา ๓ (ความทะยานอยาก — craving)

๑. กามตัณหา ได้แก่ ความยินดี ชอบใจ พอใจ และความปรารถนาในอารมณ์ ทั้ง ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส การสัมผัส ถูกต้อง และความนึกคิด ความปรารถนา เช่นนี้ ได้แก่ โลกเจตสิกที่ประกอบด้วยจิต ทั้ง ๘ ดวง

๒. ภวตัณหา ได้แก่ ความชอบใจติดใจในกามภพ คือ การได้เกิดเป็นมนุษย์และ เทวดา ๑, พึงพอใจในรูปภพ คือ การได้เกิดเป็นรูปพรหม ๑, พึงพอใจในอรูปภพ คือ การได้เกิดเป็นอรูปพรหม ๑, พึงพอใจในฉนสมมติ คือ การได้รูป ฉน อรูป ฉน ๑ และความพึงพอใจในกามคุณอารมณ์ที่ประกอบด้วย สัสสตกิริยา โดยยึดถือ ว่าไม่สูญหายไปไหน เป็นอย่างใดก็เป็นอยู่อย่างนั้น ๑ ความปรารถนาเช่นนี้ ได้แก่ โลกที่สหคตด้วย สัสสตกิริยา ๔ ดวง

๓. วิภวตัณหา ได้แก่ ความติดใจชอบใจใน อจเจทกิริยา คือ ติดใจว่าสัตว์ทั้งหลาย ตายไปแล้วก็สูญ กรรมและผลของกรรมก็สูญตามไปด้วยเหมือนกัน เช่นนี้ ได้แก่ โลกที่สหคตด้วย อจเจทกิริยา ๔ ดวง (แย่งที่สุดแล้ว) (ดูใน: กิริยา ๒)

ตัณหากาย ๖ (ความทะยานอยาก — craving)

๑. รูปตัณหา (อยากได้รูป — craving for forms)

๒. สัททตัณหา (อยากได้เสียง — craving for sounds)

๓. คันธตัณหา (อยากได้กลิ่น — craving for odors)

๔. รสตัณหา (อยากได้รส — craving for tastes)

๕. โภกฺขุพฺพตัณหา (อยากได้โภกฺขุพฺพะ — craving for tangible objects) (ดูใน: อายตนะ ๑๒)

๖. อัมมตัณหา (อยากได้ธรรมารมณ์ — craving for mental objects)

ทิฏฐิ ๒ (ความเห็น, ความเห็นผิด — view; false view)

๑. **สัสสตทิฏฐิ** หรือ **ภวทิฏฐิ** (ความเห็นว่ายั่งยืน, ความเห็นว่าอัตตาและโลกเที่ยงแท้ยั่งยืนคงอยู่ตลอดไป - eternalism)
๒. **อุจเจททิฏฐิ** หรือ **วิภวทิฏฐิ** (ความเห็นว่ายขาดสูญ, ความเห็นว่าอัตตาและโลกซึ่งจักพินาศขาดสูญหมดสิ้นไป - annihilationism)

ทิฏฐิ ๓ (ความเห็น, ความเห็นผิด — view; false view)

๑. **อภิริยทิฏฐิ** (ความเห็นว่ายไม่มีเหตุ, เห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีเหตุปัจจัย — view of the inefficacy of action)
๒. **อเหตุกทิฏฐิ** (ความเห็นว่ายไม่มี, เห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่มีเหตุปัจจัย — view of non-causality)
๓. **นัตถิกทิฏฐิ** (ความเห็นว่ายไม่มี, เห็นว่ายไม่มีการกระทำหรือสภาวะที่จะกำหนดเอาเป็นหลักได้ — nihilistic view; nihilism)

นิรณ ๕, หรือ นิรณธรรม

ธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี, สิ่งที่ยึดขวางจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม มี ๕ อย่าง คือ

๑. **กามฉันท** พอใจในกามคุณ
๒. **พยาบาท** คิดร้ายผู้อื่น
๓. **ถีนมิตตะ** ความหดหู่ซึมเซา
๔. **อุทธัจจกุกกุกจจะ** ความฟุ้งซ่านและรำคาญ
๕. **วิจิกิจฉา** ความลังเลสงสัย

เมถุน “การกระทำของคนที่เป็นคู่ๆ” , การร่วมสังวาส, การร่วมประเวณี

เมถุนวิริติ การเว้นจากร่วมประเวณี

เมถุนสังโยค อาการพัวพันเมถุน, ความประพฤติดียังเกี่ยวเนื่องกับเมถุน มี ๗ ข้อ โดยใจความคือ **สมณะบางเหล่าไม่เสพเมถุนแต่ยังยินดีในเมถุนสังโยค** คือ ชอบการลูบไล้และการนวดของหญิง, ชอบซิกซ์ เล่นหัวสัพยอกกับหญิง, ชอบจ้องดูตากับหญิง, ชอบฟังเสียงหัวเราะขบขันของหญิง, ชอบนึกถึงการเก่าที่เคยหัวเราะพูดเล่นกับหญิง, เห็นชาวบ้านเขาบำรุงบำเรอกันด้วยกามคุณแล้วปลื้มใจ, หรือแม้แต่ประพฤดิพรหมจรรย์ โดยตั้งความปรารถนาที่จะเป็นเทพเจ้า

มูตร ปัสสาวะ, น้ำเบา, เยี่ยว

เมธิ นักปราชญ์, คนมีความรู้

โมทนา บันเทิงใจ, ยินดี; มักใช้พูดเป็นคำสั้น สำหรับคำว่า **อนุโมทนา** หมายความว่า พลอยยินดี หรือชื่นชมเห็นชอบในการกระทำนั้นๆ ด้วยเป็นต้น ดู **อนุโมทนา**

บริษัท ๔ (ชุมนุม, ที่ประชุม, หมู่แห่งพุทธศาสนิก, ชุมชนชาวพุทธ - the Four Assemblies; companies)

๑. **ภิกษุบริษัท** (assembly of monks; Bhikkhus)
๒. **ภิกษุณีบริษัท** (assembly of monks; Bhikkhunis)
๓. **อุบาสกบริษัท** (assembly of lay-followers)
๔. **อุบาสิกาบริษัท** (assembly of female lay-followers)

ภริณ ตามศัพท์แปลว่า **ไม้สะดึง** คือไม้แบบสำหรับขึงเพื่อตัดเย็บจีวร; ในทางพระวินัยใช้เป็นชื่อเรียกสังฆกรรมอย่างหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแก่สงฆ์ผู้จำพรรษาแล้ว เพื่อแสดงออกซึ่งความสามัคคีของภิกษุที่ได้ จำพรรษาอยู่ร่วมกัน โดยให้พวกเขาพร้อมใจกันยกมอบผ้าผืนหนึ่งที่เกิดขึ้นแก่สงฆ์ ให้แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งในหมู่พวกเขา ที่เป็นผู้นิคมสมบัติสมควร แล้วภิกษุรูปนั้นนำผ้าที่ได้รับมอบไปทำเป็นจีวร (จะทำเป็น **อันตรวาสก** คือ **สบง** **อุตตราสงค์** หรือ **จีวร** คือ ผ้าสำหรับห่ม และ **สังฆาฏี** คือผ้าคลุมกัน

หนาวที่พระใช้ทาบนจิวร ก็ได้และ พวกเธอทั้งหมดจะต้องช่วยภิกษุนั้นทำ ครั้นทำเสร็จแล้ว ภิกษุรูปนั้นแจ้งให้ที่ประชุมสงฆ์ซึ่งได้มอบผ้าแก่เธอนั้นทราบ เพื่ออนุโมทนา

เมื่อสงฆ์คือที่ประชุมแห่งภิกษุเหล่านั้นอนุโมทนาแล้ว ก็ทำให้พวกเธอได้สิทธิพิเศษ ที่จะขยายเขตทำจิวรให้ยาวออกไป (เขตทำจิวรตามปกติ ถึงกลางเดือน ๑๒ ขยายต่อออกไปถึงกลางเดือน ๔); ผ้าที่สงฆ์ยกมอบให้แก่ภิกษุรูปหนึ่งนั้นเรียกว่าผ้ากฐิน (กฐินทูลสะ); สงฆ์ผู้ประกอบกฐินกรรมต้องมีจำนวนภิกษุอย่างน้อย ๕ รูป; ระยะเวลาที่พระพุทเจ้าทรงอนุญาตให้ ประกอบกฐินกรรมได้ มีเพียง ๑ เดือน ต่อจากสิ้นสุดการจำพรรษาเรียกว่า เขตกฐิน คือ ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึง ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ภิกษุผู้กรานกฐินแล้ว ย่อมได้อานิสงส์ ๕ ประการ (เหมือนอานิสงส์การจำพรรษา) ยืดออกไปอีก ๔ เดือน (ตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๒ ถึง ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔) และ ได้โอกาสขยาย เขตจิวรกาล ออกไป ตลอด ๔ เดือน นั้น

คำถวายผ้ากฐิน ว่า

แบบสั้นว่า : อิมิ, สปริวาริ, กฐินจิวรทูลสะ, สงฺขสฺส, โอิโณชยาม. (ว่า ๓ จบ)

แปลว่า ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวาย ผ้ากฐินจิวรกับทั้งบริวารนี้แก่พระสงฆ์

แบบยาวว่า : อิมิ, ภาเต สปริวาริ, กฐินจิวรทูลสะ, สงฺขสฺส, โอิโณชยาม, สาธุ โน ภาเต, สงฺโฆ, อิมิ, สปริวาริ,

กฐินทูลสะ, ปฏิกคณฺหาตุ, ปฏิกคเหตฺวาจ, อิมินา ทูลฺเสน, กฐินิ, อตฺถรตุ, อมฺหากิ, ทิมฺรตฺตํ, หิตาย, สุขาย.

แปลว่า ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผ้ากฐินจิวร กับทั้งบริวารนี้แก่พระสงฆ์ ขอพระสงฆ์จงรับผ้ากฐินกับทั้งบริวารนี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย ครั้นรับแล้ว จงกรานกฐิน ด้วยผ้านี้ เพื่อประโยชน์และความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญฯ

กรานกฐิน ขิงไม้สะดึง คือเอาผ้าที่จะเย็บเป็นจิวรเข้าขึงที่ไม้สะดึง เย็บเสร็จแล้วบอกแก่ภิกษุทั้งหลายผู้ร่วมใจกันยกผ้าไว้ในนามของสงฆ์เพื่ออนุโมทนา ภิกษุผู้เย็บจิวรเช่นนั้นเรียกว่า ผู้กราน พิธีทำในบัดนี้คือ ภิกษุซึ่งจำพรรษาครบ ๓ เดือนในวัดเดียวกัน (ต้องมีจำนวน ๕ รูปขึ้นไป) ประชุมกันในอุโบสถ พร้อมใจกันยก ผ้ากฐิน ให้แก่ภิกษุรูปหนึ่งในหมู่พวกเธอ ภิกษุรูปนั้นทำกิจตั้งแต่ ซัก กะ ตัด เย็บ ย้อม ให้เสร็จในวันนั้น ทำพินทุกัปปะอธิษฐาน เป็นจิวรครอง ผืนใดผืนหนึ่งใน ไตรจิวร แล้วบอกแก่ภิกษุสงฆ์ ผู้ยกผ้าให้ เพื่ออนุโมทนา และ ภิกษุสงฆ์นั้น ได้อนุโมทนาแล้ว เรียกว่า กรานกฐิน ถ้าผ้ากฐิน เป็นจิวรสำเร็จรูป กิจที่จะต้อง ซัก กะ ตัด เย็บย้อม ก็ไม่มี (กราน เป็นภาษาเขมร แปลว่า ขึง คือทำให้ตั้ง กฐิน เป็นภาษาบาลี แปลว่า ไม้สะดึง กรานกฐิน ก็คือ ขิงไม้สะดึง คือ เอาผ้าที่จะเย็บเป็นจิวร เข้าขึง ที่ไม้สะดึง) เขียน กราลกฐิน บ้างก็มี

ผ้ากฐิน - ผ้าป่า

ผ้ากฐิน ผ้าผืนหนึ่งที่ใช้เป็นองค์กฐินสำหรับกราน แต่บางทีพูดคลุมๆ หมายถึงผ้าทั้งหมดที่ถวายพระในพิธีทอดกฐิน, เพื่อกันความสับสน จึงเรียกแยกเป็นองค์กฐิน หรือผ้าองค์กฐินอย่างหนึ่ง กับผ้าบริวารหรือผ้าบริวารกฐินอีกอย่างหนึ่ง

ผ้าป่า ผ้าที่ทายก ถวายแก่พระโดยวิธีปล่อยกทิ้ง ให้พระมาชักเอาไปเอง อย่างเป็นทางการบ้างสุกุล, ตามธรรมเนียมจะถวายหลังเทศกาลกฐินออกไป;

คำถวายผ้าป่า ว่า

“อิมานิ มยฺ ภาเต, ปัสสูลจิวรานิ, สปริวารานิ, ภิกษุสงฺขสฺส, โอิโณชยาม,

สาธุ โน ภาเต, ภิกษุสงฺโฆ, อิมานิ, ปัสสูลจิวรานิ, สปริวารานิ, ปฏิกคณฺหาตุ, อมฺหากิ, ทิมฺรตฺตํ, หิตาย, สุขาย”

แปลว่า

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

Edition 2 Revised on 19/11/2549

ผู้ที่มีความประสงค์ จะให้ข้อมูลเหล่านี้ ได้ถูกแบ่งปันกัน และกัน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการศึกษา ไม่มีผลในเชิงธุรกิจ หน้า 99

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอน้อมถวายผ้าบังสุกุลจีวร กับทั้งบริวารเหล่านี้แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับผ้าบังสุกุลจีวรกับทั้งบริวารเหล่านี้ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์ และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ลีนกาลนานเทอญ

ไตรจีวร (<http://www.thailex.info/THAILEX/THAILEXTHA/LEXICON/%E0%B8%95.htm>)

เครื่องนุ่งห่มของภิกษุ เป็น **ผ้าสามผืน** มี **อันตราวาสก** คือ **สบง** **อุตตราสงค์** หรือ **จีวร** คือ **ผ้าสำหรับห่ม** และ **สังฆาฏิ** คือ **ผ้าคลุมกันหนาวที่พระใช้ทาบนจีวร** เมื่อทำงานหรือพักผ่อนที่วัดพระมักจะสวม **อังสะ** คือ **ผ้าที่ภิกษุห้อยเฉียงบ่า ไตรจีวรสามารถมีสีผิดกันได้ เป็นสีส้มหรือสีน้ำตาลอ่อน มันอยู่ในการเลือกเอาส่วนตัว **สีแดงแก่ถึงสีแดง** ของไตรจีวรมีรากฐานใน ต้นมะค่า เป็นต้นไม้ของเมืองร้อนชนิดหนึ่งตระกูลพาพิโลนแซ (papilionaceae) ซึ่งรู้จักด้วยในชื่อออร์โมเวีย (ormosia) ต้นไม้นี้มีเมล็ดสีแดง **ซึ่งแต่ก่อนใช้เป็นหลักในการย้อมจีวร** พระพุทธเจ้าให้ศิษย์ ไปค้นหาผ้าไตรจีวร พระพุทธเจ้าชี้ขึ้นผ้าที่ห้อยบนกิ่งไม้ในป่า ซึ่งฉีกขาดจากเสื้อผ้าผู้ที่เดินผ่านมา พระพุทธเจ้าแจ้งขึ้นผ้านี้สามารถใช้ทำไตรจีวรได้โดยเย็บขึ้นผ้าทั้งหมดเป็นส่วนเดียวกันและทำการย้อมสี **อันนี้คือ** หนึ่งในบรรดาเหตุผลที่มีเข็มนเป็นส่วนหนึ่งในบริวารของพระ และ **ก็เป็นเหตุผล** เพราะเหตุที่จีวรจะแสดงตะเข็บผ้าอย่างเด่นชัดดูออกเหมือนเป็นเศษผ้าหลายๆ ผืน ที่นำมาต่อกันเข้า แสดงเป็นนัยของธรรมเนียมนี้ **ในอดีตมีอีกทางหนึ่งเพื่อได้จีวร** กล่าวคือ ใช้ผ้าห่อศพหลังจากปลงศพแล้ว **พระพุทธเจ้าเองเคยเอาผ้าห่อศพมาเป็นจีวร** จึงแสดงชั่วประเดี้ยวแห่งชีวิต ในปัจจุบันนี้ยังเป็นสิ่งที่สามารถเห็นได้ที่ **พิธีการเผาศพ** ขณะก่อนจะปลงศพ **ใครคนหนึ่งจะถวายจีวรให้พระข้ามเหนือศพ** จึงเกี่ยวข้องกับธรรมเนียมใน **เรื่องผ้าห่อศพเป็นจีวร** เวลาพระเรียนหนังสือ (รูปขวามือด้านล่าง) หรือเมื่อพระทำงาน (รูปขวามือด้านล่าง) จะสวมเฉพาะ สบงกับอังสะ และ **เมื่อประทับนอกจากบริเวณวัดพระจะคาดเต็มตัว** เมื่อออกบิณฑบาตรไปทำเปลาไม้ไผ่รองเท้า (รูปซ้ายมือด้านล่าง)**

ไตรจีวร หรือ ผ้ากาสาวพัสตร์ ของพระสงฆ์และสามเณรไทย สามารถมีสีผิดกันได้ เป็นสีส้มหรือสีน้ำตาลอ่อน มันอยู่ในการเลือกเอาส่วนตัว โดยปกติเมื่อประทับนอกจากบริเวณวัดพระจะคาดเต็มตัว

บวช การเว้นท้าว คือ เว้นความชั่วทุกอย่าง (ออกมาจากคำว่า ป + วช) หมายถึง การถือเพศเป็นนักรบตลอดไป;

บวชพระ คือ บวชเป็นภิกษุ เรียกว่า **อุปสมบท**.

บวชเณร คือ บวชเป็นสามเณร เรียกว่า **บรรพชา**

บอก ในประโยคที่ว่า “ภิกษุใด ไม่ได้รับบอกก่อน ก้าวล่วงธรรมเข้าไป” **ไม่ได้รับบอก** คือ ยังไม่ได้รับอนุญาต

บอกวัตร บอกข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เมื่อทำวัตรเย็นเสร็จแล้ว ภิกษุรูปเดียวเป็นผู้บอก อาจใช้วิธีหมุนเวียนกัน

ไปที่ละรูป **ข้อความที่บอกวัด** เป็นภาษาบาลี กล่าวถึง **ปฏิบัติบูชา คาถาโอวาทปาฏิโมกข์ คุณานิสงส์แห่งขันติธรรม คำ**

เตือนให้ใส่ใจในธรรม ในเมื่อได้มีโอกาสเกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา ความไม่ประมาท เร่งเพียรพยายามใน

ทางธรรมเพื่อน้อมไปสู่พระนิพพาน และพ้นจากทุกติ แล้วกล่าวถึง **พุทธกิจประจำวัน ๕ ประการ** ลำดับกาลในพระ

พุทธประวัติ สิ่งแทนพระองค์ภายหลัง **พุทธปรินิพพาน** ชื่อวัน เดือน ปี และ ดาวนักษัตร ๒๗ จบลงด้วย คำเชื่อเชิญให้

ตั้งอยู่ในพระพุทธโอวาท บำเพ็ญปฏิบัติบูชา เพื่อบรรลุสมบัติทั้งที่เป็นโลกียะ และโลกุตตระ; **ธรรมเนียมนี้ บัดนี้**

เลือนลางไปแล้ว

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘ หรือ หลักกำหนดธรรมวินัย ๘ (criteria of the Doctrine and the Discipline)
 ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อ

๑. **วิราคะ** คือ ความคลายกำหนด, ความไม่ติดพัน เป็นอิสระ (detachment; dispassionateness) **มิใช่เพื่อความกำหนดย่อใจ, การเสริมความติด**
  ๒. **วิสังโยค** คือ ความหมดเครื่องผูกมัด, ความไม่ประกอบทุกข์ (release from bondage) **มิใช่เพื่อผูกมัด หรือประกอบทุกข์**
  ๓. **อปจยะ** คือ ความไม่พอกพูนกิเลส (dispersion of defilements) **มิใช่เพื่อพอกพูนกิเลส**
  ๔. **อัปปิจจตา** คือ ความอยากอันน้อย, ความมักน้อย (wanting little) **มิใช่เพื่อความอยากอันใหญ่, ความมักใหญ่ หรือมักมากอยากใหญ่**
  ๕. **สันตुฏฐิ** คือ ความสันโดษ (contentment) **มิใช่เพื่อความไม่สันโดษ**
  ๖. **ปวิเวก** คือ ความสงัด (seclusion; solitude) **มิใช่เพื่อความคลุกคลีอยู่ในหมู่**
  ๗. **วิริยารัมภะ** คือ การประกอบความเพียร (energy; exertion) **มิใช่เพื่อความเกียจคร้าน**
  ๘. **สุภรตา** คือ ความเลี้ยงง่าย (being easy to support) **มิใช่เพื่อความเลี้ยงยาก**
- ธรรมเหล่านี้ **พึงรู้ว่าเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นสัตตสุสาสน์** คือคำสอนของพระศาสดา; **หมวดนี้ ตรัสแก่ พระนางมหาปชาบดีโคตมี**

ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๗ หรือ หลักกำหนดธรรมวินัย ๗ (criteria of the Doctrine and the Discipline)

๑. **เอกัณตนิพพิทา** (ความหน่ายสิ้นเชิง, ไม่หลงไหลเคลิบเคลิ้ม — disenchantment)
  ๒. **วิราคะ** (ความคลายกำหนด, ไม่ยึดติดรัดตัว เป็นอิสระ — detachment)
  ๓. **นิโรธะ** (ความดับ, หมดกิเลสหมดทุกข์ — extinction)
  ๔. **อุปสมะ** (ความสงบ — calm; peace)
  ๕. **อภิญญา** (ความรู้ยิ่ง, ความรู้ชัด — discernment; direct knowledge)
  ๖. **สัมโพธะ** (ความตรัสรู้ — enlightenment)
  ๗. **นิพพาน** (นิพพาน)
- ธรรมเหล่านี้ **พึงรู้ว่าเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นสัตตสุสาสน์** คือคำสอนของพระศาสดา; **หมวดนี้ ตรัสแก่ พระอุบาลี**

โลกธรรม ๘ (ธรรมดาของโลก, เรื่องของโลก, ความเป็นไปตามคติธรรมดาซึ่งหมุนเวียนมาหาสัตว์โลกและสัตว์โลกก็หมุนเวียนตามมันไป — worldly conditions; worldly vicissitudes)

๑. **ลาภ** (ได้ลาภ, มีลาภ — gain)
๒. **อลาภ** (เสื่อมลาภ, สูญเสีย — loss)
๓. **ยศ** (ไฉ่ยศ, มียศ — fame; rank; dignity)
๔. **อยส** (เสื่อมยศ — obscurity)
๕. **นินทา** (ติเตียน — blame)

สัพพะทานัง อัมมะทานัง ชินาติ “การให้ธรรมะเป็นทาน ชนะการให้ทั้งปวง”

๖. **ปัสสา** (สรรเสริญ — praise)

๗. **สุข** (ความสุข — happiness)

๘. **ทุกข์** (ความทุกข์ — pain)

โดยสรุปเป็น ๒ คือ ข้อ ๑-๓-๖-๗ เป็น **อิฏฐารมณ์** คือ ส่วนที่น่าปรารถนา;

ข้อที่เหลือเป็น **อนิฏฐารมณ์** คือ ส่วนที่ไม่น่าปรารถนา

โลกธรรมเหล่านี้ ย่อมเกิดขึ้นทั้งแก่ บุคคลผู้มีได้เรียนรู้ และแก่อริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ ต่างกันแต่ว่า คนพวกแรกย่อมไม่
รู้เห็นเข้าใจตามความเป็นจริง ลุ่มหลง ยินดียินร้าย ปลอบยให้โลกธรรมเข้าครอบงำอำยจิต พุยุบเรื่อยไปไม่พ้นจาก
ทุกข์ มิโสกะปริเทวะ เป็นต้น ส่วนอริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ พิจารณาเห็นตามเป็นจริง ว่า สิ่งเหล่านี้ได้อย่างใดก็ตามที่
เกิดขึ้นแก่ตน ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่หลงใหลมัวเมาเคลิ้มไปตามอิฏฐารมณ์ ไม่
ขุ่นมัวหม่นหมอง คลุ้มคลั่งไปในเพราะอนิฏฐารมณ์ มีสติดำรงอยู่ เป็นผู้ปราศจากทุกข์ มิโสกะ ปริเทวะ เป็นต้น

ข้าพเจ้าใคร่ขอ ขอบคุณ และ อนุโมทนาบุญ กับ ทุกๆ เว็บไซต์ต่างๆ ที่ข้าพเจ้า ได้ค้นคว้าหาข้อมูล และ ดังต่อไปนี้ ด้วยครับ

- <http://www.dhammathai.org>
- <http://84000.org/>
- <http://www.dhammalife.com>
- <http://www.dmc.tv>
- <http://www.geocities.com/southBeach/Terrace/4587/>
- <http://www.palungjit.com>
- <http://www.abhidhamonline.org/index.htm>
- <http://www.relicsofbuddha.com/>
- <http://www.dhammasavana.or.th/>
- <http://www.dhammastudy.com/>
- <http://www.prapitum.mbu.ac.th/>
- <http://www.learntripitaka.com/>
- <http://larndham.net/index.php>

และ อีกมากมายหลายๆเว็บ ครับ ซึ่ง ข้าพเจ้าต้องขออภัยเป็นอย่างมากด้วยครับ ถ้าหากตกหล่น และ ผ่านไป ด้วยนะครับ

ข้าพเจ้าใคร่ อนุโมทนาบุญ ซึ่งกันและกัน กับ ทุกๆท่าน ทุกๆคน ด้วยนะครับ
ขอจงให้ได้ กุศลผลบุญนี้ เท่ากัน ทุกๆท่าน และ มีความเจริญในชีวิตยิ่งขึ้นไป ด้วยเทอญ

สาธุ...สาธุ...สาธุ...ครับ (^_^)~ 19/11/2549

ถ้าท่านเห็นว่าเอกสารนี้จะมีประโยชน์ไม่มากนักน้อย โปรดพิจารณาส่งต่อให้กับ คนที่ท่าน ห่วงใย ได้เลยนะครับ
(,) ข้าพเจ้าจะ มีความยินดียิ่ง ถ้าจะ ได้รับฟัง ความคิดเห็น ต่างๆ ของทุกๆท่าน เพื่อที่จะเป็นประโยชน์ ต่อ พระพุทธศาสนา ต่อไป ในอนาคต (,)